



Mehmet Akif Ersoy
Üniversitesi

UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ



dergipark.org.tr/tr/pub/makuubd

Yıl

2022

Cilt

06

Sayı

01

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ

(MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.)

(Cilt/Volume:6 Sayı/Issue:1 Yıl/Year:2022)

Sahibi / Publisher

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Rektör, Prof. Dr. Adem KORKMAZ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Correspondence Manager in Charge

Doç. Dr. Ali APALI

Editör Kurulu

Prof. Dr. Adnan KALKAN
Doç. Dr. Osman AKIN
Doç. Dr. Ali APALI

Alan Editörleri/ Field Editors

Prof. Dr. Adnan KALKAN (Sosyal Bilimler/Social Science)
Doç. Dr. Ali APALI (Sosyal Bilimler/Social Science)

Editör Yardımcısı / Associate Editor

Arş. Gör. İlknur KORKMAZ

Yazışma Adresi / Correspondence

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu
BURDUR / Bucak
<http://dergipark.org.tr/tr/pub/makuubd>
makuubd@mehmetakif.edu.tr

Mizanpaj Editörü / Layout Editor

Arş. Gör. İlknur KORKMAZ

Dil Editörü / Language Editor

Arş. Gör. İlknur KORKMAZ

Kapak Tasarım / Cover Design

Öğr. Gör. Yasemin KAYABAŞI

Baskı / Print

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
MAKÜ Rektörlüğü Basım Merkezi-100

Danışma Kurulu-Bilim Kurulu /Advisory Board

- Prof. Dr. Adem KORKMAZ (Burdur Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr. Ali M. AKHMEDOV (Baku State University, Azerbaijan)
Prof. Dr. Arzu ŞENCAN ŞAHİN (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Asiya CHAUDHARY (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. Berrin ONARAN (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Birgül KUTLU BAYRAKTAR (Boğaziçi University)
Prof. Dr. Cemal ZEHİR (Yıldız Teknik University)
Prof. Dr. Diana DZIDZIGURI (Tbilisi State University, Georgia)
Prof. Dr. Durmuş ACAR (Burdur Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR (Muğla Sıtkı Koçman University)
Prof. Dr. Erkan POYRAZ (Muğla Sıtkı Koçman University)
Prof. Dr. Erman COŞKUN (Sakarya University)
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ (Adnan Menderes University)
Prof. Dr. Feriştah SÖNMEZ (Adnan Menderes University)
Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ (Ardahan University)
Prof. Dr. Hasan DAĞ (Kadir Has University)
Prof. Dr. Hayrettin USUL (İzmir Kâtip Çelebi University)
Prof. Dr. Himmet KARADAL (Aksaray University)
Prof. Dr. Imran SALEEM (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. İbrahim Atilla ACAR (İzmir Kâtip Çelebi University)
Prof. Dr. İsmail BEKÇİ (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Lütüfihak ALPKAN (İstanbul Teknik University)
Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Mehmet KARACA (Burdur Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL (Burdur Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr. Meltem ÖZTURAN (Boğaziçi University)
Prof. Dr. Mohammad. Ashraf ALİ (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. Muazzez BABACAN (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Nawad Ali KHAN (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. Nezihe Figen ERSOY (Anadolu University)
Prof. Dr. Nilüfer KOÇAK (Dokuz Eylül University)
Prof. Dr. Oya ERDİL (Gebze Teknik University)
Prof. Dr. Özlem ÇETİNKAYA BOZKURT (Burdur Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr. Petraq MILO (University of Tirana, Albania)
Prof. Dr. Ramazan ERDEM (Süleyman Demirel University)
Prof. Dr. Selahattin KARABINAR (İstanbul University)
Prof. Dr. Selim ÇAĞATAY (Akdeniz University)
Prof. Dr. Sotirak DHAMO (University of Tirana, Albania)
Prof. Dr. Yusuf KADERLİ (Adnan Menderes University)
Prof. Dr. Yücel BOZDAĞLIOĞLU (Adnan Menderes University)
Assoc. Prof. Dr. Dababrata CHOWDHURY (University of Suffolk, United Kingdom)

Derginin Amacı ve Kapsamı

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, 6 ayda bir olmak üzere (Mart ve Eylül) yılda 2 sayı olarak yayımlanan, elektronik ortamda uygulamalı bilimlerle ilgili olan tüm taraflara ulaşmayı hedeflemektedir. Kısaltılmış adı “MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.” olan dergi, bilimsel ve hakemli bir dergi olup, yayım dili Türkçe ve İngilizce dilleridir. Uygulamalı Bilimler Dergisi, tüm uygulamalı bilimler yüksekokullarının ve uygulamalı bilimler fakültelerinin bünyelerindeki bölümlerden ve bu bölümler ile ilişkili uygulamalı sosyal ve beşeri bilimleri kapsayacak şekilde üretilen özgün bilimsel çalışmaları yayımlamayı amaçlamaktadır.

Dergi Kurulları

Dergi yayın kurulunun iki sosyal bilimler alan üyesi, sosyal bilimler alan editörü tarafından, üç yıllığına görevlendirilir. İlgili editörler, yayım kurulu üyelerini gerektiğinde değiştirebilir. Yayın Kurulu ve Editörlerin görevleri, yüksekokuldaki kadrolarına bağlı olup, herhangi bir nedenden dolayı yüksekokuldan ayrılanların görevleri de otomatik olarak sonlanmaktadır. Bu durumda ilgili editör, görevi yüksekokul kadrosunda bulunan bir başka öğretim üyesine devreder. Bilim/Danışma Kurulu üyeleri, editörler tarafından, belirlenen profesör ünvanlı öğretim üyelerinden izinleri doğrultusunda belirlenir. Dergiye gönderilen çalışmaları değerlendirecek olan hakem kurulu üyeleri ise doktor unvanına sahip, öğretim üyelerinin izinleri doğrultusunda ilgili alan editörleri tarafından belirlenir.

Dergi Yayım Süreci ve Kuralları

Dergide yayımlanmak üzere gönderilen bilimsel çalışmalar, editör ve/veya yayım kurulu tarafından dergi ilke ve yazım kurallarına uygunluğu incelenir. Uygun bulunan özgün çalışmalar, bağımsız hakemlik “peer-review” ilkeleri doğrultusunda hakem kurulundan en az 2 hakeme gönderilir. Hakemlerden 15 gün içerisinde değerlendirme kabul onayı gelmediği takdirde çalışma başka bir hakeme gönderilir. Ayrıca değerlendirilmesi amacıyla hakemlerden 1 ay içerisinde değerlendirme raporu gelmediğinde çalışma değerlendirilmek üzere başka bir hakeme gönderilir. Hakemlerden gelecek kararlar doğrultusunda özgün çalışmalarla yayımlanır ya da reddedilir. Dergi yayım ilkelerine ve yazım kurallarına uygun olmayan çalışmalar çalışma sahibine/sahiplerine düzeltmeleri sağlamaları için geri gönderilir.

Dergide yayımlanan çalışmalar için ücret alınmamakla birlikte, çalışması yayımlanan yazar/yazarlara da ücret ödenmemektedir. Ayrıca yazar/yazarlar, dergiye gönderilen çalışmaların tüm yayım haklarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi’ne ait olduğunu kabul eder. Dergide yayımlanan çalışmaların bilimsel ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir.

*Dergimizin bu sayısı,
İbn-i Heysem'e
ithaf edilmiştir...*

Editörler'den

T.C. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu kurulduğu günden itibaren çağın gerektirdiği bilimsel yeterliliklere sahip, yerele kök salmış ancak evrensel değerlere açık, bilimin rehberliğini ilke edinen, yaratıcı ve eleştirel düşünebilen, özgür ve özgürlükçü, etik değerleri önemseyen, doğa ve çevre bilinci gelişmiş, dinamik, araştırmacı, girişimci özelliklere sahip, sanat ve spor alanlarıyla da ilgili bireyler yetiştirmek ve bilimsel araştırma geliştirme faaliyetleri ile bölgesel ve ulusal sorunlara yönelik çözümler sunan misyonu ve vizyonu doğrultusunda 16. yılını tamamlamıştır. Genç ve aktif kadrosu ile yurtiçi ve yurtdışı bilimsel etkinliklere katılmak başta olmak üzere birçok bilimsel çalışmanın içerisinde bulunmuş ve elde ettiği bilgi ve deneyimi ile **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi**'ni bilim dünyasına kazandırmıştır.

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, "İstiklalden İstikbale" sloganı ile bilim üreten üniversiteler arasında araştırmacı bir üniversite olarak Mehmet Akif Ersoy'un yaktığı ışık ile özgün sosyal ve beşeri bilimler alanlarına ait çalışmaları bilim dünyası ile buluşturma amacı ile ilk sayısını 2017 yılının Ekim ayında yayınlamıştır. Dergimiz siz bilim insanlarının sağlayacağı katkılar ile varlığını sürdürmeye ve gelişmeye devam edecektir.

Editör Kurulu

Prof. Dr. Adnan KALKAN

Doç. Dr. Osman AKIN

Doç. Dr. Ali APALI

Bu Sayının Hakemleri (Reviewers for This Issue)

Prof. Dr. Alper AYTEKİN	Bartın University
Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ	Tokat Gaziosmanpaşa University
Assoc. Prof. Dr. Alptekin ULUTAŞ	Sivas Cumhuriyet University
Assoc. Prof. Dr. Aşkın ÖZDAĞOĞLU	Dokuz Eylül University
Assoc. Prof. Dr. Betül GÜRER	Niğde Ömer Halisdemir University
Assoc. Prof. Dr. Derya KAYLI	Manisa Celal Bayar University
Assoc. Prof. Dr. Eda ORUÇ ERDOĞAN	Akdeniz University
Assoc. Prof. Dr. Ersin KARAMAN	Ankara Hacı Bayram Veli University
Assoc. Prof. Dr. Fatih KOÇ	Kocaeli University
Assoc. Prof. Dr. Fatma Gizem KARAOĞLAN YILMAZ	Bartın University
Assoc. Prof. Dr. Işıl KALAYCI	Süleyman Demirel University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet DİNÇ	Isparta University of Applied Sciences
Assoc. Prof. Dr. Mehmet KARA	Amasya University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU	Necmettin Erbakan University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Levent ERDAŞ	Akdeniz University
Assoc. Prof. Dr. Onur DOĞAN	Dokuz Eylül University
Assoc. Prof. Dr. Ufuk BİNGÖL	Bandırma Onyedli Eylül University
Assoc. Prof. Dr. Yılmaz DAŞLI	Sivas Cumhuriyet University
Assoc. Prof. Dr. Zehra DOĞAN ÇALIŞKAN	Bolu Abant İzzet Baysal University
Asst. Prof. Dr. Aynur İNCEKIRIK	Manisa Celal Bayar University
Asst. Prof. Dr. Emine Nihan CİCİ KARABOĞA	Necmettin Erbakan University
Asst. Prof. Dr. Halil ERSOY	Başkent University
Asst. Prof. Dr. Hüseyin ASLAN	Osmaniye Korkut Ata University
Asst. Prof. Dr. Murat ÖZDEMİR	Giresun University
Asst. Prof. Dr. Nevzat BALIKÇIOĞLU	Sivas Cumhuriyet University
Asst. Prof. Dr. Nurperihan TOSUN	Sivas Cumhuriyet University

Dizinler ve Platformlar (Indexes and Platforms)

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, uluslararası hakemli ve indeksli bir dergi olup aşağıdaki dizinlerde taranmaktadır.

Google Scholar

Sobiad (Sosyal Bilimler Atıf Dizini)

DRJI (Directory of Research Journals Index)

ASOS Index (Academia Sosyal Bilimler İndeksi)

Index Copernicus (ICI Journals Master List Database for 2020)

MAKÜ UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ

(MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.)

Cilt/Volume 6, Sayı/Issue 1, Yıl/Year 2022

İÇİNDEKİLER

Danışma Kurulu-Bilim Kurulu	
Derginin Amacı ve Kapsamı	
Editörler'den	
Bu sayının hakemleri	
Dizinler ve Platformlar.....	
İÇİNDEKİLER	

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Yenilikçi Davranış Yoluyla Akademik Başarıyı Desteklemede Yaratıcı Öz Yeterlik ve Dijital Okuryazarlığın Rolü (The Role of Creative Self-Efficacy and Digital Literacy in Supporting Academic Success Through Innovative Behavior) <i>Güldane PINAR, Özlem ÇETİNKAYA BOZKURT</i>	1
Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT) Kullanımı, Proaktif İhracat Pazarı Geliştirme Yetenekleri ve İhracat Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Analysis of The Relationship Between Use of Information Communication Technologies (ICTU), Proactive Export Market Development Capabilities and Export Performance) <i>Demet KÖSEOĞLU, İlhami TUNCER</i>	32
CRITIC Temelli MABAC Yöntemi İle Türk Hava Yollarının Yıllara Göre Performansının Değerlendirilmesi (Evaluation of Turkish Airlines' Performance by Years with the CRITIC-Based MABAC Method) <i>Murat Kemal KELEŞ</i>	53
Determination of Important Variables in Food Security Classification Using Random Forest (Gıda Güvencesi Düzeyi Sınıflandırılmasında Kullanılan Önemli Göstergelerin Random Forest Yöntemine Göre Belirlenmesi) <i>Özlem EŞTÜRK</i>	68
Design of Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) Based Web Platform for Learning English through Video Scenes (Video Sahneleriyle İngilizce Öğrenmek İçin Ortak Avrupa Dil Referans Çerçevesi (CEFR) Tabanlı Web Platformunun Tasarımı) <i>Emre KARAGÖZ, Hüseyin Köksal ÇOBANOĞLU</i>	78
Akademisyenlerin Örgüt Kavramına İlişkin Metaforik Algıları (Metaphorical Perceptions of Academicians on the Concept of Organization) <i>Tuğba ERHAN</i>	92
Kripto Para Piyasasında Fiyat Balonları ve Yatırımcı İlgisinin Etkisi (Price Bubbles in Cryptocurrency Market and Effects of Investor Attention) <i>Gamze GÖÇMEN YAĞCILAR</i>	108
Fear, Depression and Anxiety Levels of Nurses Working in Pandemic Outpatient Clinics in the Late Period of the COVID-19 Epidemic (COVID-19 Salgınının Geç Döneminde Pandemi Polikliniklerinde Çalışan Hemşirelerin Korku, Depresyon ve Kaygı Düzeyleri) <i>Fuat YALMAN</i>	132
Türkiye'de Örgütsel Davranış Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi (Content Analysis of Graduate Thesis Written within The Field of Organizational Behavior in Turkey) <i>Eylem BAYRAKÇI</i>	146
Covid-19 Aşısı Hakkında T.C. Sağlık Bakanlığı Tarafından Yayınlanan Bilgilendirici Videoların Göz İzleme Tekniği İle İncelenmesi (Investigation of Informative Videos Published by TR Ministry of Health About Covid-19 Vaccine by Eye Tracking Technique) <i>Rumeysa ERDOĞAN, Betül DÜZENLİ ÇİL, Hanife ŞEN, Fatma Gizem KARAOĞLAN YILMAZ</i>	165

Derleme Makaleleri/Review Articles

How Does The Pandemic Affect Older Adults Mental Health? (Pandemi Yaşlı Bireylerin Ruh Sağlığını Nasıl Etkiler?) <i>Özge KUTLU DÖNMEZ, Deniz SAY ŞAHİN</i>	184
Ekonomik (İktisadi) Kalkınma ve Kadın: Türkiye Örneği (Economic Development and Woman: The Case of Turkey) <i>Ayten Nahide KORKMAZ, Serdar BUDAK</i>	197
Dergi Yayın İlkeleri	224
HAKEM DEĞERLENDİRME FORMU	230



Yenilikçi Davranış Yoluyla Akademik Başarıyı Desteklemede Yaratıcı Öz Yeterlik ve Dijital Okuryazarlığın Rolü^{1,2}

Güldane PINAR^{1*} , Özlem ÇETİNKAYA BOZKURT² 

¹ Graduate Student, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Institute of Social Sciences, Department of Management Information Systems, Burdur, Türkiye

² Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Faculty of Business Administration, Department of Business Administration, Burdur, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 28.08.2021
Kabul Tarihi/Accepted: 08.11.2021

Doi:10.31200/makuubd.988158
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu araştırma, yenilikçi davranış yoluyla akademik başarıyı desteklemede yaratıcı öz yeterlik ve dijital okuryazarlığın rolünü incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini 2020-2021 akademik yılında Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde resmi olarak kayıtlı 28.974 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini evren içerisinden basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 598 öğrenci oluşturmaktadır. Anket tekniği kullanılarak elde edilen verilere ilişkin analizler SPSS 25.0 ve AMOS 24.0 programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak için yapılan regresyon analizi sonucunda dijital okuryazarlığın profesyonel üretim alt boyutu hariç yenilikçi davranışları anlamlı ve pozitif yönde, günlük kullanım ve profesyonel üretim alt boyutları hariç akademik başarıyı anlamlı ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Aynı zamanda dijital okuryazarlığın tüm alt boyutlarının yaratıcı öz yeterlik üzerinde yine anlamlı ve pozitif etkilere sahip olduğu belirlenmiştir. Öte yandan, yaratıcı öz yeterliğin yenilikçi davranışları ve akademik başarıyı anlamlı ve pozitif yönde etkilediği, yenilikçi davranışların da akademik başarı üzerinde pozitif yönde ve anlamlı düzeyde bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır.

¹ Bu çalışma, 21.06.2021 tarihinde savunulan “Yenilikçi Davranış Yoluyla Akademik Başarıyı Desteklemede Yaratıcı Öz Yeterlik ve Dijital Okuryazarlığın Rolü: MAKÜ Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı yüksek lisans tezine dayanarak hazırlanmıştır.

² Çalışma ile ilgili etik kurul onayı alınmıştır. Etik Kurul Onayı Veren Kurul: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar, Etik Kurul Tarihi: 06/01/2021, Karar No: GO 2021/43.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
E-mail/e-ileti: gpinar115@gmail.com

Anahtar kelimeler: Yenilikçi Davranış, Yaratıcı Öz Yeterlik, Dijital Okuryazarlık, Akademik Başarı.

The Role of Creative Self-Efficacy and Digital Literacy in Supporting Academic Success Through Innovative Behavior

ABSTRACT

This research was conducted to examine the role of creative self-efficacy and digital literacy in supporting academic achievement through innovative behavior. The population of the research consists of 28,974 students officially registered at Burdur Mehmet Akif Ersoy University in the 2020-2021 academic year. The sample of the research consists of 598 students selected from the universe by simple random sampling method. Analyzes of the data obtained using the questionnaire technique were carried out using SPSS 25.0 and AMOS 24.0 programs. As a result of the regression analysis performed to reveal the effects of the variables on each other, it was determined that digital literacy affected innovative behaviors significantly and positively, except for the professional production sub-dimension, and academic achievement, except for the daily use and professional production sub-dimensions. At the same time, it was determined that all sub-dimensions of digital literacy had significant and positive effects on creative self-efficacy. On the other hand, it has been determined that creative self-efficacy has a significant and positive effect on innovative behaviors and academic achievement, and innovative behaviors have a positive and significant effect on academic achievement.

Keywords: Innovative Behavior, Creative Self-Efficacy, Digital Literacy, Academic Success.

1. GİRİŞ

Bilim ve teknoloji dünyasında yaşanan hızlı gelişmeler birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da önemli bir etki ve değişim yaratmıştır. Yaşanılan bu gelişim ve değişimler bilgi üretiminin katlanarak artmasının en önemli sebeplerinden birini oluşturmuştur. Öyle ki, son yıllarda üretilen bilgi, 21. yüzyıla kadar olan toplam bilgi miktarına eşit olmuştur (Yılmaz, 2013, s.7). Geçmişte belirli bir düzeyde edinilen bilgi ve becerilerle bireyin başarılı olması yeterli olurken günümüzde bu başarıyı sürdürebilmesi için kişilerin kendini sürekli güncel tutması gerekmektedir. Bu durum bireylerin yeniliklere uyum sürecini gerekli kılmıştır. Çağımızın önemli kavramlarından biri haline gelen yenilik, özellikle teknolojiye bağlı olarak değer kazanmıştır. Yenilik yalnızca teknolojiyle değil aynı zamanda yaratıcılık, değişim, gelişim gibi kavramlarla da ilişkilendirilmiştir. Toplumların bu yeniliklere ayak

uydurabilmeleri ve değişimi devam ettirebilmeleri için özellikle genç ve yeni neslin bu beklentilere cevap verecek düzeyde yetiştirilmesi gerekmektedir.

Bilginin bu denli artması toplumda hemen hemen her alanda değişikliğe sebep oluştururken, bugün edinilen bir bilginin, yarın hızla değişerek önemini yitirmesi ya da üzerine yenilikler eklenerek bambaşka anlamlar kazanması bireylerin bu güncellemeleri gerçekleştirmelerini zorunlu hale getirmiştir. Bu durum eğitim kurumlarında yenilikçi ve yaratıcı davranışlar sergileyen, hızla gelişen teknolojiyi etkin kullanabilen öğrenciler yetiştirmenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda her alanda olduğu gibi eğitim alanında da yenilikçi, yaratıcı ve bilim ile teknolojinin etkili kullanımına ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim sisteminde önemli bir yere sahip olan öğrencilerin bu kavramlara yönelik tutumlarının belirlenmesi büyük bir önem arz etmektedir. Bu çalışmanın temel amacı üniversite öğrencilerinin yenilikçi davranış yoluyla akademik başarılarını desteklemede yaratıcı öz yeterlik ile dijital okuryazarlığın etkisini ortaya koymaktır. İlgili literatür incelendiğinde öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerini belirlemeye yönelik çalışmaların var olduğu ancak yaratıcı öz yeterlik ve yenilikçi davranış konusunun genellikle işletmeler, örgütler bağlamında çalışanların iş performansına etkisi kapsamında incelendiği ve eğitim alanında öğrencilerin yaratıcı öz yeterliklerini ve yenilikçi davranışlarını inceleyen araştırmaların oldukça az bulunduğu gözlenmiştir. Öğrencilerin yenilikçi davranış, yaratıcı öz yeterlik ve dijital okuryazarlık düzeylerinin ortaya konması üniversitelerde eğitim-öğretim müfredatının iyileştirilmesi, yeni eğitim modelleri ve öğretim tekniklerinin geliştirilebilirliği, uygulanabilirliği ve buna bağlı olarak akademik başarının artırılmasında faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu yönüyle çalışma ilgili literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır.

2. KAVRAMLAR ARASI İLİŞKİLER VE LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Yenilikçi Davranış ve Yaratıcı Öz Yeterlik

Yenilikçi davranış kavramına yönelik alanyazında birçok farklı tanım yapılsa da Scott ve Bruce'a (1994, s.581) ait tanımlamanın araştırmalarda daha yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Buna göre yenilikçi davranış Scott ve Bruce (1994, s.581) tarafından, mevcut problemin tespit edilerek daha önce kullanılan çözüm yollarına yeni fikir, analiz ve çözümler eklenmesi ile başlatılan bir süreç olarak ifade edilmektedir. Yenilikçi davranışa yönelik önemli çalışmaları bulunan Janssen'e (2000, s.287) göre ise yenilikçi davranışın tanımı bireylerin keşfettikleri fikir ve düşünceleri kendileri ve toplumları yararına kullanılacak nitelikte uygulamaya koymaları şeklinde belirtilmiştir.

Yenilikçi davranış bireylerin rutin olarak sergiledikleri davranışların dışında kalan faaliyetleri olarak görülür. Sergilenen bu yeni faaliyetler bireyin yaratıcılık algısına dayanarak şekillenmektedir. Bireyin daha iyi ürün ve hizmet üretme becerisi, rekabet etme, gelişme hedeflerine ulaşması, yenilikçilik düzeyinin belirlenerek bunun yanı sıra yaratıcılık potansiyelinin de yeterince kullanabilmesinden doğmaktadır (Cameron, 2007, s.15). Yaratıcılık yenilik sağlayan bir faaliyettir, yenilikçilik ise yaratıcılığın en önemli sonucudur (İraz, 2005, s.78). Araştırmalara göre günümüzde yenilikçi davranışlar ve yaratıcılık neredeyse her sektör ve birey için gerekli iki kavramdır (Damanpour, 1991, s.557) ve yaratıcı davranışlar sergileyeceğine dair kendine inancı bulunan bireylerin aynı zamanda yenilikçi davranışlar sergileme düzeylerinin de yüksek olması kuvvetli ihtimaldir (Gupta, 2014, s.656; Sweetman vd., 2011, s.6). Bu bağıntı yenilikçi davranışlar ile yaratıcılık arasındaki ilişkinin önemini ortaya çıkarır niteliktedir. Yaratıcılığı etkileyen faktörler yenilikçi davranışları da etkilerken, yaratıcılığı yüksek bireylerin yeni fikirler bulma performanslarının yükseldiği gözlenmektedir.

Bandura'nın (1997, s.1) öz yeterlik teorisine dayandırılarak yaratıcı öz yeterlik kavramını ortaya koyan Tierney ve Farmer'a (2002, s.1138) göre "*bireyin yaratıcı sonuç üretme yeteneğine olan inancı*" yaratıcı öz yeterlik olarak tanımlanmaktadır. Belirli bir konu hakkında kişinin başarıya ulaşma ve görevi tamamlamasına olan inancı yaratıcı öz yeterlik kavramının temelini oluşturmaktadır. Yaratıcı öz yeterlik bireyin performansı ve yaratıcılığının artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Jaiswal ve Dhar'a (2015, s.33) göre yüksek yaratıcı öz yeterlik potansiyeline sahip bireylerde yaratıcılığın ortaya çıkması ve sergilemesi sonucunda başarıya ulaşma olasılığı oldukça yüksektir.

Alanyazında her iki kavramı da ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Mehmood vd. (2020) tarafından yapılan bir çalışmada girişimci liderliğin çalışanların yenilikçi davranışları üzerindeki etkisi ve yaratıcı öz yeterliğin bu ilişkiye olan etkisi incelenmiştir. Araştırmada veriler Pakistan'da tekstil sektöründe çalışan 265 işgörenden toplanmıştır. Araştırma sonucunda çalışanların yenilikçi davranış ve yaratıcı öz yeterlik düzeylerinin girişimci liderlikten etkilendiği, girişimci liderliğin yaratıcı öz yeterlik üzerinde doğrudan, yenilikçi davranış üzerinde ise dolaylı bir etkisinin bulunduğu ifade edilmiştir. Newman vd. (2018) araştırmalarında çalışanların yaratıcı öz yeterliklerinin yenilikçi davranışları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırmanın verileri Çin'de bulunan çokuluslu bir şirketin 66 orta düzey yöneticisi ve onlara bağlı olan 346 astından toplanmıştır. Araştırma sonucunda güçlü bir girişimci lider ile çalışan astların yenilikçi davranışlar sergileme potansiyellerinin yüksek olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca girişimci liderliğin yaratıcı öz yeterlik ve yenilikçi davranış

arasındaki ilişkiyi olumlu yönde etkilediği, yaratıcı öz yeterliğe sahip çalışanların yenilikçi davranışlar da sergiledikleri belirtilmiştir. Buna göre araştırmanın ilk hipotezi şu şekilde ifade edilmiştir:

H1: Öğrencilerin yaratıcı öz yeterliklerinin yenilikçi davranışları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

2.2. Yenilikçi Davranış ve Dijital Okuryazarlık

Rekabet ortamında bireylerin tamamı için yenilikçi davranışlar sergilemek gereksinim haline gelmiştir. Bunun yanı sıra, bireyler teknolojik gelişmelerde yaşanan baş döndürücü hızlı değişim ve gelişimlere de ayak uydurmak zorunda kalmışlardır. Teknoloji, birey ve örgütlere fayda sağlamak amacıyla oluşturulan araç gereçlerin, makinelerin, aygıtların vb. tümünü içeren bilgiler birikimi olarak ifade edilmektedir (Durna, 2002, s.152). Günümüzde hangi alanda olursa olsun teknolojik gelişmelerin amacı var olan süreçlere yenilikçi davranışlar yoluyla iyileştirme ve geliştirme sağlamaktır. Bu yüzden yenilikçi davranışlar ve teknolojik gelişmeler arasında bir ilişkinin var olduğu ve yenilikçi davranışların ortaya çıkarılması, benimsenmesi ve yayılmasının yine teknolojik gelişmeler çerçevesinde şekillendiği bilinmektedir.

Yenilikçi davranışın en temel unsurlarından biri olarak görülen teknolojinin doğru kullanılması beraberinde bireyin iyi bir dijital okuryazar olmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda yenilikçi davranışlar ve dijital okuryazarlık devamlı olarak değişimi, gelişimi gerektiren, söz konusu değişim ve gelişime bireyler ve örgütler tarafından ayak uydurulması zorunlu kılınan, böylece bireylerin ve örgütlerin sürekli güncel ve gelişmiş bir şekilde kalmalarını sağlayan iki kavram olma niteliği taşımaktadır.

Dijital okuryazarlık, ilk olarak 1997 yılında Paul Gilster (1997) tarafından “Dijital Okuryazarlık” kitabında ortaya atıldığında yalnızca bilgiye ulaşma ve kullanma becerileri üzerinde durulmuştur. Yapılan ilk dijital okuryazarlık tanımlamaları bilgisayar ile sınırlandırılmış ancak bu tanımlar zaman içinde genişletilmiştir. Gilster’e göre dijital okuryazarlık; çeşitli kaynaklardan gelen bilgileri farklı formatlarda sunulduğunda bile anlayabilme ve kullanabilme becerisidir (Gilster, 1997, s.15). Hobbs (1996, s.147) dijital okuryazarlığı medya araçları kullanarak üretebilme yeteneği olarak tanımlamıştır. Martin dijital okuryazarlığı; bireyin dijital araçları kullanırken tutum ve davranışlarını geliştirmesi, bu kaynaklara erişimi sağlaması, erişilen bilginin farklı koşullarda bile sağlıklı şekilde kullanılması ve ihtiyaç duyulduğunda yeni bilgi oluşturabilmesi şeklinde tanımlamaktadır

(Martin, 2008, s.153). Belshaw'ın (2011, s.22) tanımında dijital okuryazarlık, içinde bulunulan dijital çağda kolay ve etkili öğrenmeyi sağlayan uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alanyazında her iki kavramı bir arada ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Santoso vd. (2019) tarafından Endonezya'da bulunan telekomünikasyon sektöründe faaliyet gösteren üç şirketin 230 çalışanının katılımıyla yapılan çalışmada çalışanların yenilikçi iş davranışları ile dijital okuryazarlık düzeyleri ve dönüşümcü liderlik anlayışları arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda çalışanların yenilikçi çalışma davranışları ile dönüşümcü liderlik anlayışları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu, yenilikçi davranışların çalışan performansına olumlu katkılarının bulunduğu ve dijital okuryazarlık düzeyinin bu iki ilişkiyi önemli ölçüde olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Özgür vd. (2015) tarafından yapılan bir başka çalışmada Anadolu Üniversitesinde öğrenim gören 422 öğretmen adayının yenilikçilik düzeyleri ile teknoloji tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının teknoloji tutum puanları ile yenilikçilik puanları arasında pozitif, anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki bulunmuş, bölüm ve sınıf düzeyi değişkenlerinin öğretmen adaylarının teknolojiye ve yenilikçiliğe ilişkin tutumları üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Özen ve Bingöl (2007), Erzurum, Erzincan ve Bayburt'ta bulunan 112 küçük ve orta ölçekli imalat-sanayi işletmelerinde gerçekleştirdikleri araştırmada yenilikçilik ve bilişim teknolojileri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda işletmelerin bilgisayar sahipliği, üretim, satış ve satış sonrası hizmet süreçlerine bilişim teknolojilerini entegre etme, çalışanlara bilişim teknolojileri ve teknoloji eğitim programları düzenleme oranları ile yenilik yapma ve uygulamaya geçirme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Söz konusu çalışmalara dayandırılarak araştırmanın ikinci hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur:

H2: Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyinin yenilikçi davranışları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

2.3. Yaratıcı Öz Yeterlik ve Dijital Okuryazarlık

Günümüzde bir yandan yaratıcı düşünce ön plana çıkmış diğer yandan da teknolojik alanda pek çok gelişme yaşanmıştır. Bu durum bireylerin eğitim, iş, sosyal ve diğer alanlarda gerçekleşen değişim ve gelişimlere ayak uydurmasını zorunlu kılmıştır. Dijital medya hayatın her alanına nüfuz ederek, dijitalleşme, yaratıcılık ve yenilenmeyi gerektirmiştir. Teknoloji geliştirmede yaratıcılığın önemli rol oynaması aynı zamanda teknolojinin de yaratıcı süreçler

ortaya çıkarmasının bir parçasıdır. Bu sebeple her iki kavram arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır ve teknolojinin yaratıcı ürün ve tasarımları ortaya çıkarmada etkisi kaçınılmazdır. (Florida, 2005, s.89). Alt ve Raichel (2020) çalışmalarında lisans öğrencilerinin dijital okuryazarlık becerilerini ve yaratıcılık düzeylerini kullanma potansiyellerini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda öğrencilerin dijital okuryazarlık becerileri ile yaratıcılık düzeyleri arasında orta düzeyde ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada öğrencilerden elde edilen veriler ile dijital okuryazarlık becerilerinin dört ana kategoriye ayrıldığı; bunların; teknoloji destekli işbirliği, algılanan yaratıcılık, bilginin aktarılması ve becerilerin aktarımı olduğu ifade edilmiştir. İşgüzar ve Özdemir (2016) tarafından Elazığ'da bulunan bir ortaöğretim kurumunda öğrenim gören 200 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilen çalışmada öğrencilerin teknolojik araçları kullanma alışkanlıklarının yaratıcılık becerileri üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda araştırmaya katılan öğrencilerin %96'lık büyük bir kısmının yaratıcılık becerilerinin düşük düzeyde olduğu, teknolojik araçları kullanım düzeyleri ile yaratıcılık becerileri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı ifade edilmiştir. Çiçek (2011) tarafından yapılan çalışmada örgütlere fayda sağlayan yaratıcılığın teknolojinin oluşması ve geliştirmesindeki etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda teknolojik yeniliğin birey ve örgüt düzeyinde yaratıcılığı geliştirdiği, örgütlerin çalışanlarına yeterli iş çevresi oluşturdukları ve teknolojik gelişmeleri takip ettikleri düzeyde başarıyı yakalayacakları ifade edilmiştir. Yaratıcılığın teknolojiyi geliştirmesinin yanı sıra teknoloji sayesinde ortaya çıkan uygulamalarında yaratıcılığın geliştirilmesine katkıda bulunarak karşılıklı ilişki içerisinde oldukları gözlenmiştir. Söz konusu çalışmalardan yola çıkarak araştırmanın üçüncü hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur:

H3: Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyinin yaratıcı öz yeterlikleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

2.4. Yenilikçi Davranış ve Akademik Başarı

Bireyler pek çok farklı alanda başarı elde edebilir. Elde edilen başarı belirli faktörlere göre şekillenir ve her bireyin başarı seviyesi farklılık gösterir. Alanyazında birçok araştırmacıya göre başarı denilince akla ilk “eğitimde başarı” kavramı gelmektedir. Öğrencinin okul ortamında belirlenen bir akademik programdan faydalanma derecesi okul başarısı, başka bir ifadeyle akademik başarı olarak tanımlanmaktadır (Kavcar, 2011, s.15). Kurtuluş (2012, s.25) akademik başarıyı, öğrencinin beceri düzeyini ölçmeyi hedefleyen ve bu doğrultuda öğrencinin

derslerde gösterdiği performansı da ele alarak, uygulanan ölçme araçlarından elde ettiği başarı yüzdesi olarak ifade etmektedir.

Bireyin eğitim hayatında yenilikçi davranışlar sergilemesi akademik ve sosyal başarısını destekleyecek adımlar atmasında öncülük etmektedir (Kim vd., 2018, s.4). Konuyla ilgili alanyazın incelendiğinde Arpacı (2018) tarafından yapılan çalışmada yenilik yapma yeteneğinin akademik başarıya etkisinin incelendiği görülmektedir. Araştırmanın verileri bir üniversitenin Eğitim Fakültesi’nde öğrenim gören ve “Proje Geliştirme Ve Yönetim” dersi alan 120 öğrenciden elde edilmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin yenilikçilik profilleri ile akademik başarıları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu ayrıca bu ilişkinin kadın ve erkek öğrencilerde farklı düzeylerde seyrettiği tespit edilmiştir. İlçe ve Soysal (2018) tarafından yapılan başka bir çalışmada yenilikçilik düzeyi ve akademik başarı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Araştırmanın örneklemini bir üniversitenin hemşirelik bölümünde öğrenim gören 510 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda öğrencilerin yenilikçilik puanlarının düşük olduğu ve yenilikçilik düzeyleri ile akademik başarıları arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmadığı saptanmıştır. Söz konusu çalışmalardan yola çıkarak araştırmanın dördüncü hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur:

H4: Öğrencilerin yenilikçi davranışlarının akademik başarıları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

2.5. Yaratıcı Öz Yeterlik ve Akademik Başarı

Bireylerin yaratıcılık düzeylerini etkileyen farklı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerden birini de eğitim durumu oluşturmaktadır. Eğitimin içerdiği bilgi düzeyi, öğrenme şekilleri, motivasyon, hafıza ve algılama stilleri gibi temel değişkenler her bireyde farklı seyreder. Yaratıcılık becerilerinin sergilenmesi ve bu durumun eğitimin içerisine entegre edilmesi ile kişinin öğrenme ve uygulama şekilleri farklılaşır. Bu bağlamda yaratıcı öğrenme ortamları ile eğitimde başarının artırılması beklenmektedir (Anwar vd., 2012, s.44). Literatürde yaratıcılığın akademik başarı ile ilişkisini inceleyen çalışmalar mevcuttur. Örneğin Mourgues vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada yaratıcılığın akademik başarı ile ilişkisi incelenmiştir. Araştırmanın verileri İngiltere’nin kuzeyinde bulunan bir okulda öğrenim gören sekizinci sınıf altı 1165 öğrenciden elde edilmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin yaratıcılık düzeylerinin akademik başarıları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilirken, yaratıcılığın aynı zamanda öğrencilerin gelecekteki akademik başarılarına da katkıda bulunduğu ifade edilmiştir.

Benzer şekilde, Kıncal vd. (2016) çalışmalarında yaratıcı düşünme etkinliklerinin öğrencilerin akademik başarılarına etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda lise öğrencilere uygulanan yaratıcı düşünme etkinliklerinin öğrencilerin akademik başarılarını arttırdığı saptanmıştır. Gralewski ve Karwowski (2012) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin yaratıcılık becerilerinin buldukları şehre göre farklılık gösterdiği ifade edilirken yaratıcılığın öğrencilerin akademik başarılarına az da olsa etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ai (1999) çalışmasında yaratıcılık becerileri ve akademik başarı arasındaki ilişkiyi ve ilişkinin varlığı durumunda bu ilişkinin katılımcıların cinsiyet değişkeni ile farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir. Araştırma sonucunda yaratıcılığın hem kız hem de erkek öğrenciler için akademik başarı üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Söz konusu çalışmalardan yola çıkarak araştırmanın beşinci hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur:

H5: Öğrencilerin yaratıcı öz yeterliklerinin akademik başarıları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

2.6. Dijital Okuryazarlık ve Akademik Başarı

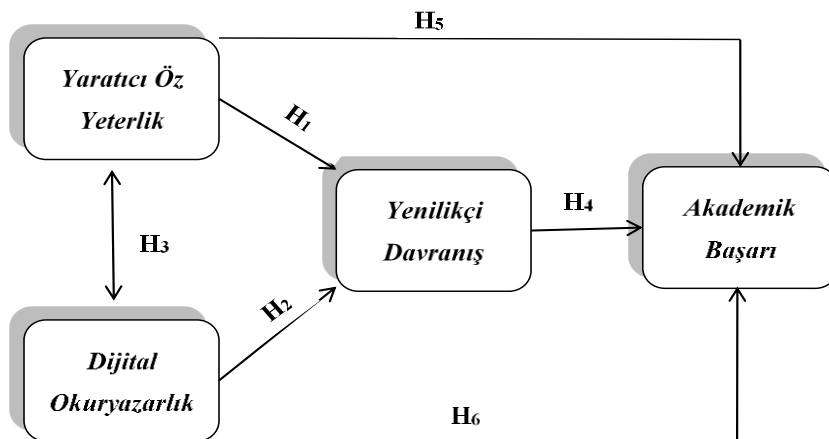
Dijital okuryazarlık hem akademik hem de profesyonel başarı için önemli bir özellik olarak kabul edilmektedir. Bu durum bireylerin giderek daha fazla ilerleyen dijital çağa uyum sürecini gerekli kılmaktadır (Burton, 2015, s.155). Dijital okuryazarlıkta bireyin dijital medyayı analiz etme, dijital teknolojileri kullanma, yeni içerik oluşturma ve mevcut içeriği değerlendirme deneyimleri ile her bireyde farklı düzeyde seyrederek (Siemens, 2005, s.3). Bu bağlamda dijital okuryazarlığın başarıya olan etkisi de her bireyde farklı düzeyde olacaktır. Alanyazında dijital okuryazarlığın akademik başarı ile ilişkisini ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Ahmed ve Roche (2021) tarafından yapılan çalışmada dijital okuryazarlık ve akademik başarı ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda lisans öğrencilerin dijital teknolojilere erişiminin ve dijital okuryazarlık becerilerinin akademik başarılarını iyileştirmede etkin rol oynadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde Abbas vd. (2019) çalışmalarında dijital okuryazarlığın akademik başarı üzerindeki etkisini ele almıştır. Araştırmanın örneklemini Pakistan'da bulunan 10 üniversiteden gönüllü olarak araştırmaya katılan 800 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda dijital okuryazarlığın akademik başarı üzerinde düşüğe olsa pozitif yönde olumlu bir etkiye sahip olduğu belirtilirken dijital okuryazarlığın aynı zamanda öğrencilerin iletişim becerilerini de önemli düzeyde olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Ukwoma vd. (2016) çalışmalarında öğrencilerin dijital okuryazarlık becerilerini akademik çalışmalarında kullanma düzeylerini ve dijital okuryazarlığın akademik

başarıları üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmada Nijerya Üniversitesi'nde öğrenim gören 184 öğrenciden elde edilen verilerin analizi sonucunda dijital okuryazarlığın öğrencilerin akademik başarıları üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Lopez Islas (2013) tarafından yapılan başka bir çalışmada dijital okuryazarlık ve akademik başarı arasındaki ilişki incelenmiştir. Üç aşamalı bir model üzerinden yürütülen çalışmada model değişkenleri; teknolojiye erişim koşulları, temel dijital beceriler ve özel beceriler olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda bir online öğretim platformuna kayıtlı 2000 öğrenciden elde edilen verilerin analizi sonucunda teknolojiye erişim imkanı daha yüksek düzeyde bulunan öğrencilerin çevrim içi öğrenme ortamlarını daha aktif kullandıkları, bu durumun öğrencilerin akademik başarıları üzerinde pozitif yönde güçlü bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada ayrıca öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin akademik başarıları üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Söz konusu çalışmalardan yola çıkarak araştırmanın son hipotezi olan altıncı hipotez şu şekilde oluşturulmuştur:

H6: Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyinin akademik başarıları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

2.7. Araştırmanın Modeli

Bir önceki bölümde araştırmanın konusuyla ilgili yapılan literatür taraması sonucunda belirlenen hipotezlere yer verilmiştir. Araştırmanın hipotezleri doğrultusunda oluşturulan çalışma modeli Şekil 1'de görülmektedir.



Şekil 1. Araştırmanın modeli

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırma nicel araştırma desenleri arasında yer alan tarama (survey) tipi araştırma desenidir. Tarama araştırmalarında en çok kullanılan veri toplama tekniği anket tekniği olduğundan bu araştırmada da aynı teknik kullanılmıştır. Bu araştırma da ilişkisel tarama deseni olarak adlandırıldığından dört değişken arasındaki ilişkiyi belirlemek adına öncelikle korelasyon analizleri yapılmıştır. Ayrıca araştırmada üniversite öğrencilerinin yenilikçi davranış yoluyla akademik başarılarını desteklemede yaratıcı öz yeterlik ile dijital okuryazarlığın etkisi incelendiği için nedensel tarama araştırmaları kapsamında da değerlendirilmektedir. Anketler aracılığı ile katılımcılardan elde edilen veriler amaca uygun hazırlanan hazır istatistik programları yardımıyla analiz edilerek ilişkiler yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda oluşturulan hipotezler doğrusal regresyon analizleri yardımıyla test edilmişlerdir.

3.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini 2020-2021 akademik yılında Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nin farklı bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. 2020-2021 akademik yılında resmi olarak kayıtlı öğrenci sayısı 28.974'tür. Çalışmada olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır ve araştırma evreni kapsamındaki öğrencilerden Google Forms platformu üzerinden çevrim içi anket yoluyla toplamda 598 anketin geri dönüşü sağlanmıştır. Pandemi koşulları nedeniyle yüzyüze anket yapılamamıştır. Araştırmanın örnekleminin tespiti için nicel değişkenli araştırmalarda kullanılan örneklem hesaplama formülünden yararlanılmıştır. Hesaplanan örneklem sayısının minimum 379 katılımcıdan oluşması gerektiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda araştırma kapsamında ulaşılan katılımcı sayısının (N=598) araştırma hipotezlerini test etmek için yeterli olduğu söylenebilir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan anket formu çalışmanın amacına yönelik belirlenen demografik sorular ve önceden geliştirilmiş, geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş ölçekler ile birlikte dört bölümden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin yazarlarından elektronik posta yoluyla izinleri alındıktan sonra uygulanmaya başlanmıştır.

Birinci bölümde katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, ağırlıklı genel not ortalaması, günlük internet kullanım süreleri, kullanılan teknolojik cihazlar, dijital okuryazarlık

ile ilgili ders alıp almama durumu gibi demografik özelliklere ilişkin sorular yer almaktadır. Diğer bölümlerde ise sırasıyla dijital okuryazarlık ölçeği (29 ifade), yenilikçi davranış ölçeği (6 ifade), yaratıcı öz yeterlik ölçeği (8 ifade) bulunmaktadır. Katılımcılardan anket formunda bulunan 1 “Kesinlikle Katılmıyorum” ile 5 “Kesinlikle Katılıyorum” arasında ölçeklendirilen ifadelere katılma derecelerini belirtmeleri istenmiştir.

Dijital Okuryazarlık Ölçeği: Bayrakçı (2020) tarafından geliştirilen; tersten puanlanan maddenin bulunmadığı, 29 maddeli, altı boyutlu ölçektir (*Etik ve Sorumluluk, Genel Bilgi ve İşlevsel Beceriler, Günlük Kullanım, Profesyonel Üretim, Gizlilik ve Güvenlik, Sosyal Boyut*). Dijital okuryazarlık düzeyini ölçmeye yönelik geliştirilen ölçekte yer alan maddelerden yedisi “temel”, on yedisi “orta”, beş tanesi ise “üst düzey” yetkinliği belirtmektedir. Dijital okuryazarlık ölçeğine ilişkin yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,91 olarak bulunmuştur. Katılımcıların bu ölçekten elde ettikleri toplam puanların ortalamaları Z standart puana dönüştürülerek dijital okuryazarlık düzeyleri saptanmıştır.

Yenilikçi Davranış Ölçeği: Scott ve Bruce (1994) tarafından geliştirilen ölçek Çalışkan, Akkoç ve Turunç (2019) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Beşli likert tipindeki ölçek altı maddelik, tek boyutlu bir ölçektir. Tekstil ve sağlık sektöründe olmak üzere iki farklı örneklem grubundan elde edilen veriler ile gerçekleştirilen ölçek uyarlama çalışmasının güvenilirlik değeri ilk örneklem için 0,93, ikinci örneklem grubu için ise 0,91 olarak hesaplanmıştır.

Yaratıcı Öz Yeterlik Ölçeği: Carmeli ve Schaubroeck (2007) tarafından geliştirilen, sekiz maddelik ve tek boyutlu ölçektir. 5’li likert tipi ölçek ile ölçülmüştür. Ölçek Chen vd. (2007) tarafından geliştirilen genel öz yeterlik ölçeğinin yaratıcılık bağlamında yeniden uyarlanarak değiştirilmesiyle elde edilmiştir ve ölçeğin güvenilirlik değeri 0.92 olarak saptanmıştır (Carmeli ve Schaubroeck, 2007, s.40). Ölçekte yer alan ifadeler Alayoğlu (2019) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır.

3.3. Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın en önemli kısıtı pandemi koşulları nedeniyle yüz yüze eğitime ara verilmesi ve bu sebeple araştırmaya katılan öğrenci sayısının beklenilenin altında kalmasıdır. Bir diğer kısıt ise örneklem seçiminde yaşanmıştır. Oluşturulan anket formu çoğunlukla dijital ortamda derslere katılan öğrencilere uygulanmıştır. Genellikle derse katılan öğrencilerin not ortalaması iki ve üzeri olduğundan akademik başarısı ikinin altında olan öğrencilere

ulaşılamamıştır. Dolayısıyla pandemi nedeniyle çalışmanın örnekleme tekniği tam olarak uygulanamamıştır.

3.4. Normallik Testi ve Güvenirlik Analizi

Çalışmada verilerin normal dağılımının incelenmesi için ilk olarak Kolmogorov-Smirnov testi yapılmış olup, test sonucunda verilerin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Bu sebeple ikinci yöntem olarak çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Bu yöntemle göre verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,5 ve -1,5 aralığında bulunması verilerin normal dağılım gösterdiğini vurgulamaktadır (Tabachnick vd., 2007, s.30). Tablo 1'e göre verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir.

Tablo 1. Basıklık çarpıklık değerleri ve ölçeklerin güvenirlik analizleri

	Basıklık	Çarpıklık	İfade Sayısı	Cronbach Alfa
Dijital Okuryazarlık	-0,685	0,625	29	0,96
Yenilikçi Davranış	-0,980	1,054	6	0,92
Yaratıcı Öz Yeterlik	-0,877	0,736	8	0,96
TOPLAM			43	0,94

Dijital okuryazarlık, yenilikçi davranış ve yaratıcı öz yeterlik ölçekleri için hesaplanan Cronbach Alpha kat sayıları sırasıyla Tablo 1'de görülmektedir. Elde edilen katsayılar incelendiğinde ölçeklerin kabul edilebilir güvenirlik düzeyinin oldukça üzerinde olduğu söylenebilir (Gürbüz ve Şahin, 2016, s.325).

3.5. Geçerlilik Analizi

Faktör analizine geçmeden önce ilk olarak değişkenlerin bu analize uygunluğunu test etmek amacıyla KMO ve Bartlett Küresellik testleri uygulanmıştır. Değişkenlerin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerlerinin 0,50'den büyük olması beklenmektedir. Bartlett Küresellik testinin anlamlı çıkması ($p < 0,05$) veri setlerinin normal dağılım gösterdiğini ifade etmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2016, s.319) ve sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Kaiser-Meyer-Olkin yeterlilik ve Bartlett's küresellik test sonuçları

Boyutlar (Faktörler)	KMO	Bartlett Anlamlılık Testi			
		Ki-kare	df	Sig	
Dijital Okuryazarlık	Etik ve Sorumluluk	,919	3542,742	21	,000
	Genel Bilgi	,911	3019,490	15	,000
	Günlük Kullanım	,890	2544,763	15	,000
	Profesyonel Üretim	,580	1030,266	2	,000
	Gizlilik ve Güvenlik	,826	1881,992	6	,000
	Sosyal Boyut	,835	1546,819	6	,000
	Dijital Okuryazarlık (Toplam)	,956	17324,543		,000
Yenilikçi Davranış	Yenilikçi Davranış	,877	2758,870	15	,000
Yaratıcı Öz Yeterlik	Yaratıcı Öz Yeterlik	,951	6078,515	28	,000

Tablo 2’de yer alan değerler incelendiğinde: örneklemin yeterliliği ve örneklemin evreni temsil yeteneğininin test edildiği Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) test sonuçları ve değişkenler arası ilişkilerin faktör analizine uygun olup olmadığının kontrol edildiği Barlett Küresellik test sonuçlarının kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir.

3.5.1. Yenilikçi davranış faktör analizi sonuçları

Yapılan faktör analizi sonucunda ortaya çıkan faktör yüklerinin 0,62 ve 0,82 aralığında değiştiği görülmektedir. Analiz sonucunda toplam varyansın %72’sini açıklayan, tek boyutlu 6 maddelik bir faktör yapısı saptanmıştır. Tablo 3’te yenilikçi davranış ölçeğinin faktör yapısı gösterilmiştir.

Tablo 3. Yenilikçi davranış ölçeğinin faktör yapısı

Boyutlar (Faktörler)	Maddeler	Faktör Yükü	Öz-Değer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alpha
Yenilikçi Davranış	YD1	,72			
	YD2	,78			
	YD3	,62			
	YD4	,82	4,33	72,22	0,92
	YD5	,79			
	YD6	,71			

3.5.2. Yaratıcı öz yeterlik faktör analizi sonuçları

Yapılan faktör analizi sonucunda ölçekte faktör yükü kesim noktasının (,50) altında kalan herhangi bir maddenin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Tablo 4 incelendiğinde, tek faktör altında toplam varyansın %82’sini açıklayan sekiz maddelik bir ölçek yapısının oluştuğu görülmektedir.

Tablo 4. Yaratıcı öz yeterlik ölçeğinin faktör yapısı

Boyutlar (Faktörler)	Maddeler	Faktör Yüğü	Öz-Değer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alpha
Yaratıcı Öz Yeterlik	YÖY1	,79	6,60	82,60	0,96
	YÖY2	,83			
	YÖY3	,87			
	YÖY4	,82			
	YÖY5	,87			
	YÖY6	,88			
	YÖY7	,68			
	YÖY8	,84			

3.5.3. Dijital okuryazarlık faktör analizi sonuçları

Yapılan faktör analizi sonucunda altı faktör altında toplam varyansın %78'ini açıklayan 29 maddelik bir ölçek elde edilmiştir. Elde edilen faktörler ölçeğin orijinal formundaki isimleri kullanılarak: “Etik ve Sorumluluk” “Genel Bilgi ve İşlevsel Beceriler”, “Günlük Kullanım”, “Profesyonel Üretim”, “Gizlilik ve Güvenlik”, “Sosyal Boyut” olarak isimlendirilmiştir. Tablo 5’te dijital okuryazarlık ölçeğinin faktör yapısı gösterilmektedir.

Tablo 5. Dijital okuryazarlık ölçeğinin faktör yapısı

Boyutlar (Faktörler)	Maddeler	Faktör Yüğü	Öz-Değer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alpha
Etik ve Sorumluluk	DOY1	,81	6,84	53,76	0,93
	DOY2	,81			
	DOY3	,75			
	DOY4	,83			
	DOY5	,68			
	DOY6	,72			
	DOY7	,74			
Genel Bilgi ve İşlevsel Beceriler	DOY8	,74	5,59	10,06	0,93
	DOY9	,84			
	DOY10	,79			
	DOY11	,73			
	DOY12	,79			
	DOY13	,72			
Günlük Kullanım	DOY14	,69	4,02	6,49	0,91
	DOY15	,73			
	DOY16	,77			
	DOY17	,79			
	DOY18	,81			
	DOY19	,78			
Profesyonel Üretim	DOY20	,91	3,40	3,13	0,94
	DOY21	,92			
Gizlilik ve Güvenlik	DOY22	,71	1,45	2,56	0,91
	DOY23	,74			
	DOY24	,88			
	DOY25	,87			
Sosyal Boyut	DOY26	,83	1,42	2,43	0,90
	DOY27	,84			
	DOY28	,75			
	DOY29	,68			

4. BULGULAR

4.1. Demografik Bilgiler

Tablo 6 araştırma örneklemini hakkında bilgi vermektedir. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet açısından dağılımlarının hemen hemen eşit olduğu ve öğrencilerin tamamına yakın bir kısmının 18-24 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların sınıf düzeyleri dikkate alındığında %43,1'inin 2. sınıfta, %27,4'ünün 3. sınıfta öğrenim gördüğü görülmektedir. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nin son sınıf öğrencileri çoğunlukla işbaşı eğitiminde oldukları için araştırmaya katılan sayısı diğer sınıflara göre daha az sayıdadır. Öğrenim türü göz önüne alındığında katılımcıların büyük çoğunluğunun (89,8) örgün öğretim grubunda bulunduğu ve araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunu lisans öğrencilerinin oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların genel not ortalamalarının ilk sırada (%41,3 ile) 3 ve 3,50 arasında olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada (%35,6 ile) genel not ortalaması 2.50 ve 3 arasında olan öğrenciler bulunmaktadır.

Tablo 6'da kişisel bilgisayara sahip olma durumu dikkate alındığında katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%72,2) kişisel bilgisayarlara sahip olduğu ve %83,4'lük büyük bir kısmının internet erişiminde bulunduğu anlaşılmaktadır. İnternette geçirilen süreler incelendiğinde katılımcıların %46,8'inin 4-6 saat, %35,3'ünün 8-10 saat günlük olarak internette vakit geçirdikleri görülmektedir. Katılımcıların yarıya yakın bir çoğunluğun (%45) interneti eğitim amaçlı kullandığı görülmektedir. Pandemi koşulları nedeniyle uzaktan eğitim süreci devam ettiğinden eğitim amaçlı kullanım oranı ilk sırada yer almıştır. Öğrencilerin tamamına yakın bir kısmı sosyal bilimler ve eğitim bilimleri alanlarında öğrenim görürken, dijital okuryazarlık dersi alma durumu incelendiğinde katılımcıların çok büyük bir kısmının (96,3) daha önce dijital okuryazarlık ile ilgili herhangi bir ders almadıkları saptanmıştır.

Tablo 6. Katılımcılara ait betimleyici istatistikler

Cinsiyet	Sıklık	Yüzde (%)	İnternette Geçirilen Süre	Sıklık	Yüzde (%)
Kadın	291	48,7	1 saatten az	10	1,7
Erkek	307	51,3	1-3 saat	57	9,5
Yaş Grubu	Sıklık	Yüzde (%)	4-6 saat	280	46,8
18-20	10	3,1	8-10 saat	211	35,3
21-24	111	34,3	11-13 saat	27	4,5
25 yaş ve üzeri	103	31,8	15 saat ve üzeri	13	2,2
Sınıf Düzeyi	Sıklık	Yüzde (%)	İnternet Kullanım Amacı	Sıklık	Yüzde (%)
1	102	17,1	Eğitim	269	45,0
2	258	43,1	Sosyal Medya	170	28,4
3	164	27,4	Oyun-Eğlence	96	16,1
4	74	12,4	Haber-Blog	15	2,5
Öğrenim Türü	Sıklık	Yüzde (%)	Araştırma	45	7,5
Örgün Öğretim	537	89,8	Diğer	3	,5
İkinci Öğretim	61	10,2	Öğrenim Görülen Bölümlerin Alanlara Göre Dağılımı	Sıklık	Yüzde (%)
Eğitim Düzeyi	Sıklık	Yüzde (%)	Sosyal Bilimler	238	39,8
Ön Lisans	148	24,7	Eğitim Bilimleri	188	31,4
Lisans	410	68,6	Fen Bilimleri	77	12,9
Lisansüstü	40	6,7	Teknik Bilimler	38	6,4
Ağırlıklı Genel Not Ortalaması	Sıklık	Yüzde (%)	Sağlık Bilimleri	57	9,5
2 ve 2.50 arası	81	13,5	Dijital Okuryazarlık Dersi Alma Durumu	Sıklık	Yüzde (%)
2.50 ve 3 arası	213	35,6	Evet	22	3,7
3 ve 3.50 arası	247	41,3	Hayır	576	96,3
3.50 ve 4 arası	57	9,5	İnternet Erişimi	Sıklık	Yüzde (%)
Kişisel Bilgisayar Sahipliği	Sıklık	Yüzde (%)	Evet	499	83,4
Evet	432	72,2	Hayır	99	16,6
Hayır	166	27,8		598	100,0
TOPLAM					

Araştırmada ayrıca katılımcıların %27,8'i bilgisayar kullanmadıklarını ifade ederken %32,4'ü 1-2 yıldır bilgisayar kullanıcısı olduklarını belirtmiştir. Katılımcıların %54,5 gibi yarıdan fazla bir bölümünün sahip oldukları akıllı telefonları 7 yıl ve üzeri bir süredir kullandıkları gözlenirken öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun (%85,1) tablet kullanmadığı tespit edilmiştir.

4.2. Pearson Korelasyon Analizi

Araştırma hipotezlerinin test edilmesinde öncelikli olarak değişkenler arası ilişkiler incelenmiştir. Tablo 7'de değişkenlere ve alt boyutlarına ait korelasyon katsayıları görülmektedir.

Tablo 7. Ortalamalar, standart sapmalar ve değişkenler arası korelasyon analizi bulguları

	Ortalama	St. Sapma	DOY/ES	DOY/GBİK	DOY/GK	DOY/PU	DOY/GG	DOY/SB	Yenilikçi Davranış	Yaratıcı Öz Yeterlik	Akademik Başarı
DOY/ES	4,4166	,66924	1	,624**	,670**	,423**	,630**	,512**	,550**	,497**	,205**
DOY/GBİK	3,8124	1,0920		1	,649**	,738**	,610**	,803**	,508**	,457**	,102**
DOY/GK	4,2860	,79219			1	,508**	,785**	,626**	,547**	,480**	,173**
DOY/PU	3,1421	1,4998				1	,461**	,717**	,383**	,347**	-,061
DOY/GG	4,3838	,76038					1	,594**	,551**	,481**	,185**
DOY/SB	3,7538	1,1257						1	,541**	,502**	,0147**
Yenilikçi Davranış	4,1533	,76672							1	,817**	,239**
Yaratıcı Öz Yeterlik	4,0943	,82455								1	,288**
Akademik Başarı	3,4682	,84363									1

** Korelasyon 0,05 seviyesinde anlamlıdır (2 kuyruklu).

Araştırmanın korelasyon analizi sonucunda; 0,05 anlamlılık seviyesinde dijital okuryazarlığın tüm alt boyutlarının yenilikçi davranış ve yaratıcı öz yeterlik ile anlamlı ve pozitif ilişkilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Dijital okuryazarlığın 0,05 anlamlılık seviyesinde etik ve sorumluluk, genel bilgi ve işlevsel beceriler, günlük kullanım, sosyal boyut, gizlilik ve güvenlik alt boyutları ile akademik başarı arasında pozitif yönlü ilişkilerin varlığı gözlenmiştir. Ayrıca analiz sonucunda yenilikçi davranış, yaratıcı öz yeterlik ve akademik başarı arasında yine benzer şekilde pozitif yönlü ilişkilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Tablo 7'deki korelasyon analizi sonuçlarına göre araştırmada yer alan tüm değişkenler arasında istatistiksel olarak pozitif, anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

4.3. Regresyon Analizleri ve Hipotezlerin Test Edilmesi

4.3.1. Yaratıcı öz yeterliğin yenilikçi davranış üzerindeki etkisi

Araştırmanın yapısal modeli kapsamında oluşturulan birinci hipotez doğrultusunda bağımsız değişken yaratıcı öz yeterlik ve bağımlı değişken yenilikçi davranış arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bağımsız değişken yaratıcı öz yeterliğin bağımlı değişken yenilikçi davranış üzerindeki etkisini belirten regresyon analizi sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Yaratıcı öz yeterlik yenilikçi davranış ilişkisi model sonuçları

Model	Katsayılar				
	Standardize Edilmemiş Katsayılar	Standart Hata	Beta	T	Anlamlılık
Sabit	1,043	,092		11,369	,000
Yaratıcı Öz Yeterlik	,760	,022	,817	34,598	,000
Bağımlı Değişken: Yenilikçi Davranış R ² =0,668; F=1197,05; Sig.=0,05					

Tablo 8 incelendiğinde hesaplanan F değerinin (1197,050) sig. 0,05 düzeyinde anlamlı olması regresyon modelinin anlamlı ve geçerli olduğunu göstermektedir (Şahinler, 2000, s.59). Yapılan analizin bir diğer önemli bulgusunu ise yenilikçi davranışın %66,8'nin yaratıcı öz yeterlik ile açıklanabilmesi ($R^2=0,668$) durumu oluşturmaktadır. Ayrıca Tablo 8'de bulunan standardize edilmiş beta katsayısı yaratıcı öz yeterliğin ($\beta=0,817$, $p<0,05$) yenilikçi davranış üzerinde pozitif yönde yüksek oranda anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda yaratıcı öz yeterlik seviyesinde gerçekleşecek bir birimlik artışın öğrencilerin yenilikçi davranışlarında %81,7 oranında pozitif yönde bir artış sağlayacağı yorumu yapılabilir. Öğrencilerin yaratıcı öz yeterlik seviyelerinin yenilikçi davranış düzeyleri üzerindeki etkisini test etmek için gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda elde edilen veriler öğrencilerin yaratıcı öz yeterlik seviyelerinin istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde yenilikçi davranışlarını etkilediğini göstermektedir. Bu durumda araştırmanın (H1) hipotezinin bu bulgular ile desteklendiği söylenebilir.

4.3.2. Dijital okuryazarlığın yenilikçi davranış üzerindeki etkisi

Araştırmanın yapısal modeli kapsamında öngörülen ikinci hipotezi, dijital okuryazarlık bağımsız değişkeninin yenilikçi davranış bağımlı değişkeni üzerindeki etkisinin test edilmesi oluşturmaktadır. Bağımsız değişken dijital okuryazarlığın alt boyutlarının bağımlı değişken olan yenilikçi davranış üzerindeki etkisini belirten regresyon analizi sonuçları Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Dijital okuryazarlık ve yenilikçi davranış ilişkisi model sonuçları

Model	Katsayılar				
	Standardize Edilmemiş Katsayılar	Standart Katsayılar	Beta	T	Anlamlılık
Sabit	B 1,201	Std. Hata ,169			
Etik ve Sorumluluk	,335	,052	,292	7,096	,000
Genel Bilgi ve İşlevsel Beceriler	,237	,045	,230	1,264	,000
Günlük Kullanım	,179	,046	,158	3,864	,000
Profesyonel Üretim	-,027	,025	-,053	-1,080	,181
Sosyal Boyut	,226	,039	,331	5,785	,000
Gizlilik ve Güvenlik	,179	,053	,177	3,353	,000
Bağımlı Değişken: Yenilikçi Davranış $R^2=0,421$; $F=71,586$; $Sig.=0,05$					

Tablo 9'da yer alan ve regresyon analizi ile elde edilen bulgular sonucunda hesaplanan F değerinin ($F=71,586$) sig. 0,05 düzeyinde geçerli olması modelin anlamlı ve geçerli olduğunu ifade etmektedir. Düzeltilmiş R^2 değeri (0,421) incelendiğinde bağımsız değişken dijital

okuryazarlığın bağımlı değişken yenilikçi davranış üzerindeki değişimlerin %42,1'ini açıkladığı görülmektedir. Standardize edilmiş beta katsayılarına ait değerler dijital okuryazarlığın etik ve sorumluluk ($\beta=0,292$, $p<0,05$), genel bilgi ve işlevsel beceriler ($\beta=0,230$, $p<0,05$), günlük kullanım ($\beta=0,158$, $p<0,05$), sosyal boyut ($\beta=0,331$, $p<0,05$), ve gizlilik ve güvenlik ($\beta=0,177$, $p<0,05$) alt boyutlarının yenilikçi davranış üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Belirtilen alt boyutların tamamı yenilikçi davranışı pozitif yönde etkilemektedir ve bu boyutlardaki her bir birimlik artış, etki düzeyleri kadar öğrencilerin yenilikçi davranış seviyelerinde olumlu bir artışa sebep olacaktır. Dijital okuryazarlığın yenilikçi davranış üzerindeki etkisini tespit etmek için gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin etik ve sorumluluk, genel bilgi ve işlevsel beceriler, günlük kullanım, sosyal boyut ve gizlilik-güvenlik alt boyutlarında pozitif ve anlamlı bir düzeyde yenilikçi davranışlarını etkilediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın ikinci hipotezi (H2) bu bulgular ile desteklenerek kabul edilmiştir.

4.3.3. Dijital okuryazarlığın yaratıcı öz yeterlik üzerindeki etkisi

Araştırmanın öngörülen üçüncü hipotezinde bağımsız değişken dijital okuryazarlığın bağımlı değişken yaratıcı öz yeterlik üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Bağımsız değişken dijital okuryazarlığın bağımlı değişken yaratıcı öz yeterlik üzerindeki etkisini belirten regresyon analizi sonuçları Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Dijital okuryazarlık ve yaratıcı öz yeterlik ilişkisi model sonuçları

Model	Katsayılar				
	Standardize Edilmemiş Katsayılar	Standart Katsayılar	Beta	T	Anlamlılık
Sabit	1,130	,198		5,706	,000
Etik ve Sorumluluk	,323	,060	,262	5,387	,000
Genel Bilgi ve İşlevsel Beceriler	,128	,051	,230	4,741	,000
Günlük Kullanım	,186	,063	,148	2,864	,000
Profesyonel Üretim	,127	,049	,110	1,083	,000
Sosyal Boyut	,161	,061	,150	2,318	,000
Gizlilik ve Güvenlik	,248	,045	,177	3,353	,000

Bağımlı Değişken: Yaratıcı Öz Yeterlik
R²=0,453; F=51,980; Sig.=0,05

Tablo 10'daki regresyon analizi sonucu elde edilen bulgular sonucunda hesaplanan F değerinin (F=51,980) sig. 0,05 düzeyinde geçerli olması modelin anlamlı ve geçerli olduğunu ifade etmektedir. Düzeltilmiş R² değeri (0,453) incelendiğinde bağımsız değişken dijital

okuryazarlığın bağımlı değişken yaratıcı öz yeterlik üzerindeki değişimlerin %45,3'ünü açıkladığı görülmektedir. Standardize edilmiş beta katsayılarına ait değerler dijital okuryazarlığın etik ve sorumluluk ($\beta=0,323$, $p<0,05$), genel bilgi ve işlevsel beceriler ($\beta=0,128$, $p<0,05$), günlük kullanım ($\beta=0,186$, $p<0,05$), profesyonel üretim ($\beta=0,127$, $p<0,05$), sosyal boyut ($\beta=0,161$, $p<0,05$), ve gizlilik ve güvenlik ($\beta=0,248$, $p<0,05$) alt boyutlarının yaratıcı öz yeterlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Belirtilen alt boyutların tamamı yaratıcı öz yeterliği pozitif yönde etkilemektedir ve bu boyutlardaki her bir birimlik artış, etki düzeyleri kadar öğrencilerin yaratıcı öz yeterlik seviyelerinde olumlu bir artış sağlayacaktır. Bu bağlamda araştırmanın üçüncü hipotezi (H3) bu bulgular ile desteklenerek kabul edilmiştir.

4.3.4. Yenilikçi davranışın akademik başarı üzerindeki etkisi

Yenilikçi davranış bağımsız değişkeninin akademik başarı bağımlı değişkeni üzerindeki etkisinin test edildiği hipotez regresyon analizi ile test edilmiştir. Bağımsız değişken yenilikçi davranışın bağımlı değişken akademik başarı üzerindeki etkisini belirten regresyon analizi sonuçları Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Yenilikçi davranış akademik başarı ilişkisi model sonuçları

Model	Katsayılar				
	Standardize Edilmemiş Katsayılar	Standart Katsayılar	Beta	T	Anlamlılık
Sabit	B 2,696	Std. Hata ,188		14,370	,000
Yenilikçi Davranış	,186	,044	,269	4,185	,000
Bağımlı Değişken: Akademik Başarı $R^2=0,290$; $F=17,515$; $Sig.=0,05$					

Tablo 11 incelendiğinde analiz sonuçlarından elde edilen $F=17,515$ değerinin sig. 0,05 düzeyinde anlamlı olması modelin geçerli olduğunu göstermektedir. Akademik başarının %29'unun yenilikçi davranış tarafından açıklandığı ($R^2=0,290$) ve tabloda bulunan standardize edilmiş beta katsayısı incelendiğinde yenilikçi davranışın ($\beta=,269$, $p<0,05$) akademik başarı üzerinde pozitif yönde anlamlı ancak düşük bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda yenilikçi davranış seviyesinde gerçekleşecek bir birimlik artışın öğrencilerin akademik başarılarında %26,9 oranında pozitif yönde bir artış sağlayacağı yorumu yapılabilir. Bu durumda araştırmanın (H4) hipotezinin bu bulgular ile desteklendiği ve kabul edildiği ifade edilebilir.

4.3.5. Yaratıcı öz yeterliğin akademik başarı üzerindeki etkisi

Araştırmanın öngörülen beşinci hipotezinde bağımsız değişken yaratıcı öz yeterliğin bağımlı değişken akademik başarı üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Bağımsız değişken yaratıcı öz yeterliğin bağımlı değişken akademik başarı üzerindeki etkisini belirten regresyon analizi sonuçları Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Yaratıcı öz yeterlik akademik başarı ilişkisi model sonuçları

Model	Katsayılar				
	Standardize Edilmemiş Katsayılar	Standart Katsayılar	Beta	T	Anlamlılık
Sabit	B 2,973	Std. Hata ,174		17,105	,000
Yaratıcı Öz Yeterlik	,171	,042	,158	4,907	,000

Bağımlı Değişken: Akademik Başarı
R²=0,141; F=8,451; Sig.=0,05

Tablo 12 incelendiğinde regresyon modelinin anlamlı ve geçerli olduğu (F=8,451; Sig.=0,05) görülmektedir. Düzeltilmiş R² değeri (0,141) bağımsız değişken yaratıcı öz yeterliğin bağımlı değişken akademik başarı üzerindeki değişimlerin %14,1’ini açıkladığını göstermektedir. Standardize edilmiş beta katsayıları yaratıcı öz yeterliğin ($\beta=,141$, $p<0,05$) akademik başarı üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda yaratıcı öz yeterlik seviyesinde gerçekleşecek bir birimlik artışın öğrencilerin akademik başarılarında %14,1 oranında pozitif yönde bir artış sağlayacağı yorumu yapılabilir. Bu durumda araştırmanın (H5) hipotezinin desteklendiği ve kabul edildiği söylenebilir.

4.3.6. Dijital okuryazarlığın akademik başarı üzerindeki etkisi

Araştırmanın yapısal modeli kapsamında öngörülen son hipotezi, dijital okuryazarlık bağımsız değişkeninin akademik başarı bağımlı değişkeni üzerindeki etkisinin test edilmesi oluşturmaktadır. Bağımsız değişken dijital okuryazarlığın alt boyutları ile bağımlı değişken akademik başarı arasındaki etkiyi belirten regresyon analizi sonuçları Tablo 13’te gösterilmiştir.

Tablo 13. Dijital okuryazarlık akademik başarı ilişkisi model sonuçları

Model	Katsayılar				
	Standardize Edilmemiş Katsayılar	Standart Katsayılar	Beta	T	Anlamlılık
Sabit	2,917	,247		11,825	,000
Etik ve Sorumluluk	,067	,075	,097	,119	,000
Genel Bilgi ve İşlevsel Beceriler	,129	,063	,229	3,611	,000
Günlük Kullanım	-,029	,078	-,027	-,375	,108
Profesyonel Üretim	,057	,036	,074	,908	,100
Gizlilik ve Güvenlik	,071	,076	,064	,940	,000
Sosyal Boyut	,070	,055	,093	1,253	,000

Bağımlı Değişken: Akademik Başarı
R²=0,202; F=7,978; Sig.=0,05

Tablo 13'te regresyon analizi sonucu elde edilen bulgular sonucunda hesaplanan F değerinin (F=7,978) sig. 0,05 düzeyinde geçerli olması modelin anlamlı ve geçerli olduğunu ifade etmektedir. Düzeltilmiş R² değeri (0,202) incelendiğinde bağımsız değişken dijital okuryazarlığın bağımlı değişken akademik başarı üzerindeki değişimlerin %20,2'sini açıkladığı görülmektedir. Standardize edilmiş beta katsayılarına ait değerler dijital okuryazarlığın etik ve sorumluluk ($\beta=0,097$; $p<0,05$), genel bilgi ve işlevsel kullanım ($\beta=0,229$; $p<0,05$), gizlilik ve güvenlik ($\beta=0,064$; $p<0,05$) ve sosyal boyut ($\beta=0,093$; $p<0,05$) alt boyutlarının akademik başarı üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Dijital okuryazarlığın genel bilgi ve işlevsel kullanım alt boyutunun ($\beta=0,229$, $p<0,05$) akademik başarı üzerinde en yüksek oranda pozitif yönlü ve anlamlı etkiye sahip alt boyut olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın altıncı hipotezi (H₆) bu bulgular ile desteklenerek kabul edilmiştir.

4.4. Araştırma Bulgularının Özeti

Araştırma hipotezlerine ilişkin gerçekleştirilen analizlerin sonucu Tablo 14'te gösterilmiştir. Elde edilen bulgular kısaca aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin genel bilgi ve işlevsel kullanım alt boyutunun ($\beta=0,229$, $p<0,05$) akademik başarı üzerinde en yüksek oranda pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
- Öğrencilerin yaratıcı öz yeterlik seviyelerinin ($\beta=0,158$, $p<0,05$) istatistiksel olarak az da olsa pozitif yönlü ve anlamlı bir düzeyde akademik başarılarını etkilediğini göstermektedir.

- Öğrencilerin yenilikçi davranış seviyelerinin ($\beta=0,269$, $p<0,05$) istatistiksel olarak pozitif yönlü ve anlamlı bir düzeyde akademik başarılarını etkilediği belirlenmiştir.
- Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin etik ve sorumluluk ($\beta=0,26$, $p<0,05$), genel bilgi ve işlevsel beceriler ($\beta=0,23$, $p<0,05$), günlük kullanım ($\beta=0,15$, $p<0,05$), profesyonel üretim ($\beta=0,11$, $p<0,05$), sosyal boyut ($\beta=0,15$, $p<0,05$) ve gizlilik-güvenlik ($\beta=0,18$, $p<0,05$) alt boyutlarında pozitif ve anlamlı bir düzeyde yaratıcı öz yeterliklerini etkilediği tespit edilmiştir.
- Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin etik ve sorumluluk ($\beta=0,29$, $p<0,05$), genel bilgi ve işlevsel beceriler ($\beta=0,23$, $p<0,05$), günlük kullanım ($\beta=0,16$, $p<0,05$), sosyal boyut ($\beta=0,33$, $p<0,05$) ve gizlilik-güvenlik ($\beta=0,18$, $p<0,05$) alt boyutlarında pozitif ve anlamlı bir düzeyde yenilikçi davranışlarını etkilediği tespit edilmiştir.
- Öğrencilerin yaratıcı öz yeterlik seviyelerinin yenilikçi davranışlarını ($\beta=0,817$, $p<0,05$) pozitif yönlü ve anlamlı bir düzeyde etkilediği belirlenmiştir.

Tablo 14. Hipotez sonuçları

Hipotezler	Sonuç
H₁ Öğrencilerin yaratıcı öz yeterliklerinin yenilikçi davranışları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H₂ Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyinin yenilikçi davranışları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H₃ Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyinin yaratıcı öz yeterlikleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H₄ Öğrencilerin yenilikçi davranışlarının akademik başarıları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H₅ Öğrencilerin yaratıcı öz yeterliklerinin akademik başarıları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H₆ Öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeyinin akademik başarıları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi

Anket veri seti sonuçlarına göre hipotezler kabul edilebilir ve anlamlı bir destek bulmuştur. İlişkiler daha önce teorik altyapıda bahsedildiği gibi, olumlu ve pozitif yöndedir. Genel olarak araştırma modeli eldeki veri seti ile çok kuvvetli desteklenmese bile, teorik ilişkiler temel alınarak oluşturulan regresyon modellerinin açıklama gücü anlamlı ve kabul edilebilir değerler içinde yer almaktadır. Literatürdeki çalışmalara dayandırılarak oluşturulan hipotezler, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş olup, hepsi desteklenmiştir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Eğitim, toplumların değişim ve gelişim gösterebilmelerini ve bu mevcut değişim ve gelişimlere ayak uydurabilmelerini sağlayan en önemli süreçtir. Eğitim ve öğretim süreçlerinde yeni yöntem ve yaklaşımların kullanılması, bilişim ve teknoloji alanlarında meydana gelen değişimlere hızlı adapte olunması ve teknolojinin eğitim içerisinde etkin kullanılması öğrenciler için büyük önem teşkil etmektedir. Bu nedenle her bir eğitim kurumundaki öğrencinin bu tür değişikliklere ve beraberindeki yeniliklere cevap verecek, teknoloji destekli öğrenmeyi ve yaratıcı fikir ve düşünceleri üretmeyi amaç edinecek nitelikte yetiştirilmesi gerekmektedir. Buna bağlı olarak öğrencilerin yeni olanı kullanma, yeniyi üretme, değişimlere ayak uydurma yönünden yenilikçi ve yaratıcı davranışlar sergilemeleri; üssel bir hızla gelişen ve giderek artan oranlarla hayatın her alanına giren teknolojiyi eğitim süreçlerine entegre ederek dijital beceriler kazanmaları hem eğitim kurumları hem de öğrencilerin kendilerini yetiştirebilmeleri, zaman ve mekan kısıtlamalarından arınmış yenilik ve yaratıcılık odaklı gelişim kazanabilmeleri açısından kritik önem taşıdığı ifade edilebilir.

Araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkilerin varlığını test etmek ve ilişkilerin yönünü ortaya çıkarmak amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda; dijital okuryazarlığın tüm alt boyutlarının yenilikçi davranış ve yaratıcı öz yeterlik ile anlamlı ve pozitif ilişkilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Dijital okuryazarlığın etik ve sorumluluk, genel bilgi ve işlevsel beceriler, günlük kullanım, sosyal boyut, gizlilik ve güvenlik alt boyutları ile akademik başarı arasında pozitif yönlü ilişkilerin varlığı gözlenmiştir. Ayrıca analiz sonucunda yenilikçi davranış, yaratıcı öz yeterlik ve akademik başarı arasında yine benzer şekilde pozitif yönlü ilişkilerin bulunduğu tespit edilmiştir.

Yapılan regresyon analizleri sonucuna göre; yaratıcı öz yeterliğin yenilikçi davranış değişkeni üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkiye sahip olduğu ve yenilikçi davranışın %66'sının yaratıcı öz yeterlik tarafından açıklandığı belirlenmiştir. Elde edilen bu bulgu: öğrencilerin yaratıcı öz yeterlik becerilerini geliştirmeye yönelik yapılan faaliyetlerin yenilikçi davranışları üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğunu belirten Shiu vd. (2012) ve çalışanların yaratıcı öz yeterlik becerilerinin yenilikçi davranışlar sergileme düzeyleri üzerinde olumlu etkileri bulunduğunu ifade eden Mehmood vd. (2020); Newman vd. (2018); Michael vd. (2011); Jaiswal ve Dhar (2015) tarafından yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar ile benzerlik göstermektedir.

Bir diğerk regresyon analizi sonucunda dijital okuryazarlığın alt boyutlarından etik ve sorumluluk, genel bilgi ve işlevsel beceriler, günlük kullanım, sosyal boyut, gizlilik ve güvenlik alt boyutlarının yenilikçi davranış üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlenirken, dijital okuryazarlığın sosyal boyutunun yenilikçi davranış üzerinde en fazla etkiye sahip alt boyut olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, öğrencilerin dijital ortamlarda kendi blog sayfalarını oluşturup kullanabilmeleri, web sitelerini tasarlayabilmeleri ve alanlarına dair en az bir yazılımı kullanabilmeleri gibi teknolojiyi eğitim ve sosyal hayatlarına entegre ettikleri ortamlarda aynı zamanda yenilikçi davranışlarının da artacağı şeklinde ifade edilebilir. Yapılan analiz sonucunda ulaşılan bulgular; çalışanların dijital okuryazarlık düzeylerinin yenilikçi davranışları üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu bulan Santoso vd. (2019) tarafından yapılan çalışmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Araştırmanın bir başka sonucuna göre dijital okuryazarlığın tüm alt boyutlarının yaratıcı öz yeterlik üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Dijital okuryazarlığın etik ve sorumluluk alt boyutunun yaratıcı öz yeterlik üzerinde en fazla etkiye sahip alt boyut olduğu ve dijital okuryazarlığın yaratıcı öz yeterlik üzerindeki değişimlerin %45,3'ünü açıkladığı gözlenmiştir. Bu sonuç; öğrencilerin dijital okuryazarlık becerilerini günlük yaşantılarında ve eğitim hayatlarında aktif bir şekilde kullanmalarının yaratıcı öz yeterlik düzeyleri üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu bulan Alt ve Raichel (2020) tarafından yapılan çalışmanın bulgularını desteklemektedir.

Araştırmanın bir diğerk sonucuna göre yenilikçi davranışın akademik başarı üzerinde 0,05 anlamlılık seviyesinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Akademik başarının %29'unun yenilikçi davranış tarafından açıklandığı gözlenirken, bu bağlamda öğrencilerin yenilikçi davranış seviyelerinde gerçekleşecek bir birimlik artışın akademik başarılarını %29 oranında pozitif yönde etkileyeceği ifade edilebilir. Ulaşılan bu bulgu; öğrencilerin yenilikçilik profilleri ile akademik başarıları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulan Arpacı (2018) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Yine araştırma sonucuna göre öğrencilerin yaratıcı öz yeterlik becerilerinin istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde akademik başarılarını etkilediği belirlenmiştir. İlgili literatür incelendiğinde öğrencilerin yaratıcılık becerilerinin akademik başarılarını anlamlı ve pozitif yönde etkilediğini bulan Erfani ve Azad (2013), Kim (2005), Baran ve Maskan (2011), Bryan ve Nelson (1994) ve Erdoğan (2006) tarafından yapılan çalışmaların mevcut olduğu tespit

edilmiştir. Erdoğan (2006) tarafından gerçekleştirilen çalışmada yaratıcılık seviyesinin akademik başarıyı anlamlı ve pozitif yönde etkilediği ifade edilirken, konu ile ilgili yapılan bir diğer benzer çalışma ise öğrencilerin yaratıcılık seviyeleri ile akademik başarıları arasında anlamlı ve olumlu bir ilişkinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bentley, 1996).

Araştırmanın son bulgusu dijital okuryazarlık değişkeninin akademik başarı değişkeni üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Analiz sonucunda dijital okuryazarlığın genel bilgi ve işlevsel kullanım alt boyutunun akademik başarı üzerinde en fazla etkiye sahip olan boyut olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuç: öğrencilerin dijital okuryazarlık becerilerini kullanma düzeylerinin akademik başarıları üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkilere sahip olduğunu belirten Ahmed ve Roche (2021), Abbas vd. (2019), Ukwoma vd. (2016) ve Lopez Islas (2013) tarafından yapılan çalışmalar ile benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak bu araştırma sonucuna göre, üniversite öğrencilerinin yenilikçi davranış yoluyla akademik başarılarını desteklemede yaratıcı öz yeterlik ile dijital okuryazarlığın etkisi ispatlanmaktadır. Eğitim kurumlarında öğrencilerin akademik başarılarının artırılması amacıyla yenilikçi davranış, yaratıcı öz yeterlik ve dijital okuryazarlık kavramlarının dikkate alınması önerilmektedir. Bu bağlamda dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi için üniversite ders müfredatına “Dijital Okuryazarlık” dersi konulabilir, yükseköğretim eğitimi içerisinde öğrencileri yenilikçi davranışlar sergilemeye teşvik edici ve yaratıcılık becerilerini kullanmalarını destekleyici uygulamalara yer verilebilir.

Ayrıca çalışmaya konu olan değişkenlerin akademik başarıya etkisinin incelenmesi her bir üniversitenin akademik ve sosyal yapısı göz önüne alınarak farklı üniversitelerde öğrenim gören öğrenciler üzerinde de gerçekleştirilerek literatüre kazandırılabilir. Öte yandan yenilikçi davranış, yaratıcı öz yeterlik ve dijital okuryazarlık kavramlarının özel ya da kamu sektörü çalışanlarının örgüt performansları üzerindeki etkisinin incelenmesi alanyazına ciddi katkılar sağlayacak nitelikte olabilir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Araştırmanın planlanması ve geliştirilmesi aşamalarında çalışmanın yazarları Güldane PINAR ve Özlem ÇETİNKAYA BOZKURT; verilerin toplanması istatistiksel analiz ve makalenin yazım aşamalarında ise Güldane PINAR katkıda bulunmuştur.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışma kapsamında makalenin yazarları arasında ve herhangi bir kurum ve kuruluş ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Abbas, Q., Hussain, S., & Rasool, S. (2019). Digital literacy effect on the academic performance of students at higher education level in Pakistan. *Global Social Sciences Review*, 4(1), 154-165.
- Ahmed, S. T., & Roche, T. (2021). Making the connection: Examining the relationship between undergraduate students digital literacy and academic success in an English medium instruction (EMI) university. *Education and Information Technologies*, 26, 4601-4620. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10443-0>
- Ai, X. (1999). Creativity and academic achievement: An investigation of gender differences. *Creativity Research Journal*, 12(4), 329-337. https://doi.org/10.1207/s15326934crj1204_11
- Alayoğlu, A. H. (2019). *Yenilik iklimi, yaratıcı öz yeterlilik ve değişime açıklık ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Alt, D., & Raichel, N. (2020). Enhancing perceived digital literacy skills and creative self-concept through gamified learning environments: Insights from a longitudinal study. *International Journal of Educational Research*, 101, 101561. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2020.101561>
- Anwar, M. N., Shamim-ur-Rasool, S., & Haq, R. (2012). A comparison of creative thinking abilities of high and low achievers secondary school students. *International Interdisciplinary Journal of Education*, 1(1), 1-6.
- Arpacı, I. (2018). Üniversite öğrencilerinin inovasyon profilleri ile proje geliştirme dersindeki akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 7(2), 79-95.
- Bandura, A. (1997). Theoretical perspectives. *Self-efficacy: The Exercise Of Control*, 50, 1-35.
- Baran, M., & Maskan, A. K. (2011). A study of relationships between academic self concepts, some selected variables and physics course achievement. *International Journal of Education*, 3(1), 1.
- Bayrakçı, S. (2020). *Dijital yetkinlikler bütünü olarak dijital okuryazarlık: Ölçek geliştirme çalışması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Belshaw, D. (2011). *What is' digital literacy. A pragmatic investigation*. Durham. UK: Durham University.
- Bentley, T. J. (1996). *Sharpen your skills in motivating people to perform*. McGraw-Hill.
- Bryan, T., & Nelson, C. (1994). Doing homework: Perspectives of elementary and junior high school students. *Journal of Learning Disabilities*, 27(8), 488-499. <https://doi.org/10.1177/002221949402700804>
- Burton, L. J., Summers, J., Lawrence, J., Noble, K., & Gibbings, P. (2015). Digital literacy in higher education: The rhetoric and the reality. *Myths in education, learning and teaching*, 151-172. https://doi.org/10.1057/9781137476982_9
- Cameron, K. (2007). *Positive organizational behavior: An inclusive view*. New Delhi: Sage.
- Carmeli, A., & Schaubroeck, J. (2007). The influence of leaders and other referents normative expectations on individual involvement in creative work. *The Leadership Quarterly*, 18(1), 35-48. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2006.11.001>

- Chen, C. J., & Huang, J. W. (2007). How organizational climate and structure affect knowledge management: The social interaction perspective. *International Journal of Information Management*, 27(2), 104-118. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2006.11.001>
- Çalışkan, A., Akkoç, İ., & Turunç, Ö. (2019). Yenilikçi davranış: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1), 94-111. <https://doi.org/10.29131/uiibd.562196>
- Çiçek, I. (2011). Teknoloji geliştirmede yaratıcılığı yönetmek. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 45-55.
- Damanpour, F. (1991). Organizational innovation: A meta-analysis of effects of determinants and moderators. *Academy of Management Journal*, 34(3), 555-590. <https://doi.org/10.5465/256406>
- Durna, U. (2002). *Yenilik yönetimi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Erdoğan, M. (2006). Yaratıcılık ile öğretmen davranışları ve akademik başarı arasında ilişkiler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(17), 95- 106.
- Erfani, N., & Azad, Z. S. (2013). The relationship between state meta-cognition and creativity with academic achievement of students. *Technical Journal of Engineering and Applied Sciences*, 3(23), 3231-3236.
- Florida, R. (2005). *Cities and the creative class*. Routledge.
- Gilster, P. (1997). *Digital literacy*. New York: Wiley&Sons.
- Gralewski, J., & Karwowski, M. (2012). Creativity and school grades: A case from Poland. *Thinking Skills and Creativity*, 7(3), 198-208. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2012.03.002>
- Gupta, V. (2014). Employee creativity: mediating & moderating role of psychological capital. *The Indian Journal of Industrial Relations*, 49(4), 649-662.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe – yöntem– analiz*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Hobbs, R. (1996). Media literacy, media activism. *Telemidium, The Journal of Media Literacy*, 42(3), 147.
- İlçe, A. Ö., & Soysal, G. E. (2018). *Hemşirelik öğrencilerinin bireysel yenilikçilik durumları ile akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Diyarbakır: Ubak Yayınevi.
- İraz, R. (2005). *Yaratıcılık ve yenilik bağlamında girişimcilik ve KOBİ'ler*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- İşgüzar, S., & Gökbulut, Ö. (2016). *Teknolojik araçları kullanma alışkanlıklarının yaratıcılıkla ilişkisi: Potansiyel girişimciler üzerine bir uygulama*.
- Jaiswal, N. K., & Dhar, R. L. (2015). Transformational leadership, innovation climate, creative self-efficacy and employee creativity: A multilevel study. *International Journal of Hospitality Management*, 51, 30-41. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2015.07.002>
- Janssen, O. (2000). Job demands, perceptions of effort-reward fairness and innovative work behaviour. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 73(3), 287-302. <https://doi.org/10.1348/096317900167038>
- Kavcar, B. (2011). *Duygusal zeka ile akademik başarı ve bazı demografik değişkenlerin ilişkileri: Bir devlet üniversitesi örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kıncal, R. Y., Avcu, Y. E., & Kartal, O. Y. (2016). Yaratıcı düşünme etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcı düşüncelerine ve akademik başarılarına etkisi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 9(1), 15-37.
- Kim, J. Y., Choi, D. S., Sung, C. S., & Park, J. Y. (2018). The role of problem solving ability on innovative behavior and opportunity recognition in university students. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 4(1), 4. <https://doi.org/10.1186/s40852-018-0085-4>

Kim, K. H. (2005). Can only intelligent people be creative? A meta-analysis. *Prufrock Journal*, 16(2-3), 57-66. <https://doi.org/10.4219%2Fjsge-2005-473>

Kurtuluş, N. (2012). *Yaratıcı düşünmeye dayalı öğretim uygulamalarının bilimsel yaratıcılık bilimsel süreç becerileri ve akademik başarıya etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Lopez Islas, J. R. (2013). *Digital literacy and academic success in online education for underprivileged communities: the prep@ net case* (Unpublished doctoral thesis). University of Texas, Austin.

Martin, A. (2008). Digital literacy and the “digital society”. *Digital literacies: Concepts, Policies and Practices*, 30(2008), 151-176.

Mehmood, M. S., Jian, Z., & Gilal, F. G. (2020). Entrepreneurial leadership and employee behavior: The intervention role of creative self-efficacy. *Human Systems Management*, 39(3), 367-379. <https://doi.org/10.3233/hsm-190783>

Michael, L. H., Hou, S. T., & Fan, H. L. (2011). Creative self-efficacy and innovative behavior in a service setting: Optimism as a moderator. *The Journal of Creative Behavior*, 45(4), 258-272. <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2011.tb01430.x>

Mourgues, C., Tan, M., Hein, S., Elliott, J. G., & Grigorenko, E. L. (2016). Using creativity to predict future academic performance: An application of Aurora's five subtests for creativity. *Learning and Individual Differences*, 51, 378-386. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2016.02.001>

Newman, A., Herman, H. M., Schwarz, G., & Nielsen, I. (2018). The effects of employees creative self-efficacy on innovative behavior: The role of entrepreneurial leadership. *Journal of Business Research*, 89, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.04.001>

Özen, Ü., & Bingöl, M. (2007). İşletmelerde bilişim teknolojileri ve yenilikçilik: Erzurum, Erzincan ve Bayburt'taki KOBİ'lerde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 399-417.

Özgür, Ö., Orhan, D., Dönmez, P., & Kurt, A. A. (2015). Öğretmen adaylarının bireysel yenilikçilik profilleri ve teknoloji tutum düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 65-76.

Santoso, H., Elidjen, E., Abdinagoro, S., & Arief, M. (2019). The role of creative self-efficacy, transformational leadership, and digital literacy in supporting performance through innovative work behavior: Evidence from telecommunications industry. *Management Science Letters*, 9(13), 2305-2314.

Scott, S. G., & Bruce, R. A. (1994). Determinants of innovative behavior: A path model of individual innovation in the workplace. *Academy of Management Journal*, 37(3), 580-607. <https://doi.org/10.5465/256701>

Shiu, S. C., Lin, S. Y., & Chien, H. O. (2012). The relationship between learning motivation and innovative behavior in the university students: From the perspective of creative self-efficacy. *International Journal of Arts & Sciences*, 5(5), 33.

Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 1-8.

Sweetman, D., Luthans, F., Avey, J. B., & Luthans, B. C. (2011). Relationship between positive psychological capital and creative performance. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 28(1), 4-13. <https://doi.org/10.1002/cjas.175>

Şahinler, S. (2000). En küçük kareler yöntemi ile doğrusal regresyon modeli oluşturmanın temel prensipleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 5(1-2), 57-73.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2007). *Using multivariate statistics* (Vol. 5, pp. 481-498). Boston, MA: Pearson.

Tierney, P., & Farmer, S. M. (2002). Creative self-efficacy: Its potential antecedents and relationship to creative performance. *Academy of Management Journal*, 45(6), 1137-1148. <https://doi.org/10.5465/3069429>

Ukwoma, S. C., Iwundu, N. E., & Iwundu, I. E. (2016). Digital literacy skills possessed by students of UNN, implications for effective learning and performance: A study of the MTN Universities Connect Library. *New Library World*, 117(11/12), 702-720.

Yılmaz, N. (2013). *An investigation of preservice early childhood teachers' levels of individual innovativeness and perceived attributes of instructional computer use* (Unpublished master thesis). Middle East Technical University, Ankara.



Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT) Kullanımı, Proaktif İhracat Pazarı Geliştirme Yetenekleri ve İhracat Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi^{1,2}

Demet KÖSEOĞLU^{1*} , İlhami TUNCER² 

¹ Scientist, Karamanoğlu MehmetBey University, Social Sciences Institute, Karaman, Türkiye

² Assoc. Prof. Dr., Karamanoğlu MehmetBey University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Karaman, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 18.11.2021
Kabul Tarihi/Accepted: 14.02.2022

Doi:10.31200/makuubd.1025563
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, bilgi iletişim teknolojileri (BİT) kullanımı (Web 2.0 ve ağ yazılımı), proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri ve ihracat performansı arasındaki ilişkiyi inceleyerek literatüre katkı sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için bilgi iletişim teknolojileri kapsamında Web 2.0 ve ağ yazılımı kullanımı, proaktif ihracat pazarı geliştirme yeteneği ve ihracat performansı değişkenlerinden oluşan bir model kurulmuştur. Bu kapsamda, Konya ve Karaman illeri Organize Sanayi Bölgelerinde ihracat yapan 83 işletme ile kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak, çevrimiçi anket aracılığıyla bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, en küçük kareler yöntemi yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, BİT kullanımı ölçeğinin alt boyutu olan Web 2.0 teknolojilerinin proaktif ihracat pazarı geliştirme yeteneği üzerinde etkili olduğu ve bunun sonucunda da ihracat performansının artacağı bulgusu araştırmamız sonucunda elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT) Kullanımı, Stratejik Pazarlama Yeteneği, Pazarlama Karmaşı Yeteneği, Pazar Yönelim Yeteneği, İhracat Performansı.

¹ Çalışmamız daha önce kongrede genişletilmiş özet olarak sunulmuştur.

² Karamanoğlu MehmetBey Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 22.10.2020 tarihi ve 23436sayılı karar ile onaylanarak araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

Analysis of The Relationship Between Use of Information Communication Technologies (ICTU), Proactive Export Market Development Capabilities and Export Performance

ABSTRACT

The aim of this study is to contribute to the literature by examining the relationship between the use of information communication technologies (ICT) (Web 2.0 and network software), proactive export market development capabilities and export performance. In order to achieve this aim, a model consisting of Web 2.0 and network software usage, proactive export market development capability and export performance variables has been established within the scope of information communication technologies. In this context, an application was carried out by using convenience sampling method and online survey method with 83 exporting enterprises in Konya and Karaman Organized Industrial Zones. The obtained data were analyzed using the least squares method structural equation modeling. According to the findings, the result of our research is that Web 2.0 technologies, which is the sub-dimension of the ICT usage scale, have an effect on the ability to develop proactive export market and as a result, the export performance will increase.

Keywords: Use of Information Communication Technologies (ICTU), Strategic Marketing Capability, Marketing Mix Capability, Market Orientation Ability, Export Performance.

1. GİRİŞ

Bilgi iletişim teknolojileri (BİT) hızla gelişmekte ve toplumda giderek daha önemli bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda ortaya çıkan yenilikler, özellikle son yıllarda üretim ve ihracat gibi ekonomik süreçler için birincil dönüştürücü unsur olarak literatürde yerini almaya başlamıştır.

Bilgi iletişim teknolojilerinin küçük ve orta ölçekli işletmelerin uluslararasılaşması üzerindeki kolaylaştırıcı etkisi artık büyük ölçüde kabul edilmektedir. Literatür, firmaların ihracat faaliyetlerini internetin olumlu yönde etkilediğini, çünkü onlara yeni iletişim, bilgi edinme, uluslararası iş ağlarını geliştirme ve uluslararası işlem ve operasyonların verimliliğini artırma yolları sağladığını göstermektedir (Matos, 2016). Bilgi iletişim teknolojileri, işletmelerin yeni ekonomide rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olmaktadır. BİT, işletmelerin performansına ilişkin daha verimli karar vermeyi destekleme, onları daha rekabetçi ve yenilikçi kılma ve böylece büyüme yaratma potansiyeline sahiptir. Bazı çalışmalar, BİT'lerin

teknik iyileştirme, işlem maliyetlerini düşürme, kaynak tahsisini iyileştirme ve üretim işlevini değiştirme gibi farklı şekillerde işletmelerin üretkenliğini ve verimliliğini artırabileceğini savunmuştur (Hoque vd., 2016, s.2).

Günümüzde işletmeler, küreselleşmeyle beraber oluşan ağır rekabet ortamının etkisiyle uluslararası pazar fırsatlarından yararlanmak için bilgi iletişim teknolojilerinin gücünden faydalanmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda gelişen piyasa şartlarında işletmelerin, ihracat performanslarını artırmak ve gerekli olan yetenekleri geliştirmek için bu teknolojilerden nasıl yararlandığını incelemek literatür için faydalı görülmektedir.

Ayrıca, BİT kullanımının ve ihracatçı proaktifliğinin ihracatçıların performanslarını artırmak için iki önemli stratejik duruş olduğu öne sürülürken, bu faktörlerin her ikisini de dikkate alan araştırmaların eksikliğine vurgu yapılmaktadır (Racela &Thoumrunroje, 2020, s.6).

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Bilgi iletişim teknolojileri (BİT) ve uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen literatür nispeten yeni olmakla beraber sürekli olarak büyümektedir (Chelariu & Osmonbekov, 2014). Sugiharto'ya (2009) göre BİT, işletmenin pazar payını artırmada, ürünleri müşterilerin ihtiyaç ve isteklerine göre iyileştirmede ve ürünleri çeşitlendirmede büyük rol oynamaktadır.

Mevcut literatürde, BİT'in iş performansı üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların (Sinkovics vd., 2012; Zhang vd., 2013; Mathews vd., 2016) yanı sıra, ihracatçıların bilgi iletişim faaliyetlerinin çeşitli BİT araç ve yazılımlarının kullanımı ile geliştirildiğine dair çalışmalar da bulunmaktadır (Chelariu & Osmonbekov, 2014; Racela & Thoumrunroje, 2020; Nguyen & Barrett, 2006). Diğer yandan bazı çalışmalar, firmaların sosyal medya kullanımının uluslararası ticaret ve ihracat pazarlama stratejileri üzerindeki potansiyel etkisine de vurgu yapmaktadır (Berthon vd., 2012; Alarcón vd., 2015).

Literatürde ihracat performansının belirleyicileri olarak çeşitli değişkenler yer almaktadır. Katsikeas vd. (1996), ihracat performansı belirleyicilerini; işletmenin nesnel özellikleri, ihracat için algılanan faktörler ve ihracata bağlılık şeklinde tanımlamaktadırlar. Çavuşgil ve Zou'ya (1994) göre ihracat performans belirleyicileri, ihracat pazarlama stratejisi ve firma özelliklerinden oluşmaktadır. Ürün nitelikleri, endüstri ve ihracat pazar nitelikleri gibi birtakım unsurların dolaylı olarak ihracat performansını etkilediğini ortaya koymuşlardır. Buna

rağmen, Madsen (1989) ve Louter vd. (1991) iç ve dış etkenlerin tamamının ihracat performansı üzerinde etki eden kriterler olduğunu ifade etmişlerdir.

İhracat performansı ölçütleri, ekonomik (finansal) ölçütler ve ekonomik olmayan algısal veya davranışsal (finansal olmayan) ölçütler olarak objektif ve subjektif kuramlarla ifade edilmiştir (Aksu, 2017). Literatürde ihracat performansının ölçütlerine dair tek tip bir tanımlama yer almamaktadır. En sık kullanılan performans ölçütleri; ihracat satışları, ihracat büyümesi ve ihracattan elde edilen kârlar gibi ekonomik göstergelerdir (Çavuşgil & Zou, 1994).

Zou ve Stan (1998) ihracat performans ölçütleri ile ilgili 50 makaleyi gözden geçirmiş ve literatürden çıkarılabilecek sonuçların genellikle çelişkili olduğu bulgusunu ortaya koymuşlardır. Yazarlar bu durumun, büyük ölçüde ihracat performansını ölçme yöntemlerindeki büyük değişiklikten kaynaklandığını ifade etmektedir.

1998 ve 2004 yılları arasında yayınlanan ihracat performansı ile ilgili 43 çalışmayı gözden geçiren Sousa (2004), ihracat performansının 50 farklı operasyonel yönünü belirlemiştir.

İhracat performansı ile ilgili 100'den fazla araştırmayı gözden geçiren Katsikeas vd. (2000), ihracat performansının uluslararası pazarlamada en çok araştırılan konulardan biri olduğunu ve aynı zamanda en tartışmalı konu olduğunu vurgulamaktadır.

İhracat performansı birçok araştırmaya konu olmasına rağmen ölçümünde ortak bir fikir birliği oluşmamıştır. İhracat performansı ile ilgili daha önce yapılan çalışmalarda farklı kriterler belirlenmiş ve ölçümler yapılmıştır. Ülkelerin ölçek olarak farklı ekonomik boyutlara sahip olmaları ve farklı performanslar sergilemeleri evrensel bir ölçüm kriteri oluşturamamasında en önemli etkeni oluşturmaktadır (Arslandere vd., 2020).

Son yıllardaki BİT ve pazarlama kapsamında değerlendirilen ihracat performansına yönelik çalışmalara bakıldığında ise Gupta ve Chauhan (2020), 30'dan fazla ülkeyi kapsayan 74 çalışmayı meta-analiz yöntemiyle test etmiş, inovasyon, pazarlama ve ağ oluşturma yeteneklerinin işletmelerin ihracat performansını olumlu etkilediğini ortaya koymuştur.

Bıçakcıoğlu-Peynirci vd. (2019), üretim işletmeleri üzerinde inovasyon ve ihracat performansı arasındaki ilişkinin meta-analitik bir incelemesini gerçekleştirdikleri çalışmada, işletmelerin inovasyon faaliyetleri ile ihracat performansı arasında önemli bir bağlantıyı ortaya koymuşlardır.

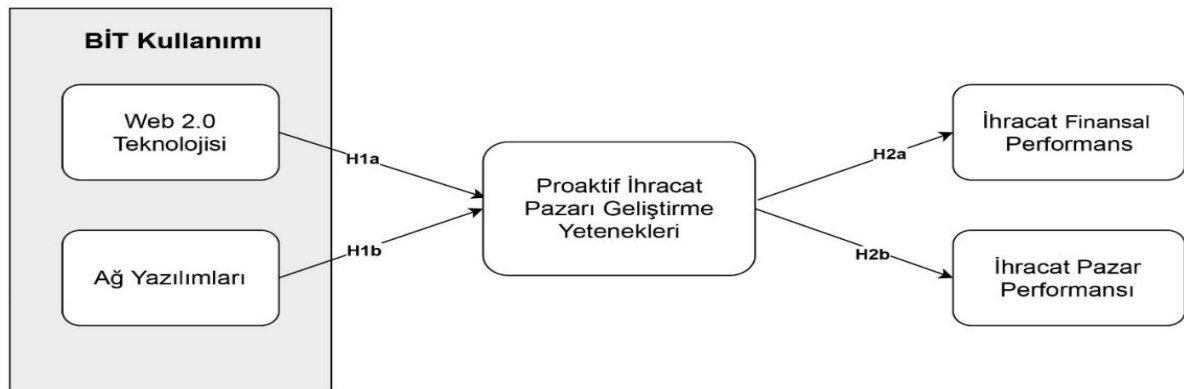
Tolstoy (2019) iç ve dış faktörlerin, dış pazarlardaki iş ilişkilerinin proaktif bir şekilde başlatılması yoluyla KOBİ'lerin dış pazar girişini nasıl etkilediğini incelemiş ve firmaların, iş ilişkileri kurmak için geliştirdikleri stratejik çabalarında proaktif olduklarını göstermiştir.

Jean ve Kim (2020) web yeteneklerini içeren internet yeteneklerinin, gelişmekte olan pazarlardaki işletmeler için ihracat pazarlama yetenekleri ve ihracat performansı üzerinde olumlu etkilere sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bell ve Loane (2010) internet, hızlı uluslararasılaşma ve açık inovasyon üzerine yaptıkları literatür incelemesinde, firmaların iç ve dış yeteneklerini geliştirmek için Web 2.0 araçlarını (sosyal medya, pazarlama web siteleri, B2B internet siteleri ve şirket web siteleri) kullandıklarını ve bu sayede daha hızlı uluslararasılaşan firmalar haline geldiklerini ifade etmişlerdir.

2.1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Bu araştırmanın kavramsal modeli, bilgi iletişim teknolojileri kapsamında Web 2.0 ve ağ yazılımı kullanımı, proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri ve ihracat performansı olmak üzere 4 faktörden oluşmaktadır. Bilgi iletişim teknolojileri kullanımı, proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri ve ihracat performansı arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmanın modeli şekil-1'de gösterilmektedir.



Şekil 1. Araştırma Modeli

BİT, günümüz iş operasyonlarının kaçınılmaz bir parçası olarak görülmekle birlikte, kullanımı özellikle ihracat performansı kapsamında daha fazla incelenmesi ve geliştirilmesi gereken çok yönlü bir yapıdır. Çalışmamızda BİT kullanımı iki boyutta ele alınmıştır. Web 2.0 teknolojileri, sosyal medya, pazarlama web siteleri, B2B internet siteleri ve şirket web sitelerini

temsil etmektedir. Ağ yazılımları ise kurumsal uygulamalar (SAP, Mikro, Netsis, Uyumsoft, Akınsoft) ile intranet ve extranet gibi ağ yazılımlarını kapsamaktadır.

BİT'in çeşitli formları (LAN/WAN bağlantılı bilgisayar, internet erişimli mobil dijital cihaz, e-posta ve sosyal medya), işletmeler tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. BİT kullanımı bilgiye erişmek, düzenlemek ve iletmek için son derece verimli bir aracı temsil etmektedir. Telekomünikasyon teknolojilerinin gelişmiş özellikleri ile BİT kullanımı, ihracatçıların hem ihracat pazarları hakkında örtük ve açık bilgileri içselleştirmesini kolaylaştırır hem de bu bilgileri pratik amaçlar için kullanılacakları bilgiye dönüştürür. Ağ yazılımı, pazarlama bilgi sistemleri, e-posta, internet ve sosyal medya siteleri gibi BİT uygulamaları, mevcut yabancı müşteriler, tedarikçiler ve dağıtım ortaklarıyla iletişimi önemli ölçüde arttırabilir. BİT ayrıca ihracatçının yeni müşterileri ve distribütörleri tanımlamasına, dış pazar eğilimleri ve rekabet hakkında zengin bilgiler üretmesine yardımcı olabilir (Racela & Thoumrungroje, 2020, s.6).

Web 2.0, sosyal ağları (ör. Facebook, YouTube, Instagram, LinkedIn ve Twitter), blogları, Podcast'leri, RSS, Wiki'leri, ses ve video akışını içeren bir dizi birbiriyle ilişkili web teknolojileriyle yürütülmektedir. Pazarlama açısından, web 2.0 araçlarının yaratıcı ve akıllıca kullanılması, pazarlamacıların müşterilere ulaşmasına, farkındalık oluşturmaya, web üzerindeki imajını yönetmesine ve rekabette bir adım önde olmak için operasyonel uygulamaları iyileştirmesine yardımcı olmaktadır (Yusuf, 2013, ss.33-34). Araştırmalar web 2.0'in, işletmelerin daha hızlı uluslararasılaşmasını ve daha geniş bir yelpazedeki daha karmaşık ticari faaliyetlerde müşterilerle daha etkili bir şekilde etkileşim kurmasını sağlayan yeni araçlar sağladığını ortaya koymaktadır. Web 2.0'in hızlı gelişmesi, sosyal medya, açık kaynak mimarisi ve açık inovasyon stratejileri, internetin kendisinin iş geliştirme ve hızlı uluslararasılaşmanın önemli bir itici gücü olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Hamill vd., 2010, s.183). İnternet ve web 2.0 araçları, artan uluslararası görünürlük, daha düşük pazarlama-tanıtım maliyetleri ve iletişim kanallarının daha verimli bir şekilde yönetilmesini sağlamaktadır. Sonuç olarak, alıcıların gelecekteki satın alma niyetlerini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir (Matos, 2016, ss.23-24). Proaktif bir duruş benimsemek, pazar fırsatlarını ve tehditlerini tanımlamak için çevre trendlerinin sürekli izlenmesini gerektirir. BİT kullanımı, özellikle kaynakları çok sayıda ve uzak konumlardan bilgi toplamak için yetersiz, gelişmekte olan pazar ihracatçıları için önemli bir bilgi kaynağı olarak hizmet vermektedir. Gelişmekte olan pazar ihracatçıları, teknolojik olarak rakipleriyle eşit olmalarını sağlaması açısından BİT kullanmaya daha yatkın olabilirler. İhracatçılar, uluslararası genişleme faaliyetlerini kolaylaştırmak için daha etkin, güvenilir bir

iletişim ve dış pazarlarla ilgili bilgi edinme araçlarına ihtiyaç duymaktadır (Racela & Thoumrunroje, 2020, s.6). Bu nedenle birinci hipotezimizi aşağıdaki gibi ifade edebiliriz:

H1a: BİT alt boyutu olan Web 2.0 teknolojisi kullanımının proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkisi vardır.

H1b: BİT alt boyutu olan ağ yazılımı kullanımının proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkisi vardır.

Proaktif yaklaşımı benimseyen firmalar, müşterilerin ihtiyaçlarını karşılama konusunda rakiplerine göre daha yetenekli olma eğilimindedir. Aynı zamanda proaktif davranış sergileyen işletmeler, daha fazla müşteri sadakati elde edebilirler. Sonuç olarak, proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri, işletmeleri potansiyel ihracat müşterileriyle bağlantı kurmak için gerekli yeteneklerle donatır. Bu sayede işletmeler müşteri memnuniyetini oluşturarak finansal ihracat performansını arttırmalarını sağlar. Bazı ihracat çalışmaları, proaktif davranışın pazar performansı (Boso, 2010) ve finansal performansı (Francis & Collins-Dodd, 2000; Okpara, 2009) ile olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu desteklemektedir (Racela & Thoumrunroje, 2020, s.7).

Proaktif firmalar, doğaları gereği pazar yönelimli oldukları için müşteri ihtiyaçlarını anlama ve onları rakiplerinden daha iyi memnun etme eğilimindedirler (Voola & O’Cass, 2010, s.259). Proaktiflik firmalara rakiplerinden önce piyasaya yeni ürünler/hizmetler sunma yeteneği verir ve bu da onlara rekabet avantajı sağlar (Boso, 2010, s.100). Uygun bir pazarlama stratejisi geliştirip uygulayarak dış ortamlara başarılı bir şekilde yanıt veren ihracatçılar, üstün performansa sahip olacaklardır. Sıklıkla incelenen strateji faktörleri arasında ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma yetenekleri yer almaktadır (Zou vd., 2003, s.33). İhracat proaktifliği, ihracatçı firmaların pazar fırsatlarını tanımak, ilk hamle avantajlarını elde etmek ve pazar liderliğini üstlenmek için bu fırsatlardan rakiplerinin önüne geçmek için ilgili eylemleri başlatma eğilimini ifade eder. Proaktif ihracatçılar, gelecekteki ihracat pazarı ihtiyaçlarını tahmin ederek ve bunları rakiplerinin önüne geçmek için harekete geçerek, geç girenlere göre ilk ihracat pazarına girme avantajından yararlanmaktadırlar (Boso, 2010, s.108). Sonuç olarak, proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri, firmaları potansiyel yurt dışı müşterileriyle bağlantı kurmak için gerekli yeteneklerle donatır. Böylece müşteri memnuniyetini arttırmalarını sağlar ve bu da finansal ihracat performansını artırır. Bazı ihracat çalışmaları, proaktif davranışın piyasa performansı ve finansal performans ile olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu desteklemektedir (Racela & Thoumrunroje, 2020, s.7). Benzer argümanlara dayanan bu

çalışma ile proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri ile ihracat performans ilişkisini test ederek önceki literatürü genişletilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda ikinci hipotezimizi aşağıdaki gibi ifade edebiliriz:

H2a: Proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri ile ihracat finansal performans arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H2b: Proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri ile ihracat pazar performansı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkisi vardır.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın evreni, örneklem seçimi, kısıtları, verilerin toplanması, veri toplama aracının geliştirilmesi ve analiziyle ilgili bilgiler sunulmuştur.

3.1. Araştırmanın Evreni, Örneklemi, Kısıtlar ve Verilerin Toplanması

Bu çalışma uygulamalı bir araştırmadır. Araştırmanın tasarımı ilişkisel olup, nicel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Araştırmanın evrenini, Konya ve Karaman illerinde yer alan Organize Sanayi Bölgelerinde bulunan ve ihracat faaliyeti gerçekleştiren işletmelerin ihracat yetkilisi oluşturmaktadır.

Çalışmamızın en büyük kısıtı, Konya ve Karaman Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren ihracatçı firmalara uygulanıyor olmasıdır. Bu sebeple araştırmanın bulguları örneklemi ile sınırlıdır. Diğer bir kısıt ise, çalışmamızda ihracat performansına dair objektif ölçütlerin subjektif olarak ele alınmış olmasıdır. İhracat performansına dair objektif veriler çevrimiçi anket yolu ile elde edilmiş ve subjektif olarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın ana kütlelerini, Konya ve Karaman illerinde Organize Sanayi Bölgesinde bulunan ve ihracat faaliyeti gerçekleştiren işletmelerin ihracat yetkilisi oluşturmaktadır. Çalışmada zaman, maliyet ve ulaşma güçlükleri nedeniyle kolayda örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Veriler, çevrimiçi veri toplama yöntemi ile elde edilmiş olup, veri kaynağı olarak nicel araştırma kapsamında birincil veri kaynakları kullanılmaktadır. Çevrimiçi anketimize toplamda 83 ihracatçı firma katılım sağlamıştır. Söz konusu bu firmaların ihracat personeli/yetkilisi anketimizi yanıtlamıştır. Elde edilen verilerin analizi için SmartPLS paket programı kullanılarak en küçük kareler yöntemi ile yapısal eşitlik modellemesi (PLS-SEM) analizi uygulanmıştır. Bu çalışma, Karamanoğlu MehmetBey Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 22.10.2020 tarihi ve 23436 sayılı karar ile onaylanarak araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

3.2. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi ve Analiz Yöntemi

Anket formu oluşturabilmek için kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması sonucunda tespit edilen ölçekler uyarlanarak ankete dahil edilmiştir. Araştırma anketi için yararlanılan kaynaklar Tablo-1 'de sunulmuştur.

Tablo 1. Ölçekler ve yararlanılan kaynaklar

Ölçekler	İfade Sayısı	Ölçek Oluşturma Biçimi	Kaynaklar
BİT Kullanımı	7	Uyarlandı	Racela ve Thoumrungroje (2020)
Proaktif İhracat Pazarı Geliştirme Yeteneği	8	Uyarlandı	Racela ve Thoumrungroje (2020)
İhracat Pazar Performansı	4	Uyarlandı	İlk oluşturan: Griffin ve Page (1993) ve Moorman ve Rust (1999) Geliştiren: Leonidou vd., (2011) Kullanan: Racela ve Thoumrungroje (2020)
İhracat Finansal Performans	4	Uyarlandı	İlk oluşturan: Griffin ve Page (1993) ve Moorman ve Rust (1999) Geliştiren: Leonidou vd., (2011) Kullanan: Racela ve Thoumrungroje (2020)

Anket formu beş kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda BİT kullanma, ikinci kısımda proaktif ihracat pazarını geliştirme yeteneği, üçüncü kısımda ihracat pazar performansı ve dördüncü kısımda ihracat finansal performans ölçekleri yer alırken beşinci kısımda ise katılımcı firmaların demografik özelliklerine (firma yaşı, çalışan sayısı, firmanın ne kadar süre ihracat yaptığı ve bulunduğu sektör) dair ifadeler bulunmaktadır. Birinci kısım, 5’li Likert Ölçek Tipine uygun olarak 1’den 5’e kadar “Hiçbir zaman”, “Bazen”, “Kararsızım”, “Sıklıkla”, “Her zaman” şeklinde oluşturulmuştur. İkinci kısım, 5’li Likert Ölçek Tipine uygun olarak 1’den 5’e kadar “Kesinlikle katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum” ve “Kesinlikle katılıyorum” şeklinde oluşturulmuştur. Üçüncü ve dördüncü kısım ise, 5’li Likert Ölçek Tipine uygun olarak 1’den 5’e kadar “Çok düşük”, “Düşük”, “Orta”, “Yüksek”, “Çok yüksek” şeklinde oluşturulmuştur. Demografik bilgiler hariç ankette toplam 23 ifade yer almaktadır. Ankette yer alan ölçeklerden, BİT kullanımı kapsamında; Web 2.0 kullanımı için 4 ifade, Ağ yazılımı için 3 ifade olmak üzere toplam 7 ifade yer almaktadır. Proaktif ihracat pazarını geliştirme yeteneği ölçeği 8 ifadeden oluşmaktadır. İhracat performansı ölçeğinde ise ihracat pazar performansında 4 ifade, ihracat finansal performansta 4 ifade yer almaktadır. Araştırma modeli, demografik ifadeler hariç 23 maddeli dört değişkenden (BIT, PPG PP ve FP) oluşmaktadır. Elde edilen verilerin analizi için SmartPLS paket programı kullanılarak en küçük kareler yöntemi ile yapısal eşitlik modellemesi (PLS-SEM) analizi uygulanmıştır. Yapısal eşitlik modelleme (Structural Equation Modeling=SEM) teknikleri, özellikle pazarlama ve yönetim bilgi sistemleri

disiplinlerinde gerçekleştirilen araştırmalar için uygundur (Hair vd., 2011, s.143). SEM, bilimsel araştırmalardaki hipotezleri test etmek için, değişkenler arasındaki ilişkileri analiz eden istatistiksel bir yöntemdir. SEM'in amacı teorik modelin veri ile desteklenip desteklenmediğini ya da modelin veriye uyup uymadığını belirlemektir (Alkış, 2016, s.107).

4. BULGULAR

4.1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Bu bölümde Karaman ve Konya Organize Sanayi Bölgesinde bulunan ve ankete katılım sağlayan firmaların demografik özellikleri ortaya konulmaktadır. Ankete katılan ihracat ile ilgilenen firmaların demografik özelliklerini saptamak amacıyla firma yaşı, çalışan sayısı, ihracat süresi ve yer aldığı sektöre yönelik sorular sorulmuştur. Anket katılımcılarının demografik özellikleri Tablo-2'de bulunmaktadır.

Tablo 2. Araştırmaya katılan firmalara ilişkin demografik bilgiler

	Frekans	Yüzde (%)
Faaliyet Süresi		
1-9 yıl	23	27,7
10-19 yıl	14	16,9
20-29 yıl	17	20,5
30-39 yıl	14	16,9
40-49 yıl	6	7,2
> 50+ yıl	9	10,8
Toplam	83	100,0
Çalışan Sayısı		
1-50	49	59,0
51-250	20	24,1
251-500	5	6,0
> 1000 +	9	10,8
Toplam	83	100,0
İhracat Yaptığı Süre		
1-9 yıl	43	51,8
10-19 yıl	24	28,9
20-29 yıl	10	12,0
30-39 yıl	3	3,6
40-49 yıl	2	2,4
> 50+ yıl	1	1,2
Toplam	83	100,0
Bulunduğu Sektör		
Gıda ve Ham Maddeleri	19	22,9
Endüstriyel Ürünler	24	28,9
Tekstil	7	8,4
Makina	13	15,7
Otomotiv ve Yan Sanayisi	20	24,1
Toplam	83	100,0

4.2. Ölçüm Modeli

Araştırma kapsamında, ihracat faaliyeti gerçekleştiren 83 firmadan çevrimiçi anket yolu ile veriler toplanmış ve elde edilen veriler analizlere dâhil edilmiştir. Ölçüm modeli sonuçları Tablo-3'te verilmiştir. Ölçüm modelleri, temel ölçüm teorisi kapsamında belirli yapılar ve bu yapılara karşılık gelen göstergeler arasındaki ilişkileri belirtmektedir. PLS-SEM'de hipotez testlerinden geçerli sonuçları elde edebilmek için ölçüm modelinin güvenilirliği ve geçerliliğinin belirlenmesi gerekmektedir (Hair vd., 2016).

Araştırma modelinin analizinden önce araştırmada yer alan yapıların güvenilirlik ve geçerlilik analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda; güvenilirlik (reliability), birleşme geçerliği (convergent validity) ve ayrışma geçerliği (discriminant validity) değerlendirilmiştir. Verilerin güvenilirliğini kontrol etmek için cronbach alfa ve birleşik güvenilirlik (CR=Composite Reliability) katsayıları incelenmiştir. Birleşme geçerliğinin tespitinde ise, faktör yükleri ile açıklanan ortalama varyans (AVE=Average Variance Extracted) değerleri kullanılmıştır. Bu doğrultuda; cronbach Alpha ve birleşik güvenilirlik (CR) katsayılarının ≥ 0.70 ; faktör yüklerinin ≥ 0.50 (Hair vd., 2021, s.96); açıklanan ortalama varyans (AVE) değerinin de ≥ 0.50 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir (Fornell & Larcker, 1981). Literatürde cronbach alfa katsayısı 0,70 den büyük olması sosyal bilimlerde güvenilirlik için yeterli kabul edilmiş (Durukan & Hamşioğlu, 2015, s.12) olsa da bazı araştırmalar cronbach alfa katsayısını >0.60 olarak ele almışlardır (Kautsarina vd., 2020, s.3). Modelin güvenilirliğini test etmek için cronbach alfa ve bileşik güvenilirlik (CR) katsayıları incelenmiştir. Tablo-3'de yer alan ölçüm modeli sonuçlarına göre, cronbach alfa değerleri 0.69 ile 0.89 arasında ve CR değerlerinin 0.71 ile 0.92 arasında değiştiğini gözlemlenmektedir. Dolayısıyla her iki parametrenin güvenilirlik gereksinimini sağlayan 0.7 eşik değerini (Fornell & Larcker, 1981) aştığını ve ölçeklerin güvenilirliğinin sağlandığını göstermektedir.

Tablo 3. Ölçüm modeli sonuçları

Araştırmada Kullanılan Ölçekler		Faktör Yükleri	AVE	Cronbach Alpha	CR
BİT KULLANIMI					
BITWeb1	Reklam için Facebook, Twitter, YouTube gibi sosyal medya araçlarını kullanırız.	0,932	0,568	0,693	0,709
BITWeb2	Müşterileri / ithalatçıları çekmek için B2B (Toptan satış) İnternet sitelerini kullanırız (Alibaba.com vb.)	0,518			
BITAg1	Müşterilerimizle iletişim kurmak için yazılım kullanırız. (Ticari program: SAP, Mikro, Netsis, Uyumsoft, Akınsoft vb.)	0,931	0,725	0,804	0,886
BITAg2	Tedarikçilerimizle bağlantı kurmak için yazılım kullanırız. (Ticari program: SAP, Mikro, Netsis, Uyumsoft, Akınsoft vb.)	0,890			
BITAg3	Firmamız pazarlamaya yönelik firma içi ve firma dışı bilgilerin elde edilmesi ve toplanmasında pazarlama bilgi sistemini kullanmaktadır (CRM Yazılımı=Müşteri İlişkileri Yönetim modülü= SAP, Mikro, Akınsoft, vb.)	0,718			
PROAKTİF İHRACAT PAZARINI GELİŞTİRME YETENEĞİ					
PPG2	Dış pazar fırsatları oluşturmak için pazar araştırmaları yapıyoruz.	0,704	0,512	0,810	0,862
PPG3	Gelecekteki dış pazar fırsatlarıyla her zaman ilgileniriz.	0,726			
PPG5	İhracatımızı farklı ülkelere yaymak gibi güçlü niyetlerimiz var.	0,555			
PPG6	Yurtdışı pazarlara aktif olarak hizmet veriyoruz.	0,701			
PPG7	İhracata yönelik gelecek öngörülerimiz vardır.	0,774			
İHRACAT PAZAR PERFORMANSI					
PP1	İhracat müşterilerine üstün değer sağlama performansımız	0,862	0,710	0,864	0,907
PP2	Karlı ihracat müşterileri koruma (elde tutma) performansımız	0,838			
PP3	Yeni ihracat müşterileri elde etme performansımız	0,820			
İHRACAT FİNANSAL PERFORMANS					
FP1	İhracat Satış Hacmi	0,931	0,750	0,886	0,992
FP2	İhracat Pazar Payı	0,885			
FP3	İhracat Karlılığı	0,722			
FP4	İhracat Satış Yoğunluğu	0,910			

Ölçüm modelinin geçerliliği ise, birleşme geçerliliği (convergent validity) ve ayırma geçerliliği (discriminant validity) yönünden test edilmiştir (Hair vd., 2010). Birleşme geçerliliği, bir ölçünün benzer veya ilgili bir yapı ile ilişkili olduğu dereceyi ifade etmektedir (Limbers vd., 2020, s.2). Birleşme geçerliliği için AVE ve faktör yükleri değerlerine bakılmıştır. Ölçüm modeline ait AVE değerleri ise 0.51 ile 0.75 arasında değişmektedir. Bu doğrultuda kabul edilen 0.50 düzeyini (Chin, 1998) aşmaktadır. Tablo-3'te gösterilen faktör yükleri ise, 0.50'in üzerinde olduğundan kabul edilebilir düzeydedir. Modelde yer alan bazı ifadeler (BITWeb3, BITWeb4, PPG1, PPG4 ve PPG8) beklenen düzeyin altında sonuç verdiği için çıkarılmıştır. 0.50 faktör yükü altında olan 5 ifade veri setinden çıkarılmıştır. Ek olarak 1 ifade (PP4) yüksek düzeyde faktör yükü ile yüklendiği için çıkarılmıştır. Bunun sonucunda 17

ifade analize dahil edilmiştir. Dolayısıyla bu sonuçlar birleşme geçerliliğinin sağlandığını göstermektedir. Aşağıda yer alan Tablo-4'te araştırmada yer alan yapıların birleşme geçerliliği ve korelasyonlar ile ilgili sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 4. Birleşme ve korelasyonlar (Fornell ve Larcker kriteri)

	AVE	BİT-Web2.0	BİT-Ağ Yazılımı	Proaktif Pazar Geliştirme	İhracat Finansal Performans	İhracat Pazar Performans
BİT - Web2.0	0,568	0,754				
BİT - Ağ Yazılımı	0,725	0,278	0,851			
Proaktif Pazar Geliştirme	0,512	0,383	0,223	0,716		
İhracat Finansal Performans	0,750	0,371	0,206	0,666	0,866	
İhracat Pazar Performansı	0,710	0,316	0,194	0,704	0,746	0,843

Ayrışma geçerliliği, bir aracın teorik olarak farklı olan yapılarla zayıf korelasyon gösterme derecesini ifade etmektedir (Limbers vd., 2020, s.2). Ko (2018), ayrışma geçerliliğini değerlendirmek için; Fornell-Larcker kriteri, çapraz yükler ve HTMT oranı olmak üzere üç yöntem kullanmaktadır. İlk yöntem Fornell ve Larcker kriteridir. Bu kriter gereği AVE kareköklerinin her bir gizil değişkenin korelasyon katsayılarını aşması gerektiği öne sürülmüştür (Fornell & Larcker, 1981). Tablo-4'de yer alan birleşme ve korelasyon değerleri tablosu incelendiğinde araştırmaya ait ölçüm modelinin Fornell-Larcker değerlerinin (köşegende kalın yazı stilinde yer alan değerler) 0.716 ile 0.866 arasında değişmektedir. Tablo-4'de ayrıca korelasyon değerlerinin 0.194 ile 0.746 arasında değiştiği görülmektedir. Burada Fornell Larcker değerlerinin gizil değişkenlere ait satırlardaki ve sütunlardaki korelasyon değerlerinden daha yüksek olması koşulu sağlandığından geçerlilik doğrulanmıştır. Ayrışma geçerliliğini test etmek için ikinci yöntem ise Heterotrait-Monotrait (HTMT) oranıdır (Henseler vd., 2015, s.116). Tablo-5, HTMT değerlerinin 0.23 ila 0.85 arasında değiştiğini göstermektedir; bütün değerler 0.85'in altında (Voorhees vd., 2016, s.131) olduğu için ayrışma geçerliliği tekrar doğrulanmıştır.

Tablo 5. Heterotrait-Monotrait (HTMT) oranı

	BİT – Web2.0	BİT – Ağ Yazılımı	Proaktif Pazar Geliştirme	İhracat Finansal Performans	İhracat Pazar Performans
BİT - Web2.0					
BİT - Ağ Yazılımı	0,62				
Proaktif Pazar Geliştirme	0,70	0,27			
İhracat Finansal Performans	0,65	0,24	0,74		
İhracat Pazar Performans	0,57	0,23	0,84	0,85	

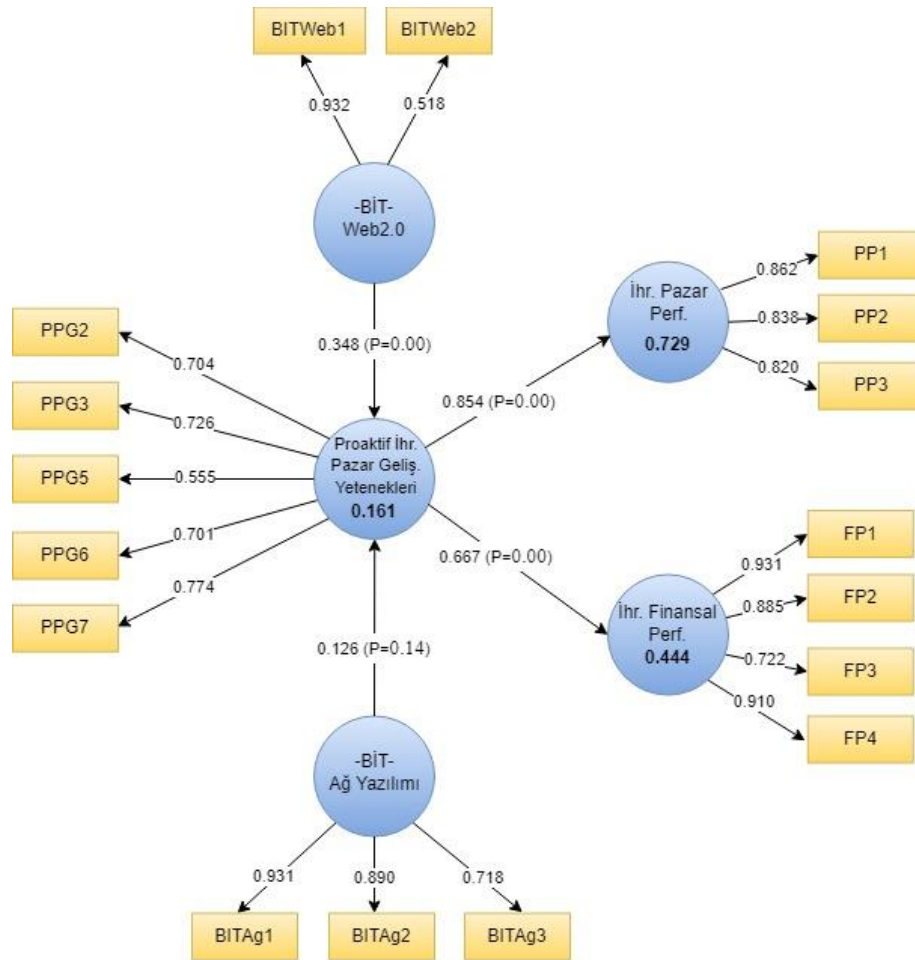
Ayrışma geçerliliğini test etmek için üçüncü yöntem ise çapraz faktör yükleridir. Chin (1998), ayırt edici geçerliliğine, her bir faktör yüklemesinin tüm çapraz yüklemelerinden daha büyük olup olmadığını inceleyerek erişilebileceğini öne sürmüştür. Tablo-6, her bir faktör yüklemesinin, tüm çapraz yüklemelerinden daha büyük olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda çapraz faktör yükleme koşulu sağlanarak ayrışma geçerliliği doğrulanmaktadır.

Tablo 6. Çapraz faktör yükleri

	BİT - Web2.0	BİT - Ağ Yazılımı	Proaktif Pazar Geliştirme	İhracat Finansal Performans	İhracat Pazar Performans
BITWeb1	0,932	0,219	0,374	0,374	0,368
BITWeb2	0,518	0,239	0,159	0,125	-0,011
BITAg1	0,291	0,931	0,216	0,177	0,192
BITAg2	0,163	0,890	0,187	0,185	0,207
BITAg3	0,253	0,718	0,161	0,166	0,083
PPG2	0,352	0,116	0,704	0,428	0,525
PPG3	0,255	0,200	0,726	0,301	0,478
PPG5	0,140	0,148	0,555	0,269	0,383
PPG6	0,185	0,053	0,701	0,623	0,626
PPG7	0,294	0,217	0,774	0,485	0,647
FP1	0,297	0,239	0,658	0,931	0,734
FP2	0,353	0,170	0,578	0,885	0,625
FP3	0,346	0,131	0,453	0,722	0,506
FP4	0,308	0,162	0,597	0,910	0,697
PP1	0,285	0,048	0,712	0,605	0,862
PP2	0,157	0,226	0,639	0,559	0,838
PP3	0,229	0,157	0,699	0,734	0,820

4.3. Yapısal Model

Ölçüm modeli doğrulandıktan sonra ikinci aşama olarak, hipotezleri test etmek için yol analizi testi uygulanmıştır. Ölçüm modelinde gözlenen değişkenlerle gizil değişkenlerin arasındaki ilişki incelenirken, bu aşamada araştırmanın amaçlarını oluşturan gizil yapılar arasındaki ilişkiler test edilmiştir. Şekil-2’de yapısal modelin analizi sunulmuştur.



Şekil 2. Yapısal modelin analizi

Hipotez sonuçlarının yer aldığı Tablo-7 incelendiğinde, BİT çerçevesinde Web 2.0 teknolojisi kullanımının proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki ($\beta = 0.35$, $P < 0.01$) bulunurken; BİT çerçevesinde ağ yazılımı kullanımının proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki ($\beta = 0.13$, $P < 0.14$) bulunmamaktadır. Proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri ile ihracat finansal performansı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki ($\beta = 0.67$, $P < 0.01$); Proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri ile ihracat pazar performansı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki ($\beta =$

0.85, $P < 0.01$) tespit edilmiştir. Dolayısıyla H1a, H2a ve H2b hipotezleri kabul edilirken H1b hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 7. Hipotez sonuçları

	Değişkenler	T Değeri	Yol Katsayısı (β)	P Değeri	Sonuç
H1a	Web2.0->Proaktif İhracat Pazar Geliştirme Yetenekleri	3,99	0,35	0,00	Kabul
H1b	Ağ Yazılımı->Proaktif İhracat Pazar Geliştirme Yetenekleri	1,47	0,13	0,14	Red
H2a	Proaktif İhracat Pazar Geliştirme Yetenekleri -> İhracat Finansal Performansı	13,87	0,67	0,00	Kabul
H2b	Proaktif İhracat Pazar Geliştirme Yetenekleri -> İhracat Pazar Performansı	32,56	0,85	0,00	Kabul

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Uluslararası pazar ortamındaki dinamik değişimler ve teknolojilerdeki ilerlemeler göz önüne alındığında bu çalışmanın amacı, bilgi iletişim teknolojisi (BİT) kullanımı, proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri ve ihracat performansı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Hipotez sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, BİT kullanımının alt boyutlarından olan Web 2.0 teknolojisi ile proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiş olması sebebiyle işletmelerin, Web 2.0 teknolojileri kullanımına yatırım yaptıklarında ihracat pazarında proaktif olarak belli bir gelişim gösterdiği ortaya konulmuştur. Ayrıca literatürde yer alan benzer çalışmalarda (Jean & Kim, 2020; Bell & Loane, 2010) Web 2.0 teknolojisinin ihracat performansına yönelik etkisinin olumlu olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan BİT alt boyutlarından olan ağ yazılımı kullanımı ile proaktif ihracat pazarı geliştirme yetenekleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamasına dair birkaç sebep tartışılabilir. (1) Ağ yazılımları çok yaygın kullanılmadığı için pazarlama yetenekleriyle olan ilişkisi tam olarak anlaşılabilir. (2) Demografik özelliklerine bakıldığında katılımcı firmaların faaliyette bulunduğu süre (%27.7 oranla 1-9 yıl) ve ihracat yaşı (%51.8 oranla 1-9 yıl) en yüksek oranları göz önüne alındığında firmaların ihracat yaşlarının genç olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcı firmalar çoğunlukla ya sektörde yeni oldukları ya da çok uzun süre boyunca faaliyette bulunmadıklarından henüz yapılanmalarının tamamlanmamış olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Teorik bir bakış açısıyla çalışmamız, uluslararası pazarlama literatürüne çeşitli katkılar sunmaktadır. Çalışmamız BİT kullanımının, proaktif ihracat pazar geliştirme faaliyetlerine yatırım yapmak için önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Ancak yalnızca belirli bir BİT kullanımı proaktif ihracat pazarı geliştirme yeteneklerini olumlu etkilemektedir ve bunun sonucu olarak ihracat performansını arttırmaktadır. Başka bir deyişle, ihracat faaliyetinde bulunan işletmelerin performanslarını arttırmaları, BİT kullanımı kapsamında ağ yazılımları yerine Web 2.0 teknolojileri aracılığıyla daha kolay hale gelmektedir. Metodolojik açıdan bakıldığında ise çalışmamızda, BİT'e odaklanan önceki çalışmalara ek olarak, BİT kullanımı ölçeği kullanılmıştır. BİT kullanımı ölçeği, ihracatçıları tedarikçiler ve uluslararası hedef müşterileriyle birleştiren donanım ve yazılımların yanı sıra pazarlama bilgi sistemi, internet tabanlı uygulamalar ve sosyal medyayı da kapsamaktadır. Sonuç olarak araştırma modelinden hareketle, proaktif yetenekleri geliştirmek için ihracatçı firmalar, uluslararası müşteriler ve tedarikçilere ulaşmak, bağlantı kurmak ve bağlantılarını geliştirmek için BİT Web 2.0 teknolojilerini kullanmalıdır. Diğer bir deyişle, ihracat yapan firmaların bilgi BİT Web 2.0 teknolojilerini ihracat pazarını geliştirmek için kullanması gerektiği ve bunun sonucunda da ihracat performansının artacağı bulgusu çalışmamız sonucunda elde edilmiştir.

Bu çalışma önemli bulgular sunsa da çeşitli sınırlamalara sahiptir. Araştırma modeli kapsamında, Konya ve Karaman illerinde faaliyet gösteren ihracatçı firmalardan elde edilen verilerle sınırlıdır. Çalışmamız ihracat performansını ölçme kriteri olarak BİT kullanımını dahil etmiş olması sebebiyle literatürde farklılık yaratmıştır. Bu kapsamda gelecek araştırmalar, farklı şehirlerde daha fazla örnekleme gerçekleştirilerek ortaya konulan modelin sonuçları karşılaştırılabilir. İhracat faaliyetinde bulunan firmaların BİT'i etkin kullanabilmesi için gerekli insan kaynağına sahip olup olmaması araştırılabilir. İhracatta önemli bir nokta olan lojistik operasyonlarında BİT'in özellikle yapay zeka içeren teknolojilerin etkisi araştırma modelimize eklenerek genişletilebilir. İhracat engelleri kapsamında BİT'in sorun gidermeye yönelik etkisi incelenebilir. Çalışmamızda sektör ayrımı yapılmamış olması nedeniyle gelecek araştırmalarda sektörler spesifik bir şekilde ele alınabilir. Bu bağlamda hizmet sektörü ve üretim sektörü karşılaştırılabilir veya üretim sektörü kendi içinde ayrıştırılabilir. Çalışmamızda işletmelerin demografik yapılarına göre hipotezler kontrol değişkeni olarak test edilmemiştir. Gelecek araştırmalarda, demografik yapılar kontrol değişkeni kapsamında ele alınarak karşılaştırma yapılabilir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Makalenin hazırlanması ilgili yazarlar tarafından yapılmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Aksu, N. (2017). *Küresel pazarlamada satış yönetim süreci* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Alkış, N. (2016). Bayes yapısal eşitlik modellemesi: Kavramlar ve genel bakış. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 2, 105-116. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/222932>
- Arslandere, M., Tuncer, İ., & Ada, S. (2020). The impact of ict use in promotional activities on export performance: An empirical investigation. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(2), 2384-2413. <https://doi.org/10.15295/bmij.v8i2.1515>
- Bell, J., & Loane, S. (2010). "New-wave" global firms: Web 2.0 and SME internationalisation. *Journal of Marketing Management*, 26(3-4), 213-229. <https://doi.org/10.1080/02672571003594648>
- Berthon, P. R., Pitt, L. F., Plangger, K., & Shapiro, D. (2012). Marketing meets Web 2.0, social media, and creative consumers: Implications for international marketing strategy. *Business Horizons*, 55(3), 261-271. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2012.01.007>
- Bıçakcıoğlu-Peynirci, N., Hizarci-Payne, A. K., Özgen, Ö., & Madran, C. (2019). Innovation and export performance: A meta-analytic review and theoretical integration. *European Journal of Innovation Management*, 23(5), 789-812. <https://doi.org/10.1108/EJIM-06-2019-0149>
- Boso, N. (2010). *Export entrepreneurial-oriented behaviour and export performance*. Loughborough University.
- Çavuşgil, S. T., & Zou, S. (1994a). Marketing strategy-performance relationship: An investigation of the empirical link in export market ventures. *Journal of Marketing*, 58(1), 1-21. <https://doi.org/10.1177/002224299405800101>
- Çavuşgil, S. T., & Zou, S. (1994b). Marketing strategy-performance relationship: An investigation of the empirical link in export market ventures. *Journal of Marketing*, 58(1), 1. <https://doi.org/10.2307/1252247>
- Chelariu, C., & Osmonbekov, T. (2014). Communication technology in international business-to-business relationships. *Journal of Business and Industrial Marketing*, 29(1), 24-33. <https://doi.org/10.1108/JBIM-09-2012-0162>
- Chin, W. W. (1998). Commentary: Issues and opinion on structural equation modeling. In *MIS Quarterly* 22(1). Management Information Systems Research Center, University of Minnesota. <http://www.jstor.org/stable/249674>
- Del Carmen Alarcón, M., Rialp, A., & Rialp, J. (2015). The effect of social media adoption on exporting firms' performance. *Advances in International Marketing*, 25, 161-186. <https://doi.org/10.1108/S1474-797920140000025007>

- Durukan, T., & Hamşioğlu, A. B. (2015). Pazar yönlülük, pazarlama yeteneklerinin rekabet avantajı elde etmede ihracat performansı üzerine etkileri: Ankara ili ihracat işletmelerinde bir uygulama. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2), 1-19. <https://dergipark.org.tr/pub/kkujebpir/370101>
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39. <https://doi.org/10.2307/3151312>
- Francis, J., & Collins-Dodd, C. (2000). The impact of firms' export orientation on the export performance of high-tech small and medium-sized enterprises. *Journal of International Marketing*, 8(3), 84-103. <https://doi.org/10.1509/JIMK.8.3.84.19631>
- Gupta, P., & Chauhan, S. (2020). Firm capabilities and export performance of small firms: A meta-analytical review. *European Management Journal*. <https://doi.org/10.1016/j.emj.2020.12.003>
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2016). A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM). In *Sage* (2. Ed.). SAGE Publications, Inc.
- Hair, J. F., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139-152. <https://doi.org/10.2753/MTP1069-6679190202>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis* (Seventh Ed). Prentice Hall.
- Hair, J. F., Hult, T. G., Ringle, C. M., Sarstedt, M., Danks, N., & Ray, S. (2021). Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) using R. In *Handbook of Market Research*. https://doi.org/10.1007/978-3-319-57413-4_15
- Hamill, J., Tagg, S., Stevenson, A., & Vescovi, T. (2010). Special edition - "New developments in online marketing". *Journal of Marketing Management*, 26(3-4), 181-186. <https://doi.org/10.1080/02672571003640524>
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2014). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135. <https://doi.org/10.1007/s11747-014-0403-8>
- Hoque, M. R., Saif, A. N. M., AlBar, A. M., & Bao, Y. (2016). Adoption of information and communication technology for development: A case study of small and medium enterprises in Bangladesh. *Information Development*, 32(4), 986-1000. <https://doi.org/10.1177/0266666915578202>
- Jean, R. J., & Kim, D. (2020). Internet and SMEs' internationalization: The role of platform and website. *Journal of International Management*, 26(1), 100690. <https://doi.org/10.1016/j.intman.2019.100690>
- Katsikeas, C. S., Leonidou, L. C., & Morgan, N. A. (2000). Firm-level export performance assessment: Review, evaluation, and development. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 28(4), 493-511.
- Katsikeas, C. S., Piercy, N. F., & Ioannidis, C. (1996). Determinants of export performance in a European context. *European Journal of Marketing*, 30(6), 6-35. <https://doi.org/10.1108/03090569610121656>
- Kautsarina Hidayanto, A. N., Anggorojati, B., Abidin, Z., & Phusavat, K. (2020). Data modeling positive security behavior implementation among smart device users in Indonesia: A partial least squares structural equation modeling approach (PLS-SEM). *Data in Brief*, 30, 105588. <https://doi.org/10.1016/j.dib.2020.105588>
- Ko, H.-C. (2018). Social desire or commercial desire? The factors driving social sharing and shopping intentions on social commerce platforms. *Electronic Commerce Research and Applications*, 28, 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.elerap.2017.12.011>

- Limbers, C. A., Greenwood, E., & Horan, M. R. (2020). Convergent and discriminant validity of the emotional eating scale adapted for children and adolescents (EES-C) short-form. *Eating Behaviors*, 39(July), 101442. <https://doi.org/10.1016/j.eatbeh.2020.101442>
- Louter, P. J., Ouwerkerk, C., & Bakker, B. A. (1991). An inquiry into successful exporting. *European Journal of Marketing*, 25(6), 7-23. <https://doi.org/10.1108/03090569110001429>
- Madsen, T. K. (1989). Successful export marketing management: Some empirical evidence. *International Marketing Review*, 6(4). <https://doi.org/10.1108/EUM000000001518>
- Mathews, S., Bianchi, C., Perks, K. J., Healy, M., & Wickramasekera, R. (2016). Internet marketing capabilities and international market growth. *International Business Review*, 25(4), 820-830. <https://doi.org/10.1016/J.IBUSREV.2015.10.007>
- Matos, L. B. A. (2016). *The use of Internet and Web 2 . 0 technologies to develop export market opportunities in Portuguese SMEs*. Porto University Faculty of Economics.
- Nguyen, T. D., & Barrett, N. J. (2006). The knowledge-creating role of the internet in international business: Evidence from Vietnam: *Journal of International Marketing*, 14(2), 116-147. <https://doi.org/10.1509/JIMK.14.2.116>
- Okpara, J. O. (2009). Strategic choices, export orientation and export performance of SMEs in Nigeria. *Management Decision*, 47(8), 1281-1299. <https://doi.org/10.1108/00251740910984541>
- Racela, O. C., & Thourmrunroje, A. (2020). Enhancing export performance through proactive export market development capabilities and ICT utilization. *Journal of Global Marketing*, 33(1), 46-63. <https://doi.org/10.1080/08911762.2018.1549302>
- Sinkovics, N., Sinkovics, R. R., & Jean, R. J. B. (2012). Do born global SMEs reap more benefits from ICT use than other internationalizing small firms? In M. G. V. H. M. Kirpalani. (Ed.), *Handbook of research on born globals* (pp. 185-213). Edward Elgar Publishing Ltd. <https://doi.org/10.4337/9780857938046.00021>
- Sousa, C. M. P. P. (2004). Export performance measurement: An evaluation of the empirical research in the literature. *Academy of Marketing Science Review*, 2004(09), 1-22. https://www.researchgate.net/publication/228751641_Export_performance_measurement_An_evaluation_of_the_empirical_research_in_the_literature
- Sugiharto, T. (2009). *Impacts of information technology on business performance of small-sized agribusiness firms*. https://www.researchgate.net/publication/228634394_IMPACTS_OF_INFORMATION_TECHNOLOGY_ON_BUSINESS_PERFORMANCE_OF_SMALL-SIZED_AGRIBUSINESS_FIRMS
- Tolstoy, D. (2019). The proactive initiation of SMEs' foreign business relationships. *European Management Review*, 16(4), 1159-1173. <https://doi.org/10.1111/emre.12303>
- Voola, R., & O'Cass, A. (2010). Implementing competitive strategies: The role of responsive and proactive market orientations. *European Journal of Marketing*, 44(1-2), 245-266. <https://doi.org/10.1108/03090561011008691>
- Voorhees, C. M., Brady, M. K., Calantone, R., & Ramirez, E. (2016). Discriminant validity testing in marketing: An analysis, causes for concern, and proposed remedies. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 44(1), 119-134. <https://doi.org/10.1007/s11747-015-0455-4>
- Yusuf, A. A. (2013). *Impact of ICT on SMEs – Case Rwanda*. Turku University International Business Management.

Zhang, M., Sarker, S., & Sarker, S. (2013). Drivers and export performance impacts of IT capability in 'born-global' firms: A cross-national study. *Information Systems Journal*, 23(5), 419-443. <https://doi.org/10.1111/J.1365-2575.2012.00404.X>

Zou, S., Fang, E., & Zhao, S. (2003). The effect of export marketing capabilities on export performance: An investigation of Chinese exporters. *Journal of International Marketing*, 11(4), 32-55. <https://doi.org/10.1509/jimk.11.4.32.20145>

Zou, S., & Stan, S. (1998). The determinants of export performance: A review of the empirical literature between 1987 and 1997. *International Marketing Review*, 15(5), 333-356. <https://doi.org/10.1108/02651339810236290>



CRITIC Temelli MABAC Yöntemi İle Türk Hava Yollarının Yıllara Göre Performansının Değerlendirilmesi

Murat Kemal KELEŞ^{1*}

¹ Asst. Prof. Dr., Isparta University of Applied Sciences, Keçiborlu Vocational School, Department of Transportation Services, Civil Air Transportation Management Program, Isparta, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 09.02.2022

Doi:10.31200/makuubd.1070559

Kabul Tarihi/Accepted: 22.02.2022

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Havayolu ulaşımı son yıllarda yolcular tarafından hız, zaman ve maliyet gibi avantajları nedeniyle daha çok tercih edilmektedir. Bu durum rekabetin yoğun olduğu havayolu sektöründe firmaların müşterilere verdikleri hizmetin kalitesini artırmalarını, rekabete yönelik stratejiler geliştirmelerini ve iyi bir performans göstermelerini gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada, 2016-2020 yılları arasında Türk Hava Yolları'nın (THY) beş yıllık performansı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, “net dönem kâr/zarar”, “uçak sayısı”, “doluluk oranı”, “çalışan sayısı”, “taşınan yolcu sayısı” ve “arz edilen koltuk kilometre” kriterleri dikkate alınmıştır. Çalışmada THY'nin yıllara göre performansı güncel olan çok kriterli karar verme yöntemlerinden CRITIC ve MABAC yöntemleri ile değerlendirilmiştir. CRITIC yöntemi ile değerlendirme kriterlerinin ağırlıkları bulunmuş, MABAC yöntemi ile de THY'nin yıllara göre performansı sıralanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, THY'nin performansı üzerinde ağırlığı en fazla olan kriterin “uçak sayısı”, önem derecesi en düşük olan kriterin ise “net dönem kâr/zarar” kriteri olduğu neticesine ulaşılmıştır. MABAC yöntemiyle yapılan sıralamada da THY'nin performansının en iyi olduğu yıl 2019 iken, performansın en düşük çıktığı yıl 2016 olarak belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: CRITIC, MABAC, Türk Hava Yolları, Çok Kriterli Karar Verme, Performans.

Evaluation of Turkish Airlines' Performance by Years with the CRITIC-Based MABAC Method

ABSTRACT

Air transportation has been increasingly preferred by passengers in recent years due to its advantages such as speed, time and cost. This situation makes it necessary for airline companies to increase the quality of service they provide to customers, develop strategies for competition and show a good performance in the airline industry where competition is intense. In this study, half decade performance of Turkish Airlines between the years 2016 and 2020 is evaluated. In this context, the criteria of “net profit/loss for the period”, “number of aircrafts”, “load factor”, “number of employees”, “number of passengers carried” and “available seat kilometer” were taken into account. In the study, Turkish Airlines' performance over the years was evaluated with the CRITIC and MABAC methods, which are recently developed multi-criteria decision-making methods. While the CRITIC method has been used to evaluate the weights of the evaluation criteria, the MABAC method was used to evaluate the performance of Turkish Airlines based on the years. According to the results of the analysis, it was concluded that the criterion with the greatest weight on Turkish Airlines' performance was the “number of aircraft”, while the criterion with the lowest degree of importance was the “net profit/loss for the period”. In the ranking made by the MABAC method, while the best performance of Turkish Airlines was in 2019, 2016 was determined as the year with the lowest performance.

Keywords: CRITIC, MABAC, Turkish Airlines, Multi Criteria Decision Making, Performance.

1. GİRİŞ

Gelişen teknoloji sayesinde hava taşımacılığının taşımacılık modları içerisindeki önemi gittikçe artmaktadır. Havayolunun birçok kişi tarafından tercih edilmesinin en önemli nedenleri zaman tasarrufu sağlaması ve diğer taşımacılık modlarına göre daha güvenli olmasıdır. Geçmişte maliyetli olması ve teknik altyapının yetersiz olması sebebiyle çok sayıda kişi havayolu taşımacılığına ulaşamazken, son yıllarda maliyetlerin azalması nedeniyle havayoluna olan talep gittikçe artmaktadır (Deste & Şimşek, 2019).

Havayolu endüstrisinin son 50 yılı incelendiğinde birçok değişikliğin olduğu göze çarpmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanmaya konan ve daha sonra Avrupa'da ve dünyanın diğer bölgelerinde görülen serbestleşme ve küresel çapta yaşanan rekabet havayolu

taşımacılığının hızlı büyümesini sağlamıştır. Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliğine göre, dünyada havayolunu kullanan yolcu sayısı 1970 yılında 300 milyonken 2019 yılında 4,5 milyara çıkmıştır. Diğer yandan havayolu firmalarının maliyetleri sürekli artmaktadır. Yükselen çalışan ücretleri, yakıt maliyetleri ve altyapı maliyetleri havayolu firmalarının yükünü gün geçtikçe artırmaktadır. Havayolu firmalarının operasyonlarını sürdürebilmeleri ve sürekli değişen çevrede büyüebilmeleri için operasyonel etkinliklerini arttırmaları son derece önem arz etmektedir (Cui & Yu, 2021).

Türkiye, stratejik konumu, nüfusu ve havacılığa yapılan yatırımlar sayesinde önümüzdeki yıllarda hava taşımacılığı endüstrisinin önemli aktörlerinden birisi olacaktır. Türkiye'deki hava taşımacılığı pazarının önümüzdeki 20 yılda %109 büyüyeceği tahmin edilmektedir. Bugünkü yolcu sayısına ek olarak 91 milyon yolcu taşınacağı ve bu artan talebin de ülkenin gayri safi milli hasılasına 94 milyar dolar katkıda bulunacağı ve 1,5 milyon kişilik istihdam sağlayacağı öngörülmektedir (Cummins, 2020).

Sivil havacılık sektörü, 2019 yılının sonlarında başlayan ve kısa bir sürede dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisinden çok büyük zarar görmüştür. Pandeminin olumsuz etkisi 2019 ile 2020 yılındaki veriler karşılaştırıldığında daha net görülmektedir. Dünyadaki yolcu sayısı %60 oranında, havayollarının arz ettiği koltuk sayısı %50 oranında ve sektörde çalışanların sayısı 4,8 milyon azalmıştır (ICAO, 2021).

Ülkemiz de tüm dünya ülkeleri gibi pandemiden olumsuz etkilenmiş, 2020 Mart ayından itibaren pandemi nedeniyle uygulamaya konan kısıtlamalar nedeniyle havacılık sektörü adeta durma noktasına gelmiştir. 2020 yılında Türkiye'nin hava trafik hacmi %54 oranında azalmış ve uluslararası trafiğe açık havalimanlarındaki trafik kaybı %55 oranına ulaşmıştır (Hopancı vd., 2021).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin önde gelen havayolu firmalarından, Türk Hava Yolları'nın 2016 ile 2020 yılları arasındaki performansını güncel olan çok kriterli karar verme yöntemlerinden CRITIC (The Criteria Importance Through Intercriteria Correlation – Kriterler Arası Korelasyon Yardımıyla Nitelik Ağırlıklandırma) ve MABAC (Multi-Attributive Border Approximation Area Comparison – Çok Nitelikli Sınır Yakınlık Alanı Kıyaslaması) ile değerlendirmektir. CRITIC yöntemiyle değerlendirme kriterlerinin ağırlıkları bulunmuş, THY'nin 2016-2020 arasındaki yıllara göre performans sıralaması da MABAC yöntemiyle yapılmıştır. Yapılan literatür çalışmasında CRITIC ve MABAC yöntemlerinin bütünleşik

olarak bir havayolu firmasının performansının değerlendirilmesinde kullanıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle çalışmanın literatüre yenilik getireceği düşünülmektedir.

Çalışmada öncelikle, havayolu firmalarının performansına yönelik yapılan çalışmalardan ve bu çalışmada uygulanan CRITIC ve MABAC yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalardan örneklerin olduğu literatür çalışması verilmiş, takip eden aşamada CRITIC ve MABAC yöntemlerinin algoritmaları denklemler eşliğinde açıklanmıştır. Daha sonra THY'nin 2016-2020 yılları arasındaki performansının CRITIC ve MABAC yöntemleri kullanılarak yıllar bazında değerlendirildiği uygulama kısmı bulunmaktadır. Son olarak sonuç kısmında analiz sonuçları değerlendirilmiş, önerilerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde havayolu firmalarının performanslarının bulunmasında çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanıldığı çalışmaların olduğu görülmektedir. Ayrıca CRITIC ve MABAC yöntemleri de farklı konularda uygulanmıştır. Söz konusu uygulamalardan çalışma örneklerinin olduğu literatür araştırması, Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Literatür araştırması

Çalışmanın yazarı/yazarları	Uygulama yapılan konu	Metodoloji
<i>Havayolu firmalarının performans değerlendirmesine yönelik yapılan çalışmalardan örnekler</i>		
Aydoğan (2011)	Türk havacılık şirketlerinin performanslarının ölçümü	Rough set-AHP & Bulanık TOPSIS
Tsai vd. (2011)	Tayvan'daki havayollarının e-pazarlama ve e-hizmet performanslarının değerlendirilmesi	DEMATEL, ANP & VIKOR
Özcan vd. (2018)	Bir havayolu şirketinde uçuş noktası seçimine etki eden kriterlerin belirlenmesi	Analitik Hiyerarşi Prosesi & TOPSIS
Kıracı & Bakır (2019)	13 yabancı havayolu firmasının 2005-2012 yılları arasındaki performansının incelenmesi	CRITIC & EDAS
Bakır (2019)	Avrupa'daki havayolu işletmelerine yönelik memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi	SWARA & MABAC
Badi & Abdulshaded (2019)	Libya'daki havayolu işletmelerinin performanslarının değerlendirilmesi	AHP & FUCOM
Özdağoğlu vd. (2020)	Isparta Süleyman Demirel Havalimanını kullanan havayolu firmalarının performanslarının değerlendirilmesi	BWM, MAIRCA & MABAC
Bakır & Atalık (2021)	Havayolu endüstrisinde e-hizmet kalitesinin değerlendirilmesi	Bulanık AHP & Bulanık MARCOS
Ustaömer vd. (2021)	Pandemi öncesi ve sonrası THY'nin etkinliğinin değerlendirilmesi ve karşılaştırılması	Veri Zarflama Analizi
<i>CRITIC ve/veya MABAC yöntemlerinin uygulandığı çalışmalardan örnekler</i>		
Deng vd. (2010)	Su tasarrufu sağlayan şemaların sıralanarak hangi şemanın seçilmesi gerektiğinin belirlenmesi	CRITIC & TOPSIS
Çakır & Perçin (2013)	Türkiye'deki ilk 500 firma listesinde yer alan 10 lojistik firmasının performans ölçümü	CRITIC, SAW, TOPSIS & VIKOR
Madic & Radovanovic (2015)	Bir imalat şirketinde sık kullanılan işlemlerin sıralanması	CRITIC & PROMETHEE
Ghorabae vd. (2017)	Lojistik sektöründeki tedarikçilerin değerlendirilmesi	CRITIC & PROMETHEE

Vujicic vd. (2017)	Klima seçimi üzerine bir uygulama	ENTROPI, CRITIC, MOORA & SAW
Şenol & Ulutaş (2018)	Borsa İstanbul'da kaydı bulunan Petrol, Kimya, Plastik, Kauçuk sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin muhasebe temelli performans ölçümleri ile piyasa temelli performans ölçümlerine göre sıralanıp karşılaştırılması	CRITIC& ARAS
Pamucar vd. (2018)	Yangın söndürme uçağı alternatiflerinin değerlendirilmesi	BWM & MABAC
Wei vd. (2019)	Tıbbi ürünler için tedarikçi seçimi	CRITIC & MABAC
Keleş & Özdağoğlu (2019)	2020 UEFA Avrupa Futbol Şampiyonası müsabakalarında bulunan Türk Milli Futbol takımı için en uygun "Kaleci"nin seçilmesi	CRITIC& EDAS
Ulutaş & Karaköy (2019)	Fortune 500 listesindeki bir kargo şirketinin 2011-2017 yılları arası performansının analiz edilmesi	CRITIC& ROV
Nabeeh vd. (2020)	Hastanede verilen hizmetlerin değerlendirilmesi	BWM, MABAC & PROMETHEE II
Çelik (2020)	Türk katılım bankalarının finansal performansının değerlendirilmesi	CRITIC & MABAC
Keleş & Özdağoğlu (2020)	Isparta'da faaliyet gösteren bir mobilya imalathanesi için en uygun kenar bantlama makinesi seçimi	CRITIC& EVAMIX
Acuner & Kaygın (2021)	Türkiye'nin 2005 ile 2019 yılları arasındaki turizm performansının değerlendirilmesi	CRITIC & MABAC
Stojanovic & Puska (2021)	Tedarik zinciri lojistik yönetimi performansının değerlendirilmesi	CRITIC & MABAC
Demir (2021)	URAP kuruluşu tarafından yayınlanan rapora göre 56 adet vakıf üniversitesinin performansının analizi	CRITIC & ARAS
Altuntaş (2021)	Dünya Bankası tarafından ilan edilen lojistik performans endekslerine göre Avrupa Birliği ülkelerinin lojistik performanslarının incelenmesi	CRITIC, WASPAS & COPRAS
Erkılıç (2021)	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından yayımlanan 2009-20019 dönemine ait veriler baz alınarak hastane hizmetleri sektörünün finansal performansının değerlendirilmesi	CRITIC & TOPSIS

3. METODOLOJİ

Çalışmada güncel çok kriterli karar verme yöntemlerinden CRITIC ve MABAC bütünleşik olarak kullanılmıştır. CRITIC yöntemiyle değerlendirme kriterlerinin ağırlıkları bulunmuş, MABAC yöntemiyle de çalışma kapsamındaki alternatifler sıralanmıştır.

3.1. CRITIC Yöntemi

CRITIC (The Criteria Importance Through Intercriteria Correlation – Kriterler Arası Korelasyon Yardımıyla Nitelik Ağırlıklandırma) objektif kriter ağırlığı belirleme yöntemidir. CRITIC yöntemi işleyişi aşağıda verilmiştir (Işık, 2019).

CRITIC yönteminde ilk olarak karar matrisi hazırlanmalıdır. Karar matrisi Eşitlik 1'de verilmiştir.

i: alternatif; $i = 1, 2, 3, \dots, m$

m: alternatif sayısı

j : kriter; $j = 1, 2, 3, \dots, n$

n : kriter sayısı

x_{ij} : i . alternatifin j . kriter açısından sahip olduğu değer

$$\begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

İkinci aşamada normalizasyon işlemleri gerçekleştirilir. Fayda yönlü kriterler için normalizasyon işlemi Eşitlik 2 yardımıyla yapılır.

r_{ij} : i . alternatifin j . kriter açısından sahip olduğu normalize değer

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - \min\{x_j\}}{\max\{x_j\} - \min\{x_j\}} \quad (2)$$

Maliyet yönlü kriterler için normalizasyon işlemi Eşitlik 3 yardımıyla yapılır.

$$r_{ij} = \frac{\max\{x_j\} - x_{ij}}{\max\{x_j\} - \min\{x_j\}} \quad (3)$$

Normalize karar matrisi Eşitlik 4'teki gibi oluşur.

$$\begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (4)$$

Normalize karar matrisindeki kriter ikilileri için korelasyon katsayıları hesaplanır.

k : kriter; $k = 1, 2, 3, \dots, n$

t_{jk} : j . kriter ile k . kriter arasındaki korelasyon değeri

Korelasyon katsayıları matrisi Eşitlik 5'te verilmiştir.

$$\begin{bmatrix} t_{11} & t_{12} & \dots & t_{1n} \\ t_{21} & t_{22} & \dots & t_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ t_{n1} & t_{n2} & \dots & t_{nn} \end{bmatrix} \quad (5)$$

Daha sonra normalize karar matrisindeki sütunların standart sapmaları hesaplanır.

σ_j : normalize karar matrisinde j . sütunun standart sapması

Bu işlemlerin ardından her bir kriterin normalize edilmemiş ağırlıkları Eşitlik 6 kullanılarak hesaplanır.

c_j : j. kriterin normalize edilmemiş ağırlıkları

$$c_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n (1 - t_{jk}) \quad (6)$$

Son adımda ağırlıklar toplamları 1 olacak şekilde normalize edilir. Kriterlerin ağırlıkları Eşitlik 7 kullanılarak bulunur.

w_j : j. kriterin normalize edilmiş ağırlığı

$$w_j = \frac{c_j}{\sum_{j=1}^n c_j} \quad (7)$$

3.2. MABAC Yöntemi

MABAC (Multi-Attributive Border Approximation Area Comparison – Çok Nitelikli Sınır Yakınlık Alanı Kıyaslaması) yöntemi kriterlerin sınır yakınlık alanına uzaklıklarını hesaplamaya odaklanan bir yöntemdir. MABAC yönteminin işleyişi aşağıda verilmiştir (Bakır, 2019, ss. 55-57; Gigovic vd., 2017, ss. 509-512).

MABAC yöntemine göre ilk olarak karar matrisi oluşturulmalıdır. Karar matrisinin yapısı CRITIC yöntemindeki yapı ile aynıdır. MABAC normalizasyon işlemleri de Eşitlik 2 ve 3 yardımıyla gerçekleştirilir. Bu aşamadan sonra MABAC yöntemine özgü işlemler başlamaktadır. CRITIC yönteminden farklı olan ilk işlem Eşitlik 8'e göre ağırlıklı normalize değerlerin hesaplanmasıdır.

v_{ij} : i. alternatifin j. kriter açısından sahip olduğu ağırlıklı normalize değer

$$v_{ij} = w_j (r_{ij} + 1) \quad (8)$$

Ağırlıklı normalize değerler hesaplandıktan sonra sınır yakınlık değerleri Eşitlik 9 kullanılarak belirlenmelidir.

g_j : j. kriterin sınır yakınlık değeri

$$g_j = \sqrt[m]{\prod_{i=1}^m v_{ij}} \quad \forall j \text{ için} \quad (9)$$

Ağırlıklı normalize değerlerin sınır yakınlık alanından uzaklıkları Eşitlik 10 kullanılarak bulunur.

q_{ij} : i. alternatifin j. kriter açısından sınır yakınlık alanına uzaklığı

$$q_{ij} = v_{ij} - g_j \quad (10)$$

MABAC yönteminin son aşamasında sınır yakınlık alanından uzaklıkların toplamı Eşitlik 11 yardımıyla bulunur.

S_i : i. alternatifin sınır yakınlık alanına uzaklığı

$$S_i = \sum_{j=1}^n q_{ij} \quad (11)$$

4. UYGULAMA

Çalışma kapsamında THY'nin 2016-2020 yılları arasındaki performans göstergeleri elde edilerek incelemeler yapılmıştır. Performans göstergeleri Tablo 2'de açıklanmıştır. Performans göstergeleri; literatür araştırması, havacılık sektöründe deneyimli havacılık yönetimi bölümü akademisyenleri ve muhasebe-finans bölümü akademisyenlerinin görüşleri alınarak belirlenmiştir.

Tablo 2. Havayolu firması performans göstergeleri

Kriter Kodu	Kriter Adı	Kriter Açıklaması	Ölçüm Birimi	Kriter Yönü
K1	Net Dönem Kâr / Zarar	İlgili yıla ait, şirketin dönem net kâr veya zararı	Milyon Dolar (ABD)	Max
K2	Uçak Sayısı (Shao & Sun, 2016)	Havayolu firmasının sahip olduğu veya kiraladığı uçak sayısı	Adet	Max
K3	Doluluk Oranı (Barros & Wanke, 2015; Chang & Yeh, 2001)	Ücretli yolcu kilometrenin (yolcu*km), arz edilen koltuk kilometreye oranı	Yüzde oran	Max
K4	Çalışan Sayısı (Wu & Liao, 2014)	Havayolu firmasında çalışan toplam personel sayısı	Adet	Max
K5	Yolcu Sayısı (Özdağoğlu vd., 2020; Lozano & Guitierrez, 2014)	Seyahat eden yolcuların sayısı	Adet	Max
K6	Arz Edilen Koltuk Km (Kiracı & Bakır, 2019; Wu & Liao, 2014)	Uçuş bacakları mesafeleri ile bu bacaklardaki satılık koltuk adetleri çarpımlarının toplamıdır	Koltuk*Km	Max

Bu göstergeler ışığında karar matrisi Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Karar matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
2016	-77	334	74,6	24.124	62.758.615	170.091.797
2017	223	329	79,1	24.075	68.616.740	173.072.949
2018	753	332	81,9	26.739	75.167.807	182.030.829
2019	788	350	81,6	29.491	74.276.202	187.696.307
2020	-836	363	71,0	28.668	27.950.200	74.960.299

Kaynaklar: THY (2016); THY (2017); THY (2018); THY (2019); THY (2020)

Performans göstergelerine ilişkin ağırlıkları elde etmek için CRITIC yönteminin adımları uygulanmıştır. Hem objektif bir yöntem olması hem de negatif değerler içeren karar matrisi üzerinde işlem yapabilmeye olanak sağlaması nedeniyle bu çalışmada CRITIC yöntemi tercih edilmiştir. Normalize karar matrisi Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Normalize karar matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
2016	0,4674	0,1471	0,3303	0,0090	0,7372	0,8438
2017	0,6521	0,0000	0,7431	0,0000	0,8613	0,8703
2018	0,9784	0,0882	1,0000	0,4919	1,0000	0,9497
2019	1,0000	0,6176	0,9725	1,0000	0,9811	1,0000
2020	0,0000	1,0000	0,0000	0,8480	0,0000	0,0000

Eşitlik 5 kullanılarak elde edilen korelasyon katsayıları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Korelasyon katsayıları

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
K1	1,0000	-0,5342	0,9818	0,0394	0,9481	0,9078
K2	-0,5342	1,0000	-0,5304	0,8120	-0,7438	-0,7547
K3	0,9818	-0,5304	1,0000	0,0454	0,9156	0,8571
K4	0,0394	0,8120	0,0454	1,0000	-0,2635	-0,3212
K5	0,9481	-0,7438	0,9156	-0,2635	1,0000	0,9906
K6	0,9078	-0,7547	0,8571	-0,3212	0,9906	1,0000

Daha sonra normalize edilmemiş ağırlıklar Eşitlik 6 ve nihai ağırlıklar Eşitlik 7 kullanılarak elde edilmiştir. Bulunan değerler Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Normalizasyon öncesi ve sonrası ağırlık değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
c_j	1,0968	2,8727	1,1836	2,1708	1,3049	1,3758
w_j	0,1096	0,2871	0,1183	0,2170	0,1304	0,1375

Tablo 6’da görüldüğü üzere, en yüksek ağırlığa sahip kriter 0,2871 değeri ile K2 (uçak sayısı) çıkmıştır. İkinci sırada 0,2170 skoruyla K4 (çalışan sayısı) ve üçüncü sırada 0,1375 skoruyla K6 (arz edilen koltuk km) yer almıştır. En düşük ağırlığa sahip kriter ise 0,1096 skoruna sahip K1 (net dönem kâr/zarar) olmuştur. Ağırlıklar elde edildikten sonra yıllara ilişkin değerlendirmeleri gerçekleştirmek için CRITIC yöntemindeki gibi negatif verilerin olduğu bir karar matrisinde işlem yapmaya olanak sağlayan bir yöntem olan MABAC kullanılarak hesaplamalar yapılmıştır. Eşitlik 8’e göre elde edilen ağırlıklı normalize performans değerleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Ağırlıklı normalize değerler

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
2016	0,1609	0,3294	0,1574	0,2189	0,2266	0,2536
2017	0,1811	0,2871	0,2062	0,2170	0,2428	0,2572
2018	0,2169	0,3125	0,2366	0,3237	0,2609	0,2681
2019	0,2193	0,4645	0,2334	0,4340	0,2584	0,2750
2020	0,1096	0,5743	0,1183	0,4010	0,1304	0,1375

Ağırlıklı normalize değerler hesaplandıktan sonra sınır yakınlık değerleri Eşitlik 9 kullanılarak belirlenmiştir. Sınır yakınlık değerleri Tablo 8’deki gibi bulunmuştur.

Tablo 8. Sınır yakınlık değerleri

g_j	Değer
g_1	0,1723
g_2	0,3796
g_3	0,1842
g_4	0,3058
g_5	0,2172
g_6	0,2213

Ağırlıklı normalize değerlerin sınır yakınlık alanından uzaklıkları Eşitlik 10 kullanılarak bulunmuştur. Bulunan değerler Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Sınır yakınlık alanından uzaklıklar

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
2016	-0,0114	-0,0502	-0,0268	-0,0869	0,0094	0,0223
2017	0,0088	-0,0925	0,0220	-0,0889	0,0255	0,0259
2018	0,0446	-0,0671	0,0524	0,0179	0,0436	0,0369
2019	0,0470	0,0849	0,0492	0,1281	0,0412	0,0438
2020	-0,0627	0,1947	-0,0659	0,0951	-0,0868	-0,0937

MABAC yönteminin son aşamasında sınır yakınlık alanından uzaklıkların toplamı Eşitlik 11 yardımıyla bulunmuştur. Bulunan değerler ve bu değerlere göre elde edilen sıralamalar Tablo 10'dadır.

Tablo 10. Final değerleri ve sıralama

Yıl	S_i	Sıra
2016	-0,1437	5
2017	-0,0990	4
2018	0,1283	2
2019	0,3941	1
2020	-0,0193	3

Tablo 10'da yer alan bilgilere göre, THY'nin 2016-2020 yılları arasındaki performans sıralaması sonuçlarına göre 0,3941 skoruyla 2019 yılı en iyi performansa sahip yıl olurken, onu sırasıyla; 0,1283 skoruyla 2018, -0,0193 skoruyla 2020 ve -0,0990 skoruyla 2017 yılları takip etmiştir. -0,1437 skoruna sahip 2016 yılı ise en kötü performansa sahip yıl olarak ortaya çıkmıştır.

5. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Hava taşımacılığının sağlamış olduğu zaman tasarrufu ve emniyet ve buna ek olarak son yıllarda, havayolu taşımacılığı yolcu ücretlerinde azalma sebebiyle havayollarına olan talep gittikçe artmaktadır. Havayolu sektöründe küresel çapta yaşanan rekabet, maliyetlerin sürekli artması havayolu firmalarının üzerindeki yükü gittikçe artırmaktadır. Havayolu firmalarının hayatta kalabilmeleri ve rakipleriyle rekabet edebilmeleri, performanslarını artırmalarına, yenilik yapmalarına ve maliyetlerini düşürme noktasında önlemler almasını gerektirir hale getirmiştir. Ayrıca, dünyada ve Türkiye'de havayolu taşımacılığı endüstrisindeki büyüme 2020 yılının başında dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi nedeniyle önemli oranda sekteye uğramıştır.

Bu çalışmada THY'nin 2016-2020 yılları arasındaki performansı CRITIC ve MABAC yöntemleri ile yıllar bazında değerlendirilmiştir. CRITIC yöntemi ile THY'nin performans göstergelerinin ağırlıkları belirlenmiş, MABAC yöntemi ile de THY'nin performansı yıllar bazında sıralanmıştır.

CRITIC analizi sonucunda, 2016-2020 yılları arasında THY'nin performansı üzerinde etkisi en fazla olan kriterin “uçak sayısı” kriteri olduğu tespit edilmiştir. THY'nin performansı üzerinde etkisi en az olan kriter ise, “net dönem kâr/zarar” kriteri çıkmıştır.

Bir havayolu firması için sahip olduğu uçak sayısı önemli bir rekabet aracıdır. Havayolu firmalarının filolarında bulunan uçakların çağın gereklerine uygun şekilde konfor, teknolojik donanım ve yolcuların beklentilerini karşılayacak şekilde sayılarının fazla olması rakiplerine üstünlük sağlama noktasında olumlu etkisi olacaktır. THY'nin performansı üzerinde en fazla etkili olan diğer bir kriter, "çalışan sayısı"dır. Çalışan sayısının yıllar geçtikçe yükseliyor olması, havayolu firmasının büyüdüğünü, geliştiğini ve buna istinaden personel sayısını artırdığını gösterir. Ayrıca, çalışanların çağın gerektirdiği bilgi ve donanıma sahip olması, kalifiye nitelikte olması da hem havayolu firması için hem de yolculara verilen hizmet adına önemli bir avantajdır. THY'nin performans ölçümünde en fazla etkili olan üçüncü kriter, "arz edilen koltuk km"dir. Arz edilen koltuk kilometre, pazara sunulan koltuk arzının yoğunluğunu göstermektedir. Bir havayolu firması bu miktarı ne kadar çok artırırsa faaliyette bulunduğu pazardaki talebi de karşılama imkânı daha fazla olur. Dolayısıyla pazardaki pastadan daha fazla pay alma ihtimali artar. Bu da rakiplerine karşı üstünlük sağlamada havayolu firmasına avantaj sağlar.

MABAC yöntemiyle yapılan analiz sonuçlarına göre, 2016-2020 yılları arasında THY'nin performansının en iyi olduğu yıl 2019 yılı olurken performansın en düşük olduğu yıl 2016 yılı olarak tespit edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre tüm kriterler bir arada düşünüldüğünde;

THY'nin performansının en iyi olduğu yıl 2019 olarak görülmektedir. 2019 yılında THY analize dâhil edilen kriterler açısından atılım yapmıştır. Bir önceki yıla göre uçak sayısı (%5,7), çalışan sayısı (%9) ve arz edilen koltuk kilometre miktarı (%3,1) artmıştır (THY, 2019). Bir sonraki yıl olan 2020 yılının başlarında ise Türkiye'yi etkisi altına alan pandemi, THY'nin 2019 yılındaki kazanımlarını ciddi oranda törpülemiştir. Pandemi nedeniyle uygulanan kısıtlamalar ve sınırların kapatılması THY'nin doluluk oranını, yolcu sayısını ve arz edilen koltuk kilometre miktarını önemli ölçüde azaltmıştır (THY, 2020).

2016 yılının performans olarak son sırada çıkmasında dünyada ve Türkiye'de yaşanan gelişmelerin etkisinin olduğu ve bu durumun da Tablo. 3'te karar matrisinde değerlendirme kriterlerinin 2016 yılına ait skorlarına yansdığı düşünülebilir.

Bundan sonra yapılacak çalışmalarda;

- Farklı bir havayolu firmasının yıllara göre performansı değerlendirilebilir.
- Farklı değerlendirme kriterleri kullanılarak analizler yapılabilir.

- 1'den fazla havayolu firmasının performansları farklı ÇKKV yöntemleriyle değerlendirilip karşılaştırılabilir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Acuner, E., & Kaygın, C. (2021). Türkiye turizm verilerinin CRITIC ve MABAC yöntemleriyle testi: 2005-2019. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 2403-2424.

Altıntaş, F. F. (2021). Avrupa Birliği ülkelerinin lojistik performanslarının CRITIC tabanlı WASPAS ve COPRAS teknikleri ile analizi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(1), 117-146.

Aydoğan, E. K. (2011). Performance measurement model for Turkish aviation firms using the rough-AHP and TOPSIS methods under fuzzy environment. *Expert Systems with Applications*, 38, 3992-3998.

Badi, I., & Abdulshahed, A. (2019). Ranking the Libyan airlines by using full consistency method (FUCOM) and analytical hierarchy process (AHP). *Operational Research in Engineering Sciences: Theory and Applications*, 2(1), 1-4, <https://doi.org/10.31181/oresta1901001b>.

Bakır, M. (2019). Swara ve Mabac yöntemleri ile havayolu işletmelerinde ewom'a dayalı memnuniyet düzeyinin analizi. *İzmir İktisat Dergisi*, 34(1), 51-66.

Bakır, M., & Atalık, Ö. (2021). Application of fuzzy AHP and fuzzy MARCOS approach for the evaluation of e-service quality in the airline industry. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 4(1), 127-152.

Barros, C.P., & Wanke, P. (2015). An analysis of African airlines efficiency with two-stage TOPSIS and neural networks. *Journal of Air Transport Management*, 44, 90-102.

Chang, Y., & Yeh, H. (2001). Evaluatin airline competitiveness using multiattribute decision making. *Omega*, 29(5), 405-415.

Cui, Q., & Yu, L. (2021). A review of data envelopment analysis in airline efficiency: state of the art and prospects. *Journal of Advanced Transportation*, 1-13. <https://doi.org/10.1155/2021/2931734>

Cummins, N. (2020). *Why Turkey is the next big market in aviation*. Erişim tarihi: 01.02.2022, <https://www.eways-aviation.com/blog/why-turkey-is-the-next-big-market-in-aviation>.

Çakır, S., & Perçin, S. (2013). Çok kriterli karar verme teknikleriyle lojistik firmalarında performans ölçümü. *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 449-459.

Çelik, S. (2020). Türk katılım bankacılığı sektöründe performans analizi: Bütünleşik Critic ve Mabac uygulaması. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 6(2), 311-334.

Demir, G. (2021). Vakıf üniversitelerinde akademik performans analizi: CRITIC-WEDBA bütünleşik model uygulaması. *Uluslararası İktisadi ve İdari Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 39-50.

Deng, L. J., & MA, A. L. (2010). Discuss on water-saving irrigation schemes optimization based on TOPSIS model and CRITIC weights method. *Water Sciences and Engineering Technology*, 2, 6-21.

- Deste, M., & Şimşek, A. (2019). Havayolu yolcu taşımacılığı sektöründeki şirketlerin lojistik performans açısından Entropi ve Topsis yöntemleri kullanılarak karşılaştırılması. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 395-411.
- Erkılıç, C. E. (2021). Hastane hizmetleri sektörünün CRITIC temelli TOPSIS yöntemi ile finansal performansının değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 63-84.
- Ghorabae, M. K., Amiri, M., Zavadskas, E. K., & Antuchevičienė, J. (2017). Assessment of thirdparty logistics providers using a CRITIC–WASPAS approach with internal type-2 fuzzy sets. *Transport*, 32(1), 66-78.
- Gigovic, L., Pamučar, D., Bozanic, D., & Ljubojevic, S. (2017). Application of the Gis-Danp Mabac multi-criteria model for selecting the location of wind farms: A case study of Vojvodina, Serbia. *Renewable Energy*, 103, 501-521.
- Hopancı, B., Akdeniz, H., & Şahin, Ö. (2021). Covid-19 pandemisinin havacılık sektörü üzerine etkileri. *Mühendis ve Makina*, 62(704), 446-467.
- ICAO. (2021). *Effects of novel coronavirus on civil aviation: Economic impact analysis*. Erişim tarihi: 02.02.2022, https://www.icao.int/sustainability/Documents/COVID19/ICAO_Coronavirus_Econ_Impact.pdf.
- Işık, Ö. (2019). Türkiye'de hayat dışı sigorta sektörünün finansal performansının CRITIC tabanlı TOPSIS ve MULTIMOORA yöntemiyle değerlendirilmesi. *BMIJ*, 7(1), 542-562.
- Keleş, M. K., & Özdağoğlu, A. (2019). CRITIC ve EDAS yöntemleri bütünlük kullanımıyla Türk milli futbol takımı için kaleci seçimi. *17. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi* (ss. 2780-2791), Aska Hotel, Lara, Antalya.
- Keleş, M. K., & Özdağoğlu, A. (2020). CRITIC Temelli EVAMIX yöntemi ile mobilya fabrikası için kenar bantlama makinesi seçimi. *20. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu (EYİ 2020)* (ss. 269-281), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Kıracı, K., & Bakır, M. (2019). Critic temelli Edas yöntemi ile havayolu işletmelerinde performans ölçümü uygulaması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 157-174, <https://doi.org/10.30794/pausbed.421992>.
- Lozano, S., & Gutiérrez, E., (2014). A slacks-based network DEA efficiency analysis of European airlines'. *Transportation Planning and Technology*, 37(7), 623-637.
- Madić, M., & Radovanović, M. (2015). Ranking of some most commonly used nontraditional machining processes using ROV and CRITIC methods. *U.P.B. Sci. Bull., Series D*, 77(2), 193-204.
- Nabeeh, N. A., Abdel-Monem, A., & Abdelmouty, A. (2020). A novel methodology for assessment of hospital service according to BWM, MABAC, PROMETHEE II. *Neutrosophic Sets and Systems*, 31(1), 5-17.
- Özcan, B., Akman, G., Başlı, H., & Gündüz, E. (2018). Çok kriterli karar vermede AHP ve TOPSIS yöntemleriyle uçuş noktası seçimi. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 34(3), 1-13.
- Özdağoğlu, A., Keleş, M., & Işıldak, B. (2020). Isparta Süleyman Demirel Havalimanını kullanan havayolu firmaları performanslarının BWM, MAIRCA ve MABAC ile değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 29, 175-194.
- Pamucar, D., Petrovic, I., & Cirovic, G. (2018). Modification of the Best–Worst and MABAC methods: A novel approach based on interval-valued fuzzy-rough numbers. *Expert systems with applications*, 91, 89-106.
- Shao, Y., & Sun, C., (2016). Performance evaluation of China's air routes based on network data envelopment analysis approach. *Journal of Air Transport Management*, 55, 67-75.
- Stojanoviš, I., & Puška, A. (2021). Logistics performances of gulf cooperation council's countries in global supply chains. *Decision Making Applications in Management and Engineering*, 4(1), 174-193.

Şenol, Z., & Ulutaş, A. (2018). Muhasebe temelli performans ölçümleri ile piyasa temelli performans ölçümlerinin CRITIC ve ARAS yöntemleriyle değerlendirilmesi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (641), 983-1002.

THY (2016). Türk Hava Yolları A.O., 1 Ocak-31 Aralık 2016 Dönemine İlişkin Yönetim Kurulu Faaliyet Raporu. Erişim tarihi: 06.02.2022, https://investor.turkishairlines.com/documents/ThyInvestorRelations/download/faaliyet_raporu/YK_Faaliyet_Raporu_4Q2016_TR.pdf.

THY (2017). Türk Hava Yolları A.O., 1 Ocak-31 Aralık 2017 Dönemine İlişkin Yönetim Kurulu Faaliyet Raporu. Erişim tarihi: 06.02.2022, https://investor.turkishairlines.com/documents/ThyInvestorRelations/imzali_Faaliyet_Raporu_31.12.2017.pdf.

THY (2018). Türk Hava Yolları A.O., 1 Ocak-31 Aralık 2018 Dönemine İlişkin Yönetim Kurulu Faaliyet Raporu. Erişim tarihi: 06.02.2022, https://investor.turkishairlines.com/documents/ThyInvestorRelations/2018_12_Aylik_Faaliyet_Raporu.pdf.

THY (2019). Türk Hava Yolları A.O., 1 Ocak-31 Aralık 2019 Dönemine İlişkin Yönetim Kurulu Faaliyet Raporu. Erişim tarihi: 06.02.2022, https://investor.turkishairlines.com/documents/2019-yili-yk-faaliyet-raporu-tr_v2.pdf.

THY (2020). Türk Hava Yolları A.O., 1 Ocak-31 Aralık 2020 Dönemine İlişkin Yönetim Kurulu Faaliyet Raporu. Erişim tarihi: 06.02.2022, <https://investor.turkishairlines.com/documents/faaliyet-raporlari/4q2020-yk-faaliyet-raporu-06012022.pdf>.

Tsai, W. H., Chou, W. C., & Leu, J. Der. (2011). An effectiveness evaluation model for the web-based marketing of the airline industry. *Expert Systems with Applications*, 38(12), 15499-15516.

Ulutaş, A., & Karaköy, Ç. (2019). CRITIC ve ROV yöntemleri ile bir kargo firmasının 2011-2017 yılları arasındaki performansının analiz edilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 223-230.

Ustaömer, T. C., Keleş, M. K., & Özdağoğlu, A. (2021). Investigation of the effect of the pandemic on Turkish airlines with data envelopment analysis. *7th International Conference on Contemporary Issues in Business Management* (pp. 34-34), UCP Business School, University of Central Punjab.

Vujičić, M. D., Papić, M. Z., & Blagojević, M. D. (2017). Comparative analysis of objective techniques for criteria weighing in two MCDM methods on example of an air conditioner selection. *Tehnika*, 72(3), 422-429.

Wei, G., Wei, C., Wu, J., & Wang, H. (2019). Supplier selection of medical consumption products with a probabilistic linguistic MABAC method. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(24), 1-12.

Wu, W.Y., & Liao, Y.K., (2014). A balanced scorecard envelopment approach to assess airlines' performance. *Industrial Management and Data Systems*, 114(1), 123-143.



Determination of Important Variables in Food Security Classification Using Random Forest¹

Özlem EŞTÜRK^{1*}

¹ Asst. Prof. Dr., Ardahan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Ardahan, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 19.12.2021
Kabul Tarihi/Accepted: 23.02.2022

Doi:10.31200/makuubd.1038467
Araştırma Makalesi/Research Article

ABSTRACT

Seasonal agricultural workers are the most disadvantaged group of work forces in terms of poverty even though they are significant contributors to the agricultural economy in Turkey. The objectives of this study were to determine the food security status of seasonal agricultural workers and to determine the most important variables in the classification of household food security status for the seasonal agriculture workers. Responses of seasonal apricot workers in Malatya to 18 questions of the Household Food Security Survey Module (HFSSM) were analyzed using the Random Forests (RF) algorithm (n = 65). Results indicated that 55.4% of households suffered from food insecurity, where 7.7% of them with moderate hunger and 13.8% of them with severe hunger. The area under curve value of the RF model was estimated at 0.846 as the classification accuracy. The question “running out of food before having money to buy more” was the most important variable in the classification of the food security groups. Seasonal agricultural workers are prone to food insecurity and poverty due to low income and job insecurity in Turkey and in the world. Therefore, it is important to implement social aid programs to solve food insecurity issue in risk groups like seasonal agricultural workers.

Keywords: Food Security, Random Forest, HFSSM, Seasonal Agricultural Worker.

¹ This study was approved by Ardahan University Ethics Committee on 07.01.2022 with the decision number of 67796128-000-2200000871.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
E-mail/e-ileti: ozlemesturk@ardahan.edu.tr

Gıda Güvencesi Düzeyi Sınıflandırılmasında Kullanılan Önemli Göstergelerin Random Forest Yöntemine Göre Belirlenmesi

ÖZET

Mevsimlik tarım işçileri, Türkiye'de tarım ekonomisine önemli katkılar sağlasalar da, yoksulluk açısından en dezavantajlı işgücü grubudur. Bu çalışmada mevsimlik tarım işçilerinin hane halkı gıda güvencesi durumlarının belirlenmesi ve gıda güvencesi sınıflandırmasına etki eden en önemli değişkenlerin belirlenmesi hedeflenmiştir. Malatya'da mevsimlik kayısı işçilerinin 18 sorudan oluşan Hanehalkı Gıda Güvencesi Anket Modülü (HFSSM) sorularına verdikleri yanıtlar Random Forest (RF) algoritması ile analiz edilmiştir (n = 65). Sonuçlar, hanehalklarının %55.4'ünün gıda güvencesiz olduğunu, bunlardan %7.7'sinin orta düzeyde, %13.8'inin ise ciddi düzeyde açlığın olduğu gıda güvencesizliği durumu yaşadıklarını göstermiştir. RF modelinin sınıflandırma doğruluğunu gösteren eğri altındaki alan değeri, 0.846 olarak tahmin edilmiştir. Gıda güvencesi gruplarının sınıflandırılmasında en önemli değişken “Daha fazla gıda alacak paraya sahip olmadan gıdanın bitmesi” sorusu olmuştur. Mevsimlik tarım işçileri, Türkiye'de ve dünyada düşük gelir ve iş güvencesizliği nedeniyle gıda güvencesizliği ve yoksulluk tehdidi altındadır. Bu nedenle mevsimlik tarım işçileri gibi risk gruplarında gıda güvencesizliği probleminin çözümüne yönelik sosyal yardım programlarının uygulanması önemlidir.

Anahtar kelimeler: Gıda Güvencesi, Random Forest, HFSSM, Mevsimlik Tarım İşçisi.

1. INTRODUCTION

Seasonal agricultural workers are defined as temporary or travelling employees during any stage of production in farmlands in return for a wage with or without a contract (Fereli vd., 2016). They are employed in spring and summer during which agricultural production intensifies. Seasonal agricultural workers are mostly concentrated in Cukurova, Aegean, Marmara and Black Sea regions of Turkey (Öz & Bulut, 2013). Seasonal agricultural workers, play a significant role in agricultural production of Turkey, face serious problems such as inadequate working and living conditions including low wages and unsanitary conditions, and lack of social security and food security.

Food security can be described as having a sustainable access to adequate and healthy food (FAO, 2002). As it was recognized by the universal declaration of human rights of United Nations in 1948, all people and nations have the right for food security. According to the Global

Food Security Index, Turkey ranked in the 48th with a score of 64.1 among 113 countries (Anonymous, 2021). Although the quantity of food does not usually constitute a problem, malnutrition (deficiencies, or excesses in a person's intake of nutrients) is widespread, in particular, among the seasonal agricultural workers in Turkey.

Apricot is an important crop for Turkey. Globally, Turkey is the leading apricot producer, accounting for 23.14% (985 thousand tons) of the total production (FAOSTAT, 2017). In particular, Malatya produces 67.27% of the fresh apricots grown in Turkey (TURKSTAT, 2019).

There are numerous studies in literature establishing the relationship between household food insecurity and a variety of physical (Gucciardi vd., 2009; Vozoris & Tarasuk, 2003) and mental (Davison & Kaplan, 2015; Heflin vd., 2005; Martin vd., 2016) health problems. Payne-Sturges vd. (2017) investigated the food insecurity in college students and find out 15% of the students were food insecure and 16% were at risk of food insecurity. According to this survey, food secure students were less likely to report depression symptoms compared to the food insecure or food security at-risk students.

In general, questionnaire-based datasets suffer from a small sample size, outliers, and the lack of normal distribution. Thus, non-parametric data analyses such as decision trees play a significant role in deriving information and knowledge from such data. In terms of classification and prediction accuracy, recent advances have been made in the development of efficient decision tree algorithms such as bagging, boosting, and bootstrapping (L. Breiman, 1996; Freund & Schapire, 1996). The random forests (RF) algorithm introduced by Leo Breiman (2001) has been proved to be one of the most powerful machine learning methods. Even its stochastic characteristic, resistance to outliers, and/or missing values and interpretability in terms of variable importance have offset its black-box nature. However, there still exists a large gap about the application of RF to socio-economic survey data.

To the best of our knowledge, there is no study about the machine learning-based quantification and assessment of household food security in related literature. Therefore, the objectives of the present study were to (1) quantify the status of household food security of seasonal apricot workers in Malatya by using the Household Food Security Survey Module (HFSSM) developed by the U.S. Department of Agriculture (USDA), and (2) assess the most important variables in the determination of household food security by using the RF algorithm.

2. MATERIAL AND METHODS

2.1. Data Collection

The study was conducted between July and August 2018 for seasonal apricot workers in Malatya, Turkey. Randomly selected participants (n = 65) were over age of 18 migrated from other provinces to work as a seasonal agricultural worker. Households were also evaluated for 37 demographic variables such as gender, age, occupation, job status, income and food consumption habits. The survey consisted of 18 questions intended to measure the prevalence and severity of food (in)security in households (Nord vd., 2008). All the questions were referenced to the previous 12 months. The food security status of each household was assessed using their responses to 10 questions for households without child and to 18 questions for households with child. In the survey, the responses of “often” or “sometimes” were coded as affirmative (1), and “never” was coded as negative (0), while “yes”, and “no” were coded as 1 and 0, respectively. A score about household food security was calculated from the number of affirmative responses to the questions for the two types (without child versus with child). Based on the overall score, households were classified into the food security categories (Table 1).

Table 1. Scoring of household food security scales

Food security level	Number of affirmative responses	Group
Food secure	0	A
Food security at-risk	1-2	B
Food insecurity without hunger	3-5	C
Food insecurity moderate hunger	6-8	D
Food insecurity severe hunger	≥ 9	E

The questionnaire form used in the research was approved by the Ardahan University Ethics Committee on 07.01.2022 by the decision number of E-67796128-000-2200000871.

2.2. Random Forests Classification

In this study, variable importance scores in the classification of household food security groups of the seasonal agricultural workers were determined using the RF method. The RF classification algorithm is based on the growth and voting of the ensemble of multiple decision trees (forest) without trimming via the bootstrapping technique. Bootstrapping is a randomly resampling technique with replacement. The model performance is measured using out-of-bag

(OOB) error rate, an internal validation process. Each tree is weighted based on the OOB error rate, with the decision tree (model) with the lowest error rate having the highest weight and subjected to a voting process for its class prediction. Overall, the RF algorithm as an ensemble method reflects the outcome of these weighted votes. The statistical modeling was performed using Salford Predictive Modeler (R) software 8.3.0 (Salford Systems, San Diego, California, USA).

3. RESULTS AND DISCUSSION

According to the survey data, 55.4% of the seasonal apricot workers suffered from food insecurity, where 7.7% of them were with moderate hunger and 13.8% of them were with severe hunger. Wirth vd. (2007) investigated food security status of seasonal agricultural workers (n=102) in North Carolina in 2004 and reported that while 52.9 of households were food secure, 32.4% of them were food insecure.

The number of decision trees grown in RF was chosen as 1 000, as suggested by Breiman (2004). No separate test data other than the internal validation data of OOB were used in the RF classification model. The RF model error rate is presented in Figure 1. The overall error rate of the RF model was estimated at 0.207 when n = 1 000 decision trees (Table 2). The area under curve (AUC) values are the measure of the goodness of fit of the RF models (Leo Breiman, 2001; Evans vd., 2011; Grossmann vd., 2010). The AUC values higher than 0.90, between 0.90 and 0.81, 0.80 and 0.71, 0.70 and 0.61, and lower than 0.60 were refer to excellent, good, acceptable, weak and failing models, respectively, in terms of the model fit (Özdemir, 2018; Süel, 2014). In our study, the AUC value of the RF model was estimated at 0.846 (Table 2).

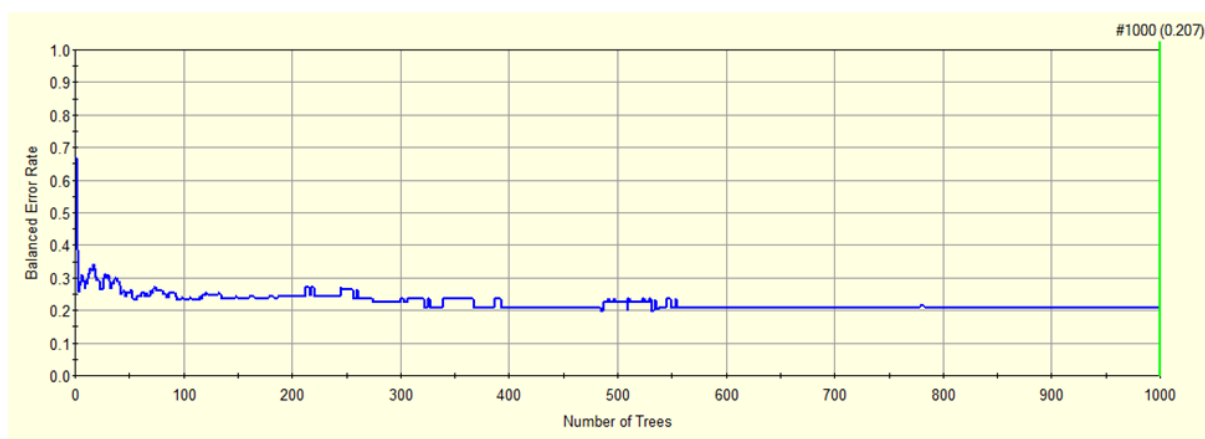


Figure 1. Change in error rate with the increased number of decision trees in RF model

The correct and false classifications of the RF model were given in the Table 3. The classification accuracy was perfect (100%) for the group B (food security at-risk). It was relatively low for the group C (food insecure without hunger) and group D (food insecure with moderate hunger) and good for the group E (food insecure with severe hunger), where correct classifications were 15 out of 22, 3 out of 5 and 8 out of 9, respectively. There was no food secure household (group A) among the seasonal agricultural workers survey conducted. The overall correct classification rate of the RF model was 84.62%.

Table 2. Model error measures

Name	OOB
Balanced error rate (Simple average over classes)	0.20732
Classification accuracy (Baseline threshold)	0.84615

Table 3. Confusion matrix-OOB

Actual Class	Total Class	Percent Correct	Predicted Classes			
			2 N = 32	3 N =16	4 N = 8	5 N = 9
2	29	100.00%	29	0	0	0
3	22	68.18%	3	15	4	0
4	5	60.00%	0	1	3	1
5	9	88.89%	0	0	1	8
Total:	65					
Average:		79.27%				
Overall % Correct:		84.62%				

The variable importance was estimated using the permutation and Gini methods (Table 4). According to the Gini method, the most important variables in the classification of the household food security groups in the following order of decreasing importance were Q2 (running out of food before having money to buy more), Q5-1 (frequency of household adults cutting the size of meals or skipping meals because of insufficient money for food), Q4-1 (frequency of eating less food because of insufficient money), Q5 (cutting the size of meals or

skipping meals because of insufficient money), Q1 (worrying about running out of food before having money to buy more), Q4 (eating less food because of insufficient money), S1 (number of person in a household), S6D (frequency of meat and meat products consumption), CH3 (children not eating enough because of not being able to afford enough food) and Q8 (losing weight because of insufficient money).

Table 4. Gini variable importance scores

<i>Variable</i>	<i>Score</i>	
Q2	100.00	
Q51	88.15	
Q41	75.19	
Q5	73.06	
Q1	66.10	
Q4	65.58	
S1	53.34	
S6D_	48.19	
CH3	44.10	
Q8	43.06	
CH6	36.20	
S3	36.19	
S6F_	35.27	
S5	34.20	
Q6	33.39	
CH4	29.29	
CH1	28.66	
S6E_	26.48	
S4	24.06	
S2D	21.37	
CH5	20.47	
S2A_	18.99	
S6A_	16.95	
Q3	14.65	
S6I_	12.33	
S6H	6.90	
S2B_	6.80	
S6C	5.81	
CH2	5.21	
S2F_	4.41	
S6B_	3.75	
CH51	3.07	
Q7	2.28	
Q71	1.50	

The comparison of the permutation (Table 5) and Gini methods showed that the first two most important variables of Q2 and Q5-1 were in the same order. The others based on the permutation method were Q1, Q5, Q8, Q4-1, Q4, S6D, CH3, and S3 (marital status), respectively.

Godrich vd. (2019) investigated the differences in self-esteem and self-efficacy for healthy lifestyle choices between children living in food secure and food insecure households and reported that household income was a significant determinant underlying the association of food insecurity with self-esteem and self-efficacy.

Table 5. Permutation variable importance scores

Variable	Score	
Q2	100.00	
Q51	42.60	
Q1	40.80	
Q5	40.70	
Q8	39.44	
Q41	37.49	
Q4	34.52	
S6D_	31.40	
CH3	31.22	
S3	24.22	
Q6	23.28	
CH1	21.91	
S6F_	19.78	
CH6	17.19	
CH4	14.10	
CH5	9.23	
S2A_	6.83	
S1	6.43	
S6A_	2.67	
S5	2.54	
S6E_	1.97	
S6I_	1.97	
CH2	1.64	
Q3	1.37	
S4	1.09	
S2C	1.09	
S2B_	1.06	
CH51	0.34	
S2D	0.20	

4. CONCLUSIONS

Results indicated that seasonal apricot workers suffered from food insecurity. Food security was largely dependent on the purchasing power of food. The AUC value of the RF classification model (0.846) indicated its utility in the detection of the driving forces and causation patterns behind household food (in)security of the seasonal agricultural workers in Turkey and in the world. The findings of this study showed how the families of agricultural workers perceiving food security and necessity of developing different intervention strategies for different populations. Thus, public services addressing the chronic food insecurity status of

families of seasonal agricultural workers and reducing the stress level as a result of food insecurity are important. Governments should put food security programs into place for the households like seasonal agricultural workers to solve food insecurity problem in these groups.

Abbreviations and Symbols	
<i>Q1-Q8</i>	HFSSM survey questions
<i>CH1-CH6</i>	HFSSM survey questions for households with child
<i>S1-S6</i>	Demographic survey question

CONFLICT STATEMENT

Author have declared no conflict of interest.



REFERENCES / KAYNAKLAR

- Anonymous. (2021). *Global food security index New York, USA*. <https://foodsecurityindex.eiu.com/>
- Breiman, L. (1996). Bagging predictors. *Machine Learning*, 24(2), 123-140. doi:10.1023/a:1018054314350
- Breiman, L. (2001). Random Forests. *Machine Learning*, 45(1), 5-32. doi:10.1023/a:1010933404324
- Breiman, L. (2004). Consistency for a simple model of random forests (Technical Report 670). California: University of California at Berkeley, <https://www.stat.berkeley.edu/~breiman/RandomForests/consistencyRFA.pdf>
- Davison, K., & Kaplan, B. (2015). Food insecurity in adults with mood disorders: Prevalence estimates and associations with nutritional and psychological health. *Annals of General Psychiatry*, 14. doi:10.1186/s12991-015-0059-x
- Evans, J. S., Murphy, M. A., Holden, Z. A., & Cushman, S. A. (2011). Modeling species distribution and change using random forest. In *Predictive species and habitat modeling in landscape ecology* (pp. 139-159). New York: Springer.
- FAO. (2002). *The state of food insecurity in the world 2001*. Erişim tarihi: 14.03.2021, <http://www.fao.org/3/y1500e/y1500e00.htm>
- FAOSTAT. (2017). *FAO statistics*. Erişim tarihi: 15.03.2021, <http://www.fao.org/faostat>
- Fereli, S., Aktaç, Ş., & Güneş, F. E. (2016). Working conditions, nutritional status and problems seen on seasonal agricultural workers. *Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 36-47.
- Freund, Y., & Schapire, R. E. (1996). Experiments with a new boosting algorithm. *Paper presented at the Proceedings of the Thirteenth International Conference on International Conference on Machine Learning*, Bari, Italy.

- Godrich, S., K. Loewen, O., Blanchet, R., Willows, N., & Veugelers, P. (2019). Canadian children from food insecure households experience low self-esteem and self-efficacy for healthy lifestyle choices. *Nutrients*, *11*, 675. doi:10.3390/nu11030675
- Grossmann, E., Ohmann, J., Kagan, J., May, H., & Gregory, M. (2010). Mapping ecological systems with a random forest model: Tradeoffs between errors and bias. *Gap Analysis Bulletin*, *17*(1), 16-22.
- Gucciardi, E., Vogt, J. A., DeMelo, M., & Stewart, D. E. (2009). Exploration of the relationship between household food insecurity and diabetes in Canada. *Diabetes care*, *32*(12), 2218-2224. doi:10.2337/dc09-0823
- Heflin, C. M., Siefert, K., & Williams, D. R. (2005). Food insufficiency and women's mental health: Findings from a 3-year panel of welfare recipients. *Social Science & Medicine*, *61*(9), 1971-1982. doi:https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2005.04.014
- Martin, M. S., Maddocks, E., Chen, Y., Gilman, S. E., & Colman, I. (2016). Food insecurity and mental illness: Disproportionate impacts in the context of perceived stress and social isolation. *Public Health*, *132*, 86-91. doi:https://doi.org/10.1016/j.puhe.2015.11.014
- Nord, M., Andrews, M., & Carlson, S. (2008). Household food security in the United States, 2008 (Economic Research Report No. 83). Washington, DC, US. https://www.hsdl.org/?view&did=31871.
- Öz, C. S., & Bulut, E. (2013). The status of seasonal agricultural workers in Turkish legislation. *Labour World*, *1*(1), 94-111.
- Özdemir, S. (2018). Potential Distribution Modelling and mapping using Random Forest method: An example of Yukarıgökdere distric. *Turkish Journal of Forestry*, *19*(1), 51-56.
- Payne-Sturges, D., Tjaden, A., Caldeira, K., Vincent, K., & Arria, A. (2017). Student hunger on campus: Food insecurity among college students and implications for academic institutions. *American Journal of Health Promotion*, *32*(2), 349-354. doi:10.1177/0890117117719620
- Süel, H. (2014). *Mapping habitat suitability of game animals in Sütçüler district, Isparta* (Phd dissertation). Suleyman Demirel University, Isparta.
- TURKSTAT. (2019). *Crop production statistics*. Erişim tarihi: 02.04.2020, http://www.turkstat.gov.tr/
- Vozoris, N., & Tarasuk, V. (2003). Household food insufficiency is associated with poorer health. *The Journal of Nutrition*, *133*, 120-126. doi:10.1093/jn/133.1.120
- Wirth, C., Strohlic, R., & Getz, C. (2007). *Hunger in the fields: Food insecurity among farmworkers in Fresno county*. California Institute for Rural Studies.



Design of Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) Based Web Platform for Learning English through Video Scenes

Emre KARAGÖZ^{1*} , Hüseyin Köksal ÇOBANOĞLU² 

¹ Lecturer, Dr., Dokuz Eylul University, Distance Education Application and Research Center, İzmir, Türkiye

² Lecturer, Dr., Dokuz Eylul University, The School of Foreign Languages, İzmir, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 29.04.2021

Doi:10.31200/makuubd.929728

Kabul Tarihi/Accepted: 23.02.2022

Araştırma Makalesi/Research Article

ABSTRACT

Tough competition conditions that exist in today's business world have created the need for individuals who want to exist in this environment to be more qualified. Especially, speaking the English language as a foreign language and having the ability to use its language features makes up an important part of these needs. Through English language education process, both instructors and students need to be able to get the educational materials they need. Widespread use of the internet and computer technologies enabled people to access new educational materials used in the field of education. Online courses, electronic dictionaries, question-answer applications, and game apps on online platforms are some of these educational materials. Today, everyone can reach any language courses or any other materials that support their language learning via a mobile phone and other similar gadgets from anywhere. The Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) has had a profoundly important role in learning and teaching of languages since it was published. The use of this standard framework in English language teaching helps the development process of foreign language teaching and learning depending on the level of the student. CEFR framework is made up of six sections. Every section has many words related to a level of English. This study has been focused on a web-based platform depending on CEFR standards that will help the process of language education. In the study, it was aimed to create a large database table to determine the CEFR levels of the films used in the system and to contribute to the process of learning English words and movie scenes suitable for the students' own level.

Keywords: CEFR, Web-Based Learn, Video Words, Student-Instructor Interaction.

Video Sahneleriyle İngilizce Öğrenmek İçin Ortak Avrupa Dil Referans Çerçevesi (CEFR) Tabanlı Web Platformunun Tasarımı

ÖZET

Günümüz iş dünyasında var olan zorlu rekabet koşulları, bu ortamda var olmak isteyen bireylerin daha nitelikli olma ihtiyacını gerekli kılmıştır. Özellikle İngilizceyi yabancı dil olarak konuşmak ve dil özelliklerini kullanma becerisine sahip olmak bu ihtiyaçların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. İngilizce eğitim süreci boyunca hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin ihtiyaç duydukları eğitim materyallerine ulaşabilmeleri gerekmektedir. İnternet ve bilgisayar teknolojilerinin yaygın kullanımı, insanların eğitim alanında kullanılan yeni eğitim materyallerine erişimini olanaklı hale getirmiştir. Çevrimiçi kurslar, elektronik sözlükler, soru-cevap uygulamaları ve çevrimiçi platformlardaki oyun uygulamaları bu eğitim materyallerinden bazılarıdır. Bugün herkes dil öğrenimini destekleyen herhangi bir dil kursuna veya diğer materyallere cep telefonu ve benzeri araçlar aracılığıyla her yerden erişebilir. Ortak Avrupa Dil Referans Çerçevesi'nin (CEFR), yayınlandığı günden bu yana dillerin öğrenilmesi ve öğretilmesinde çok önemli bir rolü olagelmıştır. Bu standart çerçevenin İngilizce öğretiminde kullanılması, öğrencinin seviyesine bağlı olarak yabancı dil öğretimi ve öğreniminin gelişim sürecine yardımcı olur. CEFR çerçevesi 6 bölümden oluşmaktadır. Her bölümde bir İngilizce seviyesiyle ilgili birçok kelime vardır. Bu çalışma, dil eğitimi sürecine yardımcı olacak CEFR standartlarına dayalı web tabanlı bir platforma odaklanmıştır. Çalışma kapsamında özellikle sistemde kullanılan filmlerin CEFR seviyelerinin belirlenmesi için büyük bir veritabanı tablosunun oluşturulması ve öğrencilerin kendi seviyelerine uygun film sahneleri ile İngilizce kelimeleri öğrenme süreçlerine katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: CEFR, Web-Tabanlı Öğrenme, Video Kelimeleri, Öğrenci-Eğitmen Etkileşimi.

1. INTRODUCTION AND LITERATURE REVIEW

It is a must to use a list of words and phrases commonly used in teaching and learning of a language. The Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) has emerged as a result of the work done by the Council of Europe to meet this need (Council of Europe, 2001). CEFR is a framework that is used to categorize six stages of language proficiency as A1, A2, B1, B2, C1, and C2. The conception of developing a CEFR was commenced in 1991 during a major Council of Europe symposium that was organized in Switzerland. In 1992, a working group was created, which collaborated with a Swiss research

group. The purpose of this research group was to create and scale descriptors of language proficiency. Four members of the working group were chosen as the authors of the CEFR. The first version of the document was distributed to 2000 experts to get feedback at the end of 1996, and a revised version was presented at a major conference in Strasbourg in April 1997. After it had been piloted for two years, the official version was launched in January 2001, which coincided with the launch of the European Year of Languages (Council of Europe, 2021). The CEFR is utilized within other continents as well as in Europe. Accessible to 40 languages, it is the second most translated script of Council of Europe — the first mostly translated document is the Convention of Human Rights. (Council of Europe, 2021). The CEFR is a helpful and original tool which helps policymakers in the field of second or foreign language teaching for different purposes. The policymakers make use of its related parts depending on their needs. It is a fact that CEFR has been used in many areas all over the world in the field of language education.

There have been several studies that have employed the CEFR; some of the studies that have been selected from the literature are mentioned in this section. Volodina, Pilán, and Tack have developed a data-driven Automatic Essay Grading (AEG) system based on CEFR instead of manual evaluation of writing papers because it is time-consuming (Volodina et al., 2016). Zhao et al. (2017) made a pilot study with the purpose of establishing CSE (China Standards of English) descriptor scales with reference to the CEFR vocabulary descriptors for College English vocabulary education in China (Zhao et al., 2017). Barboux stated how the CEFR descriptors can function in designing a curriculum of a school in language teaching. By using the CEFR descriptors in the curriculum, students will be able to understand what is expected from them in the learning process (Barboux, 2016). Cephe and Toprak (2014) attempted to analyze the useful considerations and likely problems relevant to the CEFR about language testing and to discuss some efficient suggestions for language testers and teachers regarding test preparation and consistency (Cephe & Toprak, 2014). In their article, Jones and Saville described how language policy is designed at the European level, depending on the CEFR (Jones & Saville, 2009). In his article, Piccardo scrutinized some challenges professionals are encountering and their needs to be related to the assessment process (Piccardo, 2012). CEFR can be used for language syllabuses, curriculum guidelines, examinations, textbooks, and assessments. It equips teachers, course designers, educational administrators, examining bodies and teacher trainers with necessary means to meet the needs of the language learners (Council of Europe, 2001).

It is possible to come across many applications and scientific research in which computer and web technologies are used in English learning. Especially the development of mobile technologies has facilitated the development of applications in many different structures. Martinez et al. (2018) developed an application called PLSOOP (Learning Support and Object Platform Oriented Programming). They state that this application produces great results by playing a decisive role in students' learning processes (Martinez et al., 2018). Muhammad et al. (2019) proposed a web-based application using speech recognition technology in their work. With this application, they proposed a structure where students could respond not only as readers but also as speakers in their English learning process (Muhammad et.al., 2019). Samudra and Setiyadi (2019) investigated the effectiveness of web and mobile-based applications on students used in universities. They carried out a descriptive situation determination study using random sampling and survey tools as data collection methods. As a result of their studies, it was revealed that web and mobile-based English learning helped students understand scientific articles (Samudra & Setiyadi, 2019). Yusof and Saadon (2012) investigated the effects of web-based language learning on students' English grammar proficiency. In the study, they conducted a pre-test and a post-test study on the students to compare traditional face-to-face learning methods, web-based learning methods, and integrative (traditional and web-based) learning management. As a result of their tests, they stated that the most effective method in the teaching processes of students is the integrative learning method (Yusof & Saadon, 2012). Zhi-ying and Hong (2010) stated that the web-based platform they developed provides a facilitating function for students' English learning. They stated that the needs of students can be met through participation, communication, application, and evaluation through the platform, and that great convenience will be provided in terms of language competencies and communication skills (Zhi-ying & Hong, 2010). Ping and Qisong (2010) stated in their study that the interaction problems of students in English classes with large participation can be solved with the support of web-based learning with cooperative learning management (Ping & Qisong, 2010). Zhang (2010) stated the advantages and disadvantages of web-based autonomous English language learning methods (Zhang, 2010). Cao et. al. (2012) investigated how successful 125 Chinese students used autonomous web-based systems in their English learning (Cao et. al., 2012). Lin (2017) investigated the effects of the PBL (Problem Based Learning) approach in a web-based English learning course. She wanted to measure the effectiveness of problem-based learning by applying pre-test and post-test to two groups of students she determined. According to her findings, she concluded that PBL is effective in web-based English learning (Lin, 2017) Özyurt and Özyurt (2010) examined

activities for learning English in web-based environments, including asynchronous discussion platforms. As a result of the examination, they concluded that these types of non-structural learning methods have positive results in individuals' learning the English language (Özyurt & Özyurt, 2010). Tashtoush et al. (2017) examined data mining applications in the field of education in their study and stated that a structure that organizes students' English learning processes based on their past learning experiences has produced very successful results (Tashtoush et al., 2017). Rui (2011) mentioned the importance of web-based learning and teaching techniques in her study. She provided various information on how to improve theories of second language learning and how they can be adapted to web applications (Rui, 2011). Wu et. al. (2020) mentioned an English teaching robot that will help especially the elderly to learn English. They also compared teaching grammar-translation or communicative language teaching to verify the effectiveness of the English teaching robot (Wu et. al., 2020). Isamiddinovna (2019) investigated the role of educational mobile apps in learning the English language. The advantages and disadvantages of these mobile applications were mentioned in the study (Isamiddinovna, 2019). Pandusadewa et. al. (2019) mentioned an English education application using WebRTC technology, which is a real-time web conference system. They informed about the benefits of this technology in learning the English language (Pandusadewa et. al., 2019).

In this paper, how the English Vocabulary Profile (2017), which has six different levels determined by the Council of Europe, can be taught, and learned using an application that uses movie and SRT data is demonstrated. The existence of word lists prepared by using motion pictures, TV series or books is known and studies using these data have been included in the literature. The present study aims at enabling the student to learn the word(s) any time he or she wishes with the help of a platform. Thus, the student will be able to learn both the written form and pronunciation of the newly learned word without a teacher. Both the visual and audio elements of the platform have a feature that facilitates learning. This platform is recommended as a solution to the lack of enough time to solve the pronunciation problem in school. The fact that the content of the film is appropriate to the level of CEFR in terms of the vocabulary it contains will allow the student to make progress using the appropriate films. This will also prevent the student from encountering more advanced vocabulary and prevent the student from experiencing time loss and adversely affecting the learning process.

Considering the current state of technology, it is obvious that the means of communication that are within the reach of everyone at any moment can be used not only for

communication purposes but also as individual learning tools. Nowadays, it is known by inquisitive people that mobile phones and tablets can be used as a learning tool with the help of some applications.

Defining the CEFR levels of the films determined in the study by analyzing them, showing the movie scenes at the same CEFR levels to the students according to their CEFR levels, and creating the database tables used in the CEFR analysis of these films reveals the difference between this study and other developed applications.

This study focuses on vocabulary learning, as words are the bricks of a wall called language. The aim of this study is to design and support the students with a platform that will help them to continue their vocabulary learning outside the school without the need for a teacher. Because the time devoted to teaching and learning in a prep school is not enough for the students. That is why such a platform is thought to help the students improve their vocabulary learning.

2. SYSTEM DESIGN AND APPLICATION

The system was developed as an answer to the question “How can students learn words more easily?”. It was ensured that the words students looked for were displayed in different movie scenes based on the CEFR levels in the development of the system. During this display, students' CEFR levels and the genres of movies they were interested in were taken into consideration. By doing this, it was made possible for the students to study depending on their level of English. In addition, the McMillan digital dictionary can also be used to display words.

In this study, firstly, the data given for each level of CEFR were generated for each group considering both the grammatical structures, the conjugation, and different forms of parts of speech of the word in question. For example, in the CEFR list, BE is given as an entry, but in the database, its present, past, and past participle forms (am, is, are, was, were, and been) were also added. Comparative and superlative degrees of adjectives and adverbs were also added. Phrasal verb WAKE SB UP is given as an entry in the CEFR list. It's all forms related to person and tenses were given too like, wake me up, wake him up, wake her up, wake us up, wake them up, wakes me up, wakes him up, wakes her up, wakes us up, wakes them up, woke me up, woke him up, woke her up, woke us up, woke them up, woken me up, woken him up, woken her up, woken us up, woken them up, waking me up, waking him up, waking her up,

waking us up, waking them up). Another phrase given in the CEFR list is TAKE A PICTURE. Its all forms (takes a picture, took a picture, taken a picture and taking a picture) were also added depending on the person and tenses. Another phrase given in the CEFR list as an entry is BE CALLED. Its all forms (am called, is called, are called, was called, were called, have been called, has been called, had been called, will have been called and will be called) were also added to the database. Another example is the phrase I HAD BETTER. Its all variations like (I'd better, you had better, you'd better, he had better, he'd better, she had better, she'd better, we had better, we'd better, they had better, they'd better) were also included in the database. Another phrase given as an entry in the raw list of CEFR is TIRED OF. All the different forms of this phrase (be tired of, am tired of, is tired of, are tired of, was tired of, were tired of, have been tired of, has been tired of, had been tired of, will have been tired of and will be tired of) were also given in the database. All the conjugations of the verbs depending on the grammar level of the CEFR level were also added to the database. Another example is the word "WATCH". It has been given twice in level A1. So, there are two words as "WATCH" in the raw list of CEFR as a noun and a verb. But the other forms of the verb and noun WATCH (watches, watched and watching) have been added to our list. American spellings of the words were also added to the database. This had to be done because in the movies all the forms of nouns, adjectives, adverbs, or verbs may be seen. This process aims at determining the level of the films accurately. If such a process had not been made, it would have been impossible to detect the CEFR level of the movie in question. Without doing this, determining the accurate level of a movie would not be possible. While the total number of words in the raw data of CEFR for all 6 levels was 12042, the number of words in the processed data has increased to 45844.

In the design of the system, HTML5 and CSS as design tools, PHP and JavaScript as programming languages were used. The system has been developed as a web-based system to facilitate access by all users. A server with a 64-bit Linux operating system was used as the system platform. That is why the database of the system MySQL was preferred. The reason for this is that the MySQL database on servers with a Linux distribution operating system is highly successful with PHP programming language. 18 video content for use in the system was installed in the system and these videos were used. In particular, database operations are extremely important for all searches are performed through the database.

In the development of the system, the life cycle steps such as planning, analysis, design, implementation, and evaluation were used. In the planning stage, it was dwelt on what problem

the system will find solutions to. At this stage, the means by which the system will be installed, the target group that will use the system and the other elements required by this system have been determined. In the analysis stage, the analysis of the software and hardware units that will play a role in the establishment of the system was carried out. Whether this system is considered to be positive in terms of cost and benefit has also been realized at this stage. As a result of this determination, web-based installation of the system, the use of a Linux-based server to enable the successful use of the system platform, the programming languages to be used, the database selection and the computer elements required for writing the system have been identified. At the design stage, graphical and programmatic designs of the system software to be created, database design, design of the system interfaces and design of user authorizations were performed. During the development stage, the installation of the server on which the system will work, and the realization of the graphical, programmatic, interpersonal, and authoritative designs were provided. During the implementation stage, the operation of the system, the introduction of the system and the methods of use of the system were provided. At the evaluation stage, it was tried to gather positive and negative opinions about the system from the users. The general operation of the system is shown in figure 1.

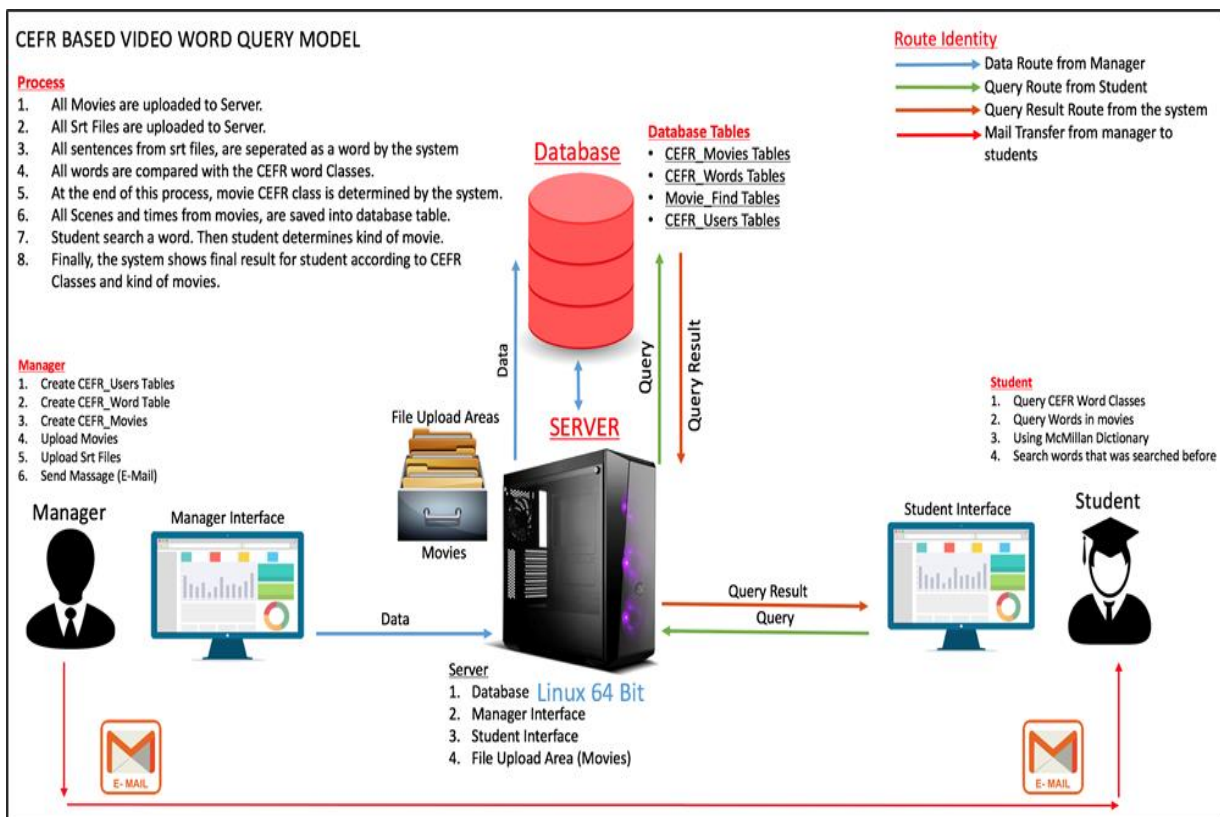


Figure 1. General features of the system

Source: Authors, 2021

The operation of the system is carried out as follows. Firstly, system registrations are performed by managers. The specified movie files are sent over the system to be stored on the server. The plot of the movie, the genre (adventure, horror, comedy, etc.) and the poster of the movie are sent to the CEFR_Movies table in the database. During the installation of the movie, the SRT files (subtitles) belonging to the movie are also uploaded to the system. These SRT files contain information about which sentence, or words are within the time intervals. This information is recorded by the system in the CEFR_Video_Continuity table in the database. In this way, the sentences in which the searched word has existed, and the time intervals of these sentences can be determined by the system. The domain names of this database table consist of the ID, movie name, start, end, sentence1, sentence 2, class, and genre. Figure 2 shows this table.

id	MovieID	StartTime	StopTime	Sentence1	Sentence2	CEFRCLASS	MovieKind
181	1	00:19:56	00:19:58	No matter what the circumstances,		A1	adventure
182	1	00:19:58	00:20:00	for 28 years, I only knew one thing--		A1	adventure
183	1	00:20:01	00:20:03	that my parents sent me away.		A1	adventure
184	1	00:20:03	00:20:04	We did that		A1	adventure
185	1	00:20:05	00:20:08	to give you your best chance.		A1	adventure
186	1	00:20:11	00:20:13	leaders, heroes,		A1	adventure
187	1	00:20:13	00:20:14	princes and princesses,		A1	adventure
188	1	00:20:20	00:20:23	that for my entire life		A1	adventure
189	1	00:20:30	00:20:32	you would have been cursed, too.		A1	adventure
190	1	00:20:38	00:20:39	Which curse is worse?		A1	adventure
191	1	00:20:59	00:21:00	We should camp here tonight.		A1	adventure
192	1	00:21:00	00:21:02	The wraith only appears when light is absent.		A1	adventure
193	1	00:21:04	0.014641204	Light is its adversary.		A1	adventure
194	1	00:21:05	0.014675926	And you want to stop now?		A1	adventure
195	1	00:21:10	0.014722222	Our best bet is to be still until night passes.		A1	adventure
196	1	00:21:14	0.014756944	We have to rest here.		A1	adventure
197	1	00:21:30	0.014930556	Here.		A1	adventure
198	1	00:21:31	0.014953704	You should sleep.		A1	adventure
199	1	00:21:36	0.015011574	Just relax.		A1	adventure
200	1	00:21:42	0.015081019	Not after what I just went through.		A1	adventure

Figure 2. CEFR_video_continuity database table

Source: Authors, 2021

After the movies are recorded to the server and the movie information is stored in the database, the CEFR density is determined in terms of the words used in these movies. First, the words or word groups in all CEFR classes in the database are grouped according to the frequency values in the SRT files of the individual videos, and thus it is determined which CEFR class that movie belongs to. However, the ratio of the number of words in these levels to the total number of words is also transferred to the table named CEFR_Movies in the database. According to the highest density, the CEFR level of the movie is determined. ID, Movie_ID, A1 Number, A1 density, A2 Number, A2 Density, B1 Number, B1 Density B2 Number, B2

Density, C1 Number, C1 Density, C2 Number, C2 Density, movie genre and the detected class of words are included in the table. Figure 3 shows this database table.

ID	MOVIEID	A1Count	A1Density	A2Count	A2Density	B1Count	B1Density	B2Count	B2Density	C1Count	C1Density	C2Count	C2Density	MovieKind	CEFRClass
94	2	216	0.442441622	234	0.479311757	238	0.487505121	201	0.41171651	67	0.137238837	71	0.1454322	Adventure	B1
95	3	213	0.391472156	247	0.453960669	250	0.459474361	207	0.380444771	88	0.161734975	88	0.161734975	Adventure	B1
96	4	224	0.430852087	248	0.477014811	265	0.509713406	232	0.446239661	74	0.142335064	91	0.17503366	Adventure	B1
97	5	198	0.345188285	233	0.406206416	252	0.439330544	230	0.40097629	72	0.125523013	88	0.153417015	Adventure	B1
98	6	225	0.379490639	258	0.435149266	280	0.472255018	237	0.39973014	75	0.12649688	98	0.165289256	Adventure	B1
99	7	218	0.38577243	243	0.430012387	240	0.424703592	204	0.360998053	62	0.109715095	69	0.122102283	Adventure	A2
100	8	209	0.361591696	244	0.422145329	272	0.470588235	239	0.41349481	86	0.148788927	91	0.157439446	Adventure	B1
101	9	189	0.368205728	227	0.442236509	242	0.471459186	220	0.42859926	74	0.144165206	85	0.165595169	Adventure	B1
102	10	231	0.414201183	263	0.471579702	261	0.467993545	277	0.496682804	81	0.145239376	94	0.168549399	Adventure	B2
103	11	205	0.41230893	232	0.466613033	250	0.502815768	208	0.418342719	73	0.146822204	84	0.168946098	Adventure	B1
104	12	235	0.409764603	245	0.427201395	260	0.453356582	212	0.369659983	79	0.137750654	98	0.170880558	Adventure	B1
105	13	230	0.395664889	259	0.445553071	265	0.455874763	234	0.402546018	94	0.16170652	93	0.159986238	Adventure	B1
106	14	227	0.401201838	235	0.41534111	251	0.443619654	222	0.392364793	73	0.129020855	90	0.159066808	Adventure	B1
107	15	229	0.378074955	261	0.430906389	265	0.437510319	245	0.404490672	91	0.150239392	84	0.138682516	Adventure	B1
108	16	186	0.410868125	207	0.457256461	210	0.463883366	195	0.43074884	68	0.150209852	79	0.174508505	Adventure	B1
109	17	211	0.431492843	231	0.472392638	220	0.449897751	185	0.378323108	63	0.128834356	71	0.145194274	Adventure	A2
110	18	213	0.392916436	249	0.459324848	247	0.455635492	214	0.394761114	72	0.132816823	88	0.162331673	Adventure	A2

Figure 3. CEFR_movie database table

Source: Authors, 2021

There are 2 interfaces in the system offered to users. The first one is the administrator interface and the other is the student interface. The desired movies and subtitles can be uploaded into the system from the administrator interface. In addition, different categories of queries can be made within the student interface. The words that belong to the CEFR levels can also be viewed within this interface and the McMillan dictionary program can also be used to learn the meaning of the desired words. Students and managers must be registered in the system. Otherwise, the user cannot access the system. After registering the students in the system by the administrator, the number of entries made by each student and the word each student looked up in the system can be stored in the database. The student can access this information again through the student interface. Users can be saved through the system administrator interface, movies and subtitles can be uploaded to the system, messages can be sent to the students via the system, all database operations can be performed, all word searches can be carried out according to all CEFR levels and all the activities of the students can be viewed on the system. System administrators can send e-mails about the word or words to be learned by the students registered in the system. There is an interface on the system for this. The message wanted to be sent is sent to the person, group, or all users via this interface. The system sends these emails via Google SMTP (Simple Mail Transfer Protocol). Students are constantly reminded of some English words in this way.

The system can do the search according to the desired CEFR level and movie genre via the student interface. Students can register themselves in the system, or they can be registered by the administrators. Students must take an exam where they can determine their CEFR levels before registration. The CEFR levels of students are determined by this exam, and they can register to this system with this level. The student can search any word when he or she logs on the system. While doing this search, they can select the genres of movies they want in addition to the CEFR level and change the results in the way they want. Figure 4 shows the student interface of the system.

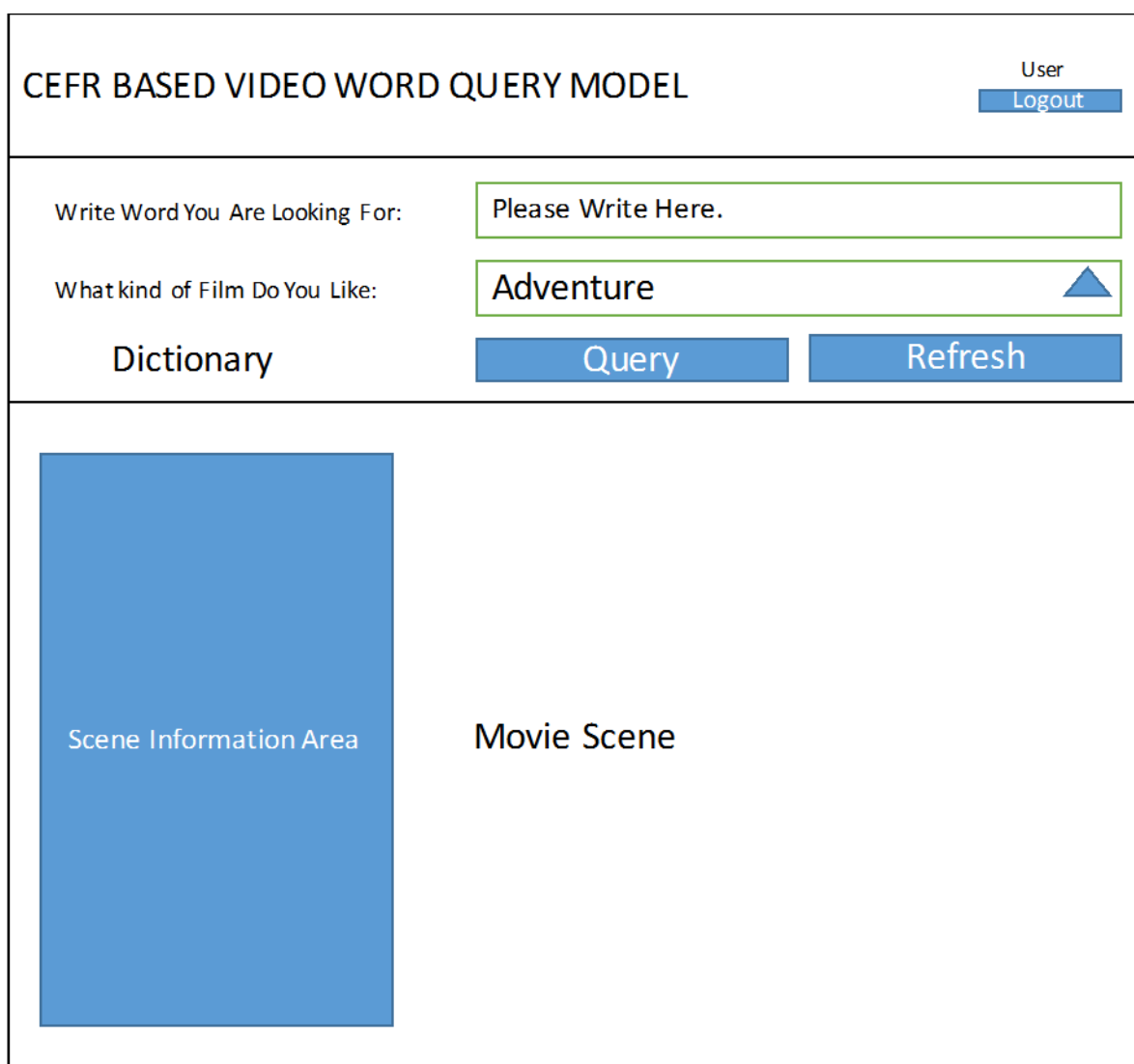


Figure 4. System student interface

Source: Authors, 2021

When a student searches for a word, the word is sent to the database by the system. The search is carried out in the CEFR level to which the student belongs and in the genres of movies

preferred by the student. The system determines both the sentences in which the searched word exists and the time period in which this sentence exists. And then, the fragment that consists of the 10 seconds before and 10 seconds after the searched word is shown on the screen. In addition, the searched word, the name of the movie and the movie in which this word exists, the start and end time of the sentence and the sentence in which the word exists are also shown on the screen. Through this interface, the student can view the words in all CEFR levels and view their meanings through the Macmillan digital dictionary. The developed system can easily be used both in computer and mobile devices. A separate interface is designed for each of these platforms.

3. CONCLUSION

The study was carried out in order to support the learning process and make learning English more fun for students by allowing students to view scenes from movies containing words suitable for CEFR levels in the movie genres they like. Especially the database created by adding many different versions of the words in the six classes within the scope of CEFR is an important feature of the study. The data given for each CEFR level has been created taking into account the grammatical structures, conjugation and different speech patterns of words in all CEFR levels. The aim of this process is to determine the level of the films correctly. While the total number of words in the raw data of CEFR for all six levels was 12042, the number of words in the processed data has been 45844. This data was then transferred to the database. The CEFR levels of the films added to the system are determined by considering the data in this database table. Obtaining the speeches in the movies from the srt files, adding them to the database and then making a comparison can be specified as the method used to determine the CEFR level of the relevant movie. System life cycle steps have been applied in system design and web-based development has been achieved.

In the future, to increase the support to the teaching and learning process, different features can be integrated into the platform. Conducting surveys on the evaluation of the method used will also bring positive results. The fact that there are some parts where interactive questions on the platform can be prepared by instructors and answered by learners will have a positive impact on learning too. For future studies, use of artificial neural network algorithms, which is one of the methods of artificial intelligence, can bring successful results. In addition, it is thought that virtual reality technology can create effectiveness in the foreign language

learning process. Virtual reality can be used as a media and technology tool in teaching processes as a motivational element for students to experience foreign language terms.

RESEARCHERS' CONTRIBUTION RATE STATEMENT

The authors contribution rates in the study are equal.

CONFLICT STATEMENT

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Barbaux, M. T. (2016). The common European framework of reference and the co-constructed language curriculum. *Australia and New Zealand Journal of European Studies*, 8(1), 70-84. doi: 10.30722/anzjes.vol8.iss1.15160.

Cao, Y., Zhao, S., & Ma, X. (2012). A study on web-based English autonomous learning of non-English major students. *2012 2nd International Conference on Consumer Electronics, Communications and Networks (CECNet)*. doi: 10.1109/cecnet.2012.6201627.

Cephe, P., T., & Toprak, T., E. (2014). The common European framework of reference for languages: Insights for language testing. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 10(1), 79-88.

Council of Europe. (2001). *Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment. modern languages division*. Cambridge: Cambridge University Press.

Council of Europe. (2021). *Historical overview of the development of the CEFR*. Retrieved from: 05.01.2021, <http://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/history>.

Isamiddinova, S. F. (2019). Mobile applications as a modern means of learning English. *2019 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT)*. doi: 10.1109/ICISCT47635.2019.9011897.

Jones, N., & Saville, N. (2009). European language policy: Assessment, learning, and CEFR. *Annual Review of Applied Linguistics*, 29, 51-63. doi: 10.1017/S0267190509090059.

Lin, L. (2017). Integrating the problem-based learning approach into a web-based English reading course. *Journal of Educational Computing Research*, 56(1), 105-133. doi: 10.1177/0735633117705960.

Martínez, L. G., Marrufo, S., Licea, G., Reyes-Juárez, J., & Aguilar, L. (2018). Using a mobile platform for teaching and learning object oriented programming. *IEEE Latin America Transactions*, 16(6), 1825-1830. doi: 10.1109/TLA.2018.8444405.

Muhammad, A. F., Pratama, D. E., & Alimudin, A. (2019). Development of web based application with speech recognition as English learning conversation training media. *2019 International Electronics Symposium (IES)* (pp. 571-576), Surabaya, Indonesia. doi: 10.1109/ELECSYM.2019.8901594.

Özyurt, Ö., & Özyurt, H. (2010). Asenkron tartışma forumlarını içeren web tabanlı ortamlardaki İngilizce öğrenme aktivitelerinin incelenmesi. *Education Sciences*, 5(2), 538-548.

- Pandusadewa, A.R., Alimudin, A., & Faizal M., A. (2019). Development of conversation application as English learning using WebRTC. *Proceedings of the 2019 International Electronics Symposium (IES)* (pp. 589-594), Surabaya, Indonesia. doi:10.1109/ELECSYM.2019.8901654.
- Piccardo, E. (2012). Multidimensionality of assessment in the common European framework of reference for languages (CEFR). *OLBI Working Papers*, 4, 37-54. doi: 10.18192/olbiwp.v4i0.1106.
- Ping, Y., & Qisong, C. (2010). Study on web-based cooperative learning in college english teaching. *2010 5th International Conference on Computer Science & Education* (pp. 663-666), Hefei. doi: 10.1109/ICCSE.2010.5593524.
- Rui, C. (2011). A brief study on second language acquisition and Web-based English teaching. *2011 International Conference on E-Business and E-Government (ICEE)* (pp. 1-3), Shanghai, China. doi: 10.1109/ICEBEG.2011.5887011.
- Samudra, H., & Setiyadi, A. (2019). Building English learning application in university based on web and mobile. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 662(2). doi: 10.1088/1757-899X/662/2/022009.
- Tashtoush, Y., Alsoud, M., Fraihat, M., Sarayrah, W., & Alsmirat, M. (2017). Adaptive e-learning web-based English tutor using data mining techniques and Jackson's learning styles. *2017 8th International Conference on Information and Communication Systems (ICICS)* (pp. 86-91). doi:10.1109/IACS.2017.7921951.
- Volodina, E., Pilan, I., & Alfter, D. (2016). Classification of Swedish learner essays by CEFR levels. *CALL communities and culture – short papers from EUROCALL 2016*. doi: 10.14705/rpnet.2016.eurocall2016.606.
- Wu, W. V., Wang, R., & Jou, Y. E. (2020). Application of educational robots in the elderly English vocabulary learning. *2020 IEEE 20th International Conference on Advanced Learning Technologies (ICALT)* (pp. 216-217), Tartu, Estonia. doi: 10.1109/ICALT49669.2020.00070.
- Yusof, N. A., & Saadon, N. (2012). The effects of web-based language learning on university students' grammar proficiency. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 67, 402-408. doi:10.1016/j.sbspro.2012.11.344.
- Zhang, J. (2010). On the issues of web-based college English autonomous learning in China. *Proceedings. 2010 International Conference on Artificial Intelligence and Education* (pp. 749-752). doi:10.1109/ICAIE.2010.5641487.
- Zhao, W., Wang, B., Coniam, D., & Xie, B. (2017). Calibrating the CEFR against the China standards of English for collage English vocabulary education in China. *Lang Test Asia*, 7(5). doi: 10.1186/s40468-017-0036-1.
- Zhi-ying, G., & Hong, L. (2010). Effective English teaching and learning via web-based electronic English Lesson plan design. *2010 Second International Workshop on Education Technology and Computer Science* (pp. 358-361). Wuhan. doi: 10.1109/ETCS.2010.530.



Akademisyenlerin Örgüt Kavramına İlişkin Metaforik Algıları¹

Tuğba ERHAN^{1*} 

¹ Asst. Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 13.02.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 04.03.2022

Doi:10.31200/makuubd.1072964
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Çalışanların örgütte geçirdikleri zaman göz önünde bulundurulduğunda örgüte ilişkin algıları kolayca şekillenebilmektedir. Bu çalışmanın amacı akademisyenlerin “örgüt” kavramına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla ortaya çıkartmaktır. Çalışma grubu 78 akademisyenden oluşmuştur. Araştırmada nitel araştırma yönteminin bir deseni olan olgubilim kullanılmıştır. Veriler çalışma grubunun “örgüt” ile ilgili algılarını ortaya çıkartmak için ürettikleri metaforları ve bu metaforların mantıksal dayanak ve gerekçelerini yazabilecekleri yarı yapılandırılmış formlar aracılığıyla toplanmıştır. Toplanan veriler içerik analizi ile analiz edilmiş ve Morgan (1986)’ın kategorileri referans alınarak, makine olarak örgüt, kültür olarak örgüt, organizma olarak örgüt, akış/dönüşüm olarak örgüt, sanal ortam olarak örgüt, politik sistem olarak örgüt, ruhsal hapisane olarak örgüt ve beyin olarak örgüt olmak üzere 8 kategori altında tanımlanmıştır. Çalışma grubu tarafından en fazla tekrarlanan metaforlar, aile ve ekip işi olmuştur. Üretilen metaforların büyük çoğunluğu örgüt ile ilgili olumlu çağrışım yapmaktadır.

Anahtar kelimeler: Örgüt, Akademisyenler, Metafor, Algılar.

Metaphorical Perceptions of Academicians on the Concept of Organization

ABSTRACT

The employees’ perceptions towards the organization can be shaped easily when the time that they have been spending in the organization is considered. The study aims at revealing the

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu’nun 18.01.2022 tarihli ve 116/20 sayılı kararı ile alınmıştır.

perceptions of academicians about the concept of "organization" through metaphors. The working group consisted of 78 academicians. Phenomenology, which is a pattern of qualitative research method, was used in the research. The data were collected through semi-structured forms in which the working group could write the metaphors they produced to reveal their perceptions about the "organization" and the logical basis and justifications of these metaphors. The collected data were analyzed by content analysis and with reference to Morgan's (1986) categories which was defined under 8 categories, organization as a machine, organization as a culture, organization as an organism, organization as flux/transformation, organization as a virtual environment, organization as a political system, organization as a psychic prison, organization as the brain. The most repeated metaphors by the working group were family and teamwork. Most of the metaphors produced have positively associated with the organization.

Keywords: Organization, Academicians, Metaphor, Perceptions.

1. GİRİŞ

Söz bilimin önemli bileşenlerinden olan metaforların sadece günlük konuşmalarda değil son yıllarda artan bir şekilde akademik yazında da kullanıldığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmaların ağırlıklı olarak sosyal bilimlerde psikoloji, sosyoloji, felsefe, işletme gibi çok farklı alanlarda ve geniş bir yelpazede ele alındığı ve özellikle karmaşık, soyut ve çok yönlü kavramların nasıl algılandığına ve yorumlandığına dair yeni anlayışların geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçladığı görülmektedir.

Moberg Torp (2018) özellikle işletmecilik alanında artan sayıda araştırmacı ve danışmanın, organizasyon teorisi, organizasyonel iletişim, liderlik ve yönetim, organizasyonel gelişim ve organizasyonel davranış alanlarında metaforlarla ilgilenmeye başladığını, metaforların hem teorisyenler hem de araştırmacılar tarafından örgütleri analiz etmek ve incelemek için; danışmanlar ve uygulayıcılar tarafından ise problem çözme ve örgütsel gelişim bağlamında amaçlı olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Yazarın bu ifadesiyle örtüşen bir şekilde hem ulusal hem de uluslararası yazında örgüt, örgüt kültürü, örgütsel değişme gibi örgütsel konularda yapılan metaforik çalışmaların sayısında artış olduğu görülmektedir (Ada & Gürcan, 2021; İtkin & Nagy, 2014; Weaver, 2015; Yılmaz & Polat, 2012). Bununla birlikte örgüt ile ilgili yapılan metaforik çalışmaların büyük kısmının teorik incelemeler olduğu görülmektedir. Weaver (2015) çalışmasında metaforların örgütleri tanımlamak ve hatta örgütsel sorunların teşhisine rehberlik etmek için kullanıldığını, Leblebici (2008) örgüt kavramıyla ilgili çalışma yapan araştırmacı ve uygulayıcıların hemfikir olduğu, ortak ve bütün özellikleri ile açık

bir şekilde ifade edilen bir “örgüt” kavramı henüz bulunmadığını, metaforların genel olarak sosyal bilimlerde özelden ise örgüt kuramları açısından olguları anlamada önemli bir yeri olduğunu ve metaforların olguları açıklamada sahip olduğu bu gücün ortaya çıkartılabilmesi için alan araştırmalarının yapılması gerektiğini ifade etmektedirler. Tohidian ve Rahimian (2019) da metaforların dünyayı nasıl anladığımızı dair farklı bir görüş ve vizyonu yansıttığını, bu potansiyel araçların kullanılmasının örgütler gibi karmaşık ve çelişkili bir olgu hakkındaki algımızı ve anlayışımızı ortaya çıkartmak için verimli olabileceğini ifade etmektedir. Bu gerekçelerden yola çıkılarak bu çalışmada Morgan (1986)’ın metaforları referans olarak kullanılarak akademisyenlerin “örgüt”e ilişkin algıları katılımcı akademisyenlerin ürettikleri metaforlar yoluyla ortaya çıkartılmaya çalışılacaktır. Araştırma alanı olarak akademisyenlerin seçilmesinde önemli bir etken akademik ortamın karmaşık bir örgütsel yapılanmaya sahip olmasıdır (Ölçer & Koçer, 2015). Bu nedenle karmaşık bu yapının akademisyenler için ifade ettiği anlamın ortaya çıkartılmasının hem araştırmacı hem de uygulayıcı rolünü üstlenen akademisyenler için önemli olduğu düşünülmektedir. Yapılan yazın taramasında konunun ele alındığı bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu bakımdan da çalışmanın ilgili yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Metafor kavramının Türkçe karşılığı Türk Dil Kurumu Sözlüklerinde “meczaz” olarak yer almaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2022). Aynı sözlükte meczaz kavramı ise, “bir ilgi veya benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılan söz” ve “bir kelimeyi veya kavramı kabul edilenin dışında başka anlamlara gelecek biçimde kullanma, metafor” olarak açıklanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2022). Encyclopædia Britannica (2022)’da metaforun teşbihten farklı olarak aslında birbirine benzemeyen iki varlık arasındaki bir karşılaştırmayı ima ettiği ve bu karşılaştırmaların “gibi” veya “olduğu gibi” kelimeleriyle işaret edilen açık bir karşılaştırma olduğu yer almaktadır. Ansiklopedide ayrıca bir metaforun amacının, iki farklı nesnenin özdeşleştirilmesi veya kaynaştırılmasıyla makul ve sıradan bir karşılaştırmadan niteliksel bir sıçrama yaparak, her ikisinin de özelliklerinden pay alan yeni bir varlık yaratmak olduğu ifade edilmektedir (Encyclopædia Britannica, 2022). Dolayısıyla, metaforun bir kavram, olay, durum ve/veya eylem hakkında yeni anlayışlar üreten yaratıcı bir araç, dinamik bir anlam oluşturma süreci olduğu söylenebilir.

Akademik çalışmalarda metaforların Lakoff ve Johnson (1980)’ın “Yaşadığımız Metaforlar” kitabından sonra büyük ilgi gördüğü ve yazarların bu çalışmalarında ortaya

koydukları “Çağdaş Metafor Teorisi” ile birlikte disiplinler arası birçok çalışmada merkezi bir rol üstlendiği ifade edilmektedir (Şener & Erdem, 2011). Kövecses (2010), aynı zamanda Lakoff ve Johnson (1980)’in kitaplarında saydıkları bazı özellikler nedeniyle metaforlarla ilgili yerleşik inanca karşı çıktıklarını ifade etmiştir. Söz konusu çalışmada sayılan özellikler şu şekildedir: a) Metafor, kelimelerin değil, kavramların bir özelliğidir; b) metaforun işlevi yalnızca sanatsal amaçlar değil, belirli kavramları daha iyi anlamaktır; c) metafor genellikle benzerliğe dayalı değildir, d) metafor sadece özel yetenekli insanlar tarafından değil, sıradan insanlar tarafından günlük yaşamda zahmetsizce kullanılır ve e) metafor gereksiz ama hoş bir dilsel süs olmaktan uzak, insan düşüncesinin ve akıl yürütmesinin kaçınılmaz bir sürecidir (Kövecses, 2010).

Yazında metaforlarla ilgili bu bakış açısının oldukça önemli bir savunucusu ve yazdığı “Images of Organization” (1986) adlı eserinde örgütlerle ilgili bilgi ve teori geliştirme konusunda yapılandırmacı bir görüş öne süren, bu bağlamda çığır açan Gareth Morgan olduğu ve Morgan’ın yaptığı metaforik analiz, örgütleri analiz etmek ve “örgüt teorisinin gelişimini felsefi ve sosyolojik bir bağlama yerleştirmek” için en ilgi çekici yaklaşımlardan birisi olarak kabul edildiği söylenmektedir (Tohidian & Rahimian, 2019). Weaver (2015) da birçok yazar tarafından belirli örgütsel sorunların daha iyi ele alınabilmesi için metaforlar önerirken Morgan (1986)’ın ve Lakoff ve Johnson (1980)’in eserlerini referans noktaları olarak kullandığını ifade etmektedir.

Yazında referans noktası olarak kabul edildiği söylenen, hatta örgütlerle ve örgütlerin nasıl çalıştığıyla ilgilenen danışman, araştırmacı ve/veya yöneticilerin “mutlaka okuması gerektiği” (Lawley, 2001) ifade edilen eserinde Morgan (1986), tüm örgüt ve yönetim teorilerinin durumları ve olguları kısmi yollarla görmeye, anlamaya ve hayal etmeye ikna eden, örtük imgelere veya metaforlara dayandığını iddia etmektedir. O’na göre metaforlar içgörü yaratır ama aynı zamanda çarpıtılırlar, güçlü yönleri vardır ama onların da sınırlamaları vardır (Morgan, 1986). Metaforlar, görmenin yollarını yaratırken, aynı zamanda görmemenin yollarını da yaratırlar, bu nedenle, çok amaçlı bir bakış açısı veren tek bir teori veya metafor olamaz ve yapılan her şeyi yapılandırmak için “doğru bir teori” olamaz (Morgan, 1986). Morgan (1986)’ın bakış açısına göre, organizasyonlar belirsizlikler ve paradokslarla öne çıkar. Dolayısıyla, metaforlar bireylerin bu belirsizlikleri ve paradoksları yorumlamaları, anlamaları ve kabul edebilmeleri için uygun araçlardır. Morgan (1986) söz konusu çalışmasında örgütü; makine, beyin, organizma, kültür, ruhsal hapisane, politik sistem, akış/dönüşüm ve egemenlik aracı metaforlarıyla açıklamıştır.

Makine Metaforu: Bu metafor klasik örgüt teorisinin bir yansıması olarak bürokratik örgütlerin ve bilimsel yönetimin temelidir ve artan verimliliğe ve emeğin maksimum kullanımına vurgu yapar (İtkin & Nagy, 2014). Bu metaforda örgüt, herbiri belirlenmiş rolleri oynayan, açık ve net görev tanımları olan birbiriyle bağlantılı parçalardan oluşan bir makine olarak hayal edilir (Morgan, 1986).

Beyin Metaforu: Bu metafordaki amaç, beynin işleyiş süreci ve çalışma prensibi ile örgüt arasında bağlantı kurabilmektir (Yılmaz & Polat, 2012). Bu bakış açısında örgüt, merkezi ve merkezi olmayan özellikleri, karmaşık öğrenme sistemleri ve bilgi işleme modellerini birleştiren çok yönlü ve holografik birimler olarak kabul edilmektedir (İtkin & Nagy, 2014). Bu bağlamda bilgi sistemleri ve öğrenen örgütler bu metaforla ilişkilendirilebilir (Yılmaz & Polat, 2012).

Organizma Metaforu: Bu metaforun ana teması belirli bir çevrede örgütün varlığını sürdürmesidir (Leblebici, 2008). Bu metaforda örgütler canlı organizmalara benzeyen ve adaptasyon, esneklik ve örgütün içinde bulunduğu ortamın önemi ile hayatta kalması ve büyümesi gereken açık sistemler olarak kabul edilir (İtkin & Nagy, 2014). Örgütlerin canlı organizma olarak ele alınması, bir örgütün birbiriyle uyumlu alt sistemlerden oluşan belirli bir yapıya sahip olduğu fikrini çağırır, dolayısıyla bu bakış açısı, örgütleri gelişme, hayatta kalma ve hatta ölme yeteneği olmayan cansız aygıtlar olarak varsayan makine metaforuyla taban tabana zıttır (Tohidian & Rahimian, 2019).

Kültür Metaforu: Bu metafor örgütleri, “değerler, gelenekler ve âdetler gibi paylaşım unsurlarıyla yaratılan ve sürdürülen anlamlar örüntüsü” olarak ele alır (Alpaslan Danışman, 2015). Kültür, metafor görünümünde ele alındığında hiçbir şeyin dışında değildir, tüm örgütün içine nüfuz eder böylece örgüt kültürü, örneğin, resmi örgütsel yapılarda, stratejik planlarda, idari sistemlerde vb. ifade edilir ve yeniden üretilir (Alvesson, 2002). Bir örgüt içindeki kültür, anlam yaratmak, fikirleri paylaşmak, içgörü kazanmak ve daha iyi iletişim kurmak için bilinçli çabalara ihtiyaç duyan sürekli bir süreç olarak görülür, kültürel metaforlar gerçekliği şekillendirip dönüştürdüğü için paylaşılan gerçekliğin yaratılması yoluyla, ortak anlam sistemleri üreten süreçlere ilişkin bir anlayış edinmenin temeli elde edilir (Tohidian & Rahimian, 2019). Yılmaz ve Polat (2012)’e göre örgütlerde toplam kalite yönetimi kültür metaforu ile ilişkilidir.

Ruhsal Hapishane Metaforu: Ada ve Gürcan (2021) bu metaforu örgüt üyesinin, örgütteki çalışma arkadaşları, yöneticileri, liderleri ve diğer bütün örgüt çalışanları ile

bilinçsizce girdiği ve daha sonra da farketmediği örtük anlaşmanın sonucunda kendisini sınırlandıran engellerin oluştuğu psikolojik bir durum olarak ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu metafor, yöneticilerin ve liderlerin insanları ve grupları etkileyen bu bilinçsiz faktörler hakkında bir anlayışa ulaşmalarına yardımcı olur ve örgütlerde meydana gelen olumsuz etkilerin ve zorlukların nasıl kontrol edileceğine ve bunlarla nasıl başa çıkılacağına dair içgörüler sunar (Tohidian & Rahimian, 2019).

Politik Sistem Metaforu: Örgütlerin politik sistemler olarak görülmesi, onların rasyonel ve bütünlük birlikler olarak ele alınması yerine, farklı amaç ve çıkarlara sahip çeşitli insanlardan oluşan gevşek yapılar olarak görülmesi anlamına gelmektedir (Yılmaz & Polat, 2012). Morgan (2011)'a göre, örgütler politik sistemler olarak görülmeye başlandığında, örgütün otokrasi ve demokrasi, Makyavelizm, cinsiyet, ırksal ve sosyal güç dengesizlikleri, sömüren ve sömürülen grupların görüntüleri, güç oyunları gibi imajlarına bakılacaktır.

Akış/Dönüşüm Metaforu: Bu metafor; örgütlerin kaos, karmaşıklık, paradoks, çelişki, içe dönüklük, dinamik denge, kelebek etkisi ve kriz gibi yönlerine odaklanmaktadır (Itkin & Nagy, 2014; Lawley, 2001). Cobo ve diğerlerine (2012) göre değişim ve dönüşümü yansıtan örgütler ortamdaki değişim ve evrime uyum sağlamak için değişen ve gelişen örgütlerdir; dolayısıyla bir bakıma iç ve dış çevreye bağlıdır (Tohidian & Rahimian, 2019).

Egemenlik Aracı Metaforu: Bu metaforda örgütler çoğunluğun azınlık için çalıştığı ve azınlığın çoğunluk üzerinde tahakkümünü sağlayan araçlar olarak görülmektedir (Leblebici, 2008). Tohidian ve Rahimian (2019) bu metaforun, örgüt içindeki bazı üyelerin diğerleri üzerinde otoriter bir etkiye sahip olduğunu ima ettiğini ve bu bakış açısı politik sistem metaforu ile ilgili olduğunu ifade etmektedir. Ancak yazarlara göre, politik sistem metaforu güce mutlaka olumsuz bir şey olarak değil, örgütün doğasında olan ve tüm insan etkinliklerini içeren bir olgu olarak bakarken, egemenlik daha çok endişeyle ilgilidir.

3. METODOLOJİ

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın amacı, deseni, çalışma grubu, verilerin toplanması ve analizi ile ilgili bilgilere verilecektir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, akademisyenlerin “örgüt”ü nasıl algıladıklarını metaforlar aracılığıyla ortaya koymaktır. Bu temel amaca bağlı olarak cevap aranan araştırma soruları şu

şekildedir: “Akademisyenler örgütü nasıl algılıyorlar?”, “akademisyenler örgütü metaforlar aracılığıyla nasıl ifade ediyorlar?”, “akademisyenlerin ürettikleri metaforlar hangi kavramsal kategoriler altında toplanmaktadır?”.

3.2. Araştırmanın Deseni

Örgütün katılımcılar için nasıl bir anlam ifade ettiğinin anlaşılabilmesi için bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve araştırma sorularına uygun olarak araştırmanın deseni olgubilim (fenomenoloji) olarak belirlenmiştir. Olgubilim deseni “bir kişinin kendisi ve dış dünyaya ait olgulara (sosyal durum ve olaylara) ilişkin kendine özgü anlamlarını ortaya çıkarmaya ve bir duruma ilişkin algısını ortaya koymaya çalışır” (Sığırı, 2018). Bu çalışmada katılımcılara özgü anlamları ortaya çıkartılmaya çalışılan olgu “örgüt”tür. Metaforlar aracılığıyla katılımcıların örgüte yükledikleri ortak anlamlar ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, “metaforlar incelenmek istenen kavramların nasıl algılandığının ortaya çıkartılmasına katkı sağlar ve anlaşılması ve ifade edilmesi zor olan kavramı betimlemek ve açıklamak için kullanılabilir” (Ekici, 2016).

3.3. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 78 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların demografik bilgileri

Özellik	Değişken	f	%
Cinsiyet	Erkek	49	62,8
	Kadın	29	37,2
Yaş	21-25	3	3,8
	26-30	7	9
	31-35	17	21,8
	36-40	27	34,6
	41-45	17	21,8
	46-50	6	7,7
	51 ve üstü	1	1,3
Unvan	Profesör	4	5,1
	Doçent	14	17,9
	Dr. Öğretim Üyesi	18	23,1
	Öğretim Görevlisi	29	37,2
	Araştırma Görevlisi	13	16,7
Toplam		78	100,0

Buna göre, 49 katılımcı (%62,8) erkektir. Yaş aralığına bakıldığında 36-40 yaş aralığında bulunan katılımcı sayısı (27 kişi, %34,6) ilk sırada yer almaktadır. Öğretim görevlisi

(29 kişi, %37,2) ile Dr. Öğretim Üyesi (18 kişi, %23,1) unvanına sahip katılımcılar çalışma grubunun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır.

3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma grubunda yer alan katılımcılara “örgüt...gibidir, çünkü...” yazan ve demografik bilgilerinin de yer aldığı yazılı bir form internet aracılığıyla gönderilmiştir. Formda araştırmanın amacı ve “metafor” kavramı ve işlevi ile ilgili bilgi verilmiş, veriler aynı yöntemle toplanmıştır. Araştırma ile ilgili etik onay Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 18.01.2022 tarihli ve 116/20 sayılı kararı ile alınmıştır. Veri toplama formunda yer alan “gibidir” ve “çünkü” ifadeleri metaforik çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. “Gibi” ifadesi metaforun konusu ve kaynağı arasındaki ilişkiyi açıklamak için, “çünkü” ifadesi ise, üretilen metafor için bir dayanak ve/veya metafor konusunda bir gerekçe sunmak için kullanılmaktadır” (Ayduğ vd., 2018). Verilerin analizinde metafor ve metaforun gerekçesi birlikte değerlendirilmektedir.

Verilerin analizinde Maxqda 18 (nitel yazılım) nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Tümevarımsal içerik analizi kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlayan “tümevarımcı” bir yaklaşımdır (Sığırı, 2018). Analiz, kodlama ve ayıklama, örnek metafor derleme, kategori geliştirme ve geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları olmak üzere 4 adımda gerçekleştirilmiştir (Yıldız & Ertürk, 2019).

Kodlama ve ayıklama aşamasında katılımcılar tarafından üretilen metaforlar kod olarak, demografik bilgiler değişken olarak tanımlanmıştır. Daha sonra metaforlar ve gerekçeleri okunarak kaynak ve gerekçe bakımından değerlendirilmiştir. Örnek metafor derleme aşamasında kodlanan metaforlar gözden geçirilerek örnek metafor listesi oluşturulmuştur.

Kategori geliştirme aşamasında üretilen metaforlar kaynak ve gerekçeleri bakımından karşılıklı olarak değerlendirilerek birbiriyle ilişkili olduğu düşünülen metaforlar bir araya getirilmiş ve kategoriler oluşturulmuştur. Kategoriler oluşturulurken Morgan (1986)’ın metaforları referans olarak alınmış ancak analizleri sınırlandırmamıştır. Dolayısıyla, katılımcıların ürettikleri bazı metaforlardan yola çıkılarak, Morgan (1986)’ın eserinde yer almayan “sanal ortam” kategorisi oluşmuştur. Bu aşamada, üretilen bazı metaforların gerekçesi değerlendirmesi sonucu iki farklı kategoriye dahil edilmiştir. Örneğin “örgüt efsane bir futbol takımı gibidir çünkü uyum, ekip çalışması, liderlik, eşgüdüm gerektirir” ifadesinde yer alan

“efsane bir futbol takımı” metaforu gerekçesinde yer alan uyum ve ekip çalışması ifadeleri nedeniyle “makine olarak örgüt” kategorisine, liderlik ve eşgüdüm ifadeleri nedeniyle de “politik sistem olarak örgüt” kategorisine dahil edilmiştir.

Geçerliliği ve güvenilirliği sağlama aşamasında, çalışmanın inanılırlığının sağlanması için katılımcılar tarafından üretilen metafor alıntılarında yer verilmiştir. Ayrıca verilerin analizinde bilgisayar programı kullanılmıştır. Verilen analizinde bilgisayar programlarının kullanılması hem inandırıcılık hem de güvenilirlik için önerilmektedir (Arastaman vd., 2018). Güvenilebilirliğin sağlanabilmesi için örgüt konusunda çalışmaları olan ve çalışmalarında nitel araştırma yöntemi kullanan bir araştırmacıdan bulguları değerlendirmesi istenmiştir. Onaylanabilirlik için ise kategoriler ve kategorilerin oluşmasına esas teşkil eden metaforlar gerekçeleriyle birlikte örgütsel davranış alanında (örgüt konuları da dahil olmak üzere) çalışmaları olan, nitel veri analizi yapmış, metaforik çalışmaları bulunan dört ayrı öğretim üyesinin uzman görüşüne sunulmuş ve görüş birliği sağlanmıştır. Ayrıca, elde edilen verilerin mümkün olduğu kadar araştırılan olguyu yansıtmaya çalışılarak literatür ekseninde değerlendirilmiştir.

4. SONUÇLAR

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle katılımcıların ürettikleri metaforlar kod bulutu ve metafor listesi olarak verilecek, ayrıca, örgüt kavramının katılımcılar tarafından nasıl algılandığını belirleyebilmek için ilişkili olduğu düşünülen metaforların bir araya getirilmesi ile oluşturulan kategoriler sunulacaktır.

4.1. Örgüt Kavramına İlişkin Üretilen Metaforlar

Katılımcıların ürettikleri metaforlar kod bulutu olarak Şekil 1’de sunulmuştur.



Şekil 1. Örgüt kavramına ilişkin metaforların kod bulutu

Metaforların kod bulutuna bakıldığında, aile, ekip işi, beden, evim, orkestra metaforlarının merkezde olduğu ve diğerlerine göre dikkat çektiği görülmektedir. Katılımcılar tarafından üretilen tüm metaforlar Tablo 2’de alfabetik sıralamayla verilmiştir.

Buna göre katılımcılar tarafından üretilen metaforlarda ilk iki sırayı aile (n=7) ve ekip işi (n=5) metaforları almıştır. Beden, evim, orkestra ve puzzle metaforları aynı tekrar sayısı (n=3) ikinci sırayı almış, karınca topluluğu, makine, navigasyon ve saat metaforları ise bunları takip etmiştir (n=2).

Tablo 2. Katılımcıların ürettikleri metaforlar

METAFORLAR	f	%	METAFORLAR	f	%
2.Ailemiz	1	1,28	İskelet	1	1,28
Ağaç	1	1,28	Jenga Oyunu	1	1,28
Ağır Hasarlı Araba	1	1,28	Kanat	1	1,28
Aile	7	8,97	Kaos	1	1,28
Beden	3	3,85	Kara Delik	1	1,28
Bir Makinenin Çarkları	1	1,28	Karınca Topluluğu	2	2,56
Bitirilmiş Bir Yapı Boz	1	1,28	Karmaşık Bir Bilgisayar Ağı	1	1,28
Büyük Etkinlikler	1	1,28	Kilim	1	1,28
Carbon Bileşikleri	1	1,28	Koyun Sürüsü	1	1,28
Cenaze Taşımak	1	1,28	Kurumumuz	1	1,28
Çatı	1	1,28	Makine	2	2,56
Çok Katlı Düğün Pastası	1	1,28	Medeniyet	1	1,28
Çok Malzemeli Leziz Bir Yemek	1	1,28	Mevsimler	1	1,28
Düz Bir Yapı	1	1,28	Navigasyon	2	2,56
Efsane Bir Futbol Takımı	1	1,28	Orkestra	3	3,85
Eğlenceli Bir İş	1	1,28	Otomatik Saat	1	1,28
Ekip İş	5	6,41	Puzzle	3	3,85
Ekmek Tekneniz	1	1,28	Saat	2	2,56
Eldiven	1	1,28	Sahnelenen Bir Oyun	1	1,28
Elmas	1	1,28	Su	1	1,28
Ev	1	1,28	Tiyatro Sahnesi	1	1,28
Evim	3	3,85	Usta Başı	1	1,28
Futbol Takimi	1	1,28	Uzay Mekiği	1	1,28
Garantör	1	1,28	Vücut	1	1,28
Gıdalarla Alınan Vitamin	1	1,28	Whatsapp Grubu	1	1,28
Hayat	1	1,28	Yaşamın Bir Parçası	1	1,28
Homojen	1	1,28	Zaman	1	1,28
İnternet	1	1,28	Zor Olanı Bir Arada Tutmak	1	1,28
			Kodlanmış BELGELER	78	100,00

4.2. Metaforlardan Oluşan Kategoriler

Katılımcıların ürettikleri metaforlardan kategoriler oluşturulurken Morgan (1986)'ın çalışmasında yer alan metaforlar referans olarak alınmıştır. Ancak verilerin analizi aşamasında ifade edildiği gibi, bu durum kategorilerin oluşumunu sınırlandırmamış, katılımcıların metaforlarından Morgan'ın metaforlarında yer almayan “sanal ortam olarak örgüt” kategorisi oluşmuştur. Ayrıca, Morgan'ın metaforlarından olan “egemenlik aracı olarak örgüt” kategorisi ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir katılımcı metaforu yorumlanmamıştır. Verilerin analizi sonucu tanımlanan kategoriler içerdikleri metafor sayısına göre sıralanarak Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Kategori listesi

KATEGORİ LİSTESİ	f	%
Makine Olarak Örgüt	42	53,85
Kültür Olarak Örgüt	20	25,64
Organizma Olarak Örgüt	7	8,97
Akış/Dönüşüm Olarak Örgüt	3	3,85
Sanal Ortam Olarak Örgüt	3	3,85
Politik Sistem Olarak Örgüt	2	2,56
Ruhsal Hapishane Olarak Örgüt	1	1,28
Beyin Olarak Örgüt	1	1,28
Egemenlik Aracı Olarak Örgüt	0	0,00
Kodlanmış BELGELER	78	100,00

Buna göre, içerdiği metafor sayısına göre ilk iki sırada 42 metafor ile (%53,85) “makine olarak örgüt” ve 20 metafor ile (25,64) “kültür olarak örgüt” kategorileri yer almaktadır. Bu iki kategori üretilen toplam metaforların %79,49'lük kısmını oluşturmaktadır. Bu iki kategoriden sonra sırasıyla 7 metafor ile “organizma olarak örgüt” (%8,97), 3'er metafor ile (%3,85) “akış/dönüşüm olarak örgüt” ve “sanal ortam olarak örgüt”, 2 metafor ile “politik sistem olarak örgüt” (%2,56) ve 1'er metafor ile (%1,28) “ruhsal hapishane olarak örgüt” ve “beyin olarak örgüt” kategorileri yer almıştır. “Egemenlik aracı olarak örgüt” kategorisi içinde hiçbir metafor tanımlanmamıştır. Kategorilerin içerdiği metaforlar ve bazı örnekleri Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Kategorilerin içerdiği metaforlar ve örnekleri

Kategoriler	Metaforlar	Katılımcı İfadeleri
Makine Olarak Örgüt	Ağır hasarlı araba (1), beden (3), bir makinenin çarkları (1), bitirilmiş bir yap boz (1), cenaze taşımak (1), çok katlı düğün pastası (1), düz bir yapı (1), efsane bir futbol takımı (1), ekip işi (5), eldiven (1), futbol takımı (1), garantör (1), homojen (1), iskelet (1), jenga oyunu (1), karınca topluluğu (2), kilim (1), makine (2), navigasyon (2), orkestra (3), otomatik saat (1), puzzle (3), saat (2), sahlelenen bir oyun (1), tiyatro sahnesi (1), uzay mekiği (1), vücut (1), zaman (1)	<p>“Örgüt çok katlı düğün pastası gibidir çünkü hiyerarşik olarak planlanması ve oluşturulması gerekir”.</p> <p>“Örgüt saat gibidir çünkü herkes görevini doğru yaparsa işler”.</p> <p>“Örgüt beden gibidir çünkü her parçanın bir görevi vardır”.</p> <p>“Örgüt cenaze taşımak gibidir çünkü herkesin bir yükü vardır”.</p>
Kültür Olarak Örgüt	2. ailemiz (1), aile (7), büyük etkinlikler (1), çatı (1), ekmeğin tekniği (1), ev (1), evim (3), kanat (1), kurumumuz (1), medeniyet (1), yaşamın bir parçası (1), zor olanı bir arada tutmak (1)	<p>Örgüt çatı gibidir çünkü içindekileri korur ve barındırır”.</p> <p>“Örgüt aile gibidir çünkü güven verir”</p> <p>“Örgüt aile gibidir çünkü aile bireyleri gibi konum, tecrübe ve yaş farkı gözetmeden birlik, beraberlik ve özveri ile birlikte hareket edilmelidir”.</p> <p>“Örgüt kanat gibidir çünkü uçacak gücü bulamadığında seni destekler”</p>
Organizma Olarak Örgüt	Ağaç (1), elmas (1), gıdalarla alınan vitamin (1), hayat (1), koyun sürüsü (1), mevsimler (1), su (1)	<p>“Örgüt koyun sürüsü gibidir çünkü herkes zamanla birbirine benzer, birbirine karışmaz. Çoğu zaman artan bir nüfusa sahiptir”.</p> <p>“Örgüt gıdalarla alınan vitamin gibidir çünkü nasıl ki vitamin vücudun büyüyüp gelişmesi için önemlidir, organizasyon da işin daha iyi yapılabilmesi için gereklidir”.</p>
Akış/Dönüşüm Olarak Örgüt	Carbon bileşikler (1), eğlenceli bir iş (1), kaos (1)	<p>“Örgüt carbon bileşikler gibidir çünkü aynı atomların farklı konfigürasyonları çok farklı maddeleri ortaya çıkarır”.</p> <p>“Örgüt kaos gibidir çünkü kuralları sen koyamazsın”</p>
Sanal Ortam Olarak Örgüt	İnternet (1), karmaşık bir bilgisayar ağı (1), whatsapp grubu (1)	<p>“Örgüt internet gibidir çünkü artık uzaktan herkese, herşeye erişebiliyoruz”</p> <p>“Örgüt whatsapp grubu gibidir çünkü herkes yazar, arar, istekte bulunur”</p>
Politik Sistem Olarak Örgüt	Ustabaşı (1), efsane bir futbol takımı (1)	“Örgüt ustabaşı gibidir çünkü size ne yapacağımızı öğretir”.
Ruhsal Hapishane Olarak Örgüt	Kara delik (1)	“Örgüt karta delik gibidir çünkü herşeyi ve herkesi içinde soğurur”.
Beyin Olarak Örgüt	Çok malzemeli leziz bir yemek (1)	“Örgüt çok malzemeli leziz bir yemek gibidir her katılımcının potansiyelini ortaya çıkaracağı ortam yaratıldığında ekibe güç ve tat katacaktır”.

5. TARTIŞMA

Bu çalışmada akademisyenlerin “örgüt”ü nasıl anladıkları ve anlamlandırdıkları katılımcıların ürettikleri metaforlar aracılığıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Bunun için çalışma

grubunu oluşturan 78 katılımcıdan toplanan veriler analiz edilmiştir. Katılımcıların ürettikleri metaforlara bakıldığında en fazla tekrarlanan metaforların, aile ve ekip işi olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Nalçacı ve Bektaş (2012) öğretmenlerin okul kavramına ilişkin algılarını metaforlar aracılığıyla ortaya çıkartmayı amaçladıkları çalışmalarında en fazla tekrarlanan metaforun aile/ev/yuva metaforu olduğunu ifade etmişlerdir. Ada ve Mercan (2021) da çalışmalarında örgüt kavramı için en çok ifade edilen metaforlardan birisinin “aile” olduğunu belirtmişler ve araştırmacılar bu metaforu ayrı bir kategori olarak tanımlamışlardır. Bu bulgudan yola çıkarak katılımcılar için “örgüt”ün aile gibi, olumlu duygular uyandıran bir yer olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada üretilen 78 metaforun içerik analizi sonucunda sekiz kategori oluşmuştur. Kategoriler yazında birçok çalışma tarafından referans olarak kabul edilen Morgan (1986)’ın örgüt metaforları çerçevesinde oluşturulmuştur.

42 metaforla “makine olarak örgüt” kategorisi bu çalışmada en fazla metaforun tanımlandığı kategori olmuştur. Ekip işi, beden, orkestra, saat, makine, navigasyon, otomatik saat, çok katlı pasta, puzzle, tiyatro sahnesi gibi metaforlar katılımcıların örgütü; birden fazla kişinin (ekip işi) önceden belirlenmiş kural, prosedür, yetki, sorumluluk ve rollerle (saat, makine, çok katlı pasta, puzzle, tiyatro sahnesi) belirlenmiş amaçlara ulaşmak için (navigasyon), ortak çabaların yapıldığı (orkestra, beden) yerler olarak algıladıkları şeklinde yorumlanmıştır. Bu kategori altında tanımlanan metaforların, genellikle örgüt içinde eylemlerin ve faaliyetlerin başarılı olmasının, belirlenmiş kurallar ve prosedürler çerçevesinde rasyonel esaslara bağlı olduğunu ifade eden klasik yapısalcı kuramlarla (Leblebici, 2008) örtüştüğü söylenebilir. Ayrıca, Ada ve Gürcan (2021)’in ifade ettiği “örgüt denildiği zaman genellikle, belli bir düzene sahip, belirli parçalar arasındaki düzenli ilişkilerden oluşan bir durum algılandığı” yorumunun da bu kategorinin metaforlarıyla uyumlu olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada oluşan ikinci kategori 20 metaforla “kültür olarak örgüt” olmuştur. Kategori içinde tanımlanan aile, evim, yaşamımızın bir parçası metaforları katılımcıların örgütü ortak paylaşılan değerlerin barındırıldığı bir yer olarak algıladıklarını göstermiştir. Bu kategori içinde tanımlanan ve en fazla tekrarlanan aile (n=7) metaforu, bu çalışmada ortak yaşam alanı, ortak değerler, paylaşım olarak ele alınmış ve kültürel bir unsur olarak yorumlanmıştır. Benzer şekilde Lawley (2001) aile metaforunu kültür olarak örgüt başlığı altında saymıştır. Ancak, Ada ve Gürcan (2021) çalışmalarında aile metaforunun önemine değinerek, kültür kategorisi altında tanımlamayıp ayrı bir kategori olarak sunmuşlardır.

Çalışmanın üçüncü kategorisi ağaç, elmas, vitamin, su gibi metaforların tanımlandığı “organizma olarak örgüt” kategorisi olmuştur. Bu metaforlardan yola çıkarak katılımcıların örgütleri, canlı birer varlık (ağaç) olarak, hayatta kalmaya çalışan (vitamin), birbirine bağlı parçalardan oluşan (ağaç) bir bütün olarak algıladıkları şeklinde yorumlanmıştır. Bu bakımından, örgütün modern dönemin yaşamını sürdürebilmek için gerekli faaliyetleri yerine getiren canlı bir sistem (Alpaslan Danışman, 2015) olarak görünmesiyle uyumaktadır.

Karbon bileşikleri, kaos ve eğlenceli bir iş metaforlarının tanımlandığı akış/dönüşüm kategorisi bu çalışmanın diğer bir kategorisidir. Bu durum bazı katılımcıların örgütü değişken ve dinamik bir yapı olarak algıladıklarını göstermiştir.

Bu çalışmanın diğer bir kategorisi, internet, karmaşık bir bilgisayar ağı, whatsapp grubu metaforlarının tanımlandığı “sanal ortam olarak örgütler” kategorisidir. Bu kategori, bu çalışmanın katılımcılarının ürettiği metaforlardan yola çıkılarak ilk kez oluşturulan bir kategoridir. Buradan hareketle, katılımcıların dijital çağın gereklerinden birisi olarak artık örgütleri dijital varlıklar olarak algıladıkları yorumlanmıştır.

“Politik sistem olarak örgüt”, “ruhsal hapisane olarak örgüt” ve “beyin olarak örgüt” kategorileri bu çalışmanın en zayıf kategorileri olmuştur. Benzer şekilde, Ada ve Gürcan (2021)’ın çalışmalarında da politik sistem olarak örgüt ve ruhsal hapisane olarak örgüt kategorilerinin en düşük sayıda metaforu içerdiği görülmektedir. Ancak beyin olarak örgüt kategorisiyle ilgili bu çalışmanın bulgusunun yazında yapılmış bazı çalışmalarla uyummadığı görülmektedir. Yılmaz ve Polat (2012)’ın çalışmalarında beyin olarak örgüt kategorisinin daha üst sıralarda yer aldığı ve daha fazla metaforun üretildiği görülmektedir. Özellikle eğitim alanında çalışan akademisyenlerden oluşan katılımcıların beyin olarak örgüt kategorisiyle ilişkili daha fazla metafor üretmesi beklenmekle birlikte bu bulguda akademik ortamın hiyerarşik yapılanmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, örgütlerin akademisyenler tarafından sanal bilgi sistemleri olarak algılanmaya başlanmasının, dolayısıyla sanal ortam olarak örgüt algısının da etkili olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada örgütü tahakküm ve egemenlik aracı olarak algılayan katılımcı metaforu yorumlanmamıştır. Buradan hareketle katılımcıların örgütü azınlığın çoğunluk üzerindeki tahakkümünü sağladığı araçlar olarak görmedikleri anlaşılmaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgularla akademisyenlerin örgütü çoğunlukla belirlenmiş hedeflere ulaşmak için ortak ve paylaşılan değerler ve anlayışlar etrafında, rol ve görevleri

tasarlanmış, yapılandırılmış araçlar olarak gördükleri anlaşılmıştır. Yine katılımcıların büyük bir kısmının örgütü olumlu bir yapı olarak algıladığı, çoğunlukla hapisane veya tahakküm aracı olarak görmediği anlaşılmaktadır. Bu çalışmadan elde edilen ve yazında daha önce yer almayan sanal ortam olarak örgütler kategorisi ile yazına katkı sağladığı düşünülmektedir. Katılımcılar artık örgütleri dijital bilginin ve dijital çalışmanın olduğu sanal sistemler olarak algılamaya başlamıştır. Bu algının ilerleyen zamanlarda artacağı ve daha fazla sayıda örgüt üyesinin örgütü sanal ortamlar olarak algılamaya başlayacağı düşünülmektedir.

Tohidian ve Rahimian (2019), metaforlar ve örgüt konusuyla ilgili literatüre ve çalışmalara göz atıldığında yapılan çalışmaların çoğunun teorik çıkarımları ve yönleri tartıştığını, uygulamalı olarak örgütsel metaforların incelendiği araştırmalara nadiren rastlandığını ifade etmektedirler. Bu bağlamda bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı umut edilmektedir. Bununla birlikte gelecekte farklı sektör çalışanlarıyla, farklı yöntemlerle, daha fazla katılımcıyla yapılacak çalışmalarla konu ile ilgili daha fazla bilgi elde edilmesi sağlanabilecektir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Ada, N., & Gürcan, N. (2021). Örgütler ve yönetime farklı perspektiflerden bakmak: Metaforlar. İçinde N. Ada (Ed.), *Küresel dünyada sosyal bilimler: sanat, toplum devlet ve yönetim içinde* (ss. 9-33). Literatürk Academia: İstanbul.

Alpaslan Danışman, S. (2015). Metaforların örgüt ve yönetim araştırmalarındaki yeri: Ontolojik, epistemolojik ve metodolojik kabuller ışığında bir değerlendirme. *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(9), 45-64.

Alvesson, M. (2002). *Understanding organizational culture*. SAGE Publications Ltd.

Arastaman, G., Öztürk Fidan, İ., & Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik: Kuramsal bir inceleme. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75.

Ayduğ, D., Himmetoğlu, B., & Bayrak, C. (2018). Okul müdürlerinin mizah tarzlarına ilişkin öğretmenlerin metaforik algıları. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 108-130. <http://doi:10.14689/issn.2148-2624.1.6c2s6m>

Cobo, A., Rocha, R., Vanti, A. A., & Schneider, G. (2012). Fuzzy clustering: Application on organizational metaphors in Brazilian companies. *Journal of Information Systems and Technology Management*, 9(2), 197-212. <http://doi:10.4301/s1807-17752012000200001>

Ekici, G. (2016). Biyoloji öğretmeni adaylarının mikroskop kavramına ilişkin algılarının belirlenmesi: Bir metafor analizi çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 615-636.

- Encyclopædia Britannica. (2022). Erişim tarihi: 08.01.2022, <https://www.britannica.com/art/metaphor>
- İtkin, H., & Nagy, M. (2014). Theoretical and practical use of metaphors in organizational development and beyond. *Pannon Management Review* 3(4), 37-72.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction*. New York: Oxford University Press.
- Lawley, J. (2011). Metaphors of organization, part I. *Effective Consulting*, 1(4). Erişim tarihi: 06.01.2022, https://www.researchgate.net/publication/200047909_Metaphors_of_Organisation_-_Part_1
- Leblebici, D. N. (2008). Örgüt kuramında paradigmlar ve metaforlar. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(15), 345-360. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28424/302724>.
- Moberg Torp, S. (2018). *Metaphors in organization*. In R. L. Heath, & W. Johansen (Eds.), *The international encyclopedia of strategic communication* (pp. 1-5). Boston: Wiley-Blackwell, John Wiley & Sons, Inc. <https://doi:10.1002/9781119010722.iesc0110>.
- Morgan, G. (1986). *Images of organization*. Newbury Park, CA: Sage Publications Inc.
- Morgan, G. (2011). Reflections on images of organization and its implications for organization and environment. *Organization & Environment*, 24(4), 459-478. <https://doi:10.1177/1086026611434274>
- Ölçer, N., & Koçer, S. (2015). Örgütsel iletişim: Kocaeli üniversitesi akademik personeli üzerine bir inceleme. *Global Media Journal TR Edition*, 6(11), 339-383.
- Sığı, Ü. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Şener, E., & Erdem, R. (2011). Bir metafor: Örgütsel patoloji. 5. *Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi* (ss.73-82), Fethiye.
- Tohidian, I., & Rahimian, H. (2019). Bringing Morgan's metaphors in organization contexts: An essay review. *Cogent Business & Management*, 6(1), 1-8. <https://doi.org/10.1080/23311975.2019.1587808>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2022). Erişim tarihi: 08.01.2022, <https://sozluk.gov.tr/>.
- Weaver, R. (2015). Metaphors impact daily decisions by managers and leaders. *Global Journal of Business Research*, 9(4), 1-16.
- Yıldız, K., & Ertürk, R. (2019). Yönetici ve lider kavramlarına ilişkin öğretmen görüşleri: Bir metafor çalışması. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(4), 1190-1216. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2019.19.47159-574232>
- Yılmaz, S., & Polat, S. (2012). Organizational metaphor perceptions of primary school administrators and teachers towards the institution they work for. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 55, 669-678 <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.550>



Kripto Para Piyasasında Fiyat Balonları ve Yatırımcı İlgisinin Etkisi

Gamze GÖÇMEN YAĞCILAR^{1*}

¹ Asst. Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Finance and Banking, Isparta, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 25.02.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 07.03.2022

Doi:10.31200/makuubd.1078906
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Belirli bir içsel değeri bulunmayan ve fiyatı ekonomik temellerle tahmin edilemeyen kripto paraların spekülasyona açık oldukları ve fiyatlarının davranışsal birtakım faktörler tarafından yürütüldüğü görüşü giderek yaygınlık kazanmaktadır. Söz konusu özelliklerin piyasada yüksek volatilité ve belirsizliğin yanı sıra balon oluşumlarını da tetiklediği düşünülmektedir. Bu varsayımı test etmek üzere altı kripto para birimi için 07.08.2015-30.01.2022 dönemine ait haftalık veri seti kullanılarak Phillips, Shi ve Yu (2015) tarafından tanımlanan GSADF yaklaşımı uygulanmıştır. İncelenen dönemde altı kripto paranın tamamında balon oluşumları tespit edilmiştir. Lojistik regresyon analizi ile elde edilen bulgular ise bu balonların oluşumunda yatırımcı ilgisinin temsilcisi olarak kullanılan Google Trends arama sorgularının etkili olduğunu göstermiştir. Ulaşılan sonuçların yatırımcılar, portföy yöneticileri ve düzenleyici otoriteler için faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Finansal Balonlar, Bitcoin, GSADF Yöntemi, Google Trends.

Price Bubbles in Cryptocurrency Market and Effects of Investor Attention

ABSTRACT

Cryptocurrencies, which do not have a certain intrinsic value and whose price cannot be predicted with economic fundamentals, are open to speculation and the view that their prices are driven by a number of behavioral factors is becoming increasingly common. It is thought that these features trigger bubble formations as well as high volatility and uncertainty in the

market. To test this assumption, the GSADF approach introduced by Phillips, Shi and Yu (2015) was applied using the weekly data set for the period 07.08.2015-30.01.2022 for six cryptocurrencies. In the examined period, bubble formations were detected in all six cryptocurrencies. The findings obtained by logistic regression analysis showed that Google Trends search queries, which are used as the representative of investor attractiveness, are effective in the formation of these bubbles. It is thought that the obtained results will be beneficial for investors, portfolio managers and regulatory authorities.

Keywords: Financial Bubbles, Bitcoin, GSADF Method, Google Trends.

1. GİRİŞ

Bitcoin 2008 yılında Satoshi Nakamoto tarafından tanıtılıp 2009 yılında piyasa sürüldüğünde uzun bir süre fiyatında önemli bir değişiklik olmamış, aksine ilk çıktığında madencilik sürecinden dolayı fiyatının nispeten istikrarlı olacağı öngörülmüştür (Cheah & Fry, 2015, s.32). Ne var ki önce 2013, ardından 2017 yıllarında sergilediği ciddi fiyat artışlarıyla beraber ünlü ekonomist Nouriel Roubini tarafından “insanlık tarihinin en büyük balonu” olarak anılan (The Guardian, 2018), yüksek volatilitesi ile oldukça spekülâtif bir yatırım aracı haline gelmiştir.

Balonları en basit şekilde tanımlayacak olursak, bir varlığın piyasa fiyatının temel değerinden sistematik sapması şeklinde ifade etmek mümkündür. Temel değer ise varlıktan gelecekte beklenen nakit akımlarının net bugünkü değeridir (Kyriazis vd., 2020, s.2). Ne var ki kripto bir varlık için bu genel balon kavramı biraz problemlidir; çünkü i) kripto paraları değerlemede kullanılacak temel bir yaklaşım yoktur ve ii) balonları tanımlamak için kullanılacak ölçü üzerinde fikir birliği bulunmamaktadır (Bouri vd., 2019, s.179). Bununla birlikte balonların öngörülmesi kabiliyeti yalnızca kripto paraların fiyat dinamiklerinin anlaşılması için değil aynı zamanda piyasanın gözetimi için de değerlidir (Enoksen vd., 2020, s.130). Gronwald’a (2021) göre bir balonun varlığı yalnızca varlık fiyatlarının piyasa temellerini doğru bir şekilde yansıtmadığı anlamına gelmekle kalmaz, çok daha geniş kapsamlı sonuçlar doğurur. Balonların varlığı ile ilgili kaygılar potansiyel olarak finansal piyasaların ekonomideki rolüne ilişkin kamuoyu algısını da etkilemekte; balonlar hakkındaki kaygılar hükümet düzenleyicilerinin piyasalara müdahalesini teşvik etme potansiyeline de sahip olmaktadır (Gronwald, 2021, s.6). Tüm bu nedenlerle balonların doğru bir şekilde tanımlanması önemlidir.

Kripto para balonlarını anlamak için öncelikle bu piyasada fiyat oluşumunu anlamak gerektiği düşünülmektedir. Ciaian vd. (2016, s.1799) Bitcoin fiyatında yaşanan olağanüstü dalgalanmaların geleneksel finansal varlıklar için son derece sıra dışı kabul edileceğini, dolayısıyla dijital paraların fiyat oluşumlarının tamamen kendilerine özgü belirleyicilerinin olması gerektiğini belirtmişlerdir. Kristoufek (2013) dijital para piyasalarının dinamiklerinin temellere dayalı olarak değil spekülasyon olarak yapılan işlemlerden oluştuğunu belirtmiş, gerekçesini ise şu şekilde açıklamıştır (Kristoufek, 2013, s.1): Dijital paraların fiyatındaki değişimlerin temel ekonomik ve finansal modellerle tatmin edici bir şekilde açıklanması mümkün olmamaktadır. Geleneksel paraların değeri arz ve talep dinamikleri ve bu dinamikleri yürüten makroekonomik değişkenlerle açıklanabilirken, kripto paraların arz tarafı sabittir ya da herkesçe bilinen bir algoritmaya bağlı olarak değişmektedir. Talep tarafında ise beklenen karlılık tek etken olarak durmaktadır ki bu da ancak varlığın satılması ile elde edilebilir, çünkü elde tutmanın sağlayacağı (kâr payı ya da faiz gibi) bir nakit akışı söz konusu değildir. Tüm bu özellikler Ali ve diğerlerinin (2014) şu görüşünü destekler niteliktedir: Kripto paralar ancak katılımcıların bir anlamı olduğunu düşündükleri ölçüde bir anlama sahiptirler.

Kripto para yatırımcılarının doğası, herhangi bir maddi varlığa dayalı olmayan ve nakit akımı üretmeyen bir finansal varlığın fiyatlamasındaki zorluk ile birlikte fiyatların davranışsal önyargılara göre ayarlanmasını mümkün hale getirmektedir (Smales, 2022, s.1). Fruehwirt vd. (2021, s.2) kripto para piyasalarını diğerlerinden ayıran başlıca özelliğin katılımcıların büyük oranda hiç yatırım geçmişi olmayan ya da çok az olan yatırımcılar (lay investors/finansal okuryazarlığı bulunmayan yatırımcılar) olduğunu öne sürmüş ve bu durumun piyasa psikolojisi olgusunu diğer varlık piyasalarına göre çok daha belirgin hale getirdiğini ve bu yatırımcıların diğer piyasa yatırımcılarına göre irrasyonel davranmaya çok daha meyilli olduğunu belirtmişlerdir. Geuder vd. (2019) yatırımcıların arzı sınırlı olan dijital bir parayı satın almanın kendilerine ileride daha yüksek fiyattan satma olanağı sağlayacağını varsaydıklarını, bunun da sonuçta spekülasyon bir balon oluşturacağını ileri sürmüşlerdir. Yazarlara göre başlıca kripto para birimi olan Bitcoin'in fiyatı çok sayıda özel yatırımcının fırsatı kaçırma korkusu (FOMO-fear of missing out) nedeniyle önemli bir artış göstermiştir. Bu bakış açısı Baur ve Dimpfl (2018) tarafından ampirik olarak test edilmiş ve pay piyasalarından farklı olarak kripto para piyasalarında pozitif şokların volatilitiyi negatif şoklara göre daha fazla yükselttiği tespit edilmiştir. Yazarlar tarafından finansal varlıklar için sıra dışı olarak nitelendirilen bu etki çalışmada, pozitif şoklarda bilgisiz gürültücü yatırımcıların (temel veriler yerine söylentilere göre hareket eden yatırımcı) işlem faaliyetleri ve negatif şoklarda bilgili yatırımcıların alım

satım faaliyetlerinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanmıştır. Yani bu yatırımcılar yükselen kripto para değerleri karşısında fırsatı kaçırma korkusu (FOMO) ile satın alma davranışı göstermektedirler (Baur & Dimpfl, 2018, s.148).

Fiyat değerlemesinde geleneksel bir temelin bulunmaması popülerite, spekülative ve manipülatif faaliyetler, ekonomik moral, fırsatı kaçırma korkusu gibi psikolojik faktörlere karşı yüksek duyarlılık gösteren bu piyasada ani yükseliş ve düşüşlerin oluşumuna izin vermektedir (Shahzad vd., 2022, s.1). Dolayısıyla kripto para piyasalarındaki fiyat balonlarının genel olarak ekonomik veya finansal temel göstergelerle değil fakat yatırımcıların ilgisi/duyarlılığı ile açıklanması yönünde genel bir eğilim bulunmaktadır. Chaim ve Laurini (2019, s.223) genel olarak kripto paralarda, özelde ise Bitcoin fiyatında bir balonun varlığının gerekçesi olarak birkaç faktör sıralanabileceğinden söz etmiş ve bu faktörlerden birinin, sanal paralara ilişkin internet aramaları ile bu varlıkların fiyatları arasındaki geri besleme mekanizması olabileceğini öne sürmüşlerdir. Benzer şekilde Chen ve Hafner (2019) StockTwits platformunda kripto paralar ile ilgili yürütülen tartışmaların spekülative duyarlılık hakkında bilgi verebileceği düşüncesinden yola çıkmış ve spekülative balonları tetikleyebildiği bulgusunu elde etmişlerdir.

Bu çalışmanın da amacı, yatırımcı ilgisinin kripto para fiyatlarındaki balon oluşumları üzerinde etkili olup olmadığını araştırmaktır. Bu amaçla öncelikle yüksek piyasa kapitalizasyonuna ve tanınırlığa sahip ve beş yılı aşkın süredir işlem görmekte olan altı kripto para birimi seçilmiştir. Haftalık ortalama fiyatlar üzerinden her bir kripto para için Phillips vd. (2015) tarafından geliştirilen genelleştirilmiş supreme ADF (GSADF) testinden yararlanılarak fiyat balonlarının varlığı ile başlangıç ve bitiş dönemleri tespit edilmiştir. Yatırımcı duyarlılığını temsilen Google'da yapılan aramaların tarihsel dağılımına ilişkin nispi bir ölçü sağlayan Google Trends Arama Sorgusundan yararlanılmıştır. GSADF yöntemi ile belirlenen balon dönemleri bağımlı değişken, Google arama hacim endeksi bağımsız değişken olmak üzere gerçekleştirilen lojistik regresyon analizi sonucunda tüm kripto paralarda fiyat balonları ile yatırımcı ilgisinin ilişkili bulunduğu görülmüştür.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde kripto para piyasalarında fiyat balonlarını ve kripto para fiyatları ile yatırımcı ilgisi ilişkisini inceleyen literatüre iki kısım halinde yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, araştırmada kullanılan yöntemler ve veri seti tanıtılmış, elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise bulgular değerlendirilmiş ve politika önerileri ile çalışma sonlandırılmıştır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

2.1. Kripto Para Piyasalarında Fiyat Balonları

Kripto para piyasalarında fiyat balonlarını ilk ortaya koyan çalışmalardan birinde Cheah ve Fry (2015) Bitcoin piyasasında balonların varlığına dair ampirik kanıtlar sağlamayı ve Bitcoin'in temel değerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Bulgular Bitcoin'in önemli spekülasyon balonları içerdiğini göstermiştir. Ayrıca Bitcoin'in temel değerinin sıfır olduğu tespit edilmiştir. 18 Temmuz 2010-17 Temmuz 2014 dönemine ait veriler kullanılmıştır. 2013 yılındaki dramatik tırmanışına kadar Bitcoin fiyatlarının genellikle istikrarlı olduğu görülmektedir.

Phillips ve diğerlerinin (2015) (PSY) sağ kuyruklu ADF testini (SADF ve GSADF) finansal piyasalardaki fiyat balonlarını belirlemek için kullanmasının ardından Cheung vd. (2015) aynı yöntemi Bitcoin fiyatındaki balonları araştırmada kullanan öncü çalışmalardan biridir. Yazarlar 2010-2014 dönemini araştırdıkları çalışmada çok sayıda kısa ömürlü balon tespit etmişlerse de 2011-2013 yılları arasında süresi 66 günden 106 güne kadar değişen üç büyük balon bulmuşlardır.

Geuder vd. (2019) PSY prosedürüne ilave olarak belirleyebilen log-periodic power law (LPPL) yöntemini de test etmiş ve Bitcoin fiyatlarında balon davranışının yaygın ve tekrarlayan bir özelliği olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuşlardır. Kritik zaman noktası ise 6 Aralık 2017 olarak belirlenmiştir. PSY yöntemini kullanan çalışmaların bir diğerinde Enoksen vd. (2020), 27 Aralık 2013-15 Şubat 2019 döneminde özellikle 2017 yılında ve 2018'in başlarında sekiz kripto paranın tamamında çoklu fiyat balonu tespit etmişlerdir. Anyfantaki vd. (2021) kripto paraların çeşitlendirme olanaklarını araştırdıkları çalışmalarında 7 Ağustos 2015-30 Nisan 2020 döneminde genel olarak 2017 yılının 2. Çeyreği kripto para piyasasında en fazla balon oluşumunun gözlemlendiği dönemler olarak öne çıktığını test etmişlerdir. Bitcoin, Ethereum, Ripple ve Litecoin arasında ilk ikisi toplamda en çok sayıda balon oluşan güne sahip paralar olmuştur. Gronwald (2021) 7/8/2015-25/11/2019 dönemini kapsayan çalışmasında Bitcoin, Ripple, Ethereum ve Litecoin için patlama dönemlerinin varlığına dair güçlü kanıtlar elde etmiştir. Tüm kripto paraların dolar cinsinden fiyatları özellikle 2017 yılında geçici patlama evreleri sergilemişlerdir.

Bazı çalışmalarda PSY yöntemi ile balonlar belirlendikten sonra kripto paraların balon oluşumlarının birbirleriyle ilişkileri araştırılmıştır. Bouri vd. (2019) yedi kripto para arasındaki ortak çoklu patlama periodlarını tespit etmeyi amaçlamışlardır. PSY yöntemini kullanarak

belirledikleri kripto para balonları arasındaki ilişkiyi lojistik regresyon analizi ile test etmişlerdir. 7 Ağustos 2015-31 Aralık 2017 dönemini kapsayan çalışmada tüm paralarda özellikle 2017 yılında çoklu patlama dönemleri gözlenmiştir. Bitcoin uzun süreli patlamalara en fazla konu olan para olmuştur. Lojistik regresyon sonuçlarına göre para birimlerinin patlayabilirliği birbirine bağlı bulunmuştur.

Chowdhury vd. (2021) çalışmalarında kripto paralar arasındaki yayılma etkilerini, balonları ve çöküşleri de hesaba katarak incelemişlerdir. Veriler 1 Haziran 2016-31 Mayıs 2021 dönemini kapsamaktadır. Ekstrem piyasa koşullarında kripto paralar arasındaki getiri dinamiklerini yakalamak için kantil vektör otoregresif model kullanılmış ve para birimleri arasında yüksek düzeyde piyasa bağlantılılığı tespit edilmiştir. Ayrıca PSY yöntemi uygulanarak balon ve çöküş dönemlerinin başlama ve bitiş tarihleri de belirlenmiştir. Bitcoin çöküş dönemlerinde getiri yayılımlarının net ileticisi, yükseliş dönemlerinde ise net alıcısı durumundadır.

Fruehwirt vd. (2021) 11 Ocak 2017-5 Nisan 2018 dönemine ait Bittrex'te işlem gören 10 kripto paranın verilerini kullanarak dalgacık yoluyla en büyük kripto para balonunun gelişimini ve çöküşünü incelemişlerdir. Yöntem olarak PSY 2015 kullanılmıştır. 18 Aralık 2017 Bitcoin'in en büyük pikidir. Dalgacık uyumu yaklaşımı Bitcoin'in Aralık 2017'deki fiyat pikinin ardından kripto paraların ilişkisinde, artan karşılıklı bağımlılıkların gösterdiği şekilde, istikrarsızlığa doğru bir yapısal değişim yaşandığını ortaya koymuştur.

Corbet ve diğerlerinin (2018) çalışmaları 9 Ocak 2009-9 Kasım 2017 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada balon dönemlerine rastlanmış olmakla birlikte, kripto paralarla ilgili temel bazı göstergelerin de (yani blok zincir pozisyonunun, karma oranının (hashrate) ve günlük işlem hacmi ile ölçülen likiditenin) Bitcoin ve Ethereum'un fiyat dinamiklerine etki ettiği belirgin kısa süreli dönemlere de rastlanmıştır fakat bu etkiler hızlıca kaybolmuştur.

Balonların tespitinde farklı yöntemler kullanan çalışmalara da örnek verilebilir. Çağlı (2019) Bitcoin ve yedi diğer altcoinin fiyatlarındaki patlayıcı davranışın yanı sıra patlayıcılık tespit edilen para birimleri arasındaki eş-hareketliliği incelemiştir. 1 Eylül 2015-31 Aralık 2018 dönemini kapsayan çalışmanın sonuçlarına göre Nem dışındaki altcoinler ve Bitcoin patlayıcı davranış sergilemişlerdir. Montasser vd. (2021) çalışmalarında başlıca 18 kripto paranın (token ve coin) günlük verileri ile çalışmışlardır. Veriler 2 Ekim 2017-15 Ocak 2021 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada 2017 sonu, 2018 başı ve 2020 boyunca olmak üzere üç balon dönemi tespit edilmiştir. Başka bir çalışmada Wheatley vd. (2019) Metcalfe kanununu LPPLS modeli

ile kombine ederek Bitcoin'in ortaya çıkışından itibaren balon oluşumlarını ve bunların çöküşünü incelemiştir. Bir takım temel ve teknik göstergelerin analizi ile Bitcoin'in temel değerine ilişkin bir değerlendirme yapılmış ve piyasa kapitalizasyonunun hesaplanan temel değerden en büyük sapmayı sergilediği dört ana balon oluşumu tespit edilmiştir. Bu balonlar Mayıs 2012-Ağustos 2012; 3 Ocak 2013-11 Nisan 2013; 7 Ekim 2013-23 Kasım 2013 ve 8 Haziran 2015-18 Aralık 2017 dönemlerinde gerçekleşmiştir.

Fry ve Cheah (2016) ekonofizik disiplini çerçevesinde geliştirdikleri model yardımı ile başlıca iki kripto para birimi (Bitcoin ve Ripple) için çeşitli çıkarımlarda bulunmuşlardır. Çalışmada literatürde yer alan spekülasyon balonlarının tamamlayıcı olacak şekilde negatif balon oluşumlarına dair kanıtlar elde edilmiştir. Ayrıca kripto paralar arasındaki rekabet de incelenmiş ve aralarındaki bulaşma ve karşılıklı bağımlılık konularının geçerli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Bitcoin ve Ripple'in Pazar paylarının dramatik bir şekilde dalgalandığı ve bu süreçte Ripple'dan Bitcoin'e doğru yayılma etkisinin bulunduğu kanıtlanmıştır.

2.2. Kripto Para Fiyatları İle Yatırımcı İlgisi İlişkisi

Kristoufek (2013) Google Trends ve Wikipedia aramaları ile Bitcoin fiyatı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bulgular arama sorguları ile Bitcoin'in fiyatı arasındaki çift yönlü bağlantıyı göstermekle kalmamış aynı zamanda fiyatlar genel trendin altında ya da üstüneyken Bitcoin'e olan artan ilginin etkisinin de belirgin bir şekilde asimetric olduğunu ortaya koymuş ve bu durumun balon davranışının oluşumuna müsait bir durum yarattığını ileri sürmüştür.

Bouoiyour vd. (2014) Aralık 2010-Haziran 2014 dönemine ait günlük Bitcoin fiyatları kullanarak koşullu ve koşulsuz nedensellik analizleri gerçekleştirmişlerdir. Bitcoin'in faaliyet karı mı yoksa spekülasyon balon mu olduğu araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre yatırımcılar nezdinde Bitcoin'in cazibesi kısa ve uzun vadeli olarak Bitcoin fiyatlarının Granger nedenidir.

Ciaian vd. (2016) Bitcoin fiyat oluşumunun arkasındaki faktörleri belirlemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamışlardır. 2009-2015 yılları arasındaki günlük Bitcoin fiyatları ile yürütülen çalışmada ilk olarak Bitcoin arz ve talebini yönlendiren piyasa güçlerinin Bitcoin fiyatı üzerinde etkili olduğu görülmüştür. İkinci olarak Bitcoin fiyatları üzerinde spekülasyon davranışının da etkili olduğu tespit edilmiştir. Bunun göstergesi Bitcoin ile ilgili online bilgi aramaları ile Bitcoin fiyatları arasındaki pozitif ilişkidir.

Fry (2018) kendi geliştirdiği ağır kuyruk ile rasyonel risk ve getiri ölçülerini birleştiren rasyonel balon modeli ile kripto paralardaki balon oluşumunu araştırmışlardır. Başlıca dört kripto para (Bitcoin, Ethereum, Ripple ve Bitcoin cash) dahil edilmiş. Bitcoin ve Ripple 1 Ocak 2015'ten, diğerleri piyasaya sürüldükleri tarihten başlamış ve 1 Ocak 2018'de sonra ermiş. Bitcoin ve Ethereum için fiyat balonlarının varlığına dair net kanıtlar elde edilmiştir. Ripple ve Bitcoin cash için net balon kanıtı elde edilememiştir. Google Trend arama sorgusuna bakıldığında genellikle daha yüksek oranda aramaların daha fazla spekülasyona işaret edebileceği ve aramalardaki azalmaların balonun sona erdiği döneme denk geldiği gözlenmiştir.

Georgoula vd. (2015) 27 Ekim 2014-12 Ocak 2015 dönemine ait çalışmalarında Bitcoin fiyatları üzerinde temel ekonomik değişkenlerin, teknolojik faktörlerin ve yatırımcı ilgisini temsil eden çeşitli değişkenlerin (Wikipedia ve Google arama sorguları, Bitcoin ile ilişkili Tweetler ve Bitcoin ile ilişkili Twitter gönderileri duyarlılık rasyosu) etkisini araştırmışlardır. Twitter yatırımcılarının duyarlılık endeksi ve Wikipedia arama sorgusu Bitcoin fiyatları ile ilişkili bulunmuştur.

Karalevicius vd. (2018) 01 Ocak 2014-30 Mart 2016 dönemi için Bitcoin fiyatlarının medya duyarlılığı ile ilişkisini analiz etmişlerdir. Bu amaçla haber makalelerinde ve bloglarda yer alan, Bitcoin ile olumlu ve olumsuz paylaşımlar dikkate alınarak duyarlılık endeksi oluşturulmuştur. Çalışmada uygulanan medya duyarlılığı endeksi ile Bitcoin haber medyasının yatırımcı duyarlılığı üzerindeki etkisi, Bitcoin fiyatlarının anlaşılması ve tahmin edilmesi bağlamında değerlendirilmiştir. Buna göre yatırımcıların konu ile ilgili haberlere kısa sürede tepki verdikleri tespit edilmiştir.

Kjaerland vd. (2018) 01 Ocak 2013-20 Şubat 2018 döneminde Bitcoin fiyatları üzerinde çeşitli faktörlerin etkisini araştırmışlar; ARDL ve GARCH yöntemlerini kullanarak "Bitcoin" terimine ilişkin Google arama trendinin anlamlı bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Chen ve Hafner (2019) balonların ölçümünde yumuşak geçişli otoregresif model (STAR) uygulamış ve geçiş değişkeni olarak da duyarlılık endeksi kullanmışlardır. Model kripto para endeksine uygulanmıştır. Temmuz 2004-Mayıs 2018 dönemini kapsamaktadır. Yazarlar duyarlılığın coşması ile fiyatların uçuşa geçmesinin aynı zamana rastladığını gözlemlemişlerdir. Duyarlılık endeksi düştükçe volatilitenin arttığı ve tersi de tespit edilmiştir. Balon rejimlerinde volatilitenin de yüksek olduğu belirlenmiştir.

Dastgir vd. (2019), 01 Ocak 2013-31 Aralık 2017 döneminde Bitcoin getirileri üzerinde Google trends arama sorgusunun etkisini incelemiştir. Copula-Granger nedensellik testi (CGCD) ile yapılan analizler sonucunda yatırımcı ilgisi ile Bitcoin getirileri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Cretarola ve Figa-Talamanca (2020) Markov zinciri, koşullu maksimum olabilirlik ve Hamilton filtresine dayalı olarak geliştirdikleri model ile Bitcoin ve Ethereum için balon oluşumlarını, balonların patlama hızlarını ve yatırımcı dikkatinin ile kripto paraların ilişkisini doğru bir şekilde ölçebildiklerini ileri sürmüşlerdir. Bulgular her iki kripto para biriminin de getirileri ile arama hacim endeksi (SVI) arasındaki olumlu geribildirimden yararlanarak değer kazandığını açıkça göstermektedir.

Cretalora ve Figa-Talamanca (2021) 1 Ocak 2012-20 Ocak 2018 arası günlük Bitcoin verileri kullanmışlardır. Google Arama Hacim Endeksi ve toplam günlük işlem hacmi, yatırımcı dikkatinin temsilcisi olarak kullanılmıştır. Phillip E. Protter tarafından geliştirilen finansal balonlara ilişkin matematiksel teori ile Shiller'in irrasyonel balonlara dair ekonomik teorisini birleştirmişlerdir. Çalışmada Bitcoin fiyat balonlarının Bitcoin'e yönelik dikkat (ilgi) faktörleri ile Bitcoin getirilerinin belirli bir eşiği aşması arasındaki ilişki ile bağlantılı olduğu kanıtlanmıştır.

Lopez-Carbarcos vd. (2021) 4 Ocak 2016-30 Eylül 2019 dönemini kapsayan çalışmalarında StockTwits platformu üzerinden S&P 500 endeksine ilişkin yatırımcı duyarlılıklarını ölçmüş ve özellikle istikrarlı dönemlerde sosyal ağlardaki duyarlılığın Bitcoin'in volatilitesi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Shahzad vd. (2022), Bitcoinin ve diğer başlıca kripto paraların fiyatlarının balon davranışı sergilediğini PSY yöntemi ile tespit etmişlerdir. Daha sonra yürütülen lojistik regresyon analizi ile balonlar üzerinde Covid-19'un ve Elon Musk'ın tweetlerinin etkisi incelenmiştir. Bulgulara göre Musk'un tüm kripto para piyasası ile ilgili tweetleri Bitcoin'in fiyatında patlama olasılığını arttırmaktadır.

Smales (2022) internet (Google) arama hacmini yatırımcı ilgisinin temsilcisi olarak kullanmış ve 20 en büyük kripto para üzerinden araştırma yapmıştır. Ocak 2014-Haziran 2021 dönemini kapsayan çalışmada Panel regresyon analizinden elde edilen sonuçlar yatırımcı ilgisi (Google trends) ile getiri ve volatilitate arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Caferra (2022) pay (S&P 500) ve kripto para (Bitcoin) piyasalarında yatırımcı duyarlılığı-getiri ilişkisini incelemiştir. 1 Ocak 2018-20 Şubat 2020 arası günlük veriler kullanılmıştır. Geleneksel yöntemlerin (VAR metodolojisi) yanı sıra entropi temelli yöntemler kullanılarak yürütülen çalışmada reel ve dijital piyasaların yatırımcılar arasındaki duyarlılık yayılımından kaynaklı olarak birbirini etkilediği tespit edilmiştir. Yatırımcıların stratejilerinin fiyat dinamiklerinden ziyade duyarlılıklardan etkilendiği izlenimi edinilmiştir.

3. ANALİZ VE BULGULAR

3.1. Metodoloji

Kyriazis vd. (2020) çalışmalarında başlıca kripto para birimlerinin fiyatlarında meydana gelen balonları araştıran çalışmaları derlemiştir. Balonların tespit edilmesinde ve ölçülmesinde en yaygın kullanılan yöntemler ADF ve LPPL metodolojileridir. Bu çalışmada da balonların tespit edilmesinde sağ kuyruklu ADF yöntemlerinden yararlanılmıştır. Diğer taraftan balon oluşumları üzerinde yatırımcı ilgisinin etkili olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla lojistik regresyon yönteminden yararlanılmıştır.

3.1.1. Phillips, Shi ve Yu (2015) metodolojisi

Balonların hesaplanmasında PSY metodolojisi uygulanmıştır. Yöntemin model tanımlamalarında Geuder vd. (2019) takip edilmiştir. Phillips vd. (2011), serilerde birim kökün varlığı hipotezini test eden orijinal (sol-kuyruklu) ADF testinin sağ-kuyruklu versiyonuna dayalı olarak bir test prosedürü geliştirmişlerdir (Geuder vd., 2019, s.180).

Orijinal sol kuyruk ADF testinde $H_0: \delta = 1$ şeklindeki boş hipotez birim kökün varlığını ifade ederken, alternatif hipotez $H_1: \delta < 1$ durağanlık varsayımı ortaya koyar. Sağ kuyruklu ADF testinde ise istatistikler, patlayıcı kök alternatif hipotezine karşı birim kök boş hipotezini test etmektedir.

$$H_0: \delta = 1 \text{ (zaman serisi birim kök içermektedir)}$$

$$H_1: \delta > 1 \text{ (zaman serisi patlayıcı kök içermektedir)}$$

PSY metodolojisi özyinelemeli supremum ADF (SADF) istatistiğini ve genelleştirilmiş supremum ADF (GSADF) istatistiğini içermektedir.

$$SADF(r_0) = \sup_{r_2 \in |r_0, 1|} \{ADF_0^{r_2}\} \quad (1)$$

$$GSADF(r_0) = \sup_{\substack{r_2 \in [r_0, 1] \\ r_1 \in [0, r_2 - r_0]}} \{ADF_{r_1}^{r_2}\} \quad (2)$$

Bu denklemlerde $r_1, r_2 \in [0, 1]$ bir dizi alt örnekleme ifade etmektedir. r_1 başlangıç ve r_2 bitiş ve r_w kayan pencere büyüklüğü iken, $r_1 = r_2 + r_w$ olmak üzere kayan pencere ADF regresyonu hesaplanır.

Phillips vd. (2015) tarafından ortaya konulan bu yöntem ile serilerde tekli ya da çoklu balon oluşumlarının varlığı araştırılabilmektedir. Çoklu balonlar, çifte yinelemeli bir yöntem olan geriye supreme ADF (BSADF) testi kullanılarak geliştirilen yaklaşım ile hesaplanmaktadır (Geuder vd., 2019, s.181).

$$BSADF_{(r_2)}^{(r_0)} = \sup_{r_1 \in [0, r_2 - r_0]} \{ADF_{r_1}^{r_2}\} \quad (3)$$

Bu geriye doğru hesaplama prosedürü ile gerek SADF istatistiği için sabit başlangıç noktası gerekse GSADF istatistiği için esnek başlangıç ve bitiş noktası uygulanabilmektedir. Zaman serilerini $i = 1, \dots, N$ balon periyoduna ayıran Phillips vd. (2015) prosedüründe balonların başlangıç $\hat{r}_{i,b}$ ve bitiş $\hat{r}_{i,e}$ dönemleri denklem (4) ve Denklem (5)'te gösterildiği şekilde hesaplanmaktadır.

$$\hat{r}_{i,b} = \inf_{r_2 \in [r_0, 1]} \{r_2 : BSADF_{r_2}(r_0) > svc_{r_2}^{\alpha_T}\}, \quad (4)$$

$$\hat{r}_{i,e} = \inf_{r_2 \in [\hat{r}_{i,b} + \frac{\gamma \log(T)}{T}, 1]} \{r_2 : BSADF_{r_2}(r_0) < svc_{r_2}^{\alpha_T}\} \quad (5)$$

i .ci balon döneminin başlangıç noktası, geriye doğru supremum ADF istatistiği olan $BSADF_{r_2}(r_0)$ değerinin, r_2 alt örnekleminin ilgili kritik değeri olan $svc_{r_2}^{\alpha_T}$ değerini aştığı ilk zaman noktasıdır. Burada α_T anlamlılık düzeyi, toplam örneklem büyüklüğüne (T) bağlı olmaktadır. i .ci balon döneminin sora erme tarihi ise $r_2 \in [\hat{r}_{i,b} + \frac{\gamma \log(T)}{T}, 1]$ içerisinde $BSADF_{r_2}(r_0)$ değeri $svc_{r_2}^{\alpha_T}$ değerinin altında kaldığı zamandır. Burada $\gamma \log(T)$ balon döneminin süresini belirlemektedir. Sonrasında aynı prosedür $\hat{r}_2 \in [\hat{r}_{i,e}, 1]$ içerisindeki bir sonraki balon döneminin belirlenmesi için uygulanmaktadır (Geuder vd., 2019, s.181).

Ampirik uygulamada Phillips vd. (2015) takip edilerek Monte Carlo simülasyonu kullanılmıştır.

3.1.2. Lojistik regresyon yöntemi

Dijital para fiyatlarındaki balon oluşumları üzerinde yatırımcı ilgisinin etkisini ölçmek amacıyla Lojistik regresyon analizi yönteminden yararlanılmıştır. Lojistik regresyon modeli Denklem (6)'da gösterilmiştir (Shahzad vd., 2022, s.3).

$$\log\left(\frac{P(Y = 1|X)}{1 - P(Y = 1|X)}\right) = \beta_0 + \beta_1 X_t + \varepsilon_t \quad (6)$$

Phillips vd. (2015) yöntemi ile balon dönemlerinin belirlenmesinden sonra Google arama trendlerinin etkisini ölçmek amacıyla lojistik regresyon analizi uygulanmıştır. Balon dönemleri kukla değişken olarak ifade edilmiş ve regresyon analizinde bağımlı değişken olarak yer almıştır.

Denklem (6)'da Y balon varlığında (yani eğer $BSADF_{r_2}(r_0) > svc_{r_2}^{\alpha T}$ ise) 1, diğer durumda (yani eğer $BSADF_{r_2}(r_0) < svc_{r_2}^{\alpha T}$ ise) 0 değerini almaktadır. β_0 sabit terim, X_t bağımsız değişken olarak google arama trendleri ve ε_t ise lojistik dağılım izleyen hata terimidir (Shahzad vd., 2022, s.3).

3.2. Veri Seti

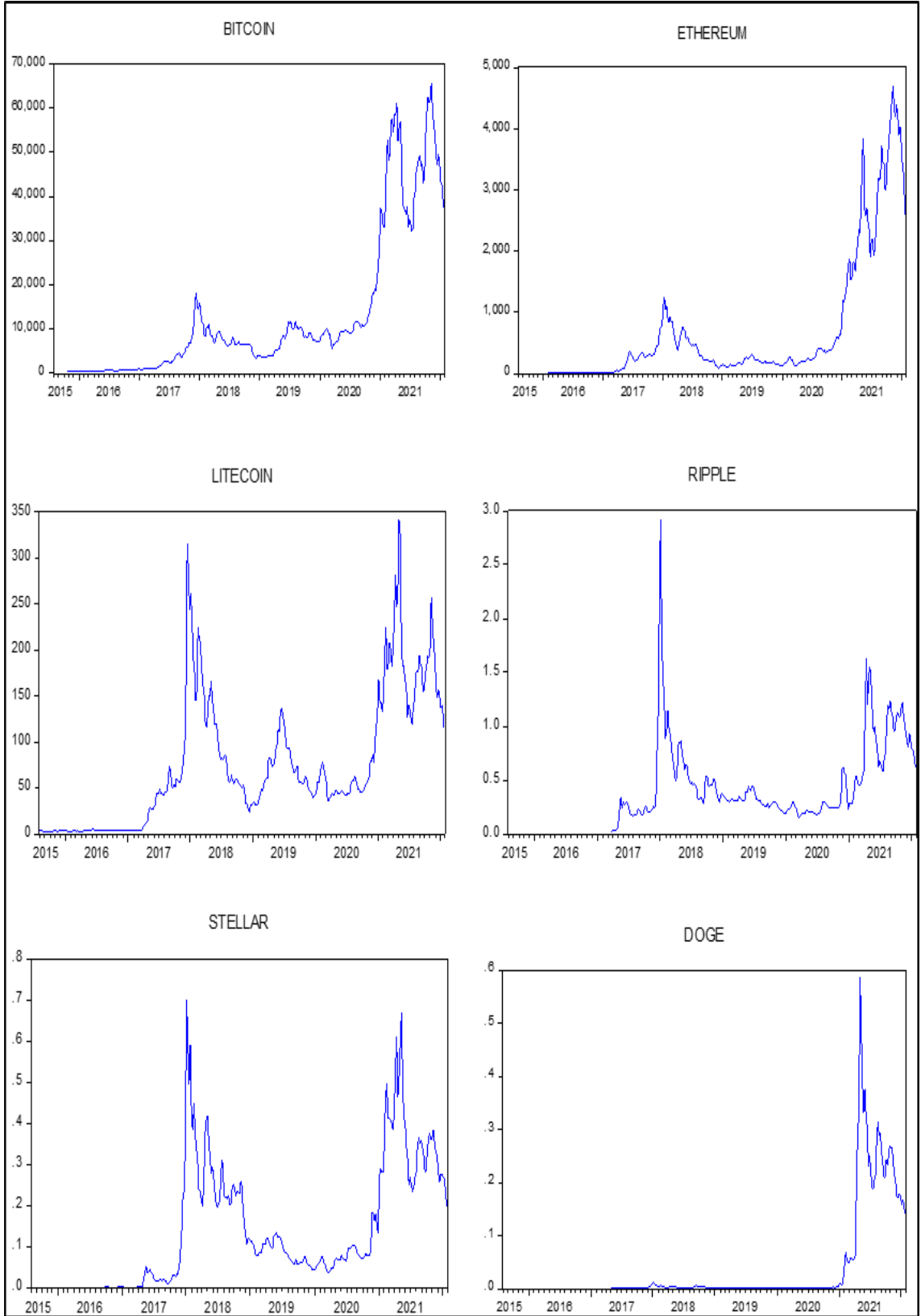
Kripto para piyasasında balon oluşumlarını incelemek amacıyla altı adet kripto para birimi seçilmiştir. Bu para birimleri çalışmanın yürütüldüğü tarih itibarıyla piyasa kapitalizasyonu bakımından ilk yirmi sırada yer alan para birimleri arasından seçilmiştir. Gronwald (2021) ile benzer şekilde Tether, Binance, Terra ve Dai gibi fiyatlarında yüksek kararlılık (stable coin) bulunan para birimleri araştırmanın dışında tutulmuştur. Literatürde kripto para piyasasında önemli balon oluşumlarının gözlemlendiği bir yıl olduğu için 2017 yılından sonra piyasaya sürülen paralar da piyasa kapitalizasyonları yüksek olsa bile kapsam dışı bırakılmıştır. Bu çerçevede en eski, en bilinen ve yüksek piyasa kapitalizasyonuna sahip altı adet kripto para seçilmiştir. Bunlar Bitcoin, Ethereum, Litecoin, Ripple, Dogecoin ve Stellar olup, araştırma periyodu Ethereum'un işlem görmeye başladığı 7 Ağustos 2015 ile 30 Ocak 2022 tarihleri arasındadır. GSADF istatistiğinin hesaplama süreci gözetilerek veriler haftalık olarak alınmıştır. Kripto para piyasasında görülmesi muhtemel haftanın günü etkisinden kaynaklanan bir anomalinin (Ma & Tanizaki, 2019) etkisinin bertaraf edilmesi amacıyla haftalık fiyatın belirlenmesinde 7 günlük kapanış fiyatlarının ortalaması kullanılmıştır. Tüm veriler <https://coinmarketcap.com/> internet sitesinden indirilmiştir. Veri setine ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Tanımlayıcı istatistikler

	Bitcoin	Ethereum	Litecoin	Ripple	Stellar	Dogecoin
Ortalama	12562.98	652.2002	74.44366	0.365884	0.134744	0.035252
Orta Değer	7126.469	218.8729	54.59571	0.268829	0.07716	0.002537
En büyük	65510.88	4694.093	341.3643	2.912857	0.701057	0.587529
En küçük	226.4657	0.515729	2.861429	0.004245	0.001501	0.000116
Std. Sapma	16459.87	1062.88	71.02072	0.390503	0.149571	0.088871
Çarpıklık	1.739074	2.169606	1.162291	2.00453	1.244963	2.927631
Basıklık	4.769941	6.687669	3.887328	9.420155	3.950127	11.82632
Jarque-Bera	215.1266	458.0408	87.44839	809.2346	100.3225	1584.655
Olasılık (J-B)	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Gözlem sayısı	339	339	339	339	339	339

Para birimleri incelendiğinde Bitcoin'in ortalama fiyatının dikkat çekici şekilde diğerlerinden yüksek olduğu görülmektedir. Standart sapmaların ise Litecoin dışında tüm para birimlerinde ortalamanın üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durum kripto paraların bilinen yüksek volatilitésinin bir yansıması olmaktadır. Serilerin normal dağılım sergilemediği de gerek çarpıklık ve basıklık değerlerine gerekse anlamlı Jarque Bera istatistiğine bakılarak söylenebilmektedir. Para birimlerinin zaman yolu grafikleri Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekilde 1'de tüm para birimleri için volatilitenin hayli yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak Bitcoin ile Ethereum'un; Litecoin ile de Ripple ve Stellar'ın benzer patternler izlediği görülmektedir. 2017 sonu-2018 başında ve 2021'in başından itibaren tüm para birimlerinde ciddi fiyat artışları meydana gelmiştir. Ancak belirli süreler devam eden bu fiyat artışlarını fiyat çöküşleri izlemiştir.



Şekil 1. Kripto para birimlerinin zaman yolu grafikleri

3.3. Bulgular

3.3.1. Kripto paraların balon dönemlerinin tespit edilmesi

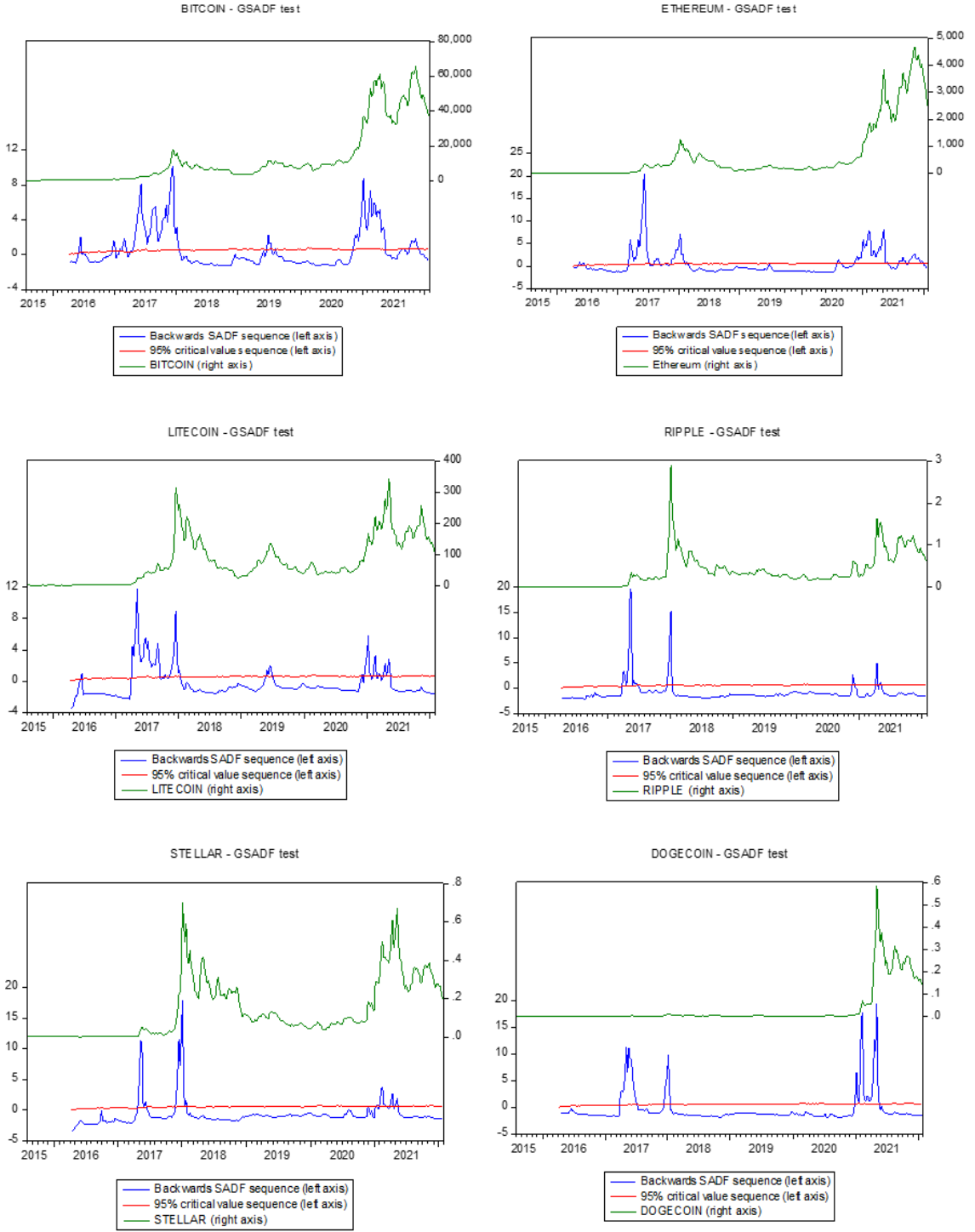
339 gözlemden oluşan veri setlerinin her bir kripto para için ayrı ayrı olmak üzere Phillips vd. (2015) prosedürü ve Monte Carlo simülasyonu ile analiz edilmesi sonucu belirlenen balon dönemleri Şekil 2’de gösterilmektedir. GSADF testler istatistikleri ise Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. GSADF test istatistikleri

	Bitcoin	Ethereum	Litecoin	Ripple	Stellar	Dogecoin
GSADF	10.21067	20.47395	11.81475	19.60145	17.82173	19.44644
Olasılık	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Kritik Değerler	%99 düzeyi	2.931601				
	%95 düzeyi	2.245733				
	%90 düzeyi	1.981176				
Not: Kritik değerler Monte Carlo simülasyonuna dayalıdır. Pencere genişliği 37 alınmış olup, İterasyon sayısı 1000’dir.						

GSADF istatistik değerlerinin kritik değerlerden büyük olması ilgili kripto paralarda çoklu balon oluşumlarının varlığını ifade etmektedir. Balonların hangi dönemlerde oluştuğunu Şekil 2’de yer alan grafiklerde daha net görmek mümkündür. Grafiklerde test istatistiklerinin (mavi çizgi) kritik değerlerin (kırmızı çizgi) üzerine çıktığı dönemler balon dönemlerini göstermektedir. Dolayısıyla genel olarak 2017 yılı boyunca, 2018 başında ve 2020 yılının ikinci yarısından sonra tüm kripto paralarda balonların varlığı görülmektedir.

Şekil 2’de yer alan grafiklerde dikkat çekici olan nokta farklı kripto para fiyatlarında balonların tam olarak aynı tarihlerde oluşmasıdır da yaklaşık olarak aynı dönemlerde gerçekleştikleridir. Nitekim Chowdhury vd. (2021) yükseliş dönemlerinde kripto paralar arasında hem karşılıklı bağıllık hem de bulaşma bulunduğu dair güçlü kanıtlar elde etmişlerdir. Bu durum kripto para piyasasında yatırımcıların fırsatı kaçırma korkusu (FOMO) ile tetiklenen bir sürü davranışının işareti gibi görülebilmekte ve balonların birtakım temellerden ziyade spekülasyon kararlarıyla ilişkili olduğunu düşündürmektedir.



Şekil 2. Kripto para fiyat balonlarının oluşumu

Fiyat balonlarının ortaya çıktığı dönemler, tarihler itibarıyla Tablo 3’te sunulmuştur. Söz konusu tarihler GSADF istatistik değerlerinin kritik değerlerin üzerinde olduğu tarihler baz alınarak belirlenmiştir.

Tablo 3. Balonların başlama ve bitiş tarihleri ile yaklaşık süreleri

Bitcoin	Ethereum	Litecoin	Ripple	Stellar	Dogecoin
7.06.2016- 21.06.2016 (2 hafta)	17.05.2016- 21.06.2016 (5 Hafta)	7.06.2016- 21.06.2016 (2 hafta)	28.03.2017- 20.06.2017 (13 Hafta)	24.04.2017- 13.06.2017 (7 Hafta)	28.03.2017- 4.07.2017 (14 Hafta)
20.12.2016- 10.01.2017 (3 Hafta)	7.03.2017- 11.07.2017 (18 Hafta)	4.04.2017- 12.09.2017 (23 Hafta)	12.12.2017- 09.01.2018 (4 Hafta)	28.11.2017- 30.01.2018 (9 Hafta)	12.12.2017- 16.01.2018 (5 Hafta)
31.01.2017- 7.02.2017 (1 Hafta)	1.08.2017- 12.09.2017 (6 Hafta)	26.09.2017- 3.10.2017 (1 Hafta)	22.11.2020- 06.12.2020 (2 Hafta)	10.01.2021- 17.01.2021 (1 Hafta)	27.12.2020- 23.05.2021 (21 Hafta)
14.02.2017- 21.03.2017 (5 Hafta)	10.10.2017- 17.10.2017 (1 Hafta)	10.10.2017- 24.10.2017 (2 Hafta)	04.04.2021- 18.04.2021 (2 Hafta)	31.01.2021- 14.03.2021 (6 Hafta)	
4.04.2017- 16.01.2018 (41 Hafta)	14.11.2017- 6.02.2018 (12 Hafta)	7.11.2017- 9.01.2018 (9 Hafta)	25.04.2021- 9.05.2021 (2 Hafta)	28.03.2021- 18.04.2021 (3 Hafta)	
18.06.2019- 14.07.2019 (4 Hafta)	13.02.2018- 20.02.2018 (1 Hafta)	26.05.2019- 30.06.2019 (5 Hafta)		2.05.2021- 16.05.2021 (2 Hafta)	
5.08.2019- 11.08.2019 (1 Hafta)	2.08.2020- 23.08.2020 (3 Hafta)	29.11.2020- 6.12.2020 (1 Hafta)			
8.11.2020- 16.05.2021 (27 Hafta)	15.11.2020- 6.06.2021 (29 Hafta)	13.12.2020- 24.01.2021 (5 Hafta)			
29.08.2021- 5.08.2021 (1 Hafta)	8.08.2021- 19.09.2021 (6 Hafta)	31.01.2021- 21.02.2021 (3 Hafta)			
3.10.2021- 28.11.2021 (8 Hafta)	3.10.2021- 2.01.2022 (13 Hafta)	7.03.2021- 21.03.2021 (2 Hafta)			
		4.04.2021- 16.05.2021 (6 Hafta)			

Tablo 3'te her bir kripto para için balonların başlangıç ve bitiş tarihleri ile süreleri yer almaktadır. En çok sayıda ve en uzun süreli balonların 2017 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Ardından 2020 ve 2021 yıllarında balonlara rastlanmaktadır. 2017 sonunda gerçekleşen büyük fiyat balonundan sonra meydana gelen çöküşün, Güney Kore'de kripto para borsalarına yönelik düzenlemelerin etkisiyle gerçekleştiği ileri sürülmektedir (Wheatley vd., 2019). Bu tarihte Güney Kore, kripto para alım-satımında spekülasyonların denetlenmesi için ek tedbirler uygulayacağını bildirmiştir (Dünya Gazetesi, 2017). Balon oluşum ve sona erme süreçlerinde yatırımcı ilgisinin yanı sıra çeşitli politikacıların ve teknoloji girişimcilerinin (örneğin Donald Trump ve Elon Musk) sosyal medya iletilerinin de tetikleyici olabileceğine dair çalışmalar bulunmaktadır (Huynh, 2021; Shahzad vd., 2022).

İlgili dönem içerisinde en çok balon gözlenen para birimi Litecoin olmakla birlikte toplam süreye bakıldığında 94 hafta ile Ethereum ve 93 hafta ile Bitcoin ilk sıralarda yer almaktadır. Litecoin’de bu süre 59 hafta olarak gerçekleşmiştir. Ripple, Stellar ve Dogecoin’de meydana gelen balonların diğerlerine göre hem daha az sayıda hem de daha kısa süreli olduğu gözlenmektedir. Bir diğer dikkat çeken durum ise Bitcoin, Ethereum ve Litecoin’de balonların Ripple, Stellar ve Dogecoin’e göre daha erken ortaya çıkmasıdır. Tarihsel olarak bakıldığında genel olarak Bitcoin fiyatındaki balonların diğer balonlara öncülük ettiği söylenebilirse de bazı dönemlerde Litecoin ve Ethereum’da balonların daha erken başladığı ya da bağımsız balon oluşumları gözlemlendiği görülebilmektedir. Benzer bir bulgu Chowdhury vd. (2021) tarafından da ortaya konulmuş ve yazarlar Bitcoin’deki yükselişlerin Ripple hariç diğer kripto paralarla ya eş zamanlı ya da diğerlerinden önce gerçekleştiğini tespit etmişlerdir.

Bouri vd. (2019) tüm paralarda özellikle 2017 yılında çoklu patlama dönemleri gözlemlemişlerdir. Yazarların Bitcoin’in uzun süreli patlamalara en fazla konu olan para olduğu yönündeki tespitler bu çalışmada elde edilen bulgularla desteklenmektedir.

Gronwald (2021) tüm kripto para fiyatlarının, özellikle 2017 yılında geçici patlama dönemleri sergilediğini ortaya koymuştur. Fruehwirt vd. (2021) 18 Aralık 2017 tarihini Bitcoin’in en büyük piki olarak ifade etmiştir. Motasser vd. (2021) 2017 sonu, 2018 başı ve 2020 boyunca olmak üzere üç balon dönemi tespit etmişlerdir. Anyfantaki ve diğerlerinin (2021) çalışmalarında Bitcoin, Ethereum, Ripple ve Litecoin incelenmiş ve ilk ikisi toplamda en çok sayıda balon oluşan güne sahip paralar olmuştur. Bu çalışmada gerçekleştirilen GSADF testinden elde edilen bulgular sözü geçen çalışmaların tamamı ile uyumlu görünmektedir.

3.3.2. Yatırımcı ilgisinin balon oluşumu üzerindeki etkisi

Kristoufek (2013, s.2) yatırımcı duyarlılığını temsil edecek bir değişken bulmanın zorluğuna vurgu yapmış, ancak Google trends ve Wikipedia arama sorgularının, finansal uygulamalarda kullanışlı bir bilgi kaynağı olduğunun kanıtlandığını ifade etmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada Google trends arama sorguları yatırımcı ilgi ve dikkatinin temsilcisi olarak kullanılmıştır. Google trends aramalarına ait beş yıllık haftalık bazda hacim değişkeni <https://trends.google.com/trends/?geo=TR> sitesinden elde edilmiş ve lojistik regresyon analizinde bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Bağımlı değişken ise her bir kripto para için GSADF istatistinin kritik değerinin üzerine çıktığı tarihlere 1, diğer tarihlere 0 değeri verilerek oluşturulan ikili ölçekli balon değişkenidir.

Lojistik regresyon analizinden elde edilen bulgular Tablo 4’te sunulmuştur. Google trends sorgusundan haftalık veri seti elde edebilmek amacıyla¹ sorgu dönemi 01.01.2017-02.01.2022 olarak belirlenmiş ve balon dönemlerine ait kukla değişkenler de bu tarih aralığına göre yeniden düzenlenmiştir. Böylece 262 haftalık gözlemden oluşan değişkenler ile lojistik regresyon analizi gerçekleştirilmiş ve Tablo 4’te yer alan sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre incelenen tüm kripto paraların balon oluşumları üzerinde, yatırımcı ilgisinin temsilcisi olarak kullanılan “Bitcoin” terimi Google arama hacmi değişkeninin anlamlı olduğu görülmektedir. Anlamlılık seviyesi Ripple için %5, diğer kripto paralar için %1 olarak bulunmuştur. Ripple için kurulan modelde McFadden R² değerinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bununla beraber elde edilen sonuçların genel olarak kripto para fiyatlarındaki balonların spekülasyon olarak meydana geldiği görüşünü desteklediği söylenebilir.

Tablo 4. Lojistik regresyon analizi sonuçları

	Bitcoin	Ethereum	Litecoin	Ripple	Stellar	Dogecoin
Google_Bitcoin	0.0709 *** (0.0121)	0.1304 *** (0.0180)	0.0580 *** (0.0105)	0.0220 ** (0.0105)	0.0878 *** (0.0141)	0.0674 *** (0.0114)
Sabit	-2.0596 *** (0.2711)	-3.1802 *** (0.3644)	-2.5448 *** (0.2902)	-2.8332 *** (0.3445)	-4.5236 *** (0.5110)	-3.3518 *** (0.3608)
McFadden R ²	0.1562	0.3162	0.1458	0.0247	0.3427	0.2106
LR istatistiği	52.6575	106.1692	40.3848	3.8524	61.0431	47.1609
Olasılık (LR)	0.0000	0.0000	0.0000	0.0497	0.0000	0.0000
Parantez içerisindeki değerler standart hatalardır. *** sembolü %1 anlamlılık seviyesini; ** sembolü ise %5 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.						

4. SONUÇLAR

Kripto paralar ilk ortaya çıktıklarında bir ödeme aracı olarak geleneksel para birimlerinin ikamesi olarak görülmüş olmalarına rağmen sergiledikleri hızlı değer artışı ile birlikte yatırımcıların portföylerinde yeni bir yatırım aracı olarak yer almaya başlamışlardır. Her ne kadar geleneksel finansal piyasalarla (pay piyasaları, tahvil piyasaları, emtia piyasaları vb.) karşılıklı bağımlılıkları konusunda literatürde kesin bir fikir birliği bulunmasa da pek çok yatırımcı kripto paraları bir çeşitlendirme fırsatı hatta güvenli liman olarak talep etmektedir. Ancak bu varlıkların belirli bir temel fiyatı olmaması ya da içsel değerinin hesaplanabileceği

¹ Beş yılı aşan aralıklar için Google trends sorgusu arama endeksini aylık olarak sağlamakta, haftalık dağılım elde edilememektedir. Bu nedenle çalışmada ilgili değişken beş yıllık zaman dilimi ile sınırlandırılmış ve haftalık veri seti elde edilmiştir.

ekonomik temellerin bulunmayışı nedeniyle spekülasyona son derece açık olmaları, fiyatlarında aşırı oynaklıklar görülmesine ve getirileri ile ilgili önemli belirsizlikler doğmasına neden olmaktadır.

Kripto paralar yüksek volatilité özellikleri ile bilinirler ve son yıllarda dramatik fiyat yükselişleri ve düşüşleri deneyimlemişlerdir. Bu da kripto paraların balon oluşturup oluşturmadıkları konularındaki tartışmaları tetiklemiştir (Enoksen vd., 2020, s.129). Buradan hareketle bu çalışmada GSADF yöntemi kullanılarak altı kripto para için fiyat balonlarının varlığı araştırılmıştır. 7 Ağustos 2015-30 Ocak 2022 dönemini kapsayan çalışmada, incelenen tüm kripto paralar için farklı sayı ve uzunlukta balon oluşumları tespit edilmiştir. Bu balonlarla ilgili dikkat çekici özelliklerden biri tüm kripto para balonlarının yaklaşık olarak aynı dönemlerde ortaya çıkmış olmasıdır. Bu sonuç kripto para fiyatlarını yönlendiren temel bir faktör olarak yatırımcı ilgisini akla getirmektedir. Dolayısıyla araştırmanın ikinci bölümünde yatırımcı ilgisinin temsilcisi olarak Google trends aramalarının, tespit edilen balonların meydana gelmesinde etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Lojistik regresyon analizinden elde edilen sonuçlar bu varsayımı doğrulamaktadır. Yatırımcı ilgisinin balon oluşumunda etkili bulunması, spekülative oldukları zaten bilinen bu varlıkların fiyat oluşumlarının sürü davranışı, fırsatı kaçırma korkusu ve benzeri davranışsal önyargılar tarafından yürütüldüğüne dair bir işaret sunmaktadır. Dijital paraların fiyat hareketlerinden kazanç elde etmek ya da risklerinden korunmak isteyen kullanıcıların, Google aramaları, Wikipedia görüntülemeleri ve sosyal medya içerikleri gibi yatırımcı ilgisini ortaya koyan bilgi kaynaklarını analiz ederek pozisyonlarını revize etmeleri önerilebilir.

Her ne kadar kripto para piyasasının reel ekonomiyle bir bağlantısının olmadığı, tamamen dijital olarak üretilip yine dijital ortamlarda işlem gördüğü ileri sürülse de bazı çalışmalar reel ekonomi ve kripto para dünyası arasında çeşitli kanallardan bağlantı yollarının açılabilceğini ortaya koymaktadır. Örneğin Caferra (2022) reel ve dijital piyasaların yatırımcılar arasındaki duyarlılık yayılımından kaynaklı olarak birbirini etkilediğini tespit etmiştir. Bu bakımdan kripto paraların yüksek volatilitesi, istikrarsızlığı, balon oluşumları ve spekülative özellikleri dikkate alınmak suretiyle yatırımcı duyarlılığından nasıl etkilendiğinin de belirlenmesi, her kesimden piyasa katılımcısı için dikkate alınması gereken bir konudur.

Diğer taraftan kripto para piyasasındaki getirilerin geleneksel finansal piyasalardaki getirilerle genellikle bağlantısının zayıf olduğu yönünde sonuçlar ortaya koyan çok sayıda çalışma bulunmaktadır (örneğin Corbet vd., 2018; Tiwari, Raheem & Kang, 2019; Bouri vd.,

2020; Lopez-Carbarcos vd., 2021). Bununla birlikte kripto paraların güvenli liman, çeşitlendirme ya da riskten korunme (hedging) kabiliyetleri değerlendirilirken, patlayabilirlik (explosiveness) özellikleri dolayısıyla aşırı risk oluşturabilecek balon oluşumlarının da dikkate alınması önerilebilir.

Bundan sonra yürütülecek çalışmalarda daha farklı kripto para türlerinin araştırmaya dahil edilmesi suretiyle kapsamın genişletilmesi, yatırımcı duyarlılığını temsilen farklı göstergelerin etkilerinin incelenmesi, duyarlılık analizlerine ilişkin matematiksel yöntemlerden yararlanılması ve aradaki ilişkinin gelişmiş metodlarda test edilmesi, bulguların genellenmesi bağlamında yararlı olacaktır.

Bu çalışmadan elde edilen bulguların portföyleri için çeşitlendirme imkanlarını araştıran yatırımcılar ve portföy yöneticileri kadar, kripto paraların resmi olarak tanınması ve kullanımı noktasında düzenlemeler yapma çalışmaları yürüten kamu otoritelerine önemli çıkarımlar sağlayacağı düşünülmektedir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Ali, R., Clews, R., & Southgate, J. (2014). The economics of digital currencies. *Bank of England Quarterly Bulletin*, 2014Q3, 276-286.

Anyfantaki, S., Arvanitis, S., & Topaloglou, N. (2021). Diversification benefits in the cryptocurrency market under mild explosivity. *European Journal of Operational Research*, 295, 378-393. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2021.02.058>

Baur, D. G., & Dimpfl, T. (2018). Asymmetric volatility in cryptocurrencies. *Economic Letters*, 173, 148-151. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2018.10.008>

Bouoiyour, J., Selmi, R., & Tiwari, A. (2014). Is Bitcoin business income or aspeculative bubble? Unconditional vs. conditional frequency domain analysis. *MPRA Working Paper*, No. 59595. Retrieved from <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/59595/>

Bouri, E., Shahzad, S. J. H., & Roubaud, D. (2019). Co-explosivity in the cryptocurrency market. *Finance Research Letters*, 29, 178-183. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2018.07.005>

Bouri, E., Shahzad, S. J. H., Roubaud, D., Kristoufek, L., & Lucey, B. (2020). Bitocin, gold and commodities as safe havens for stocks: New insight through wavelet analysis. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 77, 156-164. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2020.03.004>

Caferra, R. (2022). Sentiment spillover and price dynamics: Information flow in the cryptocurrency and stock market. *Physica A*, 593, 126983. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2022.126983>

- Cagli, E. C. (2019). Explosive behavior in the prices of Bitcoin and altcoins. *Finance Research Letters*, 29, 398-403. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2018.09.007>
- Chaim, P., & Laurini, M. L. (2019). Is Bitcoin a bubble? *Physica A*, 517, 222-232. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2018.11.031>
- Cheah, E. T., & Fry, J. (2015). Speculative bubbles in Bitcoin markets? An empirical investigation into the fundamental value of Bitcoin. *Economics Letters*, 130, 32-36. <http://dx.doi.org/10.1016/j.econlet.2015.02.029>
- Chen, C. Y.-H., & Hafner, C. M. (2019). Sentiment-induced bubbles in the cryptocurrency market. *Journal of Risk and Financial Management*, 12(53), doi:10.3390/jrfm12020053
- Cheung, A. (W.-K.), Roca, E., & Su, J.-J. (2015). Crypto-currency bubbles: an application of the Phillips-Shi-Yu (2013) methodology on Mt. Gox Bitcoin prices. *Applied Economics*, 47(23), 2348-2358. <http://dx.doi.org/10.1080/00036846.2015.1005827>
- Chowdhury, Md. S. R., Damianov, D. S., & Elsayed, A. H. (2021). Bubbles and crashes in cryptocurrencies: Interdependence, contagion or asset rotation? *Finance Research Letters*, 102494. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2021.102494>
- Ciaian, P., Rajcaniova, M., & Kancs, d'A. (2016). The economics of Bitcoin price formation. *Applied Economics*, 48(19), 1799-1815. <https://doi.org/10.1080/00036846.2015.1109038>
- Corbet, S., Lucey, B., & Yarovaya, L. (2018). Datestamping the Bitcoin and Ethereum bubbles. *Finance Research Letters*, 26, 81-88. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2017.12.006>
- Corbet, S., Meegan, A., Larkin, C., Lucey, B., & Yarovaya, L. (2018). Exploring the dynamic relationships between cryptocurrencies and other financial assets. *Economics Letters*, 165, 28-34. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2018.01.004>
- Cretarola, A., & Figa-Talamanca, G. (2020). Bubble regime identification in an attention-based model for bitcoin and ethereum price dynamics. *Economics Letters*, 191, 108831. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2019.108831>
- Cretarola, A., & Figa-Talamanca, G. (2021). Detecting bubbles in Bitcoin price dynamics via market exuberance. *Annals of Operations Research*, 299, 459-479. <https://doi.org/10.1007/s10479-019-03321-z>
- Cross, J. L., Hou, C., & Trinh, K. (2021). Returns, volatility and the cryptocurrency bubble of 2017-18. *Economic Modelling*, 104, 105643. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2021.105643>
- Dastgir, S., Demir, E., Downing, G., Gozgor, G., & Lau, C. K. M. (2019). The causal relationship between Bitcoin attention and Bitcoin returns: Evidence from Copula-based Granger causality test. *Finance Research Letters*, 28, 160-164. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2018.04.019>
- Dünya Gazetesi (28 Aralık 2017). *Güney Kore sanal para borsaları kapatılabilir*. Erişim tarihi: 11.02.2022, <https://www.dunya.com/dunya/guney-kore-sanal-para-borsalari-kapatilabilir-haberi-396211>
- Enoksen, F. A., Landsnes, Ch. J., Lucivjanska, K., & Molnar, P. (2020). Understanding risk of bubbles in cryptocurrencies. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 176, 129-144. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2020.05.005>
- Fruehwirt, W., Hochfilzer, L., Weydemann, L., & Roberts, S. (2021). Cumulation, crash, coherency: A cryptocurrency bubble wavelet analysis. *Finance Research Letters*, 40, 101668. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101668>
- Fry, J. (2018). Booms, busts and heavy-tails: The story of Bitcoin and cryptocurrency markets? *Economics Letters*, 171, 225-229. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2018.08.008>
- Fry, J., & Cheah, E.-T. (2016). Negative bubbles and shocks in cryptocurrency markets. *International Review of Financial Analysis*, 47, 343-352. <http://dx.doi.org/10.1016/j.irfa.2016.02.008>

Georgoula, I., Purnarakis, D., Bilanakos, C., Sotiropoulos, D. N., & Giaglis, G. M. (2015). *Using time-series and sentiment analysis to detect the determinants of Bitcoin prices.*

Geuder, J., Kinateder, H., & Wagner, N. F. (2019). Cryptocurrencies as financial bubbles: The case of Bitcoin. *Finance Research Letters*, 31, 179-184. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2018.11.011>

Gronwald, M. (2021). How explosive are cryptocurrency prices? *Finance Research Letters*, 101603. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101603>

Huynh, T. L. D. (2021). Does Bitcoin reacts Trump's tweets? *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 31, 100546. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2021.100546>

Karalevicius, V., Degrande, N., & De Weerd, J. (2018). Using sentiment analysis to predict intraday Bitcoin price movements. *Journal of Risk Finance*, 19(1), 56-75. <https://doi.org/10.1108/JRF-06-2017-0092>

Kjaerland, F., Khazal, A., Krogstad, E. A., Nordstrom, F. B. G., & Oust, A. (2018). An analysis of Bitcoin price dynamics. *Journal of Risk and Financial Management*, 11(63). <https://doi.org/10.3390/jrfm11040063>

Kristoufek, L. (2013). Bitcoin meets Google Trends and Wikipedia: Quantifying the relationship between phenomena of the internet era. *Nature Scientific Reports*, 3, 3415. <https://doi.org/10.1038/srep03415>

Kyriazis, N., Papadamou, S., & Corbet, S. (2020). A systematic review of the bubble Dynamics of cryptocurrency prices. *Research in International Business and Finance*, 54, 101254. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2020.101254>

Lopez-Cabarcos, M. A., Perez-Pico, A. M., Pineiro-Chousa, J., & Sevic, A. (2021). Bitcoin volatility, stock market and investor sentiment. Are they connected? *Finance Research Letters*, 38, 101399. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2019.101399>

Ma, D., & Tanizaki, H. (2019). The day-of-the-week effect on Bitcoin return and volatility. *Research in International Business and Finance*, 49, 127-136. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2019.02.003>

Montasser, G. E., Chafeddine, L., & Benhamed, A. (2021). COVID-19, cryptocurrencies bubbles and digital market efficiency: Sensitivity and similarity analysis. *Finance Research Letters*. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2021.102362>

Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. Erişim tarihi: 01.03.2022, <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>

Phillips, P. C. B., Shi, S., & Yu, J. (2015). Testing for multiple bubbles: Historical episodes of exuberance and collapse in the S&P 500. *International Economic Review*, 56(4), 1043-1077. <https://doi.org/10.1111/iere.12131>

Phillips, P. C. B., Wu, Y., & Yu, J. (2011). Explosive behavior in the 1990s NASDAQ: When did exuberance escalate asset values? *International Economic Review*, 52(1), 201-226. <https://www.jstor.org/stable/23016628>

Shahzad, S. J. H., Anas, M., & Bouri, E. (2022). Price explosiveness in cryptocurrencies and Elon Musk's tweets. *Finance Research Letters*. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.102695>

Smales, L. A. (2022). Investor attention in cryptocurrency markets. *International Review of Financial Analysis*, 79, 101972. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2021.101972>

The Guardian. (2 Şubat 2018). Bitcoin biggest bubble in history, says economist who predicted 2008 crash. Erişim tarihi: 15.02.2022, <https://www.theguardian.com/technology/2018/feb/02/bitcoin-biggest-bubble-in-history-says-economist-who-predicted-2008-crash>

Tiwari, A. K., Raheem, I. D., & Kang, S. H. (2019). Time-varying dynamic conditional correlation between stock and cryptocurrency markets using Copula-ADCC-EGARCH model. *Physica A*, 535, 122295. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2019.122295>

Wheatley, S., Sornette, D., Huber, T., Reppen, M., & Gantner, R. N. (2019). Are Bitcoin bubbles predictable? Combining a generalized Metcalfe's law and the log-periodic power law singularity model. *Royal Society Open Science*, 6, 180538. <http://dx.doi.org/10.1098/rsos.180538>



Fear, Depression and Anxiety Levels of Nurses Working in Pandemic Outpatient Clinics in the Late Period of the COVID-19 Epidemic¹

Fuat YALMAN^{1*} 

¹ Asst. Prof. Dr., Düzce University, Düzce, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 24.02.2022

Doi:10.31200/makuubd.1078615

Kabul Tarihi/Accepted: 14.03.2022

Araştırma Makalesi/Research Article

ABSTRACT

The primary purpose of this study is to determine the correlational and structural relationships between the fear, depression and anxiety levels of nurses working in pandemic outpatient clinics during the period when the new coronavirus epidemic was accepted by all segments of the society and learning to live with the epidemic. Hospital-based cross-sectional study design was used in the study. The research population consisted of the nurse employees of six public hospitals with at least 1500 beds operating in different regions of Istanbul. Using the online questionnaire technique, data were collected from 450 nurses who worked in the COVID-19 pandemic outpatient clinic. IBM SPSS 23 and AMOS package programs were used in the analysis of the data. It was determined that the fear (mean:2.32), depression (mean:2.56), and anxiety (mean:2.32) levels of the nurses working in the pandemic outpatient clinics were partially lower than in the previous periods of the epidemic. Structural equation analysis revealed that the positive relationship between fear, depression and anxiety related to the COVID-19 epidemic had a high and acceptable fit index. In the late period of the COVID-19 epidemic, the fear, depression and anxiety levels of nurses working in pandemic outpatient clinics have partially decreased. There are reciprocal and strong positive relationships between the levels of fear, depression and anxiety caused by COVID-19.

Keywords: COVID-19, Fear, Depression, Anxiety, Nurses.

¹ This research was carried out upon the approval of the ethics committee of Duzce University Scientific Research and Publication Ethics Committee (Date: 09.04.2021, Decision Number: 2021/113).

COVID-19 Salgınının Geç Döneminde Pandemi Polikliniklerinde Çalışan Hemşirelerin Korku, Depresyon ve Kaygı Düzeyleri

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, yeni koronavirüs salgınının toplumun tüm kesimleri tarafından kabul edildiği ve salgınla yaşamının öğrenildiği dönemde pandemi polikliniklerinde çalışan hemşirelerin korku, depresyon ve kaygı düzeyleri arasındaki korelasyonel ve yapısal ilişkileri tespit etmektir. Araştırmada hastane temelli kesitsel çalışma tasarımı kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini İstanbul ilinde farklı bölgelerde faaliyet gösteren en az 1500'er yataklı altı kamu hastanesinin hemşire çalışanları oluşturmuştur. Veriler çevrimiçi anket tekniği kullanılarak COVID-19 pandemi polikliniğinde çalışmış olan 450 hemşireden toplanmıştır. Verilerin analizinde IBM SPSS 23 ve AMOS paket programları kullanılmıştır. Pandemi polikliniklerinde çalışan hemşirelerin korku (ort:2,32), depresyon (ort:2,56) ve kaygı (ort:2,32) düzeylerinin salgının önceki dönemlerine göre kısmen daha düşük çıktığı tespit edilmiştir. Yapısal eşitlik analizi, COVID-19 salgınına ilişkin korku, depresyon ve kaygı düzeyi arasındaki pozitif ilişkinin yüksek düzeyde ve kabul edilebilir bir uyum indeksine sahip olduğunu ortaya koymuştur. COVID-19 salgınının geç döneminde pandemi polikliniklerinde çalışan hemşirelerin korku, depresyon ve kaygı düzeyleri kısmen azalmıştır. COVID-19 kaynaklı korku, depresyon ve kaygı düzeyleri arasında karşılıklı ve güçlü pozitif ilişkiler vardır.

Anahtar kelimeler: COVID-19, Korku, Depresyon, Kaygı, Hemşireler.

1. INTRODUCTION AND LITERATURE REVIEW

The COVID-19 disease, called the new type of coronavirus, has led to a serious epidemic originating in China, which has quickly become a global pandemic and has unprecedented consequences in the modern era (Garfin et al., 2020). Therefore, the World Health Organization declared the COVID-19 outbreak as "an emergency of international importance for public health" on January 30, 2020, and as a pandemic on March 11, 2020 (World Health Organization, 2020a). As of February 11, 2021, approximately 108 million people worldwide have been infected with this virus, and the number of deaths has approached 2 million 500 thousand people (Worldometer, 2021).

In the COVID-19 process, in addition to the unprecedented harsh quarantine measures, the curfews that started in many regions, the quarantine practices and the fact that citizens do not leave their homes unless it is mandatory, have adversely affected people's lives in many

ways. Therefore, all these developments have led to the emergence of various psychological problems such as fear, depression, stress and anxiety (Gao et al., 2020; Qiu Xiao et al., 2020). It has been stated that many different sources can trigger depression, anxiety and fear of COVID-19. Therefore, the head of fear of COVID-19 and anxiety and the level of experienced stress depends on the personality and perspective of events. It can be said that there is an interaction between fear of COVID-19, depression and anxiety (Kapçı, 2004). It has been observed that people's symptoms of fear, depression or anxiety during epidemic periods are strongly related to the intensity of the epidemic, and people closely monitor the number of new cases per day (Leung et al., 2005).

On the other hand, from a physiological perspective, fear of COVID-19 and anxiety are basic emotions that activate the sympathetic nervous system's "fight or flight" response and provide a rapid response when faced with an imminent threat. The contagious nature of the infection, its imminent threat and invisibility to the eye, and the increasing influence of the virus are the most important reasons why the COVID-19 Pandemic causes fear of COVID-19 or anxiety in both the society and healthcare workers (Pappas et al., 2009). The psychological responses that emerge during the Pandemic range from excessive fear of COVID-19 to indifference to fatalism. In some cases, psychological effects can be severe and prolonged (Taylor, 2019).

In addition, the COVID-19 process is not yet fully known, close contact is the greatest risk of transmission, and the disease has caused many deaths (World Health Organization, 2020b). All this has negatively affected people all over the World (Telli & Altun, 2020). Nurses have important duties in the fight against the disease (Gudi et al., 2020). At the same time, this Pandemic resulted in psychological affairs, including anxiety, depression and stress (Duan & Zhu, 2020). Similarly, previous studies showed that anxiety, depression, and fear of COVID-19 levels of individuals increased during infectious diseases such as SARS (Wu et al., 2005). Therefore, the COVID-19 Pandemic is predicted to pose severe threats to physical health and lives and trigger a wide range of psychological conditions such as depression, fear of COVID-19 and anxiety.

The first evidence from studies shows that COVID-19 is related to mental illnesses (Lai et al., 2020). For example, in a study consisting of about 9,000 people performed on social media, it was stated that 67.3% of the participants were highly or highly anxious about COVID-19. In contrast, 48.8% choose to self-isolate to avoid COVID-19 (Nelson et al., 2020). The fact

that the disease is transmitted by close contact has also increased the anxiety of healthcare professionals working directly with the patient. In particular, nurses are the occupational group that stays together with the patient for the longest time and works in close contact (Lai et al., 2020; Temel & Ertin, 2020). This situation may cause nurses to increase their fear and anxiety levels and experience death anxiety (Ergun et al., 2016; Sharif et al., 2016). Thus, the COVID-19 Pandemic has resulted in widespread depression, fear of COVID-19 and anxiety (Ahorsu et al., 2020). During the Pandemic, depression, fear of COVID-19 and anxiety interact in multiple ways; the tendency to negatively respond to uncertain events in emotional and behavioural patterns manifest themselves as fear of COVID-19, anxiety and intolerance (Buhr & Dugas, 2002).

It has been reported that about a quarter of university students show at least mild anxiety levels due to the COVID-19 outbreak (Cao et al., 2020). In another study, it was emphasized that the fear of COVID-19 will significantly affect the mental health of the public (Torales et al., 2020). Anxiety, defined as "a state of restlessness or worry caused by anticipating a real or perceived threatening event or situation" (Spielberger, 2010), was found to be shared among healthcare professionals who are directly involved in the management of patients. In another study, a higher risk of depression symptoms during a pandemic was associated with lower social resources and lower-income exposure to more stress (Ettman et al., 2020).

Although there are many studies on the COVID-19 Pandemic, the number of studies on the levels of depression, fear of COVID-19 and anxiety caused by COVID-19 is limited. Primarily, to date, such literature performed in Turkey has been missing; therefore, this study is an essential step in filling the gap in the literature by presenting the relationship between depression, fear of COVID-19 and anxiety of healthcare workers caused by COVID-19 in the second peak period of the new coronavirus pandemic.

2. METHODOLOGY

2.1. Study Design and Procedures

The study data were collected by online survey method during the period when the number of daily cases increased and new variations of the virus increased. This was a cross-sectional study performed via an online questionnaire between April 12, 2021, to April 30, 2021. The researchers designed and conducted the study. All participants were informed in advance that participation in the survey was voluntary, and their consent was obtained. The

research population consisted of the nurses of six public hospitals with at least 1500 beds operating in different regions of Istanbul. The quantitative research method was used to collect data from 450 nurses via an online questionnaire technique.

2.2. Instruments

The questionnaire form includes four parts where the first section consists of statements targeted to determine the level of depression caused by COVID-19; the second section aims to measure the level of fear of COVID-19; the third section focuses on the level of anxiety, whereas the final section measures the socio-demographic characteristics of the participants.

2.2.1. The fear of COVID-19 scale

The COVID-19 fear scale developed by Ahorsu et al. (2020) and adapted into Turkish by Artan et al. (2021) was used in the study. Each item in the scale is designed in a 5-point Likert type. Rising scores on the scale indicate that the participant's level of fear about COVID-19 has increased.

2.2.2. Coronavirus anxiety scale

Coronavirus Anxiety Scale developed by Lee (2020) and adapted into Turkish by Biçer et al. (2020) was used in the study. Each item in the scale is designed in a 5-point Likert type. Rising scores on the scale indicate that the participant's level of anxiety about COVID-19 has increased.

2.2.3. Depression scale

The depression scale developed by Shea et al. (2009) was used to measure depression for COVID-19. Each item in the scale is designed in a 5-point Likert type. Rising scores on the scale indicate that the participant's level of depression about COVID-19 has increased.

2.3. Data Analysis Method

The data collected for the study were uploaded into IBM SPSS 23 V and AMOS statistical analysis programs and then analyzed. First, the reliability analysis was performed on the data, and then the demographic features of the study were examined in terms of standard deviation, mean, frequency distribution and proportionality. In addition, correlation analysis was performed to determine the correlation coefficients between the variables. Finally, the

confirmatory factor analysis technique was applied with the AMOS package program to reveal how latent variables can be explained in terms of observed variables.

2.4. Conceptual Model of the Research

Previously published similar model studies were examined during the model development phase, and the conceptual/theoretical model of the research was created. Determining the correlational and structural relationships between fear of COVID-19, depression, and anxiety is the subject of the study. The research's conceptual model (Figure 1) discusses the correlational and structural relationships between these main variables.

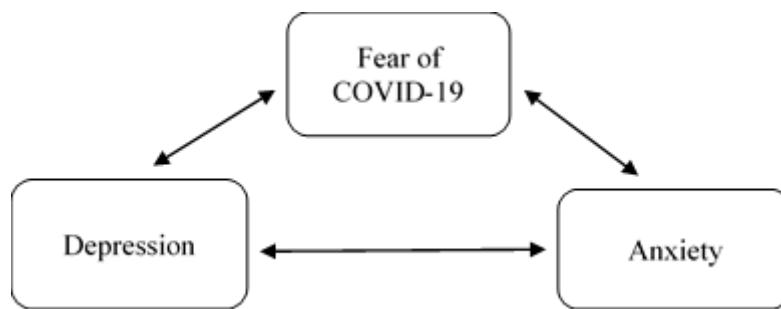


Figure 1. Conceptual model of the research

2.5. Ethics Approval

Before conducting the study, we obtained informed consent from the participants. This research was carried out upon the approval of the ethics committee of Duzce University Scientific Research and Publication Ethics Committee (Date: 09.04.2021, Decision Number: 2021/113). The quantitative research methodology was used because it is suitable for the research's purpose and basic argument, and the data set analysis was performed by using IBM SPSS 23 V and AMOS statistical analysis programs.

3. RESULTS

3.1. Demographic Findings

The vast majority (90.4%) of the nurses participating in the study were female, while a few (9.6%) were male participants. Among 450 nurses, 24.1% were aged 20-29 years, 43.2% were aged 30-39 years, 27.4% were aged 40-49, 5.3 % were aged 50-59 years. Most participants were married (87.4%). The majority of the participants had 5-10 years of professional experience (54.4%).

3.2. Descriptive Findings Related to Factors

Descriptive statistics, means, standard deviations, variance, reliability coefficients and Cronbach's alpha coefficients are given in Table 1.

Table 1. Descriptive statistics

Variables	N	Mean		Std. Deviation	Variance	Cronbach's Alpha
	Statistic	Statistic	Std. Error	Statistic	Statistic	Statistic
Depression	450	2,5600	,04433	,88903	,884	0.867
Fear of COVID-19	450	2,3204	,04484	,88017	,905	0.865
Anxiety	450	2,3244	,04431	,81554	,884	0.823

As a result of the confirmatory factor analysis, the overall reliability coefficient was Alpha= 0.923. Because $0.80 \leq \alpha < 1.00$, the scale is highly reliable. Ensuring validity and reliability shows the existence of a structural relationship between depression, fear of COVID-19 and nurses' anxiety.

3.3. Correlation Analysis Findings

Correlation analysis examined the relationship between fear, depression and anxiety levels for COVID-19 in the research model. The results of the correlation analysis are shown in Table 2. In the literature, Pearson's correlation coefficient values between 0.00-0.30 indicate a low-level relationship; values between 0.30 and 0.70 indicate a medium level relationship; values between 0.70-1.00 indicate a high level of relationship (Büyüköztürk, 2015).

Table 2. Pearson's correlation analysis results

		Depression	Fear of COVID-19	Anxiety
Depression	Pearson Correlation	1	.642**	.750**
	Sig. (2-tailed)		.000	.000
	N	450	450	450
Fear of COVID-19	Pearson Correlation	.642**	1	.533**
	Sig. (2-tailed)	.000		.000
	N	450	450	450
Anxiety	Pearson Correlation	.750**	.533**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	
	N	450	450	450

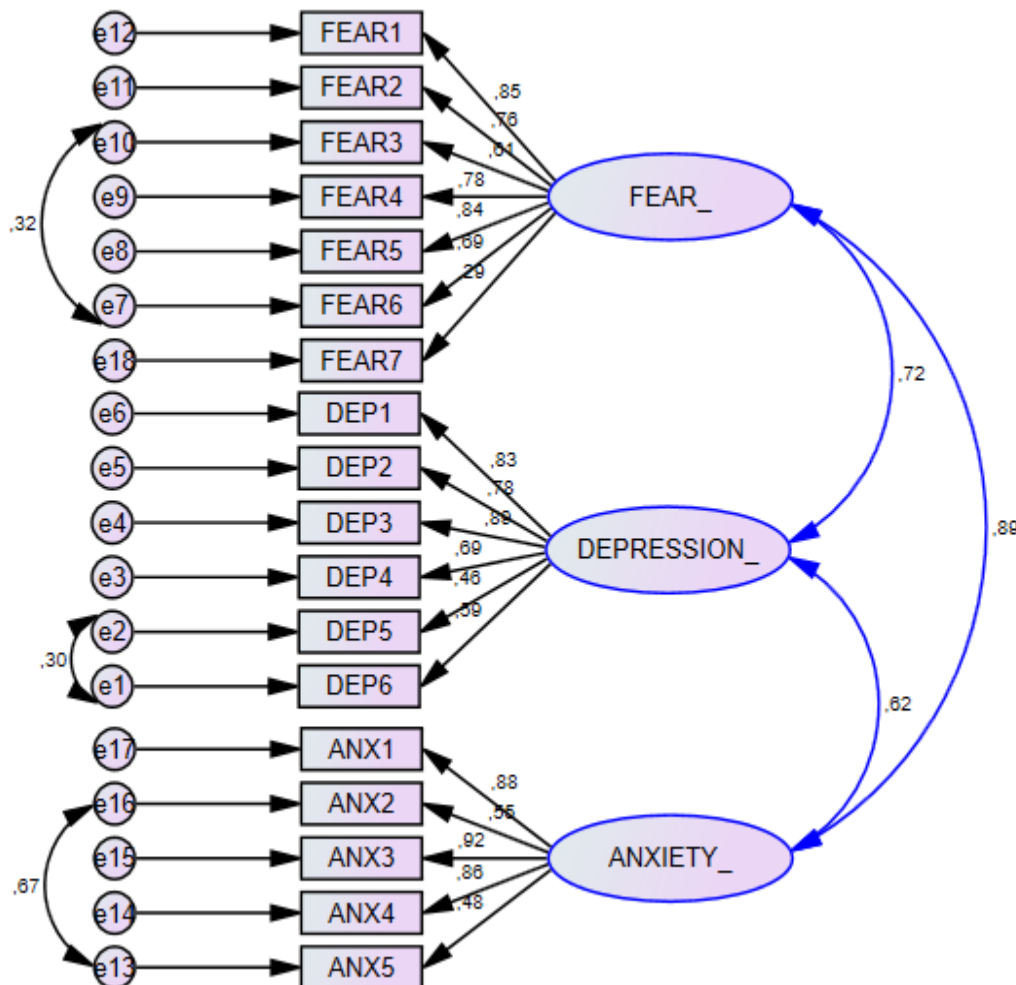
**Correlation is significant at the 0.01 level.

When Table 4 is examined, it is seen that there is a moderately positive and meaningful relationship between depression and fear of COVID-19 ($r=0.642$). In this case, it can be interpreted that the level of anxiety caused by COVID-19 also increases the level of depression. In addition, it was observed that there was a high level of a positive and significant relationship

between depression and anxiety ($r=0.750$). Therefore, it can be said that the level of depression caused by COVID-19 also triggers and increases the level of anxiety. Finally, it was observed that there was a moderately significant and positive relationship between fear of COVID-19 and anxiety ($r=0.533$). In other words, the increase in the level of fear caused by COVID-19 also increases anxiety.

3.4. Confirmatory Factor Analysis Results

It was assumed that the reasoning between the variables in the research model could be explained. Confirmatory factor analysis was performed to test the validity of the scales used, and the structure of all scales was verified. Figure 2 shows the confirmatory factor analysis results and model fit for the variables of depression, fear of COVID-19 and anxiety.



[(CMIN/DF=4.369; GFI=0.877; NFI=0.898; CFI=0.919; RFI=0.879; TLI=0.904; IFI=0.919; AGFI=0.837; RMSEA=0.087)]

Figure 2. Fear of COVID19- depression- anxiety research model

The values provided in Figure 2 show that the model fit is achieved. In addition, explained variance, standard error, t and p values of the factors to determine the validity and reliability of the research measurement model are given in Table 3.

Table 3. Confirmatory factor analysis results regarding the measurement model

Variables	Items	Estimate	Standard Error	T Value	P
Fear of COVID-19 (FEAR)	FEAR6	.694			-
	FEAR5	.843	.079	16.582	***
	FEAR4	.784	.085	15.509	***
	FEAR3	.610	.049	14.735	***
	FEAR2	.760	.076	15.060	***
	FEAR1	.847	.074	16.653	***
	FEAR7	.294	.076	5.976	
Depression (DEP)	DEP6	.593			-
	DEP5	.463	.069	10.110	***
	DEP4	.695	.101	11.721	***
	DEP3	.886	.099	13.621	***
	DEP2	.780	.101	12.665	***
	DEP1	.826	.092	13.119	***
Anxiety (ANX)	ANX5	.477			-
	ANX4	.862	.231	10.559	***
	ANX3	.917	.223	10.776	***
	ANX2	.550	.080	14.635	***
	ANX1	.879	.213	10.632	***

***p<0.01

Confirmatory factor analysis results for the measurement model are given in Table 3. The overall reliability coefficient was found to be $\text{Alpha}=0.923$. Because $0.80 \leq \alpha < 1.00$, the scale is highly reliable. Ensuring validity and reliability shows the existence of a structural relationship between depression, fear of COVID-19, and nurses' anxiety levels.

4. DISCUSSION

This research, which was carried out to determine the correlational and structural relationships between the fear, depression and anxiety levels of nurses working in pandemic outpatient clinics during the period when the new coronavirus epidemic was accepted by all segments of the society and learning to live with the epidemic, was carried out on the nurse employees of six public hospitals with at least 1500 beds operating in different regions of Istanbul. A hospital-based cross-sectional study design was used in the study. The results obtained from the research are given as follows:

According to the results of the correlation analysis revealing the relationships between the fear, depression and anxiety levels of nurses for COVID-19; a moderately positive significant relationship between fear of COVID-19 and depression; a high level of meaningful positive relationship was found between depression and anxiety and a relatively positive meaningful relationship between fear of COVID-19 and anxiety.

Nurses are considered one of the highest risk groups for the mental effects of quarantine. After the SARS epidemic in 2003, many quarantined healthcare workers reported avoidance behaviours such as minimizing direct contact with patients, avoiding crowds, severe burnout symptoms, insomnia, fatigue, lower concentration, reluctance, and low motivation for work (Brooks et al., 2020). According to another study done in the past; It has been revealed that quarantine predicts high levels of depressive symptoms even three years after the epidemic (Liu et al., 2012). The deadly consequences of the epidemic, the possibility of the health system not being able to meet the treatment demands, the course of the epidemic and the unpredictability of its consequences have led to the emergence of fear as well as significant anxiety about both themselves and their loved ones (Bao et al., 2020). In addition, in a study conducted with 2,299 healthcare professionals during the COVID-19 outbreak, it was found that fear scores increased 1.4 times, and anxiety and depression scores were two times higher in clinical staff compared to non-clinical staff (Pappa et al., 2020). In another study conducted during the COVID-19 epidemic, in a meta-analysis of 13 studies in which 33,062 cases were evaluated, anxiety rates were 23.2%, depression rates 22.8%, and insomnia 38.9% (Lu et al., 2020).

By conducting confirmatory factor analysis, it was observed that the relationships between depression, fear of COVID-19 and anxiety levels had an acceptable index of fit. The reliability analysis was conducted for all variables, and it was determined that the reliability levels of the scales were high. The overall reliability coefficient was found to be $\text{Alpha}=0.923$. Because $0.80 \leq \alpha < 1$, the scale is highly reliable. Ensuring validity and reliability shows a structural relationship between depression, fear of COVID-19 and anxiety levels.

Previous studies have emphasized that the fear of COVID-19 has a significant impact on the population's mental health (Torales et al., 2020). The COVID-19 Pandemic has been reported to increase several psychological affairs, including anxiety, depression and stress (Duan & Zhu, 2020). Similarly, to determine the psychological impact of the COVID-19 outbreak on university students in China, it was reported that about a quarter of university students showed mild anxiety due to the COVID-19 epidemic (Cao et al., 2020). Likewise, in

a study conducted by Duman (2020) on university students, a positive, moderate and highly significant correlational relationship was observed between fear of COVID-19 and intolerance to uncertainty. In the same study, it was determined that the fear of COVID-19 significantly predicted the level of discrimination to fate. There are reports and scientific studies on the psychological impacts of the COVID-19 outbreak on the population, patients, healthcare professionals, children and the elderly to date (Chen et al., 2020; Yang et al., 2020; Li et al., 2020). This study also concludes that the Pandemic in Turkey has direct psychological effects on college students.

5. CONCLUSION

In summary, the risk of being infected during the Pandemic is very high among nurses. In addition to being infected; Situations such as encountering a few deaths, long working hours, being away from family for a long time can increase the levels of fear, anxiety and depression of nurses (Shultz et al., 2007). Therefore, regular sessions should be held by psychiatrists or psychologists to reduce psychological disturbances on health workers and other community members. However, healthcare workers are advised to provide flexible working hours, personal support and regular breaks during the Pandemic. Also, considering the estimates and precautions, the physical, mental, social and economic burdens of pandemics should be investigated during and after the epidemic. While most of the responsibilities rest with government officials, healthcare professionals and the public should be essential parts of this process. Therefore, in addition to a systematic application of psychosocial support, predictable measures necessary for public health and health workers' health should be taken.

CONFLICT STATEMENT

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Ahorsu, D. K., Lin, C. Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D., & Pakpour, A. H. (2020). The fear of COVID-19 of COVID-19 scale: Development and initial validation. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 27, 1-9.

Artan, T., Meydan, S., & Irmak, H. S. (2021). Turkish version of the fear of COVID-19 scale: Validity and reliability study. *Arch Health Sci Res*, 8(2), 117-23.

- Bao, Y., Sun, Y., Meng, S., Shi, J., & Lu, L. (2020). 2019-nCoV epidemic: address mental health care to empower society. *Lancet*, 395, e37-8
- Biçer, İ., Çakmak, C., Demir, H., & Kurt, M. E. (2020). Coronavirus anxiety scale short form: Turkish validity and reliability study. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25, 1.
- Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: Rapid review of the evidence. *Lancet*, 395(10227), 912-20.
- Buhr, K., & Dugas, M. J. (2002). The intolerance of uncertainty scale: psychometric properties of the English version. *Behaviour Research and Therapy*, 40, 931-45.
- Büyüköztürk, Ş. (2015). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (21. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., & Zheng J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatr Research*, 287, 112934.
- Chen, Q., Liang, M., Li, Y., Guo, J., Fei, D., Wang, L., He, L., Sheng, C., Cai, Y., Li, X., Wang, J., & Zhang, Z. (2020). Mental health care for medical staff in China during the COVID-19 outbreak. *The lancet. Psychiatry*, 7(4), 15-6.
- Duan, L., & Zhu, G. (2020). Psychological interventions for people affected by the COVID-19 epidemic. *The Lancet Psychiatry*, 7, 300-2.
- Duman, N. (2020). COVID-19 fear of COVID-19 and intolerance to uncertainty in university students. *The Journal of Social Science*, 4, 426-37.
- Ergun, R., Ergun, D., & Ergun, B. (2016). Anxiety and depression in ICU staff. *Turk J Medical Surg Intensive Care Med.*, 7(3), 93-98.
- Ettman, C. K., Abdalla, S. M., Cohen, G. H., Sampson, L., Vivier, P. M., & Galea, S. (2020). Prevalence of depression symptoms in US adults before and during the COVID-19 Pandemic. *JAMA Network Open*, 3, e2019686.
- Gao, C., Shi, D., & Maydeu-Olivares, A. (2020). Estimating the maximum likelihood root mean square error of approximation (RMSEA) with non-normal data: A Monte-Carlo study. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 27(2), 192-201. <https://doi.org/10.1080/10705511.2019.1637741>
- Garfin, D. R., Thompson, R. R., & Holman, E. A. (2018). Acute stress and subsequent health outcomes: A systematic review. *Journal of Psychosomatic Research*, 112, 107-113. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2018.05.017>
- Gudi, S. K., Undela, K., Venkataraman, R., Mateti, U. V., Chhabra, M., Nyamagoud, S., & Tiwari, K. K. (2020). Knowledge and beliefs towards universal safety precautions to flatten the curve during novel coronavirus disease (nCOVID-19) pandemic among general public in India: Explorations from a national perspective. *Drugs Ther Perspect*, Jul 4, 1-8.
- Kapçı, E. G. (2004). The relationship between the type and frequency of bullying in elementary school students with depression, anxiety and self-esteem. *Ankara University Journal of Educational Sciences*, 37, 1-13.
- Lai, J., Ma, S., Wang, Y., Cai, Z., Hu, J., Wei, N., Wu, J., Du, H., Chen, T., Li, R., Tan, H., Kang, L., Yao, L., Huang, M., Wang, H., Wang, G., Liu, Z., & Hu, S. (2020). Factors associated with mental health outcomes among health care workers exposed to Coronavirus disease 2019. *JAMA Network Open*, 3(3), e203976.
- Lee, S. A. (2020). Coronavirus Anxiety Scale: A brief mental health screener for COVID-19 related anxiety. *Death Studies*, 44(7), 393-401.

- Leung, G. M., Ho, L. M., Chan, S. K. K., Ho, S. Y., Bacon-Shone, J., Choy, R. Y. L., Hedley, A. J., Lam, T.-H., & Fielding, R. (2005). Longitudinal assessment of community psychobehavioral responses during and after the 2003 outbreak of severe acute respiratory syndrome in Hong Kong. *Clinical Infectious Diseases*, 40(12), 1713-1720. <https://doi.org/10.1086/429923>
- Li, S. W., Wang, Y., Yang, Y. Y., Lei, X. M., & Yang, Y. F. (2020). Analysis of influencing factors of anxiety and emotional disorders in children and adolescents during home isolation during the epidemic of novel coronavirus pneumonia. *Chinese Journal of Child Health*, 1-9.
- Liu, X., Kakade, M., Fuller, C. J., Fan, B., Fang, Y., Kong, J., Guan, Z., & Wu, P. (2012). Depression after exposure to stressful events: Lessons learned from the severe acute respiratory syndrome epidemic. *Compr Psychiatry*, 53, 15-23.
- Lu, W., Wang, H., Lin, Y., & Li, L. (2020). Psychological status of medical workforce during the COVID-19 Pandemic: A cross-sectional study. *Psychiatry Res*, 288, 112936.
- Nelson, L. M., Simard, J. F., Oluyomi, A., Nava, V., Rosas, L. G., Bondy, M., & Linos, E. (2020). US public concerns about the COVID-19 Pandemic from results of a survey given via social media. *JAMA Internal Medicine*, 180, 1020-22.
- Pappa, S., Nutella, V., Giannakas, T., Giannakoulis, V. G., Papoutsis, E., & Katsaounou, P. (2020). Prevalence of depression, anxiety, and insomnia among healthcare workers during the COVID-19 Pandemic: A systematic review and meta-analysis. *Brain Behav Immun*, 88, 901-7.
- Pappas, G., Kiriakou, I. J., Giannakis, P., & Falagas, M. E. (2009). Psychosocial consequences of infectious diseases. *Clinical Microbiology and Infection*, 15, 743-7.
- Qiu, J., Shen, B., Zhao, M., Wang, Z., Xie, B., & Xu, Y. (2020). A nationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 epidemic: Implications and policy recommendations. *General Psychiatry*, 33(2), e100213. <https://doi.org/10.1136/gpsych-2020-100213>
- Sharif Nia, H., Lehto, R. H., Ebadi, A., & Peyrovi, H. (2016). Death anxiety among nurses and health care professionals: A review article. *Int J Community Based Nurs Midwifery*, 4(1), 2-10
- Shea, T. L., Tennant, A., & Pallant, J. F. (2009). Rasch model analysis of the depression, anxiety and stress scales (DASS). *BMC Psychiatry*, 9, 21.
- Shultz, J. M., Espinel, Z., Flynn, B. W., Hoffman, Y., & Cohen, R. (2007). *Deep prep: All-hazards disaster behavioral health training*. Tampa, FL: Disaster Life Support Publishing.
- Spielberger, C. D. (2010). State-trait anxiety inventory. In *The corsini encyclopedia of psychology* (pp.1-1). John Wiley & Sons, Inc. Retrieved from: 20.09.2021, <https://doi.org/10.1002/9780470479216.corpsy0943>
- Taylor, S. (2019). *The psychology of pandemics: Preparing for the next global outbreak of infectious disease*. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Telli, S. G., & Altun, D. (2020) The unavoidable rise of coronavirus and online education. *Journal of University Studies*, 3(1), 25-34.
- Temel, K. M., & Ertin, H. (2020). Lessons from the 1918 influenza pandemic for the COVID-19 pandemic. *Anadolu Klin*, 25(1), 63-78.
- Torales, J., O'Higgins, M., Castaldelli-Maia, J. M., & Ventriglio, A. (2020). The outbreak of COVID-19 coronavirus and its impact on global mental health. *International Journal of Social Psychiatry*, 66, 317-20.
- World Health Organization (WHO). (2020a). *WHO director-general's opening remarks at the media briefing on COVID-19-11 March 2020*. Erişim tarihi: 10.07.2020, <https://www.who.int/dg/speeches/detail/whodirector-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-Covid-19---11-march-2020>

World Health Organization (WHO). (2020b). Retrieved from: 26.05.2020.
<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/q-a-coronaviruses>

Worldometer. (2021). Covid-19 coronavirus pandemic. Erişim tarihi: 11.02.2021,
<https://www.worldometers.info/coronavirus/>

Wu, K. K., Chan, S. K., & Ma, T. M. (2005). Posttraumatic stress, anxiety, and depression in survivors of severe acute respiratory syndrome (SARS). *Journal of Traumatic Stress, 18*, 39-42.

Yang, Y., Li, W., Zhang, Q., Zhang, L., Cheung, T., & Xiang, Y. T. (2020). Mental health services for older adults in China during the COVID-19 outbreak. *Lancet Psychiatry, 7*(4), e19.



Türkiye’de Örgütsel Davranış Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi

Eylem BAYRAKÇI^{1*}

¹ Asst. Prof. Dr., Isparta University of Applied Sciences, Buyukkutlu Faculty of Applied Sciences, Isparta, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 01.03.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 16.03.2022

Doi: 10.31200/makuubd.1080817
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu çalışmada, örgütsel davranış alanının güncel eğilimini belirlemek böylece ilerleyen dönemde yazının hangi yönde ilerleyeceği ile ilgili bir görüş ortaya koymak amacıyla Türkiye’de 2021 yılında örgütsel davranış alanında yazılmış lisansüstü tezlerin betimsel içerik analizi yapılmıştır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için 2021 yılında yazılmış olan ve 13-14 Şubat 2022 tarihlerinde Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yapılan taramayla tespit edilen 33 adet yüksek lisans ve doktora tezi analiz kapsamına alınmıştır. Analizlerde Maxqda 18 nitel veri analiz programı kullanılmıştır. İncelenen tezlerin 20’si yüksek lisans düzeyindedir. Her iki tez türünde de nicel yöntem daha çok tercih edilmiştir. Tezlerde en fazla tekrarlanan anahtar kelime “iş tatmini”dir ve tamamı yüksek lisans tezlerinde kullanılmıştır. Doktora tezlerinde en çok tekrarlanan anahtar kelime “lider-üye etkileşimi”dir. Her iki tez türü de en çok Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde tamamlanmıştır. Bununla birlikte doktora tezleri ile yüksek lisans tezleri arasında konu, enstitü ve ana bilim dalı bakımlarından birtakım farklılıklar olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Doktora Tezleri, İçerik Analizi, Nitel Araştırma Yöntemi, Örgütsel Davranış, Yüksek Lisans Tezleri.

Content Analysis of Graduate Thesis Written within The Field of Organizational Behavior in Turkey

ABSTRACT

In this study, a descriptive content analysis of graduate theses written in the field of organizational behavior in Turkey in 2021 was carried out in order to determine the current tendency of the field of organizational behavior and thus to provide a point of view about the direction of the literature for the future studies. To fulfill this aim, determined by searching the database of the National Thesis Center of the Higher Education Institution on 13-14 February 2022, 33 master's thesis and dissertations written in 2021 were included in the analysis. Maxqda 18 qualitative data analysis software was used for the analyses. 20 of the theses examined were the master's. The number of theses conducted using quantitative methods was high in both types. The most repeated keyword in theses was "job satisfaction" and all of them were used in master's theses. The most repeated keyword in dissertations was "leader-member exchange". Both theses were mostly completed within the Institute of Social Sciences. However, there were some differences between dissertations and master's in terms of topic, institute and department.

Keywords: Organizational Behavior, Master's Theses, Dissertations, Qualitative Research Method, Content Analysis.

1. GİRİŞ

Örgütler bankalar, hastaneler, devlet daireleri, mağazalar, fabrikalar, okullar gibi yapılardır ve hayatın tüm alanında varlıklarını sürdürürler. İnsan yaşamının zorunlu birer unsuru olan örgütün, ilgili yazında görüş birliğine varılmış belirli bir tanımı olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, belirli bir amacı yerine getirmek için bilinçli olarak kurulmuş karmaşık insan sistemleri (Caplow, 1983 akt. Glass, 1991, s.2), insanların sistematik olarak yapılandırıldığı ve belirlenmiş bir hedefi sonsuz bir temelde karşılamak için yönetildiği sosyal bir varlık (Osifo, 2013, s.7) veya daha basit bir ifadeyle belirli hedeflere ulaşmak için birlikte çalışan insan toplulukları olarak tanımlanabilir. Örgütsel davranış, örgütü oluşturan bu insan topluluklarının eylem, tutum ve davranışlarını ifade eder. Dolayısıyla çalışma alanı olarak örgütsel davranış, bir örgütün üyesi olarak insanın eylemleri, tutumları ve davranışlarıyla ilgili bilgi edinmeyi amaçlayan alandır. İlgili yazından elde edilecek bu bilgiler özellikle yöneticiler (liderler) başta olmak üzere örgütün başarısıyla doğrudan ilişkili olan kesimlerin örgütle ilgili olayları anlamak, sorunları tespit etmek, karşılaşılan sorunların çözüm yollarını bulmak gibi konularda yol gösterici olacaktır.

Bu çalışmada Türkiye’de 2021 yılında yapılmış olan örgütsel davranış alanındaki lisansüstü tez çalışmalarının içerik analizi yapılmıştır. Böylece, örgütsel davranış alanında son yıllarda ortaya çıkan eğilimlerin neler olduğunun ortaya çıkartılmasının yanısıra hem lisansüstü öğrencilere hem de ilgili alanda araştırma yapan araştırmacılara çalışma konularının ne yönde ilerleyebileceği ve/veya hangi konularda boşluklar olduğu ve hangi konularda yazına katkı sunulabileceği ile ilgili fikir verilebileceği düşünülmektedir. Yazında da lisansüstü tezlerin bibliyometrik olarak analiz edilmesinin, ilgili alanda bilimsel eğilimin yönünün belirlenmesi yanısıra teorik gelişim sürecinin izlenmesi yoluyla bilimin geleceğine yön verilmesi ve aynı zamanda ilgili disiplinde iletişimin nasıl gerçekleştiğinin anlaşılması bakımlarından önemli olduğu belirtilmektedir (Baytok vd., 2019, s.287). Bu kapsamda bu çalışmanın yazına katkı sağlaması arzu edilmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Örgütler tüm dünyada var olan evrensel unsurlardır ve doğum, büyüme, gelişme, eğitim, iş, sosyal ilişkiler, sağlık ve hatta ölüm gibi insan yaşamının neredeyse tüm yönlerini etkilerler. (Hodge vd., 2003). Örgüt kavramının tanımlamalarına bakıldığında, yazında kavramla ilgili farklı bakış açılarının ve farklı yaklaşımların etkisiyle örgütün farklı noktalarına odaklanan çok çeşitli tanımların olduğu görülmektedir. Wrench (2012, ss.9-11) çalışmasında da bu konuya değinerek, örgüt kavramı ile ilgili yapılan tanımları; sözlük tanımları, genel işletmecilik tanımları, ekonomi tanımları, endüstriyel/örgüt psikolojisi tanımları, örgütsel iletişim tanımları ve örgütsel davranış tanımları olmak üzere altı grupta sınıflandırmıştır. Bu çalışmanın bağlamına uygun olarak, Wrench (2012, s.10)’in çalışmasında yer alan örgüt kavramının örgütsel davranış tanımları şu şekildedir: Örgüt; birtakım amaçlara veya hedeflere ulaşmayı kolaylaştırmak için insanların kendi aralarında bir şekilde istikrarlı ilişkiler (mutlaka yüz yüze değil) elde ettikleri bir sosyal birimdir (Litterer, 1963, s.5). Örgüt, sistemin tüm unsurlarını örgütsel hedeflere ulaşmak için tasarlanmış uygun bağlantı süreçleri yoluyla birbiriyle ilişkilendiren ve entegre eden yönetim alt sistemi ile sürekli yüz yüze etkileşim imkânsız kılan yeterli sayıda insan alt sistemini içeren karmaşık bir sistemdir (Lundgren, 1974, s.7). Daft (2010, s.11) kitabında örgütlerden söz ederken, bir örgütün kilit unsurunun bir bina veya bir dizi politika ve prosedür olmadığını, örgütlerin insanlardan ve onların birbirleriyle olan ilişkilerinden oluştuğunu ifade etmektedir. Yazar’a göre insanlar, hedeflere ulaşmaya yardımcı olan temel işlevleri yerine getirmek için birbirleriyle etkileşime girdiğinde bir örgüt var olacaktır (Daft, 2010, s.11).

Yapılan bu tanımlarda görüldüğü gibi, örgütsel davranış, kimi zaman örgütü tanımlamakta dahi kullanılan örgütle ilgili temel bir unsurdur. En tipik haliyle örgütlerdeki insanların davranışlarının incelenmesi (OpenStax, 2019, s.26) olarak tanımlanabilecek örgütsel davranış daha geniş bir ifadeyle, bireylerin ve grupların çalıştıkları kuruluşlarda nasıl davrandıklarına ilişkin bilgilerin sistematik olarak incelenmesi ve uygulanması olarak ifade edilebilir (Bauer & Erdoğan, 2009, s.9). Örgütsel performansın ve etkinliğin geliştirilmesine yardımcı olmak için bireysel ve grup olarak davranış yapılarının ve kalıplarının incelenmesi ve anlaşılması olarak tanımlanabilecek örgütsel davranış, örgüt içindeki insan davranışının anlaşılmasını, tahmin edilmesini ve kontrolünü içerir (Mullins, 2010, s.3). Benzer şekilde örgütsel davranış, insanların bir örgütte yaptıklarının ve davranışlarının organizasyonun performansını nasıl etkilediğinin incelenmesidir (Robbins & Judge, 2013, s.10).

Yazında en yaygın olarak kabul edilen örgütsel davranış modellerinin birbiriyle ilişkili üç seviyeden oluştuğu görülmektedir. Bu üç seviye, birey davranışlarını ifade eden mikro seviye, grup davranışlarını ifade eden mezo (orta) seviye ve tüm örgütü/yapıyı ifade eden makro seviyedir (Ashkanasy & Dorris, 2017, s.1). Buna göre, mikro örgütsel davranış, öncelikli olarak bir bireyin davranışlarına odaklanır, orta düzeyde örgütsel davranış, ekipler ve gruplar halinde birlikte çalışan insanların davranışlarına odaklanır ve makro örgütsel davranış, tüm örgütün davranışlarına odaklanır (Delich, 2015, s.5). Örgütsel davranış özellikle bu üç seviye arasında gerçekleşen etkileşimlerle ilgilenir ve sırayla, bir bütün olarak örgütün performansının nasıl iyileştirileceğini ele alır (Ashkanasy & Dorris, 2017, s.2). Sims (2002)'e göre, örgütlerdeki davranış dinamiklerini tam olarak anlamak için her üç seviye (bireyler, gruplar ve örgütler) kullanılmalıdır (Delich, 2015, s.5).

Robbins ve Judge (2013, s.10) örgütsel davranışın bir çalışma alanı olduğunu yani ortak bir bilgi birikimine sahip ayrı bir uzmanlık alanı olduğunu belirtmektedirler. Örgütlerde davranışın üç belirleyicisi olan bireyler, gruplar ve örgütü (yapıyı) inceleyen bu çalışma alanı, örgütlerin daha etkin çalışmasını sağlamak için bireyler, gruplar ve örgütün davranış üzerindeki etkisi hakkında edindiği bilgileri aynı zamanda uygular (Robbins & Judge, 2013, s.10). OpenStax (2019, s.26) tarafından hazırlanan çalışmada da insanların bireysel veya toplu olarak, örgütsel ortamlarda davrandıkları gibi davranmalarına neyin sebep olduğu hakkında daha fazla şey öğrenmeye çalışıldığını ifade ederek, insanları ne motive eder? Bazı çalışanları lider yapan ve diğerlerini yapmayan nedir? Gruplar neden genellikle kendi işverenlerine karşı çalışıyor? Örgütler dış ortamlarındaki değişikliklere nasıl tepki veriyor? İnsanlar nasıl iletişim kurar ve

karar verir? gibi temel bazı soruların örgütsel davranışın alanını oluşturduğunu belirtmektedirler.

Delich (2015, s.72) uzun yıllardır yapılan örgütsel davranış araştırmalarının sonuçlarında örgütlerde yüksek performansa yol açan çok sayıda nitelik ortaya konulduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, örgütlerin yaşamını sürdürdüğü dış çevre sürekli değişmekte ve dönüşmektedir. Özellikle hızla gelişen teknolojik dönüşüm ve içinde bulunulan pandeminin itici gücüyle birlikte örgüt içindeki insanların davranışları da değişmekte ve dönüşmektedir. Dolayısıyla bu değişimle birlikte OpenStax (2019, s.26)'ın çalışmasında sayılan soruların cevapları da sürekli değişmektedir. Bu bağlamda örgütsel davranış alanında yapılan çalışmaların eğilimlerini görmek bu değişimleri farketmeyi; çalışmalarda olası boşlukları farketmek ve bu konularda araştırma yapmak örgütsel performansa olumlu katkı sağlayacak bir takım yeni bilgilerin edinilmesini sağlayabilecek aynı zamanda da yazına katkı sunacaktır.

3. METODOLOJİ

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın amacı, örnekleme, verilerin toplanması ve analizi ile ilgili bilgilere yer verilecektir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı örgütsel davranış alanında son yıllarda ortaya çıkan eğilimlerin neler olduğunu ortaya çıkartmak ve çalışma konularının ne yönde ilerleyebileceği ve/veya hangi konularda boşluklar olduğu hakkında fikir edinmektir.

3.1.1. Araştırmanın örnekleme

Araştırmanın örnekleme Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında 2021 yılında örgütsel davranış alanında yazılmış olan tezlerdir. Bu çalışmada uygun örnekleme ulaşmak amacıyla amaçlı örneklem yöntemlerinden birisi olan ölçüt örneklem yöntemi kullanılmıştır (Koşar, 2020, s.365; Yıldırım & Şimşek, 2016, s.112). Buna göre tezlerin örnekleme dahil edilme ölçütleri; “örgütsel davranış alanında yazılmış olmak” ve “2021 yılında yazılmış olmak” olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda bu ölçütleri sağlayan 33 adet tez araştırma kapsamına alınmıştır.

3.1.2. Verilerin toplanması ve analizi

Araştırmanın verileri tarama yöntemiyle elde edilmiştir. Buna göre 13-14 Şubat 2022 tarihlerinde Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında “örgütsel davranış” terimi ile tümü (tezin adı, özet, konu, dizin) seçilerek tarama yapılmış, elde edilen sonuçlar tarihe göre sıralanmış ve 2021 yılında yazılan 33 adet tez incelemeye alınmıştır. Verilerin analizinde tezlerin künyelerinden yararlanılmış, tezin türü (yüksek lisans/doktora), kullanılan yöntem (nicel/nitel), dil, tez danışmanının ünvanı, anahtar kelimeler, konusu, sayfa sayısı, enstitü ve ana bilim dalı kodları altında analiz edilmiştir. Verilerin analizi betimsel içerik analizi ile yapılmış, analizlerde Maxqda 18 nitel veri analiz programı kullanılmıştır. İçerik analizi “genel olaral yazılı materyallerin sistematik bir şekilde incelenerek belirli ölçütlerle gruplanıp, bilginin yaygınlaştırılması ve gelecek araştırmalara yol göstermesi için derlenen bilimsel bir yöntemdir” (Çalık & Sözbilir, 2014, s.34; Dinçer, 2018, s.183). Koşar (2020, s.365) içerik analizinin yazında bir alanda araştırılan bilginin yaygınlaştırılmasında ve gelecekte yapılacak olan araştırmaların düzenlenmesinde oldukça önemli bir yere sahip olan araştırma sentezi olduğunu ifade etmektedir. Betimsel içerik analizi ise, “belirli bir konu üzerinde yapılan çalışmaların ele alınıp eğilimlerinin ve araştırma sonuçlarının tanımlayıcı bir boyutta değerlendirilmesini içeren sistematik çalışmalardır” (Çalık & Sözbilir, 2014, s.34). Betimsel analiz ile ilgili alanda çalışma yapan araştırmacılara genel eğilimin ne olduğu konusunda fikir verilebilmektedir (Çalık & Sözbilir, 2014, s.34; Koşar, 2020, s.365).

4. SONUÇLAR

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın dahil edilme ölçütlerini sağlayan 33 adet tezin künyelerinde yer alan; tezin türü (yüksek lisans/doktora), tez danışmanının ünvanı, kullanılan yöntem, dil, anahtar kelimeler, konusu, sayfa sayısı, enstitü, ana bilim dalı kodları ile ilgili bulgular tablo, şekil ve model ile sunmuştur.

Araştırma kapsamına alınan 2021 yılında örgütsel davranış alanında yazılmış 33 adet tezdten 20 tanesinin (%60,6) yüseklisans tezi, 13 tanesinin (%39,4) doktora tezi olduğu görülmüştür. Tez danışmanlarının ünvanlarına bakıldığında, tüm tezlerde, 14 tezin (%42,4) danışmanlığını Prof.Dr., 11 tezin (%33,3) danışmanlığını Doç.Dr. ve 8 tezin danışmanlığını ise (%24,2) Dr. Öğretim Üyesi ünvanına sahip öğretim üyesinin yaptığı görülmektedir. Tez danışmanlıklarının tez türlerine göre dağılımı ise Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Tez türlerine göre tez danışmanlarının ünvanları

DOKTORA	f	Yüzde	YÜKSEK LİSANS	f	Yüzde
Prof. Dr.	8	61,54	Prof. Dr.	6	30,00
Doç. Dr.	5	38,46	Doç. Dr.	6	30,00
Dr. Öğretim Üyesi	0	0,00	Dr. Öğretim Üyesi	8	40,00
ANALİZ EDİLEN BELGELER	13	100,00	ANALİZ EDİLEN BELGELER	20	100,00

Tablo 1’de görüldüğü gibi, doktora tezlerinin 8 tanesinin yüksek lisans tezlerinin ise 6 tanesinin Prof. Dr. Danışmanlığında, 5 doktora tezinin ve 6 yüksek lisans tezinin ise Doç. Dr. danışmanlığında tamamlandığı görülmektedir. Tarama tarihi itibarıyla ulaşılan 2021 yılında örgütsel davranış alanında yazılan 8 yüksek lisans tezinin Dr. Öğretim Üyesi danışmanlığında tamamlanırken, Dr. Öğretim Üyesi danışmanlığında tamamlanan doktora tezi bulunmamaktadır.

Araştırma kapsamında analiz edilen tezlerin kullandıkları yöntemlere bakıldığında 30 tezde (%90,9) nicel araştırma yönteminin, 3 tezde (%9,1) nitel araştırma yönteminin tercih edildiği görülmektedir. Kullanılan yöntemlerin tez türlerine göre dağılımı Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Tez türlerine göre kullanılan araştırma yöntemi

DOKTORA	f	Yüzde	YÜKSEK LİSANS	f	Yüzde
Nicel	12	92,31	Nicel	18	90,00
Nitel	1	7,69	Nitel	2	10,00
ANALİZ EDİLEN BELGELER	13	100,00	ANALİZ EDİLEN BELGELER	20	100,00

Analiz kapsamına alınan tezlerde kullanılan yöntem tercihinin bakıldığında hem doktora hem de yüksek lisans tezlerinde nicel araştırma yönteminin daha çok tercih edildiği görülmektedir. Buna göre 13 doktora tezinin 12’sinde (%92,31) ve 20 yüksek lisans tezinin 18’inde (%90) nicel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırmada incelenen tezlerde kullanılan dille bakıldığında sadece 1 (%3) doktora tezinin İngilizce olduğu ve 32 (%97) tezin Türkçe yazıldığı görülmektedir. Tezlerde kullanılan anahtar kelimelere ve kelimelerin kullanım sıklığına alfabetik sıralamayla Tablo 3’de yer verilmiştir. Anahtar kelime bulunmayan 5 tezin tez başlığından ve dizinlerinden yararlanılarak anahtar çalışma konuları belirlenmiştir.

Tablo 3. Tezlerde kullanılan anahtar kelimeler

ANAHTAR KELİMELER	F	Yüzde	ANAHTAR KELİMELER	f	Yüzde
Aile İlişkileri	1	3,03	Liderlik Tarzı	1	3,03
Aile Şirketleri	1	3,03	Mesleki Benlik Saygısı	1	3,03
Algılanan Örgütsel Destek	1	3,03	Motivasyon	2	6,06
Algılanan Özerklik	1	3,03	Motivasyon Modelleri	1	3,03
Anlam	1	3,03	Müşteri İlişkileri Yönetimi	1	3,03
Bağlılık Odaklı İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları	1	3,03	Nepotizm	1	3,03
Beş Faktör Kişilik Modeli	2	6,06	Okul Tipolojisi	1	3,03
Çalışan Tutkunluğu	1	3,03	Orman Ürünleri Sektörü	1	3,03
Çalışmaya Tutkunluk	1	3,03	Otantik Liderlik	1	3,03
Çerçeveleme Etkisi	1	3,03	Otel İşletmesi Çalışanları	1	3,03
Dayanıklılık	1	3,03	Örgüt	1	3,03
Dışa Dönüklük	1	3,03	Örgüt Kültürü Modelleri	1	3,03
Dile Getirme Davranışı	1	3,03	Örgüt Yapısı	1	3,03
Doğal Liderlik	1	3,03	Örgüt Yararına Etik Olmayan Davranış	1	3,03
Dönüştürücü Liderlik	1	3,03	Örgütlü Anarşi	1	3,03
Dönüşümcü Liderlik	1	3,03	Örgütsel Adalet	3	9,09
Duygusal Emek	1	3,03	Örgütsel Aidiyet	1	3,03
Eğitim Uygulamaları	1	3,03	Örgütsel Bağlılık	3	9,09
Etik	1	3,03	Örgütsel Davranış	4	12,12
Etik Lider Davranışları	1	3,03	Örgütsel Güven	2	6,06
Gevşek Yapılı Örgütler	1	3,03	Örgütsel Kültür	3	9,09
Giyim Sektörü	1	3,03	Örgütsel Maneviyat	1	3,03
Görev Performansı	1	3,03	Örgütsel Moral	1	3,03
Güven	1	3,03	Örgütsel Özdeşleşme	1	3,03
Hafıza ve Performans	1	3,03	Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	2	6,06
Hayatın Anlamı	1	3,03	Öz Yeterlilik	1	3,03
Hemşireler	1	3,03	Öz-Liderlik	1	3,03
Hizmet Sektörü	1	3,03	Özel Hastane	1	3,03
İhbarcılık	1	3,03	Özel Sektör	1	3,03
İKY Uygulamaları	1	3,03	Pozitif Örgütsel Davranış	1	3,03
İnsan Enerjisi	1	3,03	Pozitif Psikolojik Sermaye	1	3,03
İnsan Kaynakları	1	3,03	Pozitif Ses Çıkartma Davranış	1	3,03
İnsan Kaynakları Yönetimi	1	3,03	Proaktif Çalışma Davranışı	1	3,03
İş Becerikliliği	1	3,03	Prososyal Örgütsel Davranışlar	2	6,06
İş Biçimlendirme	1	3,03	Psikolojik Esenlik	1	3,03
İş Doyumu	1	3,03	Psikolojik Güvenlik	2	6,06
İş Performansı	1	3,03	Psikolojik Sermaye	3	9,09
İş Stresi	1	3,03	Sağlık Yöneticileri	1	3,03
İş Tatmini	5	15,15	Sinik Tüketici Davranışları	1	3,03
İşe Adanmışlık	1	3,03	Sinizm	1	3,03
İşe Gönülden Adanma	1	3,03	Sosyal Ağ Analizi	1	3,03
İşe Tutulma	1	3,03	Sosyal Öğrenme Yöntemleri Çeşitliliği	1	3,03
İşgören Performansı	3	9,09	Sosyal Zekâ	1	3,03
İşgören Yaratıcılığı	1	3,03	Stres	1	3,03
İşin Anlamı	2	6,06	Takım Performansı	1	3,03
İşten Ayrılma Niyeti	3	9,09	Takımlarda Öğrenme Yolları	1	3,03
İşyeri Arkadaşlığı	1	3,03	Transfer	1	3,03
İyimserlik	1	3,03	Turizm İşletmeleri	1	3,03
İzomorfizm	1	3,03	Tükenmişlik	2	6,06
Kamu Hastanesi	1	3,03	Tüketici Güveni	1	3,03
Karanlık Liderlik	1	3,03	Tüketici Sinizmi	1	3,03
Kariyer Uygulamaları	1	3,03	Tüketici Şüpheliği	1	3,03
Karmaşıklık Kuramı	1	3,03	Umut	1	3,03
Kişi-Örgüt Değer Uyumu	1	3,03	Uzaktan Çalışma	1	3,03
Kişiler Arası Etkilenme	1	3,03	Whistleblowing	1	3,03
Kişiler Arası İletişim	1	3,03	Yapısal Eşitlik Modellemesi (Yem)	1	3,03
Kişisel İyi Oluş	1	3,03	Yardımsaver Davranış	1	3,03
Kontrol Odaklı İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları	1	3,03	Yaşam Kalitesi	1	3,03
Lider-Üye Etkileşimi	3	9,09	Yönetici Desteği	1	3,03
Liderlik	1	3,03	Yöneticiye Güven	1	3,03
			ANALİZ EDİLEN BELGELER	33	100,00

Buna göre, tezlerde en fazla kullanılan (n=5, %15,5) anahtar kelime “iş tatmini”dir. Bunu “örgütsel davranış” (n=4, %12,12) anahtar kelimesi izlemektedir. “İşgören performansı” “psikolojik sermaye”, “işten ayrılma niyeti”, “örgütsel adalet”, “lider-üye etkileşimi”, “örgütsel

Tablo 4'e bakıldığında doktora tezlerinde en sık kullanılan anahtar kelimenin "lider-üye etkileşimi" (n=3, %23,08) olduğu görülmektedir. Bunu aynı tekrar sayısıyla "örgütsel adalet" ve "psikolojik güvenlik" (n=2, %15,38) izlemektedir.



Şekil 2. Yüksek lisans tezlerinde kullanılan anahtar kelimeleri bulutu

Yüksek lisans tezlerinde kullanılan anahtar kelimelerin bulutuna bakıldığında "iş tatmini", "işten ayrılma niyeti" ve "örgütsel davranış", kelimelerinin merkezde olduğu görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinde kullanılan anahtar kelimeler alfabetik sıralamayla Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Yüksek lisans tezlerinde kullanılan anahtar kelimeler

ANAHTAR KELİMELER	f	Yüzde	ANAHTAR KELİMELER	f	Yüzde
Aile İlişkileri	1	5,00	Kontrol Odaklı İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları	1	5,00
Aile Şirketleri	1	5,00	Liderlik	1	5,00
Anlam	1	5,00	Mesleki Benlik Saygısı	1	5,00
Bağlılık Odaklı İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları	1	5,00	Motivasyon	2	10,00
Beş Faktör Kişilik Modeli	1	5,00	Motivasyon Modelleri	1	5,00
Çalışan Tutkunluğu	1	5,00	Nepotizm	1	5,00
Dayanıklılık	1	5,00	Orman Ürünleri Sektörü	1	5,00
Dışa Dönüklük	1	5,00	Otantik Liderlik	1	5,00
Dile Getirme Davranışı	1	5,00	Örgüt	1	5,00
Dönüşümcü Liderlik	1	5,00	Örgüt Kültürü Modelleri	1	5,00
Duygusal Emek	1	5,00	Örgütsel Adalet	1	5,00
Eğitim Uygulamaları	1	5,00	Örgütsel Aidiyet	1	5,00
Etik Lider Davranışları	1	5,00	Örgütsel Bağlılık	2	10,00
Güven	1	5,00	Örgütsel Davranış	4	20,00
Hayatın Anlamı	1	5,00	Örgütsel Güven	2	10,00
Hemşireler	1	5,00	Örgütsel Kültür	2	10,00
İnsan Kaynakları	1	5,00	Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	1	5,00
İnsan Kaynakları Yönetimi	1	5,00	Öz Yeterlilik	1	5,00
İş Becerikliliği	1	5,00	Öz-Liderlik	1	5,00
İş Doymu	1	5,00	Özel Hastane	1	5,00
İş Performansı	1	5,00	Özel Sektör	1	5,00
İş Stresi	1	5,00	Pozitif Örgütsel Davranış	1	5,00
İş Tatmini	5	25,00	Pozitif Psikolojik Sermaye	1	5,00
İşe Adanmışlık	1	5,00	Prososyal Örgütsel Davranışlar	1	5,00
İşe Gönülden Adanma	1	5,00	Psikolojik Sermaye	2	10,00
İşgören Performansı	2	10,00	Sağlık Yöneticileri	1	5,00
İşin Anlamı	2	10,00	Stres	1	5,00
İşten Ayrılma Niyeti	3	15,00	Transfer	1	5,00
İyimserlik	1	5,00	Tükenmişlik	2	10,00
Kamu Hastanesi	1	5,00	Umut	1	5,00
Karanlık Liderlik	1	5,00	Uzaktan Çalışma	1	5,00
Kariyer Uygulamaları	1	5,00	Yaşam Kalitesi	1	5,00
Kişisel İyi Oluş	1	5,00	Analiz Edilen Belgeler	20	100,00

Tablo 5 incelendiğinde “iş tatmini” anahtar kelimesinin yüksek lisans tezlerinde en sık kullanılan (n=5, %25) anahtar kelime olduğu, bunu “örgütsel davranış” (n=4, %20) ve “işten ayrılma niyeti” (n=3, %15) kelimelerinin izlediği görülmektedir.

Tablo 6. Tez türlerine göre tezlerin konuları

DOKTORA TEZLERİNİN KONULARI	f	Yüzde	YÜKSEK LİSANS TEZLERİNİN KONULARI	f	Yüzde
İşletme	8	61,54	İşletme	14	70,00
Eğitim ve Öğretim	3	23,08	Eğitim ve Öğretim	0	0,00
Psikoloji	2	15,38	Psikoloji	1	5,00
Turizm	1	7,69	Turizm	0	0,00
Sağlık Yönetimi	0	0,00	Sağlık Yönetimi	1	5,00
Sağlık Kurumları Yönetimi	0	0,00	Sağlık Kurumları Yönetimi	1	5,00
Hemşirelik	0	0,00	Hemşirelik	1	5,00
Sosyoloji	0	0,00	Sosyoloji	1	5,00
Ormancılık ve Orman Mühendisliği	0	0,00	Ormancılık ve Orman Mühendisliği	1	5,00
ANALİZ EDİLEN BELGELER	13	100,00	ANALİZ EDİLEN BELGELER	20	100,00

Analiz edilen tezlerin konularına ait bilgiler Tablo 6’da yer almaktadır. Buna göre, analiz edilen lisansüstü tezlerin en fazla “işletme” konusunda olduğu görülmektedir. Doktora tezlerinin 8 (%61,54), yüksek lisans tezlerinin 14 (%70) tanesi işletme konusundadır. Bununla birlikte tez türlerine göre konuların farklılaştığı görülmektedir. Doktora tezlerinde sırasıyla; “eğitim ve öğretim” (n=3, %23.08), “psikoloji” (n=2, %15,38) ve turizm (n=1, %7,69) yer alırken; yüksek lisans tezlerinde “psikoloji”, “sağlık yönetimi”, “sağlık kurumları yönetimi”, “hemşirelik”, “sosyoloji” ve “ormancılık ve orman mühendisliği” konularının yer aldığı görülmektedir (n=1, %5). Buna göre, “sağlık yönetimi”, “sağlık kurumları yönetimi”, “hemşirelik”, “sosyoloji” ve “ormancılık ve orman mühendisliği konularında doktora tezi bulunmazken, “eğitim ve öğretim” ve “turizm” konularında da yüksek lisans tezi bulunmamaktadır.

Yazılan tezlerin sayfa sayıları ile ilgili bilgiler küçükten büyüğe doğru sıralı şekilde Tablo 7’de yer almaktadır. Buna göre doktora tezlerinin sayfa sayılarının 142 sayfa ile 475 sayfa arasında olduğu, yüksek lisans tezlerinin sayfa sayısının ise 68 sayfa ile 231 sayfa arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Tezlerin sayfa sayıları

SAYFA SAYISI (DOKTORA)	f	SAYFA SAYISI (YÜKSEK LİSANS)	F	SAYFA SAYISI (YÜKSEK LİSANS)	f
142	1	68	1	133	1
145	1	91	1	142	1
169	1	92	1	155	1
172	1	97	1	165	1
176	1	105	1	171	1
185	1	119	1	231	1
189	1	121	1	ANALİZ EDİLEN BELGELER	20
193	1	124	1		
224	1	125	1		
225	1	125	1		
238	1	126	1		
272	1	128	1		
475	1	130	1		
ANALİZ EDİLEN BELGELER	13	132	1		

Araştırma kapsamında analizi yapılan tezlerin Enstitü bilgileri Tablo 8’de sunulmuştur. Buna göre hem doktora hem de yüksek lisans tezlerinin en fazla Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yer aldığı görülmektedir.

Tablo 8. Tezlerin enstitü bilgileri

DOKTORA TEZLERİNİN ENSTİTÜ BİLGİLERİ	F	Yüzde	YÜKSEK LİSANS TEZLERİNİN ENSTİTÜ BİLGİLERİ	f	Yüzde
Sosyal Bilimler Enstitüsü	8	61,54	Sosyal Bilimler Enstitüsü	12	60,00
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	3	23,08	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	4	20,00
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	2	15,38	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	0	0,00
Fen Bilimleri Enstitüsü	0	0,00	Fen Bilimleri Enstitüsü	1	5,00
Lisansüstü Programlar Enstitüsü	0	0,00	Lisansüstü Programlar Enstitüsü	1	5,00
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	0	0,00	Sağlık Bilimleri Enstitüsü	2	10,00
ANALİZ EDİLEN BELGELER	13	100,00	ANALİZ EDİLEN BELGELER	20	100,00

Tablo 8’de yer alan tezlerin enstitü bilgileri incelendiğinde, 13 doktora tezinin 8’inin (%61,54) Sosyal Bilimler Enstitüsünde, 3’ünün (%23,08) Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde ve 2’sinin (%15,38) Eğitim Bilimleri Enstitüsünde tamamlandığı görülmektedir. Yüksek lisans tezlerine bakıldığında ise, 12’sinin (%60) Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde, 4’ünün (%20) Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde, 2’sinin (%10) Sağlık Bilimleri Enstitüsünde ve 1’er tanesinin ise (%5) Fen Bilimleri Enstitüsü ve Lisansüstü Programlar Enstitüsünde tamamlandığı görülmektedir. Fen Bilimleri Enstitüsü, Lisansüstü Programlar Enstitüsü ve Sağlık Bilimleri Enstitüsü bünyesinde tamamlanmış doktora tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsünde tamamlanan yüksek lisans tezi bulunmamaktadır.

Doktora Tezlerin ana bilim dalı bilgileri Tablo 9’da yüksek lisans tezlerinin ana bilim dalı bilgileri Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 9. Doktora tezlerinin ana bilim dalı bilgileri

DOKTORA TEZLERİNİN ANA BİLİM DALI BİLGİLERİ	F	Yüzde
İşletme Ana Bilim Dalı	7	53,85
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı	2	15,38
Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı	1	7,69
Psikoloji Ana Bilim Dalı	1	7,69
Eğitim Yönetimi Ana Bilim Dalı	1	7,69
İnsan Kaynakları Yönetimi Ana Bilim Dalı	1	7,69
ANALİZ EDİLEN BELGELER	13	100,00

Tablo 9 incelendiğinde, 13 tezin 7’sinin (%53,85) işletme ana bilim dalı, 2’sinin eğitim bilimleri ana bilim dalı ve 1’er tanesinin (%7,69) turizm işletmeciliği ana bilim dalı, psikoloji ana bilim dalı, eğitim yönetimi ana bilim dalı ve insan kaynakları ana bilim dalı bünyesinde tamamlandığı görülmektedir.

Tablo 10. Yüksek lisans tezlerinin ana bilim dalı bilgileri

YÜKSEK LİSANS TEZLERİNİN ANA BİLİM DALI BİLGİLERİ	f	Yüzde
İşletme Ana Bilim Dalı	10	50,00
İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı	1	5,00
Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Ana Bilim Dalı	1	5,00
Uluslararası Ticaret Ana Bilim Dalı	1	5,00
Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı	1	5,00
Sağlık Kurumları Yönetimi Ana Bilim Dalı	1	5,00
Klinik Psikoloji Ana Bilim Dalı	1	5,00
İnsan Kaynakları Yönetimi Ana Bilim Dalı	1	5,00
Hemşirelik Ana Bilim Dalı	1	5,00
Orman Endüstri Mühendisliği Ana Bilim Dalı	1	5,00
Sosyoloji Ana Bilim Dalı	1	5,00
ANALİZ EDİLEN BELGELER	20	100,00

Buna göre, yüksek lisans tezlerinin yarısının (n=10) işletme ana bilim dalında tamamlandığı görülmektedir. Bununla birlikte her bir ana bilim dalında 1’er tane olmak üzere, işletme yönetimi ana bilim dalı, uluslararası ticaret ve işletmecilik ana bilim dalı, uluslararası ticaret ana bilim dalı, sağlık yönetimi ana bilim dalı, sağlık kurumları yönetimi ana bilim dalı, klinik psikoloji ana bilim dalı, insan kaynakları yönetimi ana bilim dalı, hemşirelik ana bilim dalı, orman endüstri mühendisliği ana bilim dalı, sosyoloji ana bilim dalı da yer almaktadır.

5. TARTIŞMA

Bu çalışmada ilgili yazında güncel eğilimleri tespit etmek, gelecek yönelimler ve olası çalışma boşluklarını tespit ederek hangi konularda araştırma yapılabileceği ile ilgili fikir edinmek amaçlarıyla, Türkiye’de 2021 yılında örgütsel davranış alanında yazılmış olan lisansüstü tezlerin içerik analizi yapılmıştır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için, 13-14 Şubat 2022 tarihlerinde Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi Veri tabanında, tarama terimi kısmına “örgütsel davranış” yazılarak ve “tümü” seçilerek tarama yapılmış ve çıkan tezler tarihe göre sıralanarak 2021 yılına ait olan 33 adet tezin betimsel içerik analizi yapılmıştır. İlişkili yazına bakıldığında da özellikle son zamanlarda, benzer amaçlar ifade edilerek lisansüstü tezler, dergiler, dizinler, kongreler gibi veri kaynaklarından toplanan verilerle yönetim, örgütsel davranış, turizm, lojistik, sosyal bilgiler gibi bir çok alanda bibliyometrik analizler, içerik analizleri gibi analiz yöntemleri kullanılarak benzer çalışmaların yapıldığı görülmektedir (Örneğin; Armutlu & Sağlam Arı, 2010; Demir & Erigüç, 2018; Dil Şahin & Mısırdalı Yangil, 2018; Ertem, 2020; Mücevher vd., 2020; Öztürk & Gök, 2020; Özhasar, 2021).

Çalışma kapsamında analiz edilen tezlerin 20 tanesi yüksek lisans 13 tanesi doktora tezidir. Doktora tezlerinin danışmanlıklarına bakıldığında Dr. Öğretim Üyesi danışmanlığında tamamlanan doktora tezi bulunmazken 8 yüksek lisans tezinin Dr. Öğretim Üyesi danışmanlığında tamamlandığı görülmüştür. Diğer ünvanlı danışmanlıkların doktora ve yüksek lisans için birbirine yakın olduğu görülmüştür. Benzer bir bulgunun Özhasar (2021, ss.301-302)’in turizm alanında kriz ve kriz yönetimi konularında yazılmış 46 tezin analizini yaptığı çalışmada elde edildiği görülmüştür. Buna göre araştırmacının incelediği 46 tezin 8’inin doktora düzeyinde olduğu ve 1 tanesinin yardımcı doçent ünvanlı akademisyenin danışmanlık yaptığı görülmektedir. Benzer bulguyu elde eden Alımanoğlu ve Arıkan Saltık (2020, s.42) çalışmalarında bu durumun iki nedeninin olabileceğini ifade etmektedirler. Bunlardan ilki, doktora tezinde danışmanlık yapmak için danışmanlığında bir yüksek lisans tezi tamamlanması koşulu nedeniyle geçen süre diğeri ise doktora seviyesinde öğrenim gören öğrenci sayısının daha az olmasıdır.

Tezlerde kullanılan yöntemle bakıldığında bu çalışmada analizi yapılan 33 tezin 30’unda nicel araştırma yönteminin kullanıldığı görülmüştür. Çalışmanın bu bulgusu yapılan çok sayıda araştırma ile uyushmaktadır (Baytok vd., 2019; Mücevher vd., 2020; Özhasar, 2021). Yazında yapılan araştırmalarda yaygın bir şekilde nicel araştırma yönteminin tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca, yazılan tezlerin sadece bir tanesi İngilizce diğeri Türkçe’dir. Bu

durumun Türkiye’de üniversitelerde verilen eğitimin çoğunlukla Türkçe olmasının bir sonucu olduğu düşünülmektedir.

Tezlerde kullanılan anahtar kelimelere bakıldığında, analizi yapılan tezlerde en çok kullanılan anahtar kelimenin “iş tatmini” olduğu görülmektedir ve tamamı yüksek lisans tezlerinde kullanılmıştır. Benzer şekilde Yeksan ve Gümüş (2019, s.235) örgütsel bağlılık konusunda yazılmış tezlerin analizini yaptıkları çalışmalarında en çok iş tatmini değişkeni ile ilişki kurulduğu ifade edilmektedir. Doktora tezlerine bakıldığında ise “lider-üye etkileşimi” anahtar kelimesi daha fazladır. Liderlik örgütsel davranış alanında oldukça uzun yıllardır çalışılan ve çalışılmaya devam edilen kavramlardan birisidir. Bu çalışmanın bu bulgularıyla benzer şekilde Akyol ve Akçay (2015, s.168) örgütsel değişkenler üzerine yazılan tezlerin analizini yaptıkları çalışmalarında liderlik, iş tatmini, örgütsel bağlılık gibi değişkenlerin daha çok çalışıldığını ifade etmektedirler. Bu bulguda dikkati çeken noktalardan birisi de içinde bulunulan pandemi döneminde oldukça önemli olan “uzaktan çalışma” ile ilgili sadece bir yüksek lisans tezinin olduğudur. Bu bağlamda konunun çalışılmaya başlandığı ve tezlerin yazılma sürecinin uzun olduğu göz önüne alındığında, şu anda çalışılan birçok tezin önümüzdeki dönemlerde tamamlanarak tez veri tabanına gireceği de düşünülmektedir. Dolayısıyla izleyen dönemlerde covid 19, uzaktan çalışma, uzaktan eğitim, hatta dijitalleşme ve dijital dönüşüm gibi anahtar kelimelerin örgütsel davranış tezlerine girebileceği düşünülmektedir.

Tezlerin sayfa sayılarına bakıldığında, doktora tezlerinin en az 142 sayfa en fazla 475 sayfa olduğu, yüksek lisans tezlerinin ise en az 68 sayfa en fazla 231 sayfa olduğu tespit edilmiştir. Burada diğer tezlerden oldukça farklı olarak 475 sayfa olan doktora tezinin nitel araştırma yöntemiyle yapıldığı belirtilmelidir.

Yazılan tezlerin konu dağılımlarına bakıldığında her iki türde de en çok işletme konusunun fazla olduğu ve her iki tür için yüzde olarak birbirine yakın olduğu görülmüştür. Bu durumla bağlantılı olarak her iki türde de sosyal bilimler enstitüleri bünyesinde tamamlanan tezlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bununla birlikte örgütsel davranış alanının hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde sadece işletme ve sadece sosyal bilimler enstitüsü kapsamı ile sınırlı olmadığı, eğitim, sağlık, sağlık yönetimi, turizm, psikoloji, sosyoloji ve hatta orman endüstrisi ile ilişkili olarak çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu durumun örgütsel davranış konusunun örgüt içindeki insanın davranışı ile ilgili olmasının, dolayısıyla sadece

işletme veya sadece sosyal bilimlerle değil, insansın söz konusu olduğu her alanla ilgili disiplinler arası bir alan olduğunun göstergesi olarak yorumlanmıştır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulardan yola çıkılarak, konunun insan ve insan davranışları olması nedeniyle nitel araştırma yöntemi ile çalışmaların yapılmasının yazına katkı sunacağı düşünülmektedir. Yine hem lisansüstü öğrencilerin hem de tezlerde akademik danışmanlık yapan öğretim üyelerinin, ilgili yazında iş tatmini, lider-üye etkileşimi gibi anahtar kelimelerin sıklıkla kullanıldığını göz önüne almaları önerilmektedir. Bununla birlikte henüz anahtar kelimelerde bulunmayan ve bireyi, grupları ve örgütü bütünüyle etkileyen uzaktan çalışma, pandemi ve teknolojik dönüşüm gibi konuların örgütsel davranışı da bu üç boyutta etkileyeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda bu konuların örgütsel davranış değişkenleriyle çalışılmasının da yazına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda bu çalışmanın kısıtlarının da göz önüne alınması yerinde olacaktır. Çalışmanın ilk kısıtı, 2021 yılında yazılan tezlerin inceleme kapsamına alınmış olmasıdır. Bu durum güncel konuların tespit edilebilmesine imkân vermekle birlikte daha uzun yıl aralıklarının çalışılması konunun gelişimi ile ilgili bilgi edinilmesini sağlayabilecektir. Bununla birlikte güncel eğilimin tespit edilebilmesi için tezler dışında makale, kongre bildirileri, uluslararası dizinler gibi farklı veri kaynaklarından yararlanılması da önerilmektedir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Ahmed, Q. O. A. (2021). *Özel sektör kuruluşlarında örgütsel davranış: Erbil örneği* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Akçay, G. (2021). *Tüketici sinizminin öncülleri ve sonuçları: Hizmet sektörü üzerinde bir araştırma* (Doktora tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Aknar, A. (2021). *Otel işletmelerinde insan enerjisinin öncül ve ardıllarının belirlenmesine yönelik bir araştırma: Antalya ili örneği* (Doktora tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.

Akün, F. A. (2021). *Takımlarda öğrenme ve takım hafızasının takım performansına etkisinde psikolojik güvenliğin aracı rolü: Giyim sektöründe mağaza takımları üzerine bir araştırma* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Akyol, B., & Akçay, R. C. (2015). Analysis of organizational behaviour studies in Turkey. *Journal of Theory & Practice in Education (JTPE)*, 11(1), 149-170.

Alımanoğu, Ç., & Arıkan Saltık, I. (2020). Turizmde örgütsel davranış çalışmaları: Adım üniversiteleri'nde tamamlanan lisansüstü tezler üzerine bibliyometrik bir araştırma (1995-2018). *Journal of Travel and Tourism Research*, 17, 27-51.

Altunok, D. (2021). *İşin anlamının prososyal örgütsel davranışa ve hayatın anlamına etkisi* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Düzce Üniversitesi, Düzce.

Arlı, H. (2021). *Psikolojik sermaye ve işe gönülden adanmanın iş tatminine etkisi üzerine bir araştırma* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.

Armutlu, C., & Sağlam Arı, G. (2010). Yönetim modalarının yüksek lisans ve doktora tezlerine yansımaları: Bibliyometrik bir analiz. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 37, 1-23.

Ashkanasy, N. A. & Dorris, A. D. (2017). *Organizational behavior*. Erişim tarihi 16.02.2022, <https://oxfordre.com/psychology/view/10.1093/acrefore/9780190236557.001.0001/acrefore-9780190236557-e-23> <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190236557.013.23>

Ayçiçek, G. (2021). *Örgütsel güvenin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde örgütsel adaletin aracılık rolü* (Basılmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.

Bahadır, N. (2021). *Karanlık liderliğin örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Bankacılık sektöründe bir araştırma* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli.

Bauer, T., & Erdogan, B. (2009). *Organizational behavior*. New York: Flat World Knowledge, L. L. C. Erişim tarihi 10.02.2022, https://my.uopeople.edu/mod_book/chapter/B.

Bayraktar, S. (2021). *Uzaktan çalışmanın örgütsel bağlılık ve iş tatmini üzerine etkisi ve bir uygulama* (Basılmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.

Baytok, A., Boyraz, M., & Pelit, E. (2019). Turizm işletmeciliği alanında yapılan yüksek lisans tezlerinin değerlendirilmesi: Afyon Kocatepe Üniversitesi örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 287-305. <http://doi.org/10.32709/akusosbil.479290>

Buldur, T. İ. (2021). *Çalışanlarda psikolojik sermayenin işgören performansına etkisinde motivasyonun aracılık rolü* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye.

Caplow, T. (1983). *Managing an Organization*. New York: Holt, Rinehart ve Winston.

Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33-38. <https://doi.org/10.15390/EB.2014.3412>

Daft, R. L. (2010). *Organization theory and design*. South-Western Cengage Learning.

Delich, J. T. (2015). *Organizational behavior: Perceptions analysis of micro and macro organizational behavior in an organizational setting* (Doktora tezi). University of North Texas: Denton.

Demir, H., & Eriğüç, G. (2018). Bibliyometrik bir analiz ile yönetim düşünce sisteminin incelenmesi. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2), 91-114. <http://doi.org/10.18394/iid.395214>

Dil Şahin, M., & Mısırdalı Yangil, F. (2018). Türkiye'de örgütsel davranış yazınına bir bakış: 2012-2016 yılları arasında yayımlanmış üniversite sosyal bilimler dergileri üzerine içerik analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 371-383. <http://doi.org/10.20491/isarder.2018.434>

Dinçer, S. (2018). Content analysis in for educational science research: Meta-analysis, meta-synthesis, and descriptive content analysis. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 176-190. <http://doi.org/14686/buefad.363159>

Durdu, İ. (2021). *Okullarda prososyal davranış ve pozitif ses çıkartma davranışı oluşumunda lider-üye etkileşiminin rolü* (Doktora tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Durum, G. (2021). *Sağlık yöneticilerinin mesleki benlik saygısı ile iş tatmini arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Erbaş Kelebek, E. F. (2021). *Lider-üye etkileşiminin ve örgütsel özdeşleşmenin örgüt yararına etik olmayan davranışta bulunma üzerindeki etkileri: Mesaj çerçevesinin düzenleyici rolü* (Doktora tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Erdal, M. (2021). *Otantik liderlik ile iş tatmini ilişkisinde örgütsel güvenin aracılık rolü* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye.

Ertem, H. Y. (2020). Okullarda gözlenen örgütsel davranışlar: Bir içerik analizi çalışması. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 802-817. <http://doi.org/10.17556/erziefd.668162>

Glass, C. F. (1991). *Understanding organizations and the workplace* (Working Paper Series-227). University of California: Los Angeles.

Güner, B. (2021). *İş biçimlendirmenin görev performansı üzerindeki etkisinde işe tutulma ve psikolojik sermayenin rolü* (Doktora tezi). Başkent Üniversitesi, Ankara.

Hodge, B. J., Anthony, P. W., & Gales, M. L. (2003). *Organization theory: A strategic approach* (6th Ed). Upper Saddle River, N. J: Prentice Hall.

İnal, İ. H. (2021). *Psikolojik esenliğin takım performansı üzerindeki etkisinin dönüştürücü liderlik modeli bağlamında incelenmesi* (Doktora tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.

Karamanlı, M. (2021). *Kişisel özellikler ile örgütsel davranış boyutları ve tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişki: Orman ürünleri işletmesi örneği* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin.

Kılıç, S. (2021). *Eğitim ve kariyer uygulamalarının çalışan tutkunluğuna etkisi* (Basılmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

Korucuoğlu, T. (2021). *Eğitim örgütlerinin yapısına alternatif paradigmaların sağladığı bakış açısı ve bir tipoloji çalışması* (Doktora tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

Koşar, D. (2020). Analysis of organizational trust studies conducted in Turkey: A content analysis. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 10(2), 355-372. <http://dx.doi.org/10.14527/pegegog.2020.012>

Köse, S. (2021). *Örgütsel adalet ve yönetici desteği ile ihbarlık (whistleblowing) arasındaki ilişkide psikolojik güvenliğin aracılık rolü* (Doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Litterer, J. A. (1963). *Organizations: Structured behavior*. New York: JohnWiley and Sons.

Lundgren, E. F. (1974). *Organizational management: Systems and process*. San Francisco: Canfield Press.

Mullins, L. J. (2010). *Management & organisational behaviour*. Harlow: Financial Times Prentice Hall.

Mücevher, M. H., Demirgil, Z., Çetinceli, K., & Özdemir, K. (2020). Örgütsel davranış alanındaki yönelimler: Örgütsel davranış kongrelerinde sunulan bildirimlerin bibliyometrik analizi. *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 24-36. <https://doi.org/10.51177/kayusosder.809447>

OpenStax. (2019). *Organizational behavior*. Rice University. Erişim tarihi 10.02.2022, <https://openstax.org/books/organizational-behavior/pages/1-4-a-model-of-organizational-behavior-and-management>

Osifo, O. C. (2013). The effects of coordination on organizational performance: An intra and inter perspective. *Asian Journal of Business and Management*, 1(4), 149-162.

Özhasar, Y. (2021). Turizm alanında yazılmış kriz ve kriz yönetimi konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 4(2), 295-305. <https://doi.org/10.33083/joghat.2021.75>

Öztürk, M., & Gök, S.G. (2020). Örgütsel dedikodu kavramına genel bir bakış: Bibliyometrik analizi ile kavramsal çerçeveden gelecek araştırma yönelimlerine. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 1668-1683. <https://doi.org/10.20491/isarder.2020.936>

Pamuk, G. (2021). *Dönüşümcü liderlik ve işten ayrılma niyeti ilişkisinde nepotizmin aracı rolü: Aile şirketleri örneği* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Çankaya Üniversitesi, Ankara.

Peneklioğlu, H. O. (2021). *Interpersonal factors affecting B2B relationship quality* (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Polat, G. İ. (2021). *İnsan kaynakları yönetimi uygulamaları ve çalışanların iş becerikliliği üzerine bir değerlendirme* (Basılmamış yüksek lisans tezi). İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir.

Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2013). *Organizational behavior*. Boston: Pearson.

Roozi, M. A. (2021). *Örgüt kültürü ile personel motivasyonu arasındaki ilişkiye yönelik karşılaştırmalı bir araştırma: Türkiye ve Afganistan örneği* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

Sarı, C. (2021). *Pozitif psikolojik sermayenin öz-liderlik becerileri üzerindeki rolü* (Basılmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul.

Sarvan, I. (2021). *Çalışanların işin anlamlığı ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkiler; Büyükçekmece Belediyesi üzerine örnek bir uygulama* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

Senoussi, I. S. (2021). *Çalışanların iş stresi ve aile ilişkilerinin işten ayrılma niyetleri ve iş tatminleri üzerindeki etkileri: Çad Havayolları üzerinde bir araştırma* (Basılmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

Sims, R. R. (2002). *Managing organizational behavior*. Westport, CT: Quorum Books.

Tekçe, F. B. (2021). *Duygusal emek kavramının işgören performansı üzerindeki etkileri: Çağrı merkezi çalışanlarına yönelik nitel bir uygulama* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Beykoz Üniversitesi, İstanbul.

Turan, S. (2021). *Özel hastanelerde çalışmış hemşirelerin kamu hastanelerine geçme nedenlerinin incelenmesi* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul.

Wrench, J. S. (2012). *An introduction to organizational communication*. Erişim tarihi: 10.02.2022, <http://2012books.lardbucket.org/>

Yarım, M. A. (2021). *Sosyal ağ analizi ile okullarda, örgütsel moral değerleri ve doğal liderlik profillerinin incelenmesi* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Yeksan, A., & Gümüş, Ö. (2019). Örgütsel bağlılık konusunda yazılmış yüksek lisans tezlerinin bibliyometrik analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ek-1 Özel Sayı*, 219-239.

Yener Aydın, B. (2021). *İnsan kaynakları uygulamalarının kişi örgüt değerlerine uyumu ile yardımsever davranışlara etkisi ve örgütsel adalet algısının düzenleyici rolü: Bir ilçe belediyesinde bir uygulama* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yıldırım, K. (2021). *Algılanan örgüt kültürü ile çalışmaya tutkunluk ilişkisinde liderlik tarzı ve güvenin rolü* (Doktora tezi). İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul.

Yıldız, A. T. (2021). *Sağlık işletmelerinde etik liderliğin dile getirme davranışları aracılığıyla iş performansına etkisi: Örgütsel aidiyetin düzenleyici rolü* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Kayseri Üniversitesi, Kayseri.



Covid-19 Aşısı Hakkında T.C. Sağlık Bakanlığı Tarafından Yayınlanan Bilgilendirici Videoların Göz İzleme Tekniği İle İncelenmesi¹

Rumeysa ERDOĞAN¹ , Betül DÜZENLİ ÇİL² , Hanife ŞEN^{3*} , Fatma Gizem KARAOĞLAN YILMAZ⁴ 

¹ Res. Asst., Bartın University, Faculty of Science, Department of Computer Technology and Information Systems, Bartın, Türkiye

² Graduate Student, Bartın University, Graduate School of Education, Department of Information Systems and Technologies, Bartın, Türkiye

³ Res. Asst., Bartın University, Faculty of Science, Department of Computer Technology and Information Systems, Bartın, Türkiye

⁴ Assoc. Prof. Dr., Bartın University, Faculty of Science, Department of Computer Technology and Information Systems, Bartın, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 22.09.2021

Doi:10.31200/makuubd.999284

Kabul Tarihi/Accepted: 22.03.2022

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu çalışmada Sağlık Bakanlığı tarafından Covid-19 aşısı bilgilendirme platformu üzerinden halka yönelik olarak yayınlanan videolar ele alınmıştır. Çalışmada bu videolardan “Ünlü isimlerden sizlere mesaj var” başlığı altında hazırlanan ve 25.06.2021 tarihi öncesinde yayınlanan 9 video göz izleme cihazı ile incelenerek katılımcılar tarafından en çok odaklanılan bölümlerin nereler olduğu, hangi videonun daha çok akılda kaldığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Çalışmanın katılımcılarını bir devlet üniversitesinde görev yapan 6’sı erkek, 6’sı kadın olmak üzere 12 akademisyen oluşturmaktadır. Araştırma sonuçları incelendiğinde en akılda kalıcı videonun video 9 olduğu belirlenmiştir. Video 1, video 4 ve video 6’nın ise katılımcılar tarafından hatırlanmadığı görülmüştür. Bilgilendirme amaçlı hazırlanan bu videolarda ünlü isimlerin daha çok jest ve mimiklerine odaklanıldığı belirlenmiştir. Çalışma kapsamında tasarımcılara ve araştırmacılara çeşitli öneriler sunulmuştur.

¹ Bartın Üniversitesi, 14.09.2021 Salı, 14 No’lu Toplantı, 2021-SBB-0345 No’lu Etik Kurul İzniyle Yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Göz İzleme Tekniği, Covid-19, İnsan-Bilgisayar Etkileşimi, Arayüz Tasarımı.

Investigation of Informative Videos Published by TR Ministry of Health About Covid-19 Vaccine by Eye Tracking Technique

ABSTRACT

In this study, the videos published by the Ministry of Health on the Covid-19 vaccine information platform for the public were discussed. In the study, it is aimed to determine where the most focused parts of the participants are and which video is most memorable by examining 9 videos, prepared under the title of "There is a message from famous names." and published before 25.06.2021, with eye tracking device. The research was designed as a case study. The participants of the study consist of 12 academicians, 6 male and 6 female, working at a state university. When the results of the research were examined, it was determined that the most memorable video was video 9. Video 1, video 4 and video 6 were not remembered by the participants. It has been determined that these videos, which are prepared for informational purposes, focus more on the gestures and mimics of famous names. Various suggestions were presented to designers and researchers within the scope of the study.

Keywords: Eye Tracking Technique, Covid-19, Human-Computer Interaction, Interface Design.

1. GİRİŞ

Günümüzde kullanım alanı gittikçe yaygınlaşan İnsan Bilgisayar Etkileşimi (İBE) alanının amacı teknolojinin insanların ihtiyaçlarına göre geliştirilmesini sağlamaktır (Çağiltay, 2018). İBE, insanı ve bilgisayarı kapsayan bütün disiplinleri çalışma alanına dâhil etmektedir (Shneiderman, 1998). Gelişen ve değişen dünyada artık insanlar bilgisayarlar sayesinde çok uzaklardaki kişiler ile dünyanın farklı bir noktasındaki olay hakkında bilgi sahibi olabilmektedir. Teknolojinin sağladığı imkânlar sayesinde insanlar farklı bir ülkede yaşamasına rağmen diğer ülkelerdeki meslektaşları ile projeler geliştirebilmekte ve bu projeler sayesinde bütün insanlığa faydalı olacak keşifler yapabilmekte veya mesajlar verebilmektedirler. Gün geçtikçe daha da yaygınlaşan bu alanda, insanların ihtiyaçlarını en kolay şekilde, en az emek ve zaman harcayarak giderebilmesini sağlamak amaçlanmaktadır.

1.1. İnsan Bilgisayar Etkileşimi ve Kullanılabilirlik

İBE alanının üzerinde en fazla çalıştığı konulardan bir tanesi de kullanılabilirliktir. Kullanılabilirlik, bir hizmetin etkililiği ve verimliliğinin ölçümü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanılabilirliğin amacı, kullanıcıların, ilgili araç ile gerçekleştirecekleri işe yoğunlaşabilmeleri ve işlerini kolaylıkla gerçekleştirebilmelerini sağlamaktır (Çağiltay, 2016). İBE’de etkililik kavramı, bir görevi doğru olarak tamamlayabilme, hangi amaç için çalışılıyorsa o amaca ulaşabilme oranı olarak ifade edilmektedir (Çağiltay, 2016). Etkililik, bir mesajın kullanıcılarda bıraktığı hatırlanma oranı olarak sayısal bir sonuç olarak da sunulabilmektedir (Çağiltay, 2016). Etkili olan bir ürün veya reklam aynı zamanda nitelikli olarak tanımlanmaktadır. Eğitim alanında basılı kitap ya da defter ile sağlanan etkileşim, günümüzde bilişim teknolojileri ile gerçekleşmektedir. Günümüzde web hizmetleri iletişim, reklam, pazarlama, bilgiye ulaşma, eğlence, kültür sanat gibi farklı alanlarda hizmetlerle ihtiyaçlarımızı karşılama imkânı sunmaktadır. Geçmişte ve günümüzde, milyonlarca web sitesi geliştirilmiştir. Kullanılabilirlik özelliği düşük olan web siteleri, kullanıcıları zaman kaybına uğratarak kullanıcılarının siteden istedikleri hizmeti alamamalarına yol açmakta ve ziyaret oranları da buna bağlı olarak azalmaktadır. Dijital çağ olarak adlandırılan günümüzde, teknolojiye yaşanan gelişmeler bu alanda yeni sorunların ve zorlukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Teknolojiye yaşanan gelişmeler, web sektöründe de kullanılabilirlik alanında yeni zorluklar oluşmasına neden olmaktadır (Dinç, 2018).

Günümüzde pandeminin de etkisiyle erişilmek istenen bilgiye kitaplar aracılığıyla değil, web siteleri veya internet üzerinden erişmek daha çok tercih edilmektedir. Yine yüz yüze ziyaret edilen müze, fuar, sergi gibi kültürel faaliyetler, sanal ziyaretlere dönüşmektedir. Bu durumda İBE alanının iş yükü daha da artmakta, ziyaretlerin amacına ulaşabilmesi, ziyaret edilen sanal mekânların ziyaretçiler tarafından anlaşılabilir olması için sanal ziyaret sitelerinin kullanılabilirliğinin değerlendirilmesi gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Tasarlanan sitelerde bilginin sunumu ve bilginin değerlendirilme aşamasında da dikkat edilmesi gereken noktalar bulunmaktadır (Fang & Holsapple, 2007). Ancak bu noktalara dikkat edilebildiği ölçüde gerek sesli, gerek yazılı, gerekse işitsel mesajlar asıl amacına ulaşmaktadır. Bu şekilde kullanıcılar herhangi bir site veya görsel platforma odaklandığında asıl mesajı görebilecek ve dikkat dağınıklığı yaşamadan odaklanılması gereken yere odaklanarak site veya görsel platformu etkili bir şekilde kullanabilecektir. Bu şekilde niteliği ve etkililiği artan tasarımların verimliliği de artmış olacaktır.

Kullanılabilirlik konusunun temel bileşenleri olan etkililik ve verimlilik insanların gereksiz yere çaba, zaman ve kaynak harcamasını engeller. Bu nedenle kullanılabilirliğinin ekonomik kazanımları da vardır (Alan, 2021). Eğitim açısından öğrenilmesi istenen konunun daha kısa zamanda anlaşılması ve bilginin kalıcılığının sağlanması açısından etkililik ve nitelik de kullanılabilirlik kadar önemlidir (Çağiltay, 2018). Kullanılabilirliği yüksek olan sistemler Türkiye'nin 2023 hedeflerinde de öncelikli hedeflerden birisi olarak belirtilmektedir (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, 2004).

Alanyazın incelendiğinde bu konuda özellikle son yıllarda yapılan çalışmalarda artış görülmektedir. Arsoy vd. (2013) web sitelerinin çeşitli kategoriler altında kullanılabilirliğinin değerlendirilmesi için değerlendirme kural seti hazırlamıştır. Çalışmada e-devlet uygulaması diye bilinen web sitesi farklı kullanıcılar tarafından değerlendirilerek sonuçlar analiz edilmiştir. Ekici vd. (2016) ise araştırmalarında EBA platformunun göz izleme yöntemi ile kullanılabilirliğini tespit etmeyi amaçlamışlar ve sonuçları rapor etmişlerdir. Yıllar içinde arayüzü ve içeriği değişen EBA platformunun kullanılabilirliği çeşitli çalışmalarda incelenmiştir. Karaoğlan Yılmaz vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada arayüzün öğrenciler tarafından rahatlıkla kullanılabilirdiği ve öğrencilerin aradıklarını rahatlıkla bulabildiği sonucuna varmışlardır. Kıcıman vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada, pandemi döneminde sıklıkla tercih edilen çevrim içi iletişim platformu olan Zoom'un kullanılabilirliği incelenmiştir. Çalışmaya katılan öğrencilerin, çoğunlukla verilen otantik görevleri rahatlıkla tamamlayabildikleri belirlenmiş ve en çok dosya paylaşımı ile video ekranı paylaşma görevlerinde zorlandıkları belirlenmiştir. Çalışmaya katılan akademisyenlerin ise tamamının otantik görevleri tamamladıkları görülmüştür.

Son yıllarda daha hızlı bir şekilde ilerleme görülmesine rağmen ülkemizde kullanılabilirlik konusundaki farkındalık istenilen seviyeye ulaşmamıştır. Bunun başlıca sebebi göz izleme tekniğinde kullanılan donanım ve yazılımların maliyetlerinin yüksek olmasına bağlı olarak araştırmacıların bu cihaz ve yazılımlara erişilebilirliklerinin düşük olmasıdır. Üniversitelerin eğitim müfredatlarında bu konularda eksiklikler görülmekte ve bu alandaki sorunların artmasına rağmen kullanıcı odaklı sistemlerin geliştirilmesine yönelik gerekli mali ve politik desteğin tam olarak sağlanmadığı görülmektedir (Tunç & Külcü, 2020). Sağlam ve Karaoğlan Yılmaz (2021) tarafından yapılan çalışmada göz izleme tekniği ile yapılan çalışmaların sayısının arttığı belirtilmiştir. Çalışmada sıklıkla katılımcı grup olarak lisans öğrencilerinin tercih edildiği ve ileri yaş grubundaki bireylerle çalışılmasının da önemli olduğu

vurgulanmıştır. Bu kapsamda akademisyenler ile gerçekleştirilen bu çalışma büyük önem taşımaktadır.

1.2. Göz İzleme Tekniği

Göz izleme çalışmaları, herhangi bir uyarana karşı bireyin hangi bölüme ne kadar süre odaklandığını tespit etmeyi amaçlar (Özdoğan, 2008). Araştırmacılar, göz izleme yöntemi ile reklamlardaki mesajların, internet sayfalarındaki gezintilerin anlaşılmasının zor olup olmadığını, bireyin bu sitelerde ne kadar zaman harcadığını belirleyebilmekte ve değerlendirmeler yapabilmektedirler (Carricaburu, 1998). Göz izleme cihazı ile ölçümler yapılırken gözün odaklandığı yer, göz sıçrama hareketleri ve gözün izlediği yol kayıt altına alınır. Bu ölçümler ile hedefteki durumun etkililiği test edilir. Odaklanma süresinin uzun olduğu noktalar daha etkili, sıçramanın fazla olduğu yerler dikkat dağınıklığına yol açmaktadır şeklinde yorumlar yapılabilir. Göz izleme çalışmaları da tasarımların etkililiğini ve niteliğini belirleme açısından kullanılan yöntemlerdendir. Bireylere özgü yapılan kalibrasyonlarla, bireyin bakış noktalarının ısı haritalarını belirleyerek tasarımın en etkili olduğu bölüm belirlenebilir (Bayram & Yeni, 2015).

1.3. Covid-19 Döneminde Görsel ve İşitsel Teknolojilerin Toplum Sağlığına Etkisi

Dünya genelini etkisi altına alan Covid-19 salgını birçok alanda değişime yol açmıştır. Dünya genelinde yayınlanan günlük hasta verileri bireylerin endişelenmesine yol açmıştır (Mavi & Öcal, 2021). Artan kaygı, korku ve belirsizliğe karşı bireyler, toplum tarafından kabul görmüş kişilerden kaygılarını giderecek açıklamalar beklemiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün ve ülkelerin sağlık bakanlıklarının pandemi süreci boyunca yaptıkları açıklamaların yanı sıra salgından korunma adına tanınmış kişilerin sunduğu öneriler ve paylaşımların bireylerin kaygılarının azalmasında etkili olduğu bildirilmiştir (DSÖ, 2020). Karantina dönemlerini evde geçiren bireyler sosyal medya platformlarından gelecek salgından korunma önerilerine yönelerek bu tür yazılı veya işitsel mesajlara her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymuşlardır. Toplumun beğenisini kazanan bireylerin mesajları, oluşan bu korku ortamında bireyin kendini nasıl koruması gerektiği yönünde yol gösterici olmuştur. Özellikle toplumun bütün kesimlerini ilgilendiren bu gibi olaylarda görsel ve işitsel medyanın toplumu bilinçlendirme ve yönlendirme açısından oldukça önemli olduğu görülmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırma günümüzde insan sağlığını tehdit eden en büyük salgından korunma adına hazırlanan video mesajlarının incelenmesini içerdiği için toplum sağlığının korunması açısından sosyal medya mesajlarının etkisini de ortaya koymaktadır. Bu yönüyle salgın döneminde dikkat çekilen yönler belirlenerek benzer krizlerle başa çıkmak için yol gösterici olacağı tahmin edilmektedir. Çalışma kapsamında Covid-19 ile mücadelede toplum tarafından tanınmış kişilerin hazırladıkları bilgilendirme amaçlı videoların kişiler üzerindeki etkisinin göz izleme cihazı ile belirlenmesi amaçlanmıştır. Sosyal medya platformlarında paylaşılan videolarda odaklanılan bölümlerin nereler olduğu, görsellerin, seslerin ve yazıların dinleyici üzerinde bıraktığı etkiler tespit edilmiştir. Buradan hareketle araştırmanın alt amaçları aşağıdaki gibidir:

1. Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan Covid-19 videolarının ısı haritalarının ortaya konulması.
2. Katılımcılar açısından Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan Covid-19 videoları içerisinden en akılda kalıcı olanların belirlenmesi.
3. Katılımcılar açısından Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan Covid-19 videolarının en ilgi çekici yönlerinin belirlenmesi.
4. Katılımcılar açısından Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan Covid-19 videolarının katılımcıların aşı hakkındaki görüşleri üzerindeki etkisi.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma, bir durum çalışmasıdır. Durum çalışmaları belirli bir olayı ayrıntılı olarak değerlendirmeyi amaçlayan çalışmalardır (Gall vd., 1996). Anketler, göz izleme cihazı raporları ve görüşme formlarından faydalanılarak veriler oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında Covid-19 pandemi salgınından korunmaya yönelik tanınmış kişilerin mesajlarını içeren dokuz adet video incelenmiştir. Araştırma sonunda katılımcılara videolar hakkında sorular sorulmuş ilgi çeken noktalar ve inceleme sonucu elde edilen veriler arasında tutarlılık olup olmadığı belirlenmiştir.

Çalışmada Sağlık Bakanlığı'nın Kamu Spotu adı altında 25.06.2021 tarihine kadar yayınladığı dokuz adet video incelenmiştir. İncelenen bu videoların isimleri şu şekildedir:

Video 1: Candan Erçetin'den sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Video 2: Cedi Osman'dan sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Video 3: Cem Yılmaz'dan sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Video 4: Dr. Mehmet Öz'den sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Video 5: Ezgi Mola'dan sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Video 6: Haluk Bilginer'den sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Video 7: Kıvanç Tatlıtuğ'dan sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Video 8: Okan Bayülgen'den sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Video 9: Şener Şen'den sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

3.1. Katılımcılar

Bu araştırmada kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi tercih edilmiş ve araştırmacıların ulaşabildiği altı kadın ve altı erkek olmak üzere toplamda 12 akademisyen çalışmanın katılımcılarını oluşturmaktadır. Katılımcılar farklı yaş gruplarındadır ve yaş ortalaması 28'dir. Araştırmacılar katılımcıları seçerken, katılımcıların Covid-19 hastalığı ve aşısı hakkında bilgi sahibi olan ve uygulamaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden kişiler arasından seçilmesine önem vermişlerdir. Bu durumda bu çalışmaya katılan 12 akademisyenin araştırmanın evrenini temsil edeceği düşünülmektedir. Katılımcılara videolar izletilmeden önce aşı ve Covid-19 ile ilgili bazı sorular sorulmuştur. Bu sorulardan elde edilen sonuçlara göre hiçbir katılımcının kronik rahatsızlığı bulunmamaktadır. Katılımcılarda Covid-19 teması ve yaşadığı kişilerden risk grubunda olan kimse bulunmamaktadır. Katılımcılarımızın yalnızca altı tanesi daha öncesinde Sağlık Bakanlığı'nın Covid-19 aşısı ile ilgili hazırlamış olduğu bu videolardan haberdar olduğunu belirtmiştir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmanın verilerine anketler, göz-izleme cihazı raporları ve görüşme formları ile ulaşılmıştır. İlk bölümde katılımcıların Covid-19 hakkındaki bilgilerinin tespit edilmesini amaçlayan soruların bulunduğu anket formu katılımcılar tarafından cevaplandırılmıştır. İkinci bölüm, bir devlet üniversitesinde uygulaması yapılan video incelemeleri kayıtlarıdır.

Çalışmanın son bölümünde katılımcılara izledikleri videolar ile ilgili sorulan sorulardan oluşan görüşme formlarını doldurmaları istenmiştir.

3.3. Veri Toplama Süreci

Katılımcılara öncelikle araştırmanın amacı ve uygulama süreci anlatılmıştır. Katılımcılardan videoları izlemeye başlanmadan önce Covid-19 salgını ile ilgili bilgilerini tespit etmeyi amaçlayan formu doldurmaları istenmiştir. Araştırmacılara ayrı ayrı göz izleme cihazı ile kalibrasyon yapılmış ve ardından göz izleme cihazı ile katılımcıların ses ve görüntü süreçleri kayıt altına alınmıştır. Gerekliğinde katılımcıların eylemleri gözlemlenerek notlar alınmıştır. Katılımcılardan, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve bir devlet üniversitesindeki alanında uzman üç akademisyen görüşleriyle son hali verilen yarı yapılandırılmış görüşme formunu doldurmaları istenmiştir. İki farklı cinsiyet grubundan toplam 12 akademisyene uygulanarak ölçeğin nihai geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Göz izleme cihazı, ısı haritası ile kalibrasyon işlemi yapılan katılımcılar için odaklanma yerlerini belirleyebilmektedir (Pala vd., 2017).

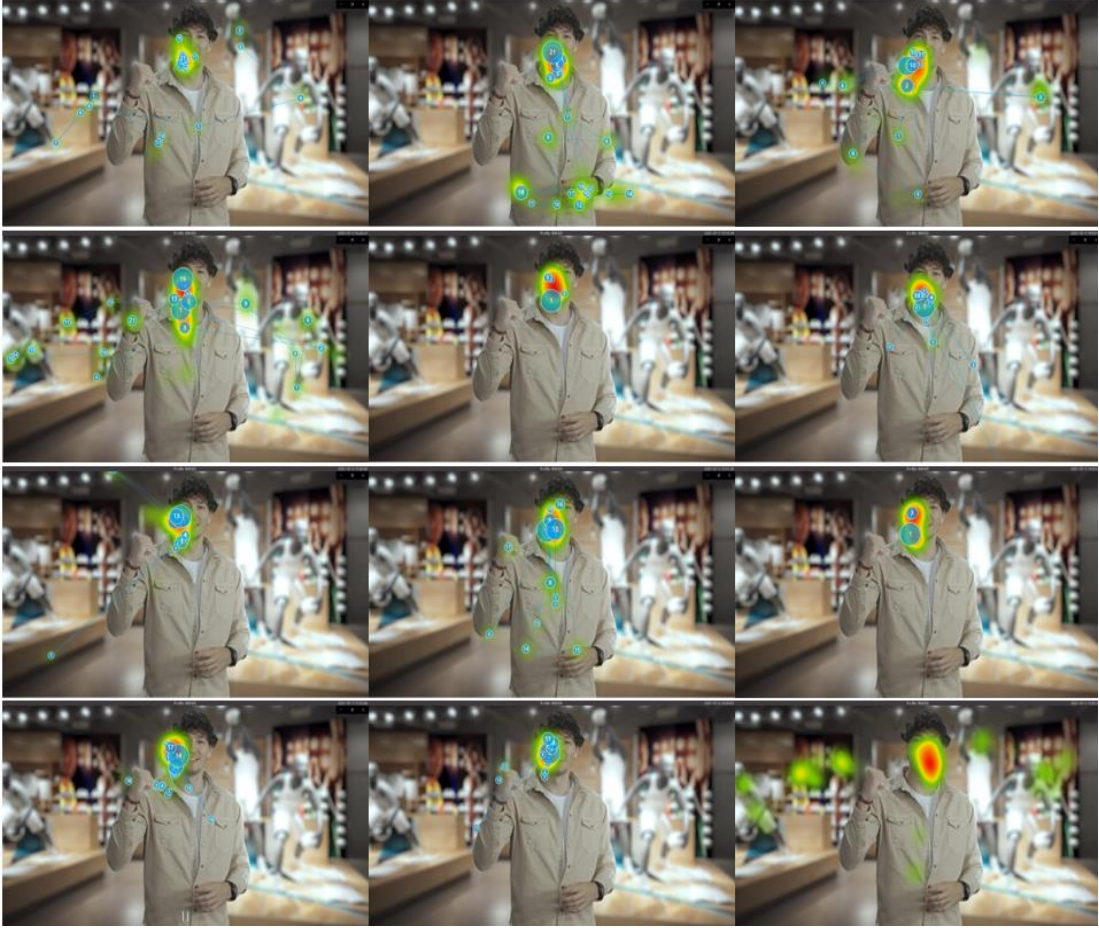
4. BULGULAR

Sağlık Bakanlığı'nın Covid-19 aşısı hakkında yayınladığı "Candan Erçetin'den sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı" başlıklı videoya ait katılımcıların göz hareketleri ve ısı haritası Şekil 1'de verilmiştir.



Şekil 1. Candan Erçetin'den sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Şekil 1 incelendiğinde sanatçının ekranın orta kısmında konumlandığı arka planın ise bulanıklaştırıldığı görülmektedir. Katılımcıların videoyu izlerken sanatçının yüzüne odaklandığı, bakışlarının yüz bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Sağlık Bakanlığı'nın Covid-19 aşısı hakkında yayınladığı “Cedi Osman'dan sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı” başlıklı videoya ait katılımcıların göz hareketleri ve ısı haritası Şekil 2’de verilmiştir.



Şekil 2. Cedi Osman'dan sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Şekil 2 incelendiğinde sanatçının konuşurken el hareketlerini kullandığı ve arka planda ise uğraştığı spor dalı ile ilgili nesnelerin bulunduğu görülmektedir. Katılımcılar videoyu izlerken bakışlarını sanatçının yüzünde yoğunlaştırmakla beraber arkadaki nesnelere de bakış atmıştır. Bu sebeple arka planda bulunan nesnelerin de katılımcının ilgisini çektiği söylenebilir. Sağlık Bakanlığı'nın Covid-19 aşısı hakkında yayınladığı “Cem Yılmaz'dan sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı” başlıklı videoya ait katılımcıların göz hareketleri ve ısı haritası Şekil 3’te verilmiştir.



Şekil 3. Cem Yılmaz'dan sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Şekil 3 incelendiğinde videoda sade bir arka plan kullanıldığı ve sanatçının ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Katılımcıların videoyu izlerken sanatçının yüz bölgesine odaklanmıştır. Sağlık Bakanlığı'nın Covid-19 aşısı hakkında yayınladığı "Dr. Mehmet Öz'den sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı" başlıklı videoya ait katılımcıların göz hareketleri ve ısı haritası Şekil 4'te verilmiştir.



Şekil 4. Dr. Mehmet Öz'den sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Şekil 4 incelendiğinde doktorun ekranın orta bölümünde bulunduğu ve arka planda ise sağlık ekipmanlarının bulunduğu görülmektedir. Katılımcılar videoyu izlerken doktorun yüzüne odaklanmakla birlikte doktorun giydiği kıyafetlere ve ekranın çeşitli bölgelerine de bakış attığı görülmektedir. Sağlık Bakanlığı'nın Covid-19 aşısı hakkında yayınladığı "Ezgi Mola'dan sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı" başlıklı videoya ait katılımcıların göz hareketleri ve ısı haritası Şekil 5'te verilmiştir.



Şekil 5. Ezgi Mola'dan sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Şekil 5 incelendiğinde videonun orta kısmında sanatçı ve sade bir arka planın bulunduğu görülmektedir. Katılımcılar bu videoyu izlerken bakışlarını sanatçının yüz bölgesinde yoğunlaştırırken sanatçının saçlarına ve kullandığı aksesuarlara da bakış atmıştır. Sağlık Bakanlığı'nın Covid-19 aşısı hakkında yayınladığı "Haluk Bilginer'den sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı" başlıklı videoya ait katılımcıların göz hareketleri ve ısı haritası Şekil 6'da verilmiştir.



Şekil 6. Haluk Bilginer'den sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Şekil 6'da katılımcılara ait göz hareketleri ve ısı haritası haritası incelendiğinde çeşitli odak bölgeleri olduğu görülmektedir. Katılımcıların videoyu izlerken yüz bölgesine odaklanmakla birlikte sanatçının yapmış olduğu alkış hareketine de bakış attığı görülmektedir. Sağlık Bakanlığı'nın Covid-19 aşısı hakkında yayınladığı "Kıvanç Tatlıtuğ'dan sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı" başlıklı videoya ait katılımcıların göz hareketleri ve ısı haritası Şekil 7'de verilmiştir.



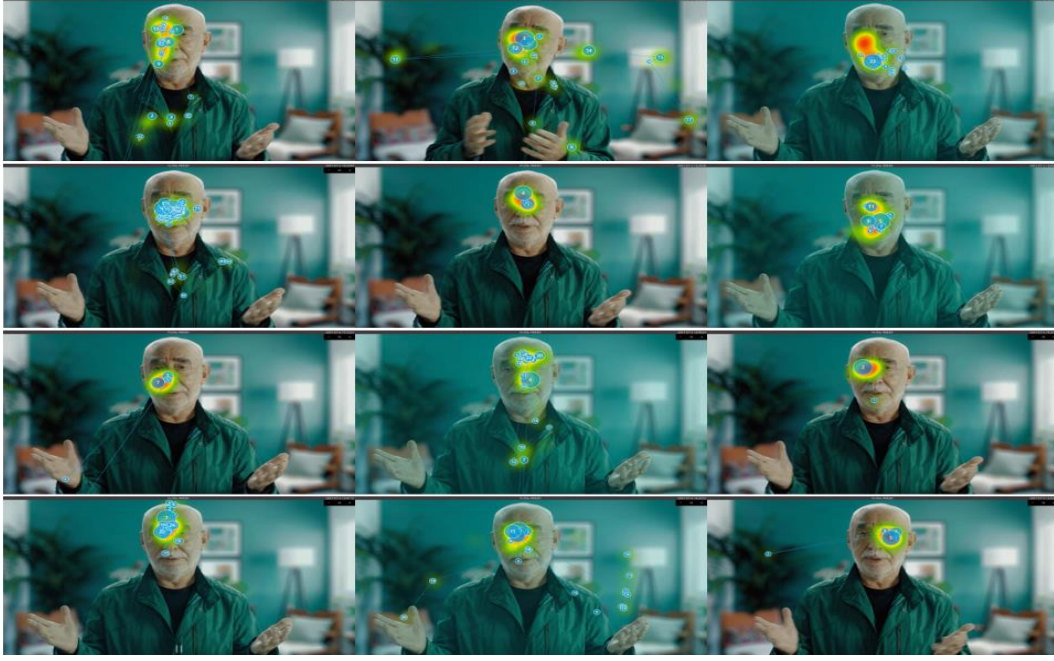
Şekil 7. Kıvanç Tatlıtuğ'dan sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Şekil 7’de verilen göz hareketleri ve ısı haritası incelendiğinde ekranda birden fazla odak bölgesi bulunduğu görülmektedir. Katılımcılar büyük oranda sanatçının yüzüne odaklanmış ve ayrıca arka plandaki nesnelere ve sanatçının kıyafetine de bakışlar atmıştır. Sağlık Bakanlığı’nın Covid-19 aşısı hakkında yayınladığı “Okan Bayülgen’den sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı” başlıklı videoya ait katılımcıların göz hareketleri ve ısı haritası Şekil 8’de verilmiştir.



Şekil 8. Okan Bayülgen’den sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

Şekil 8 incelendiğinde sanatçının kendisiyle beraber çeşitli odak noktaları olduğu görülmektedir. Katılımcılar videoyu izlerken sanatçının yüz bölgesine odaklanmakla birlikte arka planda bulunan nesnelere ve sanatçının kıyafetine de odaklanmıştır. Sağlık Bakanlığı’nın Covid-19 aşısı hakkında yayınladığı “Şener Şen’den sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı” başlıklı videoya ait katılımcıların göz hareketleri ve ısı haritası Şekil 9’da verilmiştir.



Şekil 9. Şener Şen'den sizlere mesaj var. #COVID19Aşısı

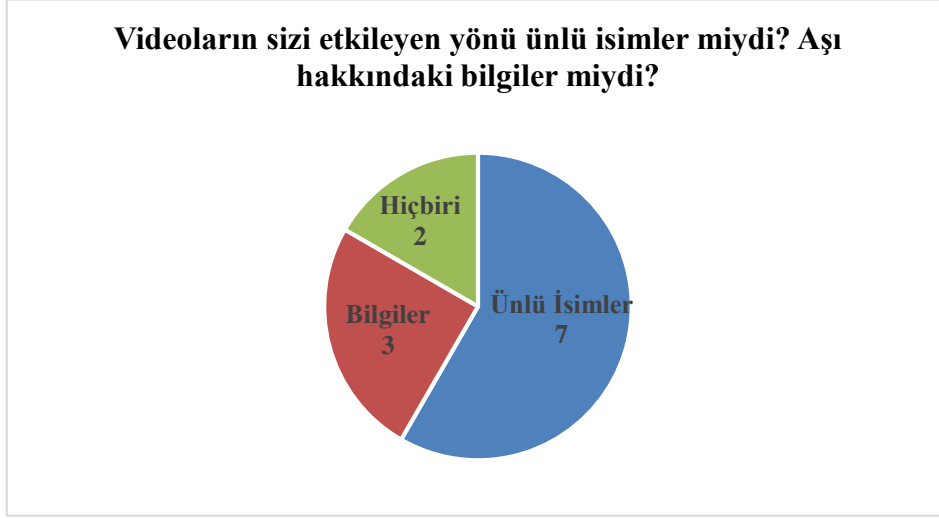
Şekil 9 incelendiğinde katılımcıların ekranda farklı noktalara odaklandığı görülmektedir. Katılımcılar videoyu izlerken büyük oranda sanatçının yüz bölgesine odaklanmış, arka planda bulunan nesnelere göz gezdirmiş ve sanatçının el hareketlerine de bakışlar atmışlardır.

Uygulama sonrası katılımcılara inceledikleri videolarla ilgili soruların bulunduğu bir anket uygulanmıştır. Katılımcılara videolardan Covid-19 aşısı ile ilgili yeni bir bilgi öğrenip öğrenmedikleri sorulmuştur. Katılımcıların çoğunluğunun (N=10), videolardan Covid-19 aşısı ile ilgili yeni bir bilgi öğrenmediğini beyan ettiği görülmektedir. Katılımcıların yalnızca ikisi videolardan Covid-19 aşısı ile ilgili yeni bir bilgi öğrendiğini söylemektedir. Uygulama sonrası katılımcılara uygulanan ankette en akılda kalıcı videonun hangisi olduğu sorulmuştur ve buna ilişkin cevap Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Uygulama sonrası katılımcıların “En akılda kalıcı video hangisiydi?” sorusuna verdiği cevaplar

	Video 1	Video 2	Video 3	Video 4	Video 5	Video 6	Video 7	Video 8	Video 9
Katılımcı 1		✓							
Katılımcı 2					✓				
Katılımcı 3								✓	
Katılımcı 4									✓
Katılımcı 5									✓
Katılımcı 6									✓
Katılımcı 7			✓						
Katılımcı 8									✓
Katılımcı 9							✓		
Katılımcı 10					✓				
Katılımcı 11							✓		
Katılımcı 12					✓				

Tablo 1 incelendiğinde en akılda kalıcı videonun video 9 olduğu belirlenmiştir. Video 1, video 4 ve video 6'nın ise katılımcılar tarafından hatırlanmadığı görülmüştür. Uygulama sonrası katılımcılara uygulanan ankette videoların onları etkileyen yönünün ünlü isimler mi yoksa bilgiler mi olduğu sorulmuştur ve buna ilişkin cevap Şekil 10'da verilmiştir.



Şekil 10. Uygulama sonrası katılımcıların “Videoların sizi etkileyen yönü neydi?” sorusuna verdiği cevaplar

Şekil 10 incelendiğinde katılımcıların yedisinin videoların onları etkileyen yönünün ünlü isimler olduğunu ve katılımcıların üçünün aşı hakkında verilen bilgiler olduğunu beyan ettiği görülmektedir. Katılımcıların ikisi ise videoların herhangi bir yönünün onları etkilemediğini söylemektedir.

Uygulama sonrası katılımcılara uygulanan ankette videoların aşuya bakış açılarında etkisi olup olmadığı sorulmuştur ve buna ilişkin cevaplar alınmıştır. Katılımcıların büyük kısmı videoların aşuya bakış açılarında etkisi olmadığını belirtmiştir. Anket sonucuna göre yalnızca iki katılımcı videoların aşuya karşı bakış açılarında etkisi olduğunu beyan etmektedir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışma kapsamında Sağlık Bakanlığı tarafından Covid-19 salgınından korunmaya yönelik uygulanan aşular hakkında ünlü kişiler tarafından çekilen dokuz tane bilgilendirici videonun göz izleme tekniği ile incelenmesi amaçlanmıştır. İncelenen videolarda dikkat çeken noktalar, odak noktaları, göz hareketleri gibi belirli kriterler dikkate alınarak değerlendirilmeler yapılmıştır. Günümüzde birçok alanda üretim, tanıtım, pazarlama gibi konularda ünlü isimler karşımıza çıkmaktadır. Hedef kitleye istenilen mesajı veren kişinin toplumun beğenisini kazanmış olması söyleyeceklerinin daha geniş alanda kabul görmesine fırsat tanıyacaktır

(Özgüven Tayfun, 2018). Yılmaz (2014) çalışmasında görünüm temelli video takografi yöntemleri ile gözün ekrandaki hareketleri ile etkililiği belirlemeyi amaçlamıştır. Son yıllarda göz izleme hareketleri ile çalışma yapılan diğer bir alan ise pazarlama alanıdır. Gerek sanal gerek gerçek alışverişlerde göz hareketlerinin reklam ve satışlarda oldukça etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Özdoğan, 2008). Ömur ve Aydoğdu (2017) çalışmalarında iletişim alanında reklam, sinema gibi görsel alanlarda göz izleme cihazı ile göz hareketlerinin iletişime etkisini inceledikleri çalışmalarında sorunun sözlü olarak ifade edilemediği durumlarda göz hareketlerinin iletişim aksaklığına yol açan sorunu tespit edebildiğini ortaya koymuşlardır.

Keleş (2020) çalışmasında İBE'nin konu alanında olan internet teknolojisinin kullanımının yaygınlaşması ile tüketim kültürünün küreselleştiğini, ürün ve hizmet tasarımlarının çeşitlilik kazandığını ve en az çaba harcanarak ürüne erişim imkânı sağlayan tasarımların küresel boyutta etkili olduğunu vurgulamıştır. Etkileşimli sosyal medya platformları sayesinde de her türlü bilgiye ulaşma ve ürünün niteliğini küresel boyutta belirleme olanağı doğmuştur. Bu da mesajların niteliğine göre dünya çapında etkili olmalarına yol açmaktadır.

Reklamlarının etkililiğini ve kalıcılığını incelediğimiz bu çalışmaya paralel bir amaç taşıyan Can ve diğerlerinin (2018) hazırlamış oldukları çalışmada reklamların satış ve pazarlama üzerine etkisi göz izleme tekniği ile incelenmiş, amacına uygun olarak tasarlanan reklamlarda tüketicilerin markaya daha fazla yöneldiği ve bu ürünlerin tasarımı uygun olmayan reklamlara göre daha fazla satıldığı ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada da toplumun her kesimine mesaj vermek amaçlandığı için farklı meslek gruplarında yer alan ünlüler, mesajın daha geniş kitlelere ulaşması açısından faydalı olmuştur. Bilgilendirme amaçlı hazırlanan bu videolarda ünlü isimlerin daha çok jest ve mimiklerine odaklanıldığı görülmüştür. Yüz, jest ve mimikler dışında videodaki arka plana ve öğelere odaklanılmadığı belirlenmiştir. Bu da mesaj verilmesi sürecinde dikkat dağınıklığının önlenmesi açısından önemli bir husustur. Arka plan tasarımlarının kalabalık olmasının dikkat dağılmasına neden olduğu düşünülerek, arka planın net olarak değil de bulanık olarak verilmesi bu dikkat dağılmasının bir nebze de olsa önüne geçmektedir. Çalışmanın bulgularına göre en akılda kalıcı video, 9 nolu Şener Şen'in yer aldığı video olmuştur. Ünlü ismin herkes tarafından tanınması ile söylediklerinin öğüt niteliğinde görülmesi bunda etkin rol oynamış olabilir. Video 1, video 4 ve video 6'nın ise katılımcılar tarafından hatırlanmadığı görülmüştür. Videolarda en fazla dikkat çeken bölüm ünlü isimler olmuştur. Kullanıcılar genellikle ünlülerin jest, mimik ve

kıyafetlerine bakmaktadır. Göz izleme yöntemleri ile göz hareketlerine bağlı yorumlamalar Bandura'nın (1989) sosyal öğrenme kuramına dayanmaktadır. Göz hareketlerinin izlenmesindeki amaç, konu hakkında deneyim sahibi olmayan bireylerden odaklanmaları gereken yerleri belirleyerek odaklanmalarını sağlayabilmektir (Tepgeç & Seferoğlu, 2019). Çalışma sonucunda katılımcılar hayranlık duydukları ünlülerin videolarının daha fazla akılda kaldığını, diğerlerinin hatırlanma oranının daha az olduğunu belirtmişlerdir. Aynı amaca sahip mesajın, farklı meslek sahibi ünlüler tarafından verilmiş olması toplumsal sorumluluk alınması açısından önemli olarak görülmektedir.

6. ÖNERİLER

Bu çalışma akademisyenler üzerinde gerçekleştirilmiş olup yapılacak yeni çalışmalar, Covid-19 aşısı olmayı düşünmeyen kişiler, Covid-19 hastalığını yenmiş kişiler, yaşlılar, yetişkinler, üniversite öğrencileri ve sağlık çalışanları üzerinde gerçekleştirilebilir. Bu kişilerin mesajlarda odaklanma yerleri ve odaklanılan cümleler test edilebilir. Ayrıca çalışma sonuçlarına göre bu tür halkı bilgilendirici videolar hazırlanırken kullanıcıların en çok odaklandığı yerler tespit edilmeli ve bunlara dikkat edilerek videoların hazırlanması önerilmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre görsel ve işitsel medyanın toplum sağlığına etkisi üzerine karşılaştırmalı çalışmalar yapılması önerilmektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Araştırmacıların çalışmaya katkı oranları eşittir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Alan, A. (2021). E-Devlet kapısı: Kullanılabilirlik ve güven analizi için bir kullanıcı çalışması. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11(2), 347-359.

Arsoy, S., Kalipsiz, O., & Öztürk, S. (2013). E-Devlet web siteleri için rehber tabanlı kullanılabilirlik değerlendirmesi. *Ulusal Yazılım Mühendisleri Sempozyumu*, İzmir, Türkiye.

Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory. *American Psychologist*, 44(9), 1175.

Carricaburu, L. (1998). The Eyes have it scanner lets internet marketers focus their efforts eye tracking helps focus internet ads. *The Salt Lake Tribune*, 4, 10-41.

Çağıltay, K. (2018). *İnsan bilgisayar etkileşimi ve kullanılabilirlik mühendisliği: Teoriden pratiğe*. <https://hdl.handle.net/11511/70368>

Çağıltay, K., & Hedefleri, B. (2016). İnsan bilgisayar etkileşimi ve eğitim teknolojileri. İçinde *Öğretim teknolojilerinin temelleri: Teoriler, araştırmalar, eğilimler* (ss.297-314).

Dinç, O. (2018). *Mobil uyumlu web site arayüzlerinde kullanılabilirlik* (Yüksek lisans tezi). Işık Üniversitesi, İstanbul.

Ekici, M., Arslan, İ., & Tüzün, H. (2016). Eğitim bilişim ağı (eba) web portalı kullanılabilirliğinin göz izleme yöntemiyle değerlendirilmesi. İçinde A. İşman, H. F. Odabaşı, & B. Akkoyunlu (Eds.), *Eğitim teknolojileri okumaları* (ss.273-297). Ankara: TOJET.

Fang, X., & Holsapple, C. W. (2007). An empirical study of web site navigation structures' impacts on web site usability. *Decision Support Systems*, 43(2), 476-491.

Gall, M. D., Borg, W. R., & Gall, J. P. (1996). *Educational research: An introduction* (6th Edition). Longman Publishing.

Karaoğlan Yılmaz, F. G., Yılmaz, R., Yıldız Durak, H., & Keser, H. (2019). Examination of students processes of searching information in education informatics network via eye tracking. *World Journal on Educational Technology: Current Issues*, 11(1), 65-73.

Keleş, M. (2020). *İnsan bilgisayar etkileşimi bağlamında Endüstri 4.0 ve yapay zekânın tüketim kültürüne etkisi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul.

Kıcım, A. H., Karaoğlan Yılmaz F. G., Karakaş, G., & Erdoğan, R. (2021). Zoom uygulamasının eğitsel açıdan kullanılabilirliğinin göz izleme tekniği ile incelenmesi. *14. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu (ICITS2021)*, Rize (26-28 Ekim 2021), Türkiye.

Koyuncu Tunç, S., & Külcü, Ö. (2020). Elektronik belge yönetim sistemlerinin sezgisel değerlendirme yöntemi ile kullanılabilirlik açısından değerlendirilmesi. *Bilgi Dünyası*, 21(2), 269-297.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma, desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayınları.

Nielsen, J. (2012). How many test users in a usability study. *Nielsen Norman Group*, 4(06).

Ömür, S., & Aydoğdu, A. G. (2017). Göz izleme araştırmaları ve iletişim alanında yeni yönelimler. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(4), 1296-1307.

Özdoğan, F. B. (2008). Göz izleme ve pazarlamada kullanılması üzerine kavramsal bir çalışma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 134-147.

Özgüven Tayfun, N. (2018). Fenomen pazarlama ve uygulama örnekleri (F. Çankaya, & S. Kayıkçı, Der.). *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimlerde Akademik Araştırmalar-4*, 74-84.

Pala, F. K., Arslan, H., & Özdiç, F. (2017). Eğitim bilişim ağı web sitesinin otantik görevler ve göz izleme ile kullanılabilirliğinin incelenmesi. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 24-38.

Sağlam, Z., & Karaoğlan Yılmaz, F. G. (2021). Eğitim araştırmalarında göz izleme: Araştırmalardaki eğilimlerin belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(3), 1621-1649.

Shneiderman, B. (1998). *Reflections on authoring, editing and managing hypertext*. <https://covid19asi.saglik.gov.tr/EN-81749/for-public.html>

Tepgeç, M., & Seferoğlu, S. S. (2019). Öğrenme-öğretme süreçlerinin değerlendirilmesinde göz izleme yönteminin kullanımıyla ilgili bir içerik analizi çalışması. *VIth International Eurasian Educational Research Congress*. 19-22 Haziran 2019, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu. (2004). *Ulusal bilim ve teknoloji politikaları 2003-2023 strateji belgesi*. https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/Vizyon2023_Strateji_Belgesi.pdf



How Does The Pandemic Affect Older Adults Mental Health?

Özge KUTLU DÖNMEZ^{1*} , Deniz SAY ŞAHİN² 

¹ Social Worker, Public Health Services, Provincial Directorate of Health in Burdur, Burdur, Türkiye

² Assoc. Prof. Dr. Department of Social Work, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Burdur

Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 22.09.2021

Doi: 10.31200/makuubd.999018

Kabul Tarihi/Accepted: 08.02.2022

Derleme Makalesi/Review Article

ABSTRACT

The COVID-19 is a global pandemic declared as a result of the spread of a novel coronavirus having emerged in Wuhan, China in December 2019. While the restrictive and protective measures have helped minimize the adverse effects of the pandemic threatening the physical health of societies, they have brought destructive impacts on mental health. Undoubtedly, every segment of the society has been affected by the pandemic, and the elderly, who are in the high-risk group, are the most vulnerable group against the virus due to the epidemiology of the virus and the characteristics of their life-period. Understanding their loneliness, anxiety of being sick, and fear of death, introduced by social isolation measures, and producing policies strengthening their mental health are as important and vital as protecting their physical health. This study aimed to examine the impact of the COVID-19 pandemic on older adult mental health in the light of the relevant literature and current data and offer viable, community-based social work intervention recommendations by evaluating these effects from a social work perspective.

Keywords: Pandemic, Mental Health, Older Adult Mental Health, Social Work.

Pandemi Yaşlı Bireylerin Ruh Sağlığını Nasıl Etkiler?

ÖZET

Covid 19 pandemisi, 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan yeni bir tür koronavirüsün tüm dünyaya yayılması neticesinde ilan edilmiş bir küresel salgındır. Fiziksel sağlığı tehdit eden pandeminin olumsuz etkilerini minimize etmek amacıyla alınan kısıtlayıcı

ve koruyucu tedbirler toplumun fiziksel sağlığını korumaya yardımcı olurken ruh sağlığı anlamında yıkıcı etkileri beraberinde getirmiştir. Pandemi sürecinden toplumun şüphesiz her kesimi etkilenmiş olup yüksek riskli grupta yer alan yaşlılar, virüsün epidemiyolojisi gereği ve içinde buldukları yaşam dönemi özellikleri gereği virüse karşı en savunmasız grubu oluşturmaktadır. Yaşlı bireylerin bu süreçte deneyimledikleri sosyal izolasyon ile beraber gelen yalnızlaşmayı, hasta olma kaygısını, ölüm korkusu anlamak ve yaşlıların ruh sağlığını güçlendirici politikalar üretmek, en az yaşlı bireylerin fiziksel sağlığını korumak kadar önemli ve yaşamsaldır. Bu çalışmanın amacı; literatür ve güncel veriler ışığında, Covid 19 pandemisinin yaşlı bireylerin ruh sağlığı üzerindeki etkisini incelemek ve sosyal hizmet perspektiften bu etkileri değerlendirerek uygulanabilir, toplum temelli sosyal hizmet müdahale önerileri sunmaktır.

Anahtar kelimeler: Pandemi, Ruh Sağlığı, Yaşlı Ruh Sağlığı, Sosyal Hizmet.

1. INTRODUCTION

COVID-19 is a global pandemic that affects many life domains, especially economy, politics, health, and education, similar to those the world experienced in the past, such as MERS, Spanish flu, and plague. It is known that the COVID-19 primarily affects older adults due to the decline in their immune and defense systems with advanced age and chronic diseases occurring with old age. Also, the mortality rates are high in this group. In this context, many countries have taken a series of measures to protect older adults as the first step in their anti-virus strategies. Yet, these measures have adversely affected their mental health while protecting their physical health. In this context, many professional groups are conducting studies to minimize the adverse effects of the pandemic on and protect individuals' mental health. The social work discipline, in coordination with other professional groups and in the light of professional knowledge, skills, and values, does several interventions to keep and improve the mental health of disadvantaged groups and every segment of society in need. The present study aimed to examine the impacts of the pandemic on older adult mental health, analyze the problems and needs of older adults during this process from a social service perspective, and provide practical, community-based social service intervention recommendations to address these issues.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK

Before examining the effects of the pandemic on older adult mental health, we defined the concepts of COVID-19 pandemic, old age, mental health, older adult mental health, and social work intervention.

The concept of a pandemic is generally defined as “an epidemic that goes beyond international borders, occurs in a very wide area, and generally affects a large number of people” (Porta, 2014). The World Health Organization (WHO) has defined coronavirus disease as an infectious disease caused by a newly discovered coronavirus, abbreviated as COVID-19. In December 2019, a number of cases of pneumonia of unknown origin were reported in Wuhan, China. The WHO called the virus, causing this viral infection reported by the Chinese government, COVID-19 (Yang et al., 2020). On March 11, 2020, the WHO declared COVID-19 as a pandemic.

The literature offers different perspectives and points for the concept of old age. Some of the definitions emphasize the physiological aspect of old age with the concept of aging, while others address this concept by highlighting its social and psychological aspects within the framework of developmental periods. Aristotle points out that “disease is premature aging, and old age is a natural disease” (Ersanlı & Kalkan, 2008). According to Kuhn, old age is not a disease but a victory against all kinds of changes, disappointments, troubles, and diseases (Knight et al., 2006). Overall, old age can be defined as a life period in which age reaches a certain level, physical activity slows down, sensory organs are not as functional as before, skin becomes thinner with wrinkles, and there is no spiritual and psychological energy as in previous periods (Say Şahin, 2020a). Although there are different classifications regarding old age, those aged 65 years and over are considered to be elderly, and those aged 85 years and over are considered to be very old, according to the classification made by the WHO (Beğer & Yavuzer, 2012).

Mental health, which is the pillar of the concept of health defined as physical, mental, and social well-being by the WHO in 1947, is seen as the general happiness of individuals (Somunoğlu, 1999). Many factors affect mental health: hereditary characteristics, past life experiences, personality traits, coping strategies and own resources, and socio-cultural environment (Sheafor & Horejsi, 2016). Considering these factors, it is evident that individuals should make multi-faceted efforts to protect their mental health.

Many individuals see aging as the loss of independence because they are not self-sufficient anymore. The inability to accept the changing roles in society, the difficulty in understanding new realities, and the inability to fulfill some developmental tasks in this process prevent the adaptation to the aging process, which adversely affects older adult mental health (Karancı et al., 2014). Mental health and physical health are two basic components of general health, which are almost complementary to each other. Therefore, mental health has an impact on the physical health of older adults. At this point, it is crucial to maintain and improve mental health for older adults who are in the risk group for many diseases.

Many disciplines work in the field of protection and improvement of mental health. One of these disciplines, social work, uses social work interventions by combining professional knowledge with practice. Within social work, specialist efforts are called intervention to help make the planned change happen in clients. Social work interventions are designed to change some specific situations, behavior patterns, or chains of events to make the social functionality and happiness of clients more positive (Ekici, 2020).

3. OLDER ADULTS DURING THE PANDEMIC

According to the 2019 data of the Turkish Statistical Institute, there were 7,550,727 individuals aged 65 years and over in our country. Considering the proportion of the older adult population, 9.1% of the general population consisted of older adults. In the pandemic, it is possible to state that the older adult population affected by the adverse consequences of the pandemic corresponds to one-tenth of the society, which cannot be underestimated.

Covid-19 has created a complex and constantly changing situation in the world. In addition to the fear that people will lose themselves or their relatives, the fear of not being able to reach health institutions, the fear of food shortages, the fear of being infected at any time (Biçer et al., 2020, p.217) or the fear of infecting someone else, the fear of being unemployed causes stress. Such thoughts threaten people's physical health and lives, increase their stress levels, and trigger a wide variety of psychological problems such as anxiety and depression (Harper et al., 2020; Pakpour & Griffiths, 2020). Although individuals of all age groups face the risk of contracting COVID-19, older adults face a much more serious risk of contracting this disease due to their chronic and other underlying diseases, which are a natural consequence of aging. According to the data in the first situation report published by the Ministry of Health on 06.30.2020, 11.01% of the reported cases consisted of individuals aged 65 and over as of that date. Considering the distribution of the number of cases in 100,000 people, the report

indicated that 3,319 out of 100,000 people tested positive viruses and that 1,261 of these people were individuals aged 65 and over. The mortality rates, according to another data in the same report, revealed that the highest mortality rate belonged to the group of 80 years and over with 26.94%. This group was followed by individuals in the 65-79 age group with a mortality rate of 13.00% (Republic of Turkey Ministry of Health, 2020).

The pandemic has brought along uncertainties, followed by adaptation problems related to these uncertainties. Concerns arising from the uncertainty of the pandemic process adversely affect the mental health older adults and isolate older adults (Van Tilburk et al., 2021). Older adults, who are in the high-risk group in terms of viral infection caused by the virus, also have had to be isolated from social life due to the measures taken to protect their health. It is well-proven that social isolation increases the risk of cardiovascular, neurocognitive, and mental health problems for older adults (Lavery et al., 2018; Tufan & Durak, 2018; Armitage & Nellums, 2020). During the pandemic process, meeting with people around less - or never - than in the past or decrease in such opportunities has brought about loneliness. This process has not only affected older adults adversely but also increased the anxiety level of their relatives (Tekindal et al., 2020). The anxiety of contracting the virus, which has been a major threat to older adults, and the limitation of coping resources due to mandatory social isolation have put them at risk of increasing physiological problems (Say Şahin, 2020b). Restriction of older adults' access to support services in the Covid-19 pandemic has exacerbated the behavioral and psychological symptoms of individuals with dementia (Chong et al., 2020). Likewise, the increase in physiological health problems with testing positive has adversely affected their psychological health by elevating their anxiety about the fear of death.

4. MEASURES FOR OLDER ADULTS

As in the rest of the world, relevant bodies in Turkey have made an intense effort to protect and minimize the effect of the pandemic on older adults' health through some protective measures (Kaya, 2020). In this context, precautions and measures affecting older adults directly or indirectly are listed below in chronological order:

- The circular issued by the Ministry of Interior (MI) on March 13, 2020 enforced the cessation of Turkish citizens' travels to Germany, Spain, France, Austria, Norway, Denmark, Sweden, Belgium, and the Netherlands.

- The Circular on Coronavirus Measures issued by the MI on March 15, 2020, announced to cease the activities of those defined as public recreation and entertainment places (Balcı & Çetin, 2020).
- With the circular of the MI dated March 16, 2020, it was decided to cease the activities of centers, such as cinemas, theaters, wedding halls, swimming pools, Turkish baths, saunas, cafes, coffee houses, game halls, and to postpone the meetings and activities of non-governmental organizations (Balcı & Çetin, 2020).
- On March 19, 2020, it was announced that matches in football, volleyball, basketball, and handball leagues were suspended (Balcı & Çetin, 2020).
- All hospitals were declared pandemic hospitals with a letter sent by the Ministry of Health to the Provincial Health Directorates of 81 cities on March 20, 2020.
- On March 21, 2020, the MI Circular on the Curfew for Persons with Chronic Illnesses and Those Aged 65 Years and Over, the persons included in the specified group were prohibited from leaving their residences, traveling using public transportation, and walking around the parks and open areas as of March 21, 24:00 (Balcı & Çetin, 2020).
- Within the scope of the MI circular dated April 3, 2020, entrances to and exits from 30 metropolitan cities and Zonguldak were suspended for 15 days (Gündüz, 2020).
- With the letter sent by the MI to 81 Provincial Governorships on May 6, 2020, it was decided that people aged 65 and over could go out with a mask between 11:00 and 15:00 on Sundays, complying with the social distance rules and limited to walking distance.
- The Circular on Coronavirus-New Measures issued by the MI dated November 18, 2020 allowed citizens aged 65 and over to be able to go out only between 10:00 and 13:00.
- The Circular on New Restrictions and Measures issued by the MI dated December 1, 2020 restricted citizens aged 65 and over to use public transportation in the city during the hours being free to go out (10:00-13:00).

5. PSYCHOSOCIAL PROJECTION OF THE PANDEMIC ON OLDER ADULTS

While the whole world has been affected by the pandemic, the most vulnerable group in the face of this process has been older adults. Although social isolation has been a key measure in the pandemic in reducing disease transmission and protecting physical health, it has adversely affected the mental and psychological health of older adults by restricting their social

life and interaction with the environment. At the same time, social isolation has indirectly led to adverse effects on the physical health of older adults due to causing a substantial drop in their physical activities.

Physical isolation, one of the measures taken, has directly interrupted the social connections of older adults while protecting their physiological health. Such a measure has provided substantial protection against the virus, but it has made older adults vulnerable to a series of other problems. This contradiction is called the COVID-19 Social Connectivity Paradox in the literature (Smith et al., 2020). To clarify it, the paradox refers to that as the increased physical interaction of older adults with other people both elevates the risk of testing positive and protection against social isolation. On the contrary, decreased physical interaction level increases protection against the risk of testing positive but makes older adults vulnerable to social isolation and the corresponding problems.

Protecting older adults from being excluded and isolated from society due to the perception created in the media and the measures taken is as vital and important as protecting them from COVID-19 (Erdoğan et al., 2020; Yasin, 2020). It should not be overlooked that psychological health is as essential as physiological health. Protecting the well-being of older adults is also a must to maintain social well-being throughout the pandemic. It will be an excellent gain for both older adults and their families, their environment, and our country if they go through the pandemic in a healthy, vigorous, and happy.

6. SOCIAL WORK INTERVENTIONS TO REINFORCE OLDER ADULT MENTAL HEALTH DURING THE PANDEMIC

The pandemic has brought robust changes to our “normal” habits. After the pandemic, our country and the world expect a process called “new normal” in which our “normal” habits are transformed (Sertdemir, 2020). For older adults’ mental, physiological, and biological health, it is undoubtedly critical to be able to go through the pandemic healthily and adapt to the changes brought along by the process.

In terms of combating a global pandemic psychologically, the coping mechanisms and problem-solving methods of older adults, who have been subjected to many restrictions, have lost their functionalities and remained insufficient in this process. Therefore, it has been necessary to apply new coping methods that will solve the challenging problems and satisfy the needs (Aykut & Soner Aykut, 2020; Yıldırım, 2016; Robert, 2005). In this framework, we

exemplified micro-, mezzo-, and macro-level practices and implementations oriented to strengthening older adults and the whole society.

6.1. Micro-Level Practices

Micro-level practices in social work interventions refer to the practices at the individual level. During the pandemic, older adults have been compelled to a lifestyle characterized by social distancing and restrictions in areas outside the home (Hwang et al., 2020). Thus, the pandemic has mandated the practices for individuals to be carried out remotely. Services in the form of psychosocial support practices have been performed under the coordination of the Ministry of Family, Labor, and Social Services and in cooperation with the Ministry of Health and the Ministry of National Education. In this context, psychosocial support lines have been engaged in 81 cities, and mental health professionals have provided psychosocial support services to individuals. The psychosocial support services have aimed to protect the mental health of individuals and maintain their social well-being during the pandemic. In the remote interviews, it has been emphasized that the feelings experienced by people about the pandemic, such as anxiety, hopelessness, and helplessness, are normal and temporary. Individuals have also been informed and supported about ways of protection from coronavirus, following accurate and reliable information sources, maintaining their daily routines at home, and discovering new home activities. The experts have identified people's needs, which is one of the steps of psychosocial support, and recommended individuals to contact relevant units and Vefa Social Support groups, especially in identifying and meeting the needs of older adults who have been subjected to curfew in this process. The pandemic has led the scope of telehealth services to expand and made their use widespread. Social workers have exerted pretty much effort to provide the necessary equipment for older adults in need to access such services and taken an active role in teaching people how to use these platforms (Cassata, 2020).

6.2. Mezzo-Level Practices

Mezzo-level practices include interventions for groups. The close proximity, which is seen as a factor that increases the likelihood of transmission, has made it difficult or even not possible to carry out the mezzo-level practices. However, the experts can perform mezzo-level practices with individuals who have to be in the same environment. Groups, such as older adults staying in the nursing home and healthcare workers, can be engaged in the open-air practices, provided that social distance, hygiene, and mask rules are complied with. Such group works serve as a source of support and mutual assistance among individuals experiencing similar

feelings during the pandemic. Conducting online group works with individuals who have access to technology eliminates the risk of the spread of coronavirus. It also ensures the functional management of the group works and offers the group members the opportunity to share their experiences through participation. Helping address the social and societal problems of young and old generations in the pandemic, preparation of guiding materials to increase intergenerational solidarity, and planning of interventions where the two groups coexist are among the mezzo-level social work interventions (Generations United, n.d.).

6.3. Macro-Level Practices

Macro-level practices are defined as a set of approaches that focus on understanding individuals as part of a community and enhancing the community's capacity to address the social, economic, or political challenges faced by its members (Teater, 2015). Individuals need to be appropriately informed about the pandemic. Social workers' disseminating information through their educational role positively affects one's psychological resilience and well-being (Amadasun, 2020). This intervention, which can be called community education, can be realized by informing society by using mass media rather than bringing individuals together. As a matter of fact, the necessity of using mass media has emerged at all levels of social work interventions, including supporting older adults, raising awareness about their difficulties, and participating in decision-making mechanisms in social protection programs (Omorogiwa, 2020). Another important issue coming to light in the pandemic is age discrimination. Relevant bodies may organize training for social workers on age discrimination attitudes and combating such attitudes within macro-level intervention programs (Berg-Weger & Schroepfer, 2020). It is another branch of macro-level practice to perform community-based research for understanding the concerns and expectations of older adults during the pandemic, identifying their needs, determining the community resources to meet these needs, and analyzing the distribution of community resources. Older adults cannot be conceived of as a homogenous group since they differ by financial, social, individual, physical, and cognitive aspects. Therefore, identifying such individuals with limited access to resources during the pandemic can be counted among gerontological social work practices (Seifert, 2021). Materials, such as "Informational Video Series in American Sign Language for COVID-19", "Vaccination Guide for Older Adults," "What Older Adults Should Know About COVID-19," published by the National Association of Social Workers, can be given as some examples to macro-level gerontological social work interventions. Community-based works also include conveying the data obtained to policymakers to meet the identified needs and contributing to the formation of

effective policies. Community projects, which play an important role in meeting the needs, stand out among the macro-level practices in this process. The interaction opportunities of older individuals, who used to participate in physical exercise activities offered by different institutions and interact with their environment before the pandemic, have significantly been limited due to the pandemic. However, performing even mild physical activity during the Covid-19 pandemic helps to alleviate the negative effects of the pandemic on the mental health of isolated elderly individuals (Callow et al., 2020). In this context, relevant bodies should develop projects for older adults, who do not have internet access and cannot participate in remote physical sports and exercise activities, to ensure they access the technological devices and internet, use them actively, and become active again in social life where they have to be isolated. During the pandemic, one of the macro-level gerontological social work practices is social campaigns. In this scope, social campaigns are organized to introduce online applications where volunteers and older adults can meet virtually or encourage people to write letters or send cards to older adults (Swinford et al., 2020).

7. CONCLUSION

The COVID-19 pandemic not only poses a major threat to the physical health of society but also has short- and long-term undesirable consequences in terms of mental health. Although social distance and social isolation are prime interventions in inhibiting the progress and destructive effects of the pandemic, they cause worrying damages, especially triggering the increasing mental problems with aging. Determining the effects of the pandemic on older adults is the first step to be taken to contribute to the solution of the problems. Considering the shortcomings in the literature, it is deemed noteworthy to reveal older adults' feelings and the underlying factors of their anxiety during the pandemic.

Our country, which carries out policies aimed at providing its citizens with dignified living conditions and increasing social well-being, also produces policies for the inclusion of disadvantaged groups into society and social isolation against the disease. Today, it has become more critical than ever to deliver innovative and effective policies to mitigate the effects of social isolation and protect older adult mental health.

In the COVID-19 pandemic that has increased the emphasis on gerontological social work, social workers and other public servants working directly with older adults should be supported with in-service training at the micro level regarding the flawless provision of psychological first aid and psycho-social support to older adults. In addition, group works can

be initiated at the mezzo level to increase the well-being of older adults and their relatives and reinforce the intervention skills of professional staff. At the macro level, campaigns and community training can be organized to elevate social awareness to prevent age discrimination and stigma. Besides, another important element of gerontological social work in the pandemic may be the conduct of research and development on how to perform social work interventions remotely at all levels, including individual, group, and society.

SOURCE OF FINANCE

During this study, no financial or spiritual support was received neither from any pharmaceutical company that has a direct connection with the research subject, nor from a company that provides or produces medical instruments and materials which may negatively affect the evaluation process of this study.

RESEARCHERS' CONTRIBUTION RATE STATEMENT

The first author contributed 60% and the second author 40%.

CONFLICT STATEMENT

No conflicts of interest between the authors and / or family members of the scientific and medical committee members or members of the potential conflicts of interest, counseling, expertise, working conditions, share holding and similar situations in any firm.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Amadasun, S. (2020). Social work and COVID-19 pandemic: An action call. *International Social Work*, 63(6), 753-756. doi: 10.1177/0020872820959357
- Armitage, R., & Nellums, L. B. (2020). Covid 19 and the consequences of isolating the elderly. *The Lancet Public Health*, 5(5), e256. doi: 10.1016/S2468-2667(20)30061-X
- Aykut, S., & Aykut Soner, S. (2020). Kovid-19 pandemisi ve travma sonrası stres bozukluğu temelinde sosyal hizmetin önemi. *Toplumsal Politika Dergisi*, 1(1), 56-66.
- Balcı, Y., & Çetin, G. (2020). Covid-19 pandemi sürecinin Türkiye’de istihdama etkileri ve kamu açısından alınması gereken tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 40-58.
- Beğler, T., & Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve yaşlılık epidemiyolojisi. *Klinik Gelişim Dergisi*, 25(3), 1-3.
- Berg-Weger, M., & Schroepfer, T. (2020). COVID-19 Pandemic: Workforce implications for gerontological social work. *Journal of Gerontological Social Work*, 1-6. doi:10.1080/01634372.2020.1772934

Biçer, İ., Çakmak, C., Demir, H., & Kurt, M. E. (2020). Koronavirüs anksiyete ölçeği kısa formu: Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25, 216-225. doi: 10.21673/anadoluklin.731092

Callow, D. D., Arnold-Nedimala, N. A., Jordan, L. S., Pena, G. S., Won, J., Woodard, J. L., & Smith, J. C. (2020). The mental health benefits of physical activity in older adults survive the COVID-19 pandemic. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 28(10), 1046-1057. doi: 10.1016/j.jagp.2020.06.024

Cassata, C. (2020). *Why a virtual visit to the doctor may be the safest, most affordable option.* <https://www.healthline.com/health-news/telehealth-and-covid-19>

Chong, T. W. H., Curran, E., Ames, D., Lautenschlager, N. T. & Castle, D. J. (2020). Mental health of older adults during the COVID-19 pandemic: Lessons from history to guide our future. *International Psychogeriatrics*, 32(10), 1249-1250. doi: 10.1017/S1041610220001003

Ekici, E. (2020). Covid 19 pandemi sürecinde yaşlı bireylerin bakım yönetimi. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 145-152.

Erdoğan, Y., Koçoğlu, F., & Sevim, C. (2020). Covid 19 pandemisi sürecinde anksiyete ile umutsuzluk düzeylerinin psikososyal ve demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(1), 24-37.

Ersanlı, K., & Kalkan, M. (2008). *Psikolojik, sosyal ve bedensel açıdan yaşlılık*. Ankara: Pegem Akademi.

Generations United, n.d. *Intergenerational programs benefit everyone.* <https://www.gu.org/resources/fact-sheet-intergenerational-programs-benefit-everyone/>

Gündüz, F. (2020). Türkiye'nin yeni koronavirüs salgını ile sınava: Güvenli gelecek inşası çalışmaları ve kamuoyu algısı. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(23), 447-467.

Harper, C. A., Satchell, L. P., Fido, D., & Latzman, R. D. (2020). Functional fear predicts public health compliance in the COVID19 pandemic. *International Journal of Mental Health Addiction*, 1-14. doi: 10.1007/s11469-020-00281-5

Hwang, T. J., Rabheru, C., Peisah, W., Reichman, & Ikeda, M. (2020). Loneliness and social isolation during the COVID 19 pandemic. *International Psychogeriatrics*, 32(10), 1217-1220. doi: 10.1017 /S1041610220000988

Karancı, A. N., Gençöz, F., & Bozo, Ö. (2014). *Psikolojik sağlığımızı nasıl koruruz? Yetişkinlik ve yaşlılık*. Ankara: Odtü Yayıncılık.

Kaya, M. (2020). Koronavirüs salgınında yaşlılar nasıl hedef haline geldi? *Seta Perspektif Dergisi*, 4, 1-5.

Knight, B. G., Kaskie, B., Shurgot, G. R., & Dave, J. (2006). Improving the mental health of older adults. In E.J. Birren, K.W. Schaie, R.P. Abeles, M. Gatz, & T. A. Salthouse (Eds.), *Handbook of the psychology of aging* (pp. 407-497). London: Elsevier Academic Press.

Laverty, A. A., Webb, E., Vamos, E., & Millett, C. (2018). Associations of increase in public transport use with physical activity and a disposition in older adults. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 15(1), 31-41. doi:10.1186/s12966-018-0660-x

National Association of Social Workers (NASW). n.d. *Helping people in special populations during the coronavirus pandemic.* <https://www.socialworkers.org/Practice/Infectious-Diseases/Coronavirus/Helping-People-in-Special-Populations>

Omorogiwa, T. B. (2020). COVID-19 and older adults in Africa: Social workers' utilization of mass media in enforcing policy change. *International Social Work*, 63(5), 646-650. doi: 10.1177/0020872820941748

Pakpour, A., & Griffiths, M. D. (2020). The fear of COVID-19 and its role in preventive behaviors. *Journal of Concurrent Disorders*, 2(1), 58-63.

Porta, M. (2014). *A dictionary of epidemiology*. New York: Oxford University Press.

Robert, A. R. (2005). *Crisis intervention handbook assessment, treatment and research*. New York: Oxford University Press.

Republic of Turkey Ministry of Health. (2020). Covid 19 Durum Raporu Türkiye-30.06.2020, https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/37853/0/covid-19-gunluk-durum-raporu---30062020pdf.pdf?_tag1=6DD4F9026A4F55F2038054A34B653C36FA0189AB

Say Şahin, D. (2020a). *Yaşlılık sosyolojisi*. Bursa: Ekin Yayınları.

Say Şahin, D. (2020b). *Etik yönleri ile yaşlılık ve yaşlanma*. Bursa: Ekin Yayınları.

Seinfert, A. (2021). Older adults during the COVID-19 pandemic-forgetting and stigmatized? *International Social Work*, 64(2), 275-278. doi:10.1177/0020872820969779

Sertdemir, A. (2020). Türkiye'nin koronavirüsle mücadele performansı üzerine bir değerlendirme. *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 15-26.

Sheafor, W. B., & Horejsi, C. J. (2016). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler*. Ankara: Nika Yayınevi.

Smith, L. M., Steinman, E. L., & Casey, E. A. (2020). Combatting social isolation among older adults in a time of physical distancing: The Covid 19 social connectivity paradox. *Frontiers in Public Health*, 8, 403.

Somunoğlu, Ö. (1999). Kavramsal açıdan sağlık. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 4(1), 52-62.

Swinford, E., Galucia, N., & Morrow-Howell, N. (2020). Applying gerontological social work perspectives to the coronavirus pandemic. *Journal of Gerontological Social Work*, 63(6), 513-523. doi: 10.1080/01634372.2020.1766628

Teater, B. (2015). *Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri*. Ankara: Nika Yayınevi.

Tekindal, M., Ege, A., Erim, F., & Gedik, T. E. (2020). Sosyal hizmet bakış açısıyla Covid 19 sürecinde yaşlı bireyler: Sorunlar, ihtiyaçlar ve öneriler. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 156-164.

Tufan, İ., & Durak, M. (2018). *Gerontoloji: Bakım ve sağlık*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Van Tilburg, T. G., Steinmetz, S., Stolte, E., van der Roest, H., & de Vries, D. H. (2021). Loneliness and mental health during the COVID-19 pandemic: A study among dutch older adults. *The Journals of Gerontology: Series B*, 13;76(7), e249-e255. doi: 10.1093/geronb/gbaa111

Yang, J., Zheng, Y., Gou, X., Pu, K., Zhaofeng, C., Guo, Q., Ji, Rui., Wang, H., Wang, Y., & Zhou, Y. (2020). Prevalence of comorbidities and its effects in patients infected with SARS-CoV-2: A systematic review and meta analysis. *International Journal of Infectious Diseases*, 94, 91-95. doi: 10.1016/j.ijid.2020.03.017.

Yasin, Y. (2020). Covid 19 Pandemisi 6. Ay Değerlendirme Raporu: Türk Tabipler Birliği. Erişim tarihi: 20.10.2020, https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6.pdf

Yıldırım, Ş. (2016). Sosyal hizmette krize müdahale yaklaşımının kullanımı krize müdahale. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 481-486.



Ekonomik (İktisadi) Kalkınma ve Kadın: Türkiye Örneği

Ayten Nahide KORKMAZ^{1*} , Serdar BUDAK² 

¹ PhD Student, Ondokuz Mayıs University, Graduate School of Educational Sciences,
Samsun, Türkiye

² Asst. Prof. Dr., Gaziosmanpaşa University, Turhal Faculty of Applied Sciences,
Tokat, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 08.03.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 18.03.2022

Doi: 10.31200/makuubd.1084496
Derleme Makalesi/Review Article

ÖZET

Tarihin doğuşundan itibaren kadın ve erkek iki ayrı cins olarak birlikte varoluş savaşını vermektedir. Kadın ve erkeğin yaşamdaki konumlarının ne olduğu ise insanlığın başlangıcından beri tartışılan konulardan biridir. Geleneksel algı ve toplumlardaki cinsiyet farklılıkları algısı erkeği evin dışıyla kadını ise evin içiyle bağdaştırmışlardır. Her kesimde ve statüde kadın birincil görev olarak ev içi sorumlulukları ile öne çıkarılmış mesleği ve mesleki zorunlulukları ikincil plana atılmıştır. Bu fikirler ekonomide kadınları yedek işgücü olarak görülmesine buna bağlı olarak da niteliksiz işlerde ve düşük şartlarda çalışmalarına neden olmaktadır. Bir ülkenin ekonomik (iktisadi) açıdan kalkınması kadının erkekle aynı konumda ve şartlarda çalışmasıyla mümkün olacağı düşünülmektedir. Türkiye nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan kadınların her alanda özellikle de ekonomide aktif rol oynamaları büyümenin ve onları gelişmenin lokomotif konumuna getirmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de kadın emeğinin ekonomik (iktisadi) kalkınmadaki yeri tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Kalkınma, Kadın Emeği, Türkiye, Eşitlik, Hak.

Economic Development and Woman: The Case of Turkey

ABSTRACT

Since the birth of history, men and women have been fighting for existence together as two separate sexes. What the positions of men and women in life are is one of the topics discussed

since the beginning of humanity. Traditional perception and perception of gender differences in societies have reconciled the man with the outside of the house and the woman with the inside of the house. The profession and professional obligations, which are emphasized with their in-house responsibilities as the primary task of women in all walks of life and status, are put into the secondary plan. These ideas cause women to work in unqualified jobs and in low conditions in the economy. It is thought that the economic development of a country will allow women to work in the same position and conditions as men. The active role of women, who make up almost half of Turkey's population, especially in the economy, is the engine of growth and development. In this study, the place of women's labor in economic development in Turkey will be discussed.

Keywords: Development, Women's Labor, Turkey, Equality, Right.

1. GİRİŞ

İktisadi gelişmişlik seviyesi için üretim faktörlerinin en verimli ve en iyi şekilde kullanılması büyük önem arz etmektedir. Üretim faktörlerinden biri olan emek faktörü kadın ve erkeğin ekonomiye sunduğu katkılardan oluşmaktadır. Kadına tarihin başlangıcından beri atfedilen ev içindeki roller onun ekonomideki yerini ikincil konuma düşürmüştür. Kadın istihdamının dünyanın hemen hemen her yerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile boğuştuğu düşünülmektedir. Dönem dönem tek bir kimlik olarak karşımıza çıksalar da özellikle Sanayi Devrimi ile kadın hem ev içi sorumlulukları yüklenmekte hem de ekonomide yer alma mücadelesi vermektedir. Kadın emeğinin her iki alanda da cinsiyet ayrımcı baskı ile hemen hemen tüm dünyada farklı ölçeklerde değerlendirildiği karşımıza çıkmaktadır.

Açıkgöz (2010, s.46)'ya göre kadınlar her ne kadar birçok fırsattan yararlansalar da çalışma yaşamında kendilerine rol biçseler de onların toplumda yerlerini sağlamlaştırılmaları onların halihazırda erkeklerle aynı haklara sahip olmalarına yol açmamıştır. Tarihten bugüne kadınların toplumdaki yerlerinin değişmediği görülmektedir. Bugün kadınlar eşitsizliği tekraren günümüz koşullarındaki halleri ile yaşamaya devam etmektedirler.

Bu çalışmada kadın emeğinin ekonomik (iktisadi) kalkınmadaki yeri tartışılmaya çalışılacaktır. Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kadın, kadın işgücünün tanımları ve kadın işgücü kuramları tanımlanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise ekonomik (iktisadi) kalkınma ve kadın ilişkisi yorumlanmış, üçüncü bölümde ise kadın istihdamında

karşılaşılan zorluklara değinilmiştir. Son bölümde de kadının işgücü piyasasında karşılaştığı güçlükler ele alınmıştır.

2. KADIN İŞGÜCÜ KAVRAMI VE LİTERATÜRDE KADIN İŞGÜCÜ

Kadınların ekonomideki yerlerine ilişkin çalışmalar kadının ekonomi sahnesindeki yerinin desteklendiğini göstermektedir. (Biçerli, 2005, s.62). Literatür incelendiğinde çalışma yaşamında kadın ile erkeğin farklı yönlerinin kavramlaştırıldığı işgücü kuramlarına rastlanmaktadır.

2.1. İkili Rol Kuramı

Kadın çalışma yaşamında yer almaya başladıkça üstlendiği rol ev içi ve ev dışında olmak üzere ikili bir hal alır. Ataerkil toplumlarda bu durum kadının ikincil rolü gibi gözükmemektedir çünkü kadının birincil rolünün aile içindeki görevleri olduğu düşünülmektedir. Kadının ev yaşamının her zaman ilk sırada olduğu vurgulanmaktadır. Bu kuramın ortaya çıkış amacının kadının işgücü piyasasındaki yerini belirlemek olduğu düşünülmektedir. Kadının iş yaşamına katılması ile aile içindeki durumunun eskiye nazaran aynı kalıp kalmayacağını belirlemek teorinin amaçlarından diğeri olduğu görülmektedir. İkili durum içinde sıkışıp kalan kadının aile içi görevlerine göre iş yaşamını düzenlemeye çalışması onu dezavantajlı konuma getirmektedir.

Bu kuramda ortaya çıkan ikili görüşün ücretli iş ile ev işi arasındaki fark ile oluştuğu ortaya çıkmaktadır (Yağcıoğlu, 2018, s.54). İkili rol kuramı, kalifiye çalışan olarak görülmeyen kadının aile içindeki rolüne zarar vermeden iş yaşamında yer almaya entegre olabilmesi gerekliliğini ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir.

2.2. Neoklasik Sermaye Kuramı

Klasik İktisatçılardan itibaren gelir dağılımını bölüşüm olgusuna göre emek-değer kavramı temelinde anlatmaya çabalamışlardır. Neoklasik düşünceye bakmamız gerekirse, fayda-değer kuramı ile bölüşüm kavramı üretim faktörlerinin fiyatlandırılması ile ilişkilendirilmiş, üretim faktörleri fiyat oluşumu olgusunu açıklayarak temellendirilmiş ve üretim faktörlerinin çıktıda ne kadar pay alması gerektiğini anlatılmaya çalışılmıştır (Rothbard, 1995, s. 9). Robinson'a (1984) göre klasik düşüncedeki emek değer kuramının karşılığı olarak Neoklasik öğretilerdeki fayda-değer kuramına bırakmıştır.

Neoklasik Teori incelendiğinde rekabetçi piyasa var olduğunda ücret ve marjinal verimliliğin eşitliği sağlanacağı ve aynı yetkinlikte çalışan kişilerin uzun dönemde aynı ücreti alacakları düşünüldüğü görülmektedir. Fakat ekonomik yaşam değerlendirildiğinde kadın ve erkeğin aynı verimlilikte çalışsa dahi aynı ücreti almadığına rastlanmaktadır. Bu sebeple, amacı karını maksimize etmekte olan işverenler kadın işçileri seçerek kadın-erkek işçi arasındaki ayırım nihayete ermektedir (İlkkarcan, 1998, s.287). Sonuç olarak uzun dönemde normal piyasa sürecinde eşit iş gücüne ve verimliliği olan çalışanlarda ücret ayrımcılığının sürmeyeceği vurgulanmaktadır.

2.3. Beşeri Sermaye (İnsan Kapitali) Kuramı

Arz yanlı olarak cinsiyet ayrımcılığını anlatan Beşeri Sermaye Kuramı, 1980'li yıllarda büyüme literatürüne eklenmiştir. Neoklasik İktisat Okulu tarafından geliştirilen bu kurama göre çalışanların ücret farklılıkları iş verimliliklerine bağlı olarak irdelenmektedir. Çalışan kendine ne kadar çok yatırım yaptıysa-alınan eğitim (okul, kurslar vb)- sermayesi büyür ve bu durumun da işteki verimliliğine yansıdığı düşünülmektedir. Bunun sonucu olarak da ücreti ve işten alacağı manevi tatmin artacaktır.

Ecevit'e (1997) göre İnsan Kapitali Kuramını diğer adıyla Beşeri Sermaye Kuramını savunan teorisyenler, kadının yeteri kadar para kazanamamasının nedeninin kadının ailesine ve çocuklarına olan sorumluluğunu ilk sıraya koymasına bağlamaktadırlar. Bu kurama göre kadınlar doğum izni, aile düzeni, çocuk bakımı gibi ev içi işlerden dolayı insani sermayelerine erkeklere göre daha az katkıda buldukları düşünülmektedir. Bu duruma bağlı olarak kadın düşük ücretli ve mesai saatleri belli olmayan düşük kaliteli işleri de kabul etmek durumunda kalmaktadır. Ayrıca bu kurama göre örneğin doğum iznine ayrılmış çalışan bir kadın işine geri döndüğünde artık o iş için yeterli olmayan özelliklere sahiptir çünkü bir bakıma yaptığı işten alınan verim düşmüş bir anlamda kadın çalışan körelmiş olduğu düşünülmektedir.

Beşeri Sermaye (İnsan Kapitali) Yaklaşımı'nın birçok konuda geçersiz olduğu vurgulanmaktadır. Kurama göre farklı verimlilikteki kadın ve erkeklerin aldığı ücretlerin farklı olmasının nedenleri açıklanırken aynı verimlilikteki farklı cinsiyetteki iki kişinin neden aynı maaşları almadıkları açıklanamamaktadır. Maaşların ve çalışma şartlarının kötü olması kadınların ekonomik yaşama katılmalarını engellemektedir (Ecevit vd., 2008, s.178). Kuram ayrıca kadın işçilerin beşeri sermayeleri kendi tercihleri sonucunda böylesine düşük ücret almalarına neden olduğunu söylemektedir.

2.4. İşgücü Piyasası Kuramı

İşgücü Piyasası Kuramı Neoklasik Yaklaşımın açıklama getiremediği konulara çözüm bulabilmeye çalışır. Bu kurama göre piyasalar birincil ve ikincil piyasalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincil piyasalar nitelikli işgücüne sahip elemanların çalıştığı, maaşların yüksek, terfi olanaklarının olduğu, ikincil piyasalar ise birincil piyasaların tersine daha az nitelikli elemanların çalıştığı, maaşların düşük, terfi olanaklarının olmadığı piyasalardır (Eyüpoğlu vd., 2000, s.42). Ayrıca birincil piyasalarda sendika desteği olan, süreklilik arz eden işler bulunurken ikincil piyasalarda kötü çalışma şartları barındıran, kısa zamanlı işlerin yer aldığı düşünülmektedir.

Ecevit'e (1997) göre bu kuram piyasalardaki çalışanları da işler gibi iki gruba ayırmıştır. Kadın işçiler de genellikle ikincil piyasalarda iş bulabilmektedir. Çünkü birincil piyasalarda eğitim seviyesi yüksek, beceri ve uzmanlık sahibi işçiler çalışmalıdır. Bu tip işler erkek işi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca birincil piyasada uzun süreli olarak çalışılmalı; doğum ve bu duruma bağlı olarak alınan izinler, çocuk bakımı gibi kadının sorumluluğunda olduğu düşünülen görevler kadın işçileri ikincil piyasa işlerinde çalışmaya zorunlu kılmıştır. Bu durum kuramın eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. Kadınlar sınırlı iş alanlarına yoğunlaşmış, ikincil ve birincil piyasa diye tanımlanan işler iç içe geçmiştir (Ecevit, 1997, s.99).

2.5. Marksist Kuram (Yedek İşsizler Ordusu)

Temelinde kadının sosyal sınıf ayrımını cinsiyetçi açıdan yorumlama ve üretim araçlarının erkeklerin elinde olduğunu belirten Marksist Kuram (Yedek İşsizler Kuramı)'na göre ikinci sınıf ve metalaştırıldığı vurgulamaktadır. Bu düşünceye göre kadınlar iş bulmada ve piyasada kendilerine yer bulmada geri planda kalmaktadırlar. Bu durumda da kadın düşük ücretli işlerde çalışmakta, düşük statü sahibi olarak yaşamlarını idame ettirmek zorunda kalırlar.

Marksist Kuram'a göre elde edilen tüm şeyler işçinin emeği ile ortaya çıkmaktadır. Kapitalist sistemle birlikte kadın kamusal alanda ücretli olarak çalışır ama ev içi işlerde ücretsiz olarak sorumluluklarını yerine getirir. Bu halde kadınlar çalışma yaşamından soyutlanmışlardır (Aktaş, 2013, s.64). Ataerki düşünce de bu durum normal karşılanmaktadır.

Marksist Düşünce kadın ve çocuk emeğinin yedek işsizler ordusu içinde yer aldığını vurgulamaktadır. Kadın emeği her an hazır, piyasaya giriş-çıkışı kolay olduğundan sermaye karlılığına destek olabilme yönünden bir nevi yedekte durmaktadır. Kadınların her an en düşük

çalışma şartlarında istihdam edilebilir olması da bu kurama göre onların işe kabul edilebilirliklerinde arzu edilir hale gelmelerine olanak vermektedir.

Ecevit'e (1997) göre, Marksist yaklaşım kadının ekonomideki yerini yalnızca iktisadi açıdan ele almaktadır; eğitim, medeni hal gibi unsurlar çok fazla dikkate alınmamaktadır. Teorinin eleştirilen yönünün bu olduğu düşünülmektedir.

2.6. Feminist Kuram

Tarihin başlangıcından günümüze kadar “feminizm” terimi birçok kez tanımlanmıştır. Felix Gordon'a göre ilk feminizm terimi Alexander Dumas tarafından 1872 senesinde yazılan “L'Homme-femme” isimindeki kısa bir risalede kadın hakları hareketi tanımı ile yer almıştır (Gordon, 1970, s.107). G. Marshall'a göre feminizm, on sekizinci yüzyılda İngiltere'de doğan, cinsiyet eşitliğini kadın haklarının genişletmesiyle sağlamaya çalışan bir toplumsal harekettir (Marshall, 1999, s.270). Bu hareket 1792'de Mary Wollstonecraft'ın “A Vindication of the Rights of Woman” (1792) adlı eseriyle başlamış ve liberal klasik John Stuart Mill ve Harriet Taylor Mill'in “The Subject of Women” eserlerinde Fransız ve İngiliz devrimlerinde vurgulanan feminizm kavramı açıklanmaya çalışılmıştır (Demirbilek, 2007, s.13).

“Feminist Kuram” ise Neoklasik İktisat'ın kadını ikinci sınıf olarak konumlandırmasına itiraz edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Feminist yazar Simone Beauvoir “İkinci Cins” adlı eserinde “kadın doğulmaz kadın olunur” diyerek kadınların yerlerinin sonradan inşa edildiğini öne sürdüğü düşünülüyordu. Feminizm onun fikrinde kadınların toplumdaki rollerini onlara sonradan eklenmek istenen baskıcı durumdan kurtulup kendileri kazanmaları adına mücadele etmeleri gerektiğine inanır.

Feminist Kuram'a göre iktisat bilimi kadının sektörel olarak çalışması, kadın işgücü-verimlilik, kadının ekonomideki yerini tüm boyutları ile anlatamamaktadır. Feminist iktisat akımı bu tip görüşleri erkek açısından hareketle temelden bireleştirir unsur ile ortaya konmuştur. (Işık & Serdaroğlu, 2015, s.11). Ayrıca Feminist kuram'a göre kadınlar çalışma yaşamında erkeklerden farklı olarak değerlendirilmektedir. Ayrımcılık, aynı iş için farklı maaş verilebileceği gibi farklı işe aynı maaşın verilmesi durumu da olabilir (Lordoğlu & Özkaplan, 2003, s. 223).

Feminist kuram'da kadınların insani kapitalinin yetersiz oluşunun sebepleri cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde yapılır. Bu durumun ortadan kaldırılması için sadece kadınları

değil, erkekleri de içermeyen bir kadın eksenli ekonomik yapı oluşturma tezi ve niyetinde olmayıp; baskın görüşün erkek egemen olması durumuyla ilintilemektedirler (Aytekin, 2018, s.507). Feminist Kuramcılar göre kadınlar yaşamlarına yön vermek üzere alacakları kararları hiçbir baskı altında olmadan almaları gerektiğini savunmaktadırlar. Bu görüş Avrupa ülkelerinin kadınlarla ilgili fikirlerle ilgili göz ardı ettiği olumsuz durumlara dikkat çekmiş, Neoklasizmin toplum olarak kadın işgücüne yükledikleri rolleri eleştirerek her zaman itilen kadının artık ekonomide yer alması gerektiğini savunmuş ve desteklemiştir (Dalkıranoglu, 2006, s.25).

3. EKONOMİK (İKTİSADİ) KALKINMA VE KADIN

Gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkelerin de üzerinde durduğu ekonomik kalkınma olgusu, ekonomik büyüme kavramını da içine almaktadır. Ekonomik (İktisadi) Kalkınma, bir ülkede üretim ve gelirin artması ve bu artışın beraberinde ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda oluşan yapısal değişim süreci olarak tanımlanabilir (Erbay & Özden, 2013, s.4). Bu tanıma destekler biçimde Berber'e göre (2006) ise de Ekonomik (İktisadi) Kalkınma; bir ülkede yaşanan tüm alanlardaki gelişmişlik seviyelerinin bir bütün olarak artmasıdır. Genelde gelişmekte olan ülkelerin gerçekleşmesini hedeflediği Ekonomik (İktisadi) Kalkınma, yurttaşların refah düzeylerini, yaşam şartlarını ve öznel iyi oluşlarını etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomi (İktisadi) Kalkınma çok sayıda boyutu olan ve birçok belirleyen ile oluşan bir kavramdır. Bunları; iktisadi, politik, idari, hukuki ve kurumsal ile sosyo-kültürel unsurlar olarak gruplandırabiliriz (Şaşmaz & Yayla, 2018, s.51). Ekonomik (İktisadi) Kalkınma bu bileşenlerin yanısıra toplumsal refah anlayışını da içine alan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kavramı açacak olursak, insanların yaşam şartlarını ve tüm insanlığın yaşamları ile kabiliyetlerinin niteliğini çoklaştıran bir süreçtir (Todaro & Smith, 2011, s.5).

Ekonomik (İktisadi) Kalkınma kavramı ayrıca kıt olan kaynakların etkin olarak insana yatırım yapılarak kullanılması ile sağlanabilecek bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik (İktisadi) Kalkınmada insan unsuru olmazsa olmaz olduğuna göre kadınsız kalkınma imkân dahilinde değildir. Kadınların buldukları yeri sağlamlaştırmak toplumların nihai amaçlar arasında yer almalıdır (Tutar & Yetişen, 2009, s.116).

Ekonomik yapıdaki değişiklikler çeşitlilik ve gereksinimi arttırmış, kadın istihdamın yoğunlukla gerekli kılmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü 1944 yılında Philadelphia Bildirisi

kabul etmiştir. Bu bildiriye göre insanlık ırk, din veya cinsiyet gibi özellikleri farkı ayırt edilmeden, özgürlük ve mevki, ekonomik ve fırsat eşitliği şartlarında hem maddi refahlarını, hem de manevi gelişmelerini gerçekleştirme hakkına sahiptir. Cinsiyet ayrımı gözetmeksizin, kadının ekonomideki gerçek yerini analiz ederek kazandırarak kalkınma hedeflerini belirlemek gerekmektedir.

Kadın işgücünün hiçbir ayırım gözetmeksizin ekonominin her aşamasına katılarak yaşam seviyesinin artırması toplumsal refahın artmasına ve böylelikle Ekonomik (İktisadi) Kalkınma'nın gerçekleşmesine katkı sağladığı düşünülmektedir. Tutar ve Yetişen'e (2009) göre bulunduğumuz çağda erkeklerin kadınlarla yaşam şartları eşit olmadığından tüm ülkeler kadına verilen önemi artırmalı ve onların yaşam seviyesini yükseltmelidir. Çünkü dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların yaşam seviyesindeki bu fark toplumsal statülerini de etkilemektedir. Nüfusta buldukları büyük paya rağmen kadınlar ekonomik yaşamda beklenen seviyede aktif değildirlir. Görüldüğü gibi demografik olarak da yerini belli eden kadının istihdamının ekonomide yer alması gerekliliği her alanda karşımıza çıkmaktadır.

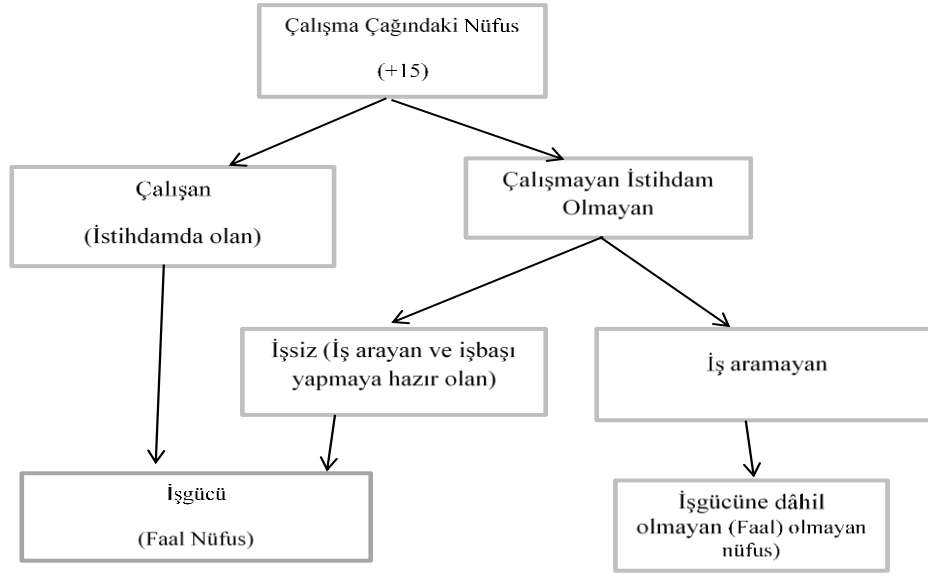
3.1. İstihdam Kavramının Tanımlanması

İstihdam kavramı dar ve geniş anlamda irdelenmektedir. Dar anlamda emeğin üretimin her aşamasında yer alması iken; geniş anlamda ise emek unsurunun yanı sıra doğal kaynaklar, sermaye, müteşebbisin (tüm üretim faktörlerinin) üretim sürecinde yer alması olarak algılanabilir. Geniş anlamda istihdama dair bir diğer tanımlamaya göre istihdama bakmak gerekirse; üretim faktörlerinin maksimum seviyede kullanımının sağlanarak ekonomin maksimum anlamda bir üretim seviyesine ulaşmasıdır. Bu sayede tam istihdam milli gelir düzeyine ulaşılmaktadır. Ama eğer üretim faktörlerinin tamamı etkin kullanılmıyorsa eksik istihdam milli gelir düzeyinde bir ekonomi vardır denilmektedir (Yıldız, 2011, s.59). Önsal'a (2011) göre üretim faktörlerinden biri olan sadece emek faktörünün üretim sürecine katılması ile dar anlamda istihdam olarak düşünülmektedir. Ayrıca istihdam kavramı çalışmak isteyen tüm bireylerin iş sahibi yapılması anlamında da kullanılmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre istihdam kavramı maaş ya da ücret karşılığı çalışmayan, maaş ya da ücret karşılığı (ücretli istihdam) ya da kendi hesabına referans dönemi dâhilinde çalışan bu üç gruptaki bireyleri içine alır (Aren, 1992, s.3).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), istihdam edilenleri iş başında olanlar ve iş başında olmayanlar olarak iki gruba ayırmaktadır:

1. İş başında olanları okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, hastane, hapisane, kışla ya da orduvinde yaşayanlar dışında kalan nüfus olarak,

2. İş başında olmayanlar ise işi ile bağlantısı devam ettiği halde, referans haftası içinde çeşitli nedenlerle işinin başında olmayanlar, kendi hesabına çalışanlar ve işverenler istihdamdaki kişiler olarak kabul edilmektedir (www.tuik.gov.tr).



Şekil 1. İşgücü çatısı

Kaynak: TÜİK, 2007

4. KADIN İSTİHDAMINDA KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

Tarihin başlangıcından itibaren kadın çalışma yaşamında birçok faktörle karşı karşıya kalmıştır. Patriarkal (erkek otoritesine dayalı) düşünce sistemi kadınların çalışmalarında engel teşkil etmektedir. Hem iş yaşamı hem de eviçi sorumluluklarla yüklenen kadın aile reisinin - baba veya eş olabilir- kararına göre iş yaşamı hakkında kararlar vermektedir. Bu bölümde istihdamda karşılaşılan faktör ve zorluklar ele alınacak ve açıklanacaktır.

4.1. Toplumun Kadının İstihdamına Dair Görüşleri ve Ataerkil Aile İlişkileri İçinde Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı

Önce kırsal kesimde ve sonrasında kentsel yaşamda da kendini gösteren ataerkil yapı kadının çalışmamasına yönelik bir görüş benimsemiştir (Cam, 2003, s. 3). Cam'a (2003) göre işin özüne bakıldığında aile içi iş bölümü ve bu durumdan dolayı kadının yapması gerektiği düşünülen işleri yapamayacağı düşündüğü için çalışmasına engel olduğu düşünülmektedir.

Kadın kendine toplum tarafından atfedilen uysallık, sabır, anaçlık, eviçi üretkenlik özellikleri ile evdeki sorumluluklarını gönüllü olarak üstlenegelmiştir. Bu durumu iktisadi bir kavram olan “görünmeyen emek” le açıklamak mümkündür. Böylelikle emeği görünmeyen kadın çok sayıda ekonomik karşılığı bulunmayan günlük faaliyetle uğraşmış sonuç olarak erkeğe bağımlı hale gelmiştir. Oluşan bu durum kadını ikinci plana itecek ve erkeği de ekonominin başkahramanı hale getirecektir, böylelikle erkeğin ekonominin asıl unsuru olacağı düşünülmektedir (Koray, 2000, s.215).

Görünmeyen emek büyük bir özveri ile ortaya konulmaktadır. İş saatlerinin belli bir çizelgeye oturtulmaz, dinlenme zamanları bulunmaz. Çalışma ve dinlenme zamanları giriftir. Bu yüzden günde kaç saat çalışıldığı gibi sayısal ifadelerle ölçülebilen bir büyüklükten söz edilmez. Kadının emeği görünmez ve karşılığı yoktur. Kadın ücret elde etmeyerek çalıştığında evde oturan, hiçbir işe yaramayan biri olarak nitelendirilmekte ve sadece ev içindeki görevleri ile bilinmektedir. Böylelikle kadının ev içindeki görevleri karşılığında ücret elde etmesi zaten mantıklı olarak görülmemektedir (Işık & Serdaroğlu, 2015, s.8). Bunun yanısıra sosyal rol kuramı kadınların doğdukları günden beri evsel roller kazındıklarını (domestic skills), erkeklerin ise ekonomide karşılık bulacak yeteneklerle donatıldıklarını söylemektedir. Bundan dolayıdır ki kadın çocuk büyütme ve kişisel bakım gibi görevlerle tanımlanırken erkekler başına buyruk ve özgür tavırlar sergileyebilecekleri görevlere kanalize edilmektedir (Keskin & Ulusan, 2016, s. 58).

Kişilerin toplumdaki cinsiyet rollerini incelerken sosyalleşme sürecinde eğitimin ailede çok önemli olduğu düşünüldüğünde;

- Kadın ve erkeğin evlenmeden önce eşit birer birey olarak ilişkilerini kurmaları gerektiği benimsenmelidir.
- Eğitim düzeyleri ne olursa olsun ana-babaların eşit oldukları bilincine vararak bu duyarlılık ile ebeveyn olmalarının önemli olduğu yansıtılmalıdır.
- Çocuk sahibi olan ebeveynlerin çocukların toplumdaki eşitlik olgusunu içselleştirerek bu konudaki bilgilendirmenin yapılması ve bu konuda seminer ve konferansların vb eğitim programlarının hazırlanmalıdır.
- İlaveten ilkokullardan başlayarak eğitimin tüm aşamalarında toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin ders içerikleri eklenmelidir.
- Toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili görüşün yerleşmesinde kişilerin yaşamını çoğunlukla geçirdiği yerin etkisi de gözlenmektedir. Bundan dolayı da kırsal

yerleşim yerlerindeki halka yönelik olarak toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı ile ilgili eğitimler verilmesi sağlanmalı ve bu yönde çalışmalar hızlandırılmalıdır (Çiçek & Çopur, 2018, s.18).

Kadının eviçi faaliyeti maddi anlamda değersizdir. Erkek ise evden bağımsız olarak para kazanabileceği üretimde bulunduğu için kadın-erkek rolleri belirginleşmiş ve böylece toplumsal cinsiyetçi anlayış öne çıkmaktadır (Işık & Serdaroğlu, 2015, s.6). Özkaplan'a (2009) göre ekonomide bir ürün haline gelmiş emek ürün veya hizmet üretmenin yanısıra kadın-erkek ayırımına dayalı bir fikir de üretir. Bu fikir hemen hemen her sektörde karşımıza çıkar ve para ve statü anlamında güçlü taraf erkek çalışan olur 1960 ve 1970'li yıllarda kendine zihinlerde yer edinen ikinci feminizm dalgası toplumda oluşmuş olan bu toplumsal cinsiyet kavramına eleştiri oklarını çevirmiştir.

Çakır'a (2007) göre kadının ekonomideki yerini toplumun biçtiği roller doğrultusunda kazanmakta bu durum da kadını eşit olmayan bir konuma getirmektedir. Ekonomideki payı çok düşük olan kadın istihdamın azalmasına sebep olmaktadır. Kadınların çocuk yaşta eğitimlerinin engellenmesi, aile yaşamlarına atılmaları adına zorlanmaları, meslek tercihlerinin kendilerine bırakılmaması vb. gibi nedenlerin azaltılması veya yok edilmesi adına yapılacak eğitim ve sosyal politika çalışmaları kadının istihdamdaki payını artırır diyebiliriz.

4.2. Eğitim

Eğitim ve alındığı her düzey kadının istihdamında çok önemli rol oynamaktadır. Eğitim toplumun en temel parçasından başlayarak ülkenin ilerleyişinde rol oynamaktadır (Karataşer, 2017, s.424). Pekel'e (2009) göre kadın eğitim olmadan hiçbir alanda kendini gösteremez. Birey olarak kadının yeri ve ekonomideki ağırlığı eğitim sayesinde şekillenir ve kuvvetlenir.

Teknolojinin her geçen gün gelişmesi ve değişmesi, globalleşmeyle sınırların yok olmasıyla birlikte dev bir köy haline gelen dünyada metanın ve hizmetlerin devamlı şekil değiştirmesi eğitimi her geçen gün daha da zorunlu kılmaktadır. Bir ömür boyu süren eğitim ile kazanılan özellikler ile kadın piyasa için tercih edilebilir hale gelebilir. Bedük'e (2205) göre kadınların eğitim düzeyleri ile istihdama katılmaları arasında doğru orantılı bir seyir gözlenmektedir.

Tablo 1. Okuma-yazma- cinsiyete göre nüfusun durumu (6+ yaş)

Türkiye Okuma-Yazma Durumu	Kadın	Erkek	Toplam
Okuma-Yazma Bilmeyen	1.738.389	286.590	2.024.979
Okuma-Yazma Bilen	34.920.568	36.464.762	71.385.330
Ulaşlamayan	323.636	297.224	620.860
Toplam	36.982.593	37.048.576	74.031.169

Kaynak: TÜİK ulusal eğitim istatistikleri veri tabanı 2019 sonuçları (Yabancılar kapsama alınmamıştır)

Türkiye'deki kadın istihdamını analiz edebilmek için eğitim ile yaş ve kadın istihdamı arasındaki ilişki de incelenmelidir. Kadınların yaş bilgisine bakıldığında 50 yaş ve üzeri yaş grupta oldukları görülmektedir. Yine okuma-yazma bilmeyen 6-24 yaş grubunda 9.566 kadın bulunduğu görülmektedir (TÜİK, 2019).

Tablo 2. Cinsiyete göre seçilen göstergeler

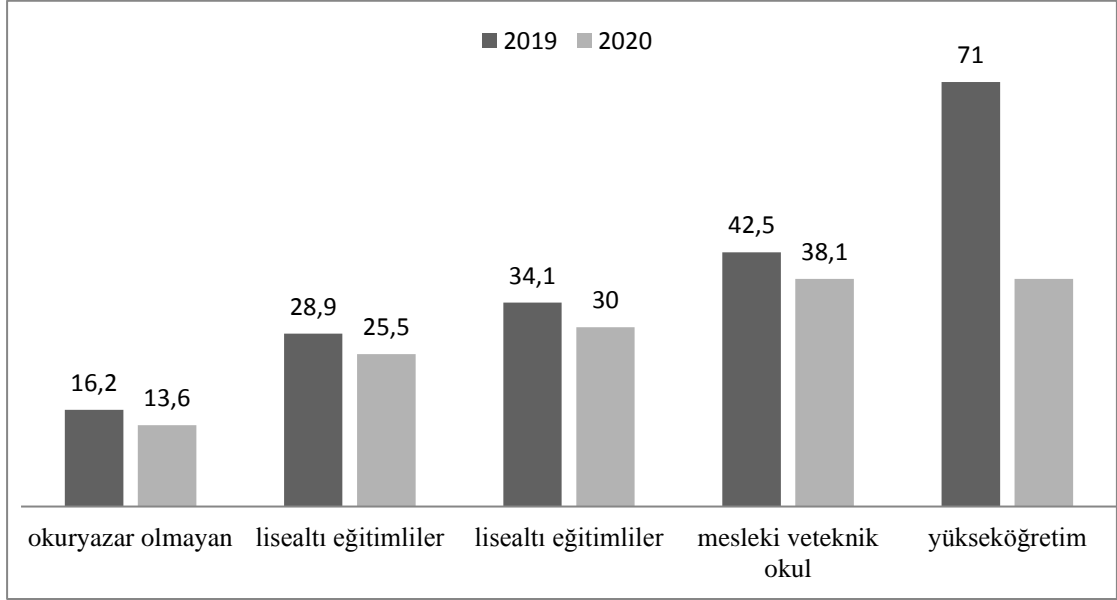
	Toplam	Erkek	Kadın (%)
Okuryazar olmayan nüfus oranı (25+ yaş)	4,1	1,2	6,9
Yüksekokul veya fakülteden mezun nüfus oranı (25+ yaş)	20,8	23,1	18,5
İstihdam oranı (15+ yaş)	45,7	63,1	28,7
İşgücüne katılma oranı (15+ yaş)	53,0	72,0	34,4
İşsizlik oranı (15+ yaş)	13,7	12,4	16,5

Kaynak: TÜİK ulusal eğitim veri tabanı, 2019; hanehalkı işgücü araştırması, 2019

05 Mart 2021'de yayınlanan TÜİK verilerine göre bahsettiğimiz durumu özetlememiz gerekirse, kadınların istihdam oranının erkeklerin yüzde ellisinden daha az olduğunu görmekteyiz. Yine aynı verilere göre 2 milyon 877 bin kadın okuma yazma bilmediği, 3 milyon 85 bin kadın ise herhangi bir diplomaya sahip olmadığı bilgisine erişilmektedir.

Öğrenim süresinin ve düzeyinin artması da diğer önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkeklerin kadınlara göre aldıkları öğrenim sürelerinin çok daha uzun olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç eldeki sınırlı ekonomik fırsatların kız çocuk için kullanılmaması, ataerkil yapı, süregelen göç hareketleri sebepleri ile oluşabilir diyebiliriz (Güçlü, 2016, s.19). Ayrıca önceki bölümde de bahsettiğimiz üzere kadına toplumun biçtiği rollerden dolayı kadının erken yaşta evlendirilmesi ve hemen ardından çocuk sahibi olması beklentisi ve bunların sonucunda üstlendiği aile içi sorumluluklardan dolayı da kadının eğitim görmesi engellenmekte veya kısa zamanlı eğitim düzeylerinde kalmalarına neden olmaktadır.

Öğrenim süreleri belirli bir seviyenin üzerinde olan kadınların köyden kente göç ettiklerinde öğrenim süreleri kısa olanlara nazaran kente çok daha hızlı adapte olduğu düşünülmektedir. Kızılgöl'a (2012) göre kadının ekonomik hareketlerinin genelde ücret karşılığı olmayan ve tarım sektöründe olduğu gözlenerek eğitimin kadın üzerinde etkili olmadığı düşünülebilir.



Şekil 2. Eğitim durumuna göre kadının işgücüne katılma durumu (Ağustos.2019-Ağustos-2020)

Kaynak: TÜİK işgücü istatistikleri, Ağustos 2020

TÜİK Ağustos-2020 eğitime göre işgücü istatistikleri tablosuna göz atıldığında, kadının 2019 yılından 2020 yılına oranla eğitim yüzdelerinin her seviyede düştüğünü görmekteyiz. Bu duruma bağlı olarak da istihdam oranları da yüzdesel olarak düşmektedir denilebilir.

4.3. Medeni Durum

Her toplumun kültürel yapısına göre farklılaşan kadın ve erkek arasındaki iş bölümü tarihsel oluşuma göre şekillenmektedir. Genel görüşe göre kadın eviçi üretim ve çocuk bakımı ve bunlar gibi ev işleri kadının sorumluluğundadır. Kadının medeni durumunun evli, evli olmama veya boşanmış olma, evli olma, kırdan veya kentte yaşam sürme gibi durumlarına göre başka sonuçlar ortaya çıkardığı düşünülmektedir.

Evli kadının çalışmasını engelleyebilecek bazı faktörler bulunmaktadır. Toplumun beklentileri doğrultusunda yapması gerekenleri eksiksiz olarak yerine getirmesi gerektiği varsayılmaktadır. Çocuklu kadın için bu durum daha da zorlaşmaktadır. Sahip olunan çocuk

sayısına göre zorlukların arttığı görülmektedir. Evde bulunan yaşlı akrabaların bakımı, evin düzeninin büyük ölçüde kadının sorumluluğunda olması da kadını çalışma yaşamından geri çekmektedir. Çocuk sahibi olup bakımını üstlenmek isteyen kadınlar işinden vazgeçebilmektedirler. Gündoğdu'na (2018) göre kadın çalışırken çocuklarına yeteri kadar zaman ayırmadığını düşünerek üzüntü duyabilir. Çocuk bakım ücretlerinin aile bütçesini aştığı düşüncesi de kadının iş yaşamını olumsuz etkilediği görülmektedir. Güçlü'ye (2016) göre ise evli kadının çalışma kararı vermesinde eşinin aldığı eğitimin yüksek olması ve aldığı maaşın da uygun ekonomik koşulları sağlamada yeterli olması gibi unsurlar etkin olmaktadır. Bu durumdaki kadın çalışmama kararı almaktadır veya bu durumun tam tersi de gözlemlenmektedir.

Evli olmayan kadın ise kariyer yapmak hedefiyle üst düzey eğitimler almak üzere aile kurma fikrini geri plana almıştır. Bu gruptaki kadınların da aile içi sorumlulukları var olmakta işgücü piyasasında da daha geç zamanlarda yer almaktadırlar. Boşanan kadınların ekonomilerine zarar veren bir olaydır bu yüzden de bu olay kadınların işgücüne katılımlarını olumlu yönde etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Gündoğdu, 2018, s.45).

Tablo 3. Medeni duruma göre kadın istihdamı oranı (%)

	Hiç Evlenmeyen		Evli		Eşi Ölen		Boşanan	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
2014	30,7	53,1	27,6	72,1	7,8	16,4	37,7	53,1
2015	32,1	53,6	28,6	72,1	7,4	15,9	39,7	63,2
2016	32,5	53,5	29,2	72,4	7,5	15,2	39,5	63,6
2017	33,0	54,3	30,3	72,8	7,5	17,9	41,7	63,0
2018	33,5	55,0	30,7	72,5	8,1	18,2	43,4	64,1
2019	33,3	52,7	29,8	69,6	7,2	17,2	41,4	61,7

Kaynak: TÜİK kadın istihdam verileri (2014-2019)

Tablo 4.3 incelendiğinde 2014 yılından 2019 yılları arasında istihdam oranı en yüksek grup evli erkeklerin olduğu görülmektedir. Eşi ölen evli kadınların bekar kadınlara kıyasla istihdam oranları daha düşük olduğu görülmektedir. Evli erkeklerin istihdam oranlarının (yüzdesel) hiç evlenmeyen ve eşi ölen erkeklere oranla daha fazla olduğunu görmekteyiz.

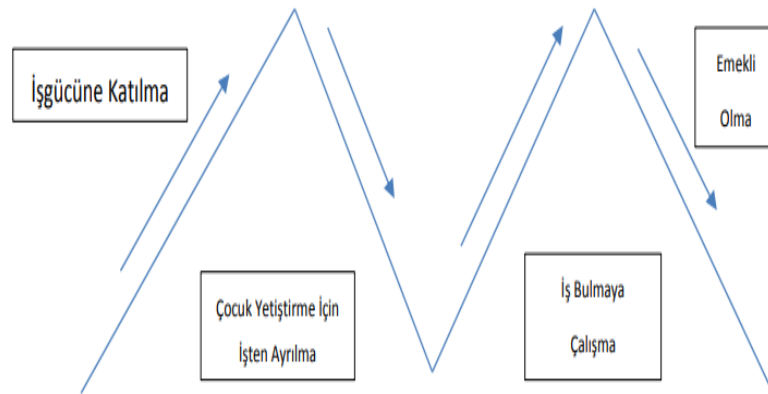
Kırda ve kentte yaşamlarını idame ettirmesi yine kadının istihdamını etkileyen unsurlardan biridir. Bir tarafta ücret almadan çalışan işçi konumundaki kırsaldaki çocuğuyla istediği her zaman ilgilenebilen kadın diğer yanda ise bu durumu baskı unsur olarak gören

şehirde ücretle çalışan kadın bulunmaktadır (Güçlü, 2016, s.18). Kentte yaşayan kadının bakım için ayrı bir bütçe ayırması gerekmektedir.

Aile ve iş yaşamının dengeli olması için kadın ile erkeğin aile içi sorumlulukları bölüşmesi ve bu duruma da devletin destek olması çok önemlidir (TCEUEP, 2008). Kadınlar ekonomideki yerlerinin sağlamlaşması ve geleceğe umutla bakıyor hale gelmeleri ile istihdam artacak bunun sonucunda da kadının kendine olan saygısı ve özgüvenin artmasına dolayısıyla eviçi veriminin de yükselmesine sebep olmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2009). Tüm alanlarda kadın-erkek eşitliğinin sağlanabilmesi, ataerkil toplum yapısının dikte ettiği kadının aile içi işlerinin birincil sırada olması fikrini savunma halini engelleyeceği düşünülmektedir.

4.4. Yaş Faktörü

Çoğu ülkede kadının işgücüne katılımını yaş grupları baz alınarak incelendiğinde, birçok ülkede bunun aslında “M” harfine benzer bir eğilime haiz olduğunu gözlenmektedir. Oranın 20-24 yaş gruplarında en yükseğe ulaştığını görürken 30’lu yaşların başından itibaren düştüğünü 40’lı yaşların başlarında tekrar arttığını ve 40-54 yaşları arasında yeniden en yükseğe ulaştığını görmekteyiz (Biçerli & Özer, 2003, s.68). Kadın istihdamının yaş faktörü açısından incelendiğinde bazı yaş gruplarında azalış ve artış açısından yığılmanın olduğu gözlemlenmektedir.



Şekil 3. Kadının işgücüne katılımı

Kaynak: Wirth, 2001, s.4

Hayghe ve Bianchi (1994, s.25)’e göre, grafikte 30 ve 30 türevi yaşlardaki istihdamın düşüşünü görmemizin temel nedeni kadınların bu yaş grubunda yakından ilgilenmeleri gereken

0-6 yaş grubu çocuklarını büyütme amacıyla işlerini bırakmalarıdır. Örneğin 1992 yılında ABD’de okul çağına gelen (6-17 yaş) çocuğu olan annelerin yaklaşık olarak %78 oranında mesleklerini icra etmeye devam ettiği görülürken, 6 yaşın altında çocuğu bulunan annelerin %67’sinin emek piyasalarında buldukları gözlemlenmiştir (Chase, 1995, s.7).

Yaş ilerledikçe, evlilik ve çocuk sahibi olma gibi unsurlar kadının çalışması yaşamına katılmasını olumsuz yönden etkilemektedir. M şeklinin üçüncü aşamasında ise kadının çocuğun bakımını üstlenmesini gerektiren belli bir yaştan sonra kadın özellikle tekrar ekonomiye dâhil olmak için istekli olup iş bulup tekrar başlamaktadır. M şeklinde grafikte son kısımda kadınların emekli olarak işgücü piyasasından çekildiklerini gözlemlendiği düşünülmektedir.

Tablo 4. Yıllara ve yaş gruplarına göre kadın işgücü katılım oranı (%), 2010-2019

Yıllar	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-45	46-49	50-54	55-59
	yaş	yaş	yaş	yaş	yaş	yaş	yaş	yaş	yaş
2010	13,8	26,9	31,2	31,2	33,2	33,1	26,9	22,0	18,8
2011	14,4	28,5	32,3	33,3	35,3	35,1	30,6	24,0	19,8
2012	13,4	28,6	33,6	35,3	36,5	37,2	31,6	25,3	19,6
2013	13,7	30,0	34,3	36,4	37,9	38,5	33,1	25,6	20,1
2014	14,4	30,3	36,1	36,9	37,7	37,4	31,4	24,5	19,6
2015	15,0	32,1	36,5	37,4	39,4	39,2	33,2	25,8	20,3
2016	15,6	31,5	37,4	38,2	40,2	40,6	35,0	26,1	20,5
2017	14,8	31,8	39,1	39,2	41,6	41,6	37,5	28,3	20,9
2018	14,2	33,0	39,0	39,6	42,4	42,6	38,9	29,5	21,9
2019	14,0	31,6	39,0	39,5	40,9	41,7	37,9	29,1	21,7

Kaynak: TÜİK kadın işgücü verileri (2010-2019)

Türkiye’de kadın istihdamını yaş faktörü açısından değerlendirmek gerekirse, TÜİK 2010-2019 yılları arasındaki işgücü istatistiklerini incelediğimizde, 15- 19 yaş aralığı ile 40-44 yaş aralığına kadar kadın istihdam oranının arttığını, 40-44 yaş aralığından sonra da oranın düştüğünü görmekteyiz. Veriler grafiğe döküldüğünde ters U şeklinde olduğu görülmektedir. 40-44 yaş aralığında istihdamın sona erme sebebi olarak emekli olma hali düşünülebilir.

4.5. İş Bulmada Ayrımcılık-İşteki Durum

Sanayi Devrimi öncesi kadının çalıştığı alanlar arasında dokumacılık, halıcılık, kumaşçılık yer almaktaydı. Sanayileşme ile ekonomide kendine yer edinemeyen veya daha az yer edinen bu alanlar kadınların işgücü piyasasında bu alanlardan uzaklaşıp erkeklerle birlikte

çalışmalarına neden olmuştur. İşgücü piyasasında kendine yer bulan kadın erkeklerle birlikte çalışmaya başlamıştır. Fakat kadınlar bu kez de ücretsiz aile işçisi olma sorunundan emeğini karşılığının altında sunan bireylere dönüşmüştür. Böylelikle kadınlar daha işe alınma sürecindeyken bir ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadırlar (Yüksel, 2020, s.39).

Prof.Dr. N. Abadan Unat'a (Akt. Aytaç, 1991, s.181) göre ise, kadının uğraşları,

- Eğitim görmüş vasıflı meslek kadınları,
- Yevmiyeli vasıfsız işçi kadınları,
- Çoğunluğu teşkil eden ücretsiz, güç şartlarda çalışan, olmak üzere başlıca üç kategoriye ayrılmıştır. Ülkemizde kadınların yaptıkları işlerin büyük çoğunlukla tarımsal üretimde ve ücretsiz olarak aile içi üretimde yer aldıkları görülmektedir. Ayrıca ülkemizdeki kadın istihdamını statülerine göre kategori etmemiz gerekirse,

Tablo 5. 15 yaş üstü kadınların statüye göre istihdamı (bin kişi)

İşteki durum ve ekonomik faaliyet	Kadın	
	2019	2020
İşteki Durum	8966	8401
Ücretli ve Yevmiyeli	6004	5803
İşveren	134	133
Kendi hesabına	759	740
Ücretsiz aile işçisi	2070	1725
Ekonomik faaliyetler	8966	8401
Tarım	2252	1983
Sanayi	1339	1318
İnşaat	67	64
Hizmetler	5308	5036

Kaynak: TÜİK, işgücü istatistikleri (Ekim, 2020)

Tablo 4.5'e göz atıldığında kadının istihdamı hakkında bilgi alabiliriz. Ücretli, maaşlı ya da yevmiyeli statüde kadına en yüksek seviyede istihdam sağlanmıştır. Ücret almadan çalışan kadınların sayılarının 2019 yılında 2070 olduğunu görürken 2020 yılı Ekim ayı incelendiğinde 1725'e düştüğünü görmekteyiz. 2019 yılı ile 2020 Ekim ayı kıyaslandığında ücretli veya yevmiyeli statüde, ücret almadan aile işçisi statüsünde, işveren olarak çalışan kadın sayısında ve kendi için ücret alarak çalışan kadın işçilerin sayısında azalmalar görülmüştür.

Kadınların iş bulmadaki zorlukları ekonomide, siyasette, bilimde ve akla gelen tüm alanlarda baskılanan bir kısıtlanma durumu yaşamalarından dolayı oluşmaktadır. Arat'a (1986) göre bu kısıtlama ve baskılar azaldıkça kadınlar kendilerini ifade edebilen, düşünebilen, sorgulayabilen bireyler haline gelebilirler. Bu konuma gelen her kadın toplumda söz sahibi, güçlü ve sosyal-siyasi platformda adları geçen birer anne/anne adayı olarak bu niteliklere haiz çocuklar yetiştirebilirler. Güçlü durumda olduklarında da lider ve yönetici pozisyonlarında da yer alabilirler.

4.6. Sosyal Haklardan Yararlanamama

İnsan hakları olgusu insan onurunu korumayı temel amaç olarak kabul eden, insanın madden ve manen gelişmesini insan olma temelinde oluşan haklardır. Kahraman ve Kaypak'a (2016) göre insan hakları kavramı, bütün insanlığın sahip olduğu değiştirilmez hakları olduğu fikri ile temellenmektedir. Bir ülkenin gelişmişliği, insana verdiği önem o ülkedeki kadınların istihdamındaki güvenceler ve uygulamalar ile ölçülmektedir. Yüksek Seçim Kurulu, 5982 sayılı Kanuna ilişkin halk oylamasının 12 Eylül 2010 tarihinde yapılmasına karar vermiş ve bu Kanun halk oylaması sonuçlarına dair Yüksek Seçim Kurulu kararının 23 Eylül 2010 tarih ve 27708 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla yürürlüğe girmiştir. Anılan ek cümle pozitif ayrımcılığa karşılık vermektedir. Bu amaçla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz (Süral, 2014, s.282). Kadın erkek eşitliğinin yasal olarak da garantiye alınmış olması kadının istihdamdaki haklarını düzenlemektedir.

Sosyal güvenlik, sendikal örgütlenme hakkı, grev hakkı gibi haklar ilk sırada yer alan en önemli insan haklarıdır. 2. Dünya Savaşı ve beraberinde getirdiği yasal düzenlemeler kadın işgücü sayısı artırırken bu atmosferde kadınlar her ne kadar ilk sırada sendikal örgütlenme haklarından yararlanmaya başlasalar da yine de kadınların örgütlenmesi yetersiz kalmıştır. Bunun sebebi ise sendikacılığın erkeklere özgü bir iş olduğu düşüncesidir ve böylelikle kadınlar örgütlenmede geri plana atılmıştır. Çevlik'e (2017) göre sendikaların örgütlenmesinde kadınların fark edilmemesi, toplantı, seminer gibi yapılan faaliyetlerin erkek egemen bir bakışla düzenlenmesi kadınların sendikalaşma hareketlerinden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak erkeklerin baskın olduğu bir sendikal yapı ortaya çıkmıştır.

Ayrıca sosyal güvenlik sistemine dâhil olmayan kadın çalışanlar sağlık, ücret ve diğer sosyal yardımlardan yararlanamamaktadır. Bu durumun sonucu olarak bir iş kazası

geçirdiklerinde devlet sisteme dâhil olmayan çalışanları korumamakta ve bu tip çalışanları rahatlıkla işten çıkarılabilmektedir (Yılmaz, 2010, s.272).

4.7. İş ve Aile Yaşamındaki Sorunlar

İş ve aile yaşamında bulunması gereken denge kadınlar ve erkekler için eş anlı olarak sağlanması zorunlu olan bir konudur. Karşılaşılan ekonomik güçlükler ve ekonomik konjonktür bu dengenin sağlanmasını zorlamaktadır. Bu dengenin kurulmasındaki zorluklar üç türlü gerginliği beraberinde getirmektedir. Bu gerginlik türleri zamana dayalı gerginlik, fazla uğraş sonucu ortaya çıkan gerginlik ve davranışsal beklentiler sonucu oluşan gerginliktir.

Kadının iş yaşamında karşılaştığı sorunları aile yaşamındaki sorunlar, aile-iş çatışması (rol çatışması), ev işlerinin yürütülmesinde karşılaşılan sorunlar, çocuk bakımının sorumluluğu açısından karşılaşılan sorunlar, evde çalışma sorunları olarak kategorilere ayırabiliriz.

Kadına atfedilen toplumsal görevler ve roller çalışma yaşamının sanki erkeğe özgü olduğunu düşündürmektedir. Özellikle kabullenilmiş toplumsal roller kadının üzerindeki baskıyı bir kez daha arttırmakta, kadın iş yaşamı ile ailesindeki sorumluluklar arasında seçim yapmaya zorlanmaktadır. Bu durum da kadının işine karşı olan motivasyonunu düşürmekte ve verimsiz çalışmasına neden olmaktadır (Fidan & İşçi, 2004, s.33). Her ne kadar geri plana atılmış olsa da kadın kariyer hedefleri için çalışma yaşamında boy göstermek için çabalamaktadır.

Modern dünya ile birlikte oluşan bu atmosfer, “modernist düşünce” olarak sunulunca, toplumdaki bazı normlarda değişiklikler gözlemlenmiştir. Bu durum da kadın-erkek ilişkilerinde ve aile yaşamında negatif anlamda etkileri olmuştur (Tarhan, 2010, ss.174-175). Susam’a (2013) göre ekonomide yer edinen kadının eşi bu yeni hali benimseyememiş kadının toplumdaki konumu değişmemiştir. Eşin kadına olan algısının değişmesi kadını olumsuz yönde etkilemiştir.

Çalışan kadının evi ile işi arasındaki koordinasyonu iş yaşamındaki durumunu etkiler. Ev işlerinde en büyük sorumluluk geleneksel düşünceye göre kadındır. Her ne kadar teknoloji birçok yardımcı koşul sağlasa da kadının işten sonra bir nevi ikinci mesaisi evin içinde başlamaktadır. Her iki koldan dengeyi sağlamak kadının sorumluluğundadır. Evde çalışan kadın emeğini ücrete dökmemektedir. Birçok toplumda zaman kısıtı olmayan tüm güne yayılan bu iş kadının kişisel görevi olarak kabul edilmektedir. Susam’a (2013) göre; ev

hanımlığını bir meslek olarak görülmesi gerektiğini savunan belki de en ideal olarak görülen birtakım düşünceler evde çalışan kadının işçi statüsünde değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Çalışan olarak kategorileştirilecek evdeki kadın sigortalanmalı, sosyal tüm ihtiyaçları karşılanmalı ve ekonomiye katkı sunar hale getirilmelidir.

Kadının en kutsal görevi olan anneliğinin sorumlulukları bir yandan da işine zaman ayırması gerekmesi bir de beraberinde çocuk bakımı sorununu getirmesi büyük bir stres unsuru oluşturduğu görülmektedir. Özağır'a (2016) anne olmayan evli kadınların iş yaşamında yer almalarının daha kolay olduğu düşünülmektedir. Doğum öncesi ve sonrası çocuğun özellikle ilk aylarda anne ilgi ve sevgisine çok daha fazla ihtiyacı vardır ve verilen doğum izninin yeterli olmadığı kanısına varılmıştır (Kocacık & Gökkaya, 2005, s.213). Aktif olarak çalışan kadın çocuk sahibi olmadan önce çocuğun bakımı sorununu çözmek zorunda olduğu ve doğum iznine çıkan kadının döndüğünde işteki veriminin düşük olabileceği düşüncesine bağlı olarak kadının işten çıkarılma olasılığı oldukça yüksek görülmektedir. Fakat eğer çocuğun bakımını üstlenecek kendinden başka birisi yoksa bakım, kreş, kurs vb. gibi gereklilikler için kadın çalışmak zorunda kalma durumunda kalabilir.

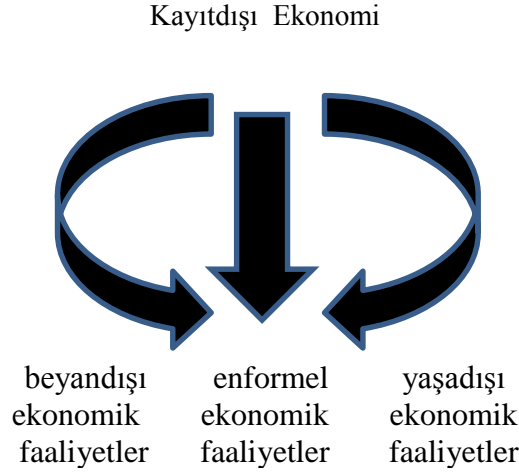
Her ne kadar teknolojinin ilerlemesi ile kadın evde kısmen de olsa çalışabilir konuma aşama aşama gelebilse de işsizlik sorunu halihazırda var olmaya devam etmektedir. Kadının evde çalışamama sorununa neden olan unsurlar arasında; çocuk bakımını üstlenecek kimsenin olmayışı, eşin izin vermemesi, aile ve çevre baskısı, kadının işe kabul alacak kadar donanımının bulunmaması, donanımı olsa bile evine yakın iş bulamaması sayılabilir.

4.8. Kayıt dışı Kadın İstihdamı (Enformel Sektörün Genişliği) ve Kayıt dışı İstihdamla Mücadelede Yapılan Çalışmalar

1960'lı yıllardan itibaren anılmaya başlanılan "kayıt dışı ekonomi" kavramı batıdaki ülkeler başta olmak üzere literatürde yerini almıştır. 1970 yılında ilk defa kayıt dışı istihdam kavramı Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün düzenlediği Dünya İstihdam Programı (World Employment Program) Kenya Raporunda "enformel sektör" olarak yer almaktadır. Kenya Raporu'nda açık işsizlik kayıtlı sektör tarafından karşılandığını ve enformel kayıt dışı sektör tarafından yok edildiğini ve kırsal alandan şehirlere göçün beklenen miktarda açık işsizliğe neden olmadığı düşünülmektedir (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği [TOBB], 1994).

Ayrıca bu kavramın gizli ekonomi (hidden economy), el altı ekonomisi (clandestine economy), paralel ekonomi (parallel economy) veya görünmez ekonomi (invisible economy) gibi farklı terimle benzer biçimde tanımlandığı düşünülmektedir.

Kayıt dışı ekonomi kavramının üçlü bir kategoriye tabi tutulduğu düşünülmektedir (Önder, 2001, s.241).

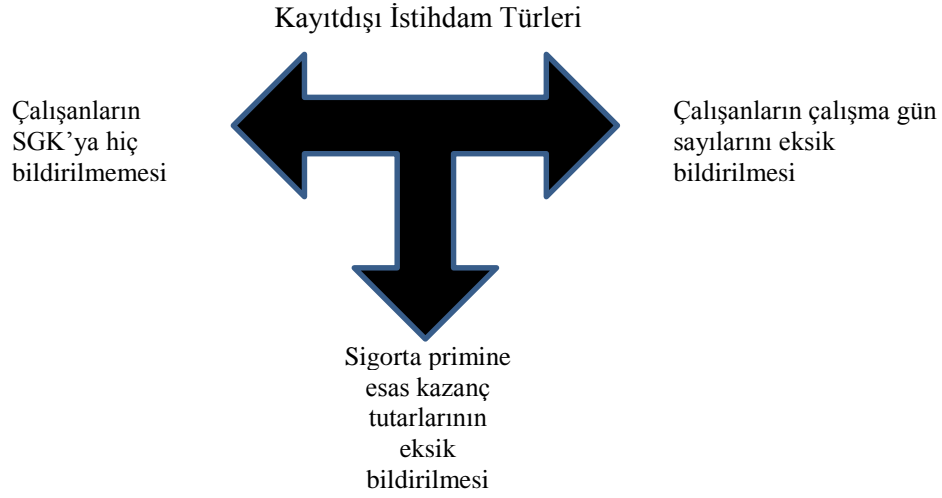


Şekil 4. Kayıt dışı ekonominin sınıflandırılması

Kaynak: Feige,1989, s.3

Bu kavramın birçok tanımı bulunmaktadır; çoğu zaman bu kavram devletin hakimiyeti dışındaki tüm istihdam hareketleri olarak açıklanabilir. Ayrıca Altuğ'a (1999) göre resmi makamların bilgisi dışında işçi çalıştırması, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK)'e (2000) göre ise ülkenin çalışan nüfusunun resmi toplam istihdam rakamları içinde kapsamaması olarak da kavramı açıklayabilmekteyiz. Gündoğdu'ya (2018) göre; kayıt dışı istihdam faaliyetlerinin (üretim ve hizmet) resmî belgelere dayandırılmaması ve bu durumun sebebi olarak istihdamın resmi kayıtlara girmemesidir. Bunun sonucunda vergisel ve zorunlu sosyal yükümlülükler de dahil olmak üzere tüm yükümlülüklerin, mali ve sosyal güvenlik kurumlarının denetim alanı dışına çıkmaktadır. Ilgın'a (1999) göre ise kayıt dışı istihdam; çalışan kişilerin yeteri kadar çalışma standartlarını sağlamadan, asgari ücret hakkı, işyeri çalışma standartları, asgari yaş haddi ve fazla mesai ücreti gibi konulardaki düzene uyulmadan vergi, sosyal güvenlik ve başka fonların eksik ödendiği veya hiç ödeme yapılmadığı birçok hakkın gözardı edildiği istihdam türü olmaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu'na göre, kayıt dışı istihdam tanımı sosyal güvenlik açısından niteliği itibariyle yasal olarak çalışan kişilerin çalışmalarını gün veya ücret bakımından ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına eksik bildirmesi veya hiç bildirilmemesi olarak tanımlanabilir.

Bu duruma göre üç türlü kayıt dışı çalışma söz konusudur:



Şekil 5. Kayıt dışı istihdam türleri

Kaynak: http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam

Kayıt dışı ekonominin önemini iki boyutta değerlendirmek gerekir. İlk önce ekonominin gerçek değerlerini ekonomik sonuçların bir kısmı kaydedilmedikçe hesaplamak mümkün değildir. Örneğin kayıt dışı ekonominin doğru olarak hesaplanabilmesi için kayıt dışsızlık oranı, kamu kesiminin büyüklüğü gibi oranlar bilinmelidir. Kayıt dışılığın var olması halinde sorunlara doğru açılardan eğilmek ve uygulanacak politikaların etkin biçimde uygulanması mümkün değildir. Mali açıdan da değerlendirdiğimiz zaman kayıt dışı ekonominin önemini kamu kesiminin kaybı olarak da gözlenebilir (Önder, 2001, s.242).

Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlı olmak üç biçimde gerçekleşmektedir. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası (SSGSS) Kanunu yürürlüğe girmeden önce hizmet akdine dair ücretli çalışanlar 506 sayılı Sosyal Sigortalar (SSK) Kanununa tabi 1479 sayılı Bağ-Kur Kanununa tabi kendi hesabına bağımsız çalışanlar ve kamu görevlileri 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanununa tabi olarak çalışmaktaydı. 2008 yılı Ekim ayı başında yürürlüğe giren 5510 sayılı SSGSS Kanununa göre eski SSK’lılar için 4/a, eski Bağ-Kur’lular için 4/b, eski Emekli Sandığı için 4/c ifadeleri kullanılmaktadır. Bu kanunlara bağlı olmama durumu kayıtdışılık oluşturmaktadır. Kayıt dışı çalışmanın devlete olan zararlarını ele almamız gerekirse; en elzem zararı prim kaybı ve sosyal güvenlik açıklarının artmasıdır. Bu açıklar arttıkça ilerdeki nesiller, bu sisteminden kaynaklanan ağır sorumlulukları taşımak zorunda kalabilir ve sosyal güvenlik sisteminden istenilen seviyede yararlanamayabilirler. Bunun sonucunda da gelirdağılımında adil olmayan ahlaki çöküntünün olduğu bir hale sebep olabilir (http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam).

4.9. Kırdan Kente Göç (İç Göç)

Göç teriminin temelini bir yerden bir yere hareket eylemi oluşturmaktadır. Bu sebeple göç sosyal, ekonomik, kültürel, siyasî, coğrafi ve diğer birçok açıdan ele alınmak zorundadır. Kavramsal olarak göç, belirli zaman veya mekândaki hareketlilik anlamına gelse aslında özüne inilirse belirli bir ekonomik, sosyal, siyasî, kültürel, ailevî ve diğer sebeplerin de ürünü olduğu görülmektedir (Çağlayan & Kemik, 2017, ss.145-164).

Keleş'e (1998) göre iç göç kavramı ise belli bir ülke içinde herhangi bir yerleşim yerinden -bunlar kent, kasaba, köy vb. olabilir- bir diğerine yerleşmek amacıyla yapılan bir hareket biçiminde tanımlanmaktadır.

Göç hareketlerinin istihdam iki ana koldan etkilemektedir. Birincisi işgücünün köyden kente gelmesi ve kentlerdeki piyasaların bu durumu kaldıramamasıdır. Böylece merdiven altı işler çoğalmakta bu durum da kayıt dışılığı arttırmaktadır. İkincisi ise işgücü piyasasında meydana gelen değişimlerdir. Fakat bu durum genellikle çocuklar, gençler, kadınlar ve erkekler üzerinde farklı çeşitlerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin; göç ile kırdan kente göç etmiş olan erkek ekonomiye ücret alarak katılırken ailenin diğer üyelerini de çalışma hayatına dahil etmektedir. Bu yönden iç göç hareketi ile birlikte kadın emeği genellikle kırsal alanlarda 'ücretsiz aile işçisi' olarak kullanılan kadın emeğinin çalışma hayatından çekilmesi olarak gözlenmektedir. (Başel, 2006, ss.308-309).

Kırdan kente göç hareketlerinin sonuçlarından biri de kadının istihdamı üzerindeki etkileridir. Bu sonuçları sıralamak istersek göçmen kadının ücretli iş gücüne katılmasının aile yapısında pek çok değişikliğin ortaya koyabilecek itici gücü kendine dahil etmektedir. Bunların en önemlilerini saymak istersek; aile içinde ev işlerine eşlerin dahil olmalarını söyleyebiliriz. Ekonomik olarak gelir sahibi olan kadının aile bütçesine olan katkısı ve kırdaki geleneksel aile işçisi olarak çalışan aynı zamanda tüm o ev işlerinin yapımını da üstlenmiştir. Kadının bu konumda kırdan kente iç göç ile ücretli iş gücünde çalışmaya başlaması ile bu durum meydana gelmektedir (Çağlayan & Kemik, 2018, s.1). Bu durumun tam tersinin olması da mümkündür. Kırdaki çoğu zaman ücretsiz olarak çalışan kadın kentte artık maaş karşılığı çalışmaya başlaması ile kadının daha özgür bir birey haline geldiği görülmektedir. Fakat bu kez de eviçi sorumlulukları ile iş yaşamını da ayakta tutması gereken kadının gün içinde yapması gereken işler iki katına çıkmaktadır.

Köyden kente gelmesiyle yeni yaşam tarzlarıyla tanışmasıyla kadın işgücü piyasasından uzaklaşmaktadır. Genel anlamda hizmet ve imalat sektörlerinde daha cezbedici fırsatlarla karşılaşan kırsalda kendi çiftliklerinde çalışan kadın için artık tarım ve hayvancılık cezbedici halini yitirmiştir (Güçlü, 2016, s.21). Tarım işçisi olarak çalışan kadınlar başkaca vasıfları olmadığından kentte çoğu zaman işsiz kalıp birer ev hanımı haline gelmiş oldukları gözlenmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihin ilk çağlarında insanların avcı toplayıcılıkla yaşamlarını idame ettirdiği dönemlerde erkek ile kadın eşit rollerle karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal, sosyal ve ekonomik yaşamda kadın en üst görevlere kadar yükselmiştir. Tarıma geçilmeden önce kadın ve erkek eşit şartlarda, eşit haklarla yaşıyor ve çalışıyorlardı.

Sanayi Devrimi ile oluşan açık işgücü kadınlara ekonomide bir alan yaratmış sonrasında da İkinci Dünya Savaşı ile kadına istihdamda ihtiyaç duyulması ile çalışma hayatında yoğunluk göstermişlerdir. Fakat savaşın bitmesi ile kadın eski konumuna geri dönmüş eskiye nazaran artık ekonomide daha fazla söz sahibi olmaya başlamıştır.

Tarımsal devrimin gerçekleşmesiyle kadınlar daha çok dokumacılık, terzilik, çömlekçilik gibi mesleklerle ilgilenirken erkekler ekip biçme işleri ile uğraşmaya başlamışlardır. Bu dönemden sonra kadın ve erkeğin iş bölümü ve görev algılarının değiştiğini görmekteyiz. At üstünde erkekle savaşa katılan kadın artık yavaş yavaş geri plana itilmiş emeğinin ekonomik değeri düşmeye ve anlam kaybetmeye başlamıştır.

İnsanlığın doğuşundan itibaren kadın ve emeği göz ardı edilmiştir. Kadına atfedilen eviçindeki işler kayıtdışı sayılmıştır. Oysaki ülke nüfusunun nerdeyse yarısını oluşturan kadınların işgücü piyasasında yer almaları ile ülkenin üretkenliği ve buna bağlı olarak da kalkınmaya katkıları oldukça önem arz etmektedir. Kadının ekonomideki etkinliğinin artırılması kadına verilen eğitimin temelden ve en yetkin biçimde olması ile mümkündür. Kendine güvenen, erkekle her alanda eşit olduğunu hisseden kadın üretimde söz sahibi olacak böylelikle insani farkındalığı olan nesiller yetiştirecektir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Araştırmacıların çalışmaya katkı oranları eşittir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Aktaş, G. (2013). Feminist söylemler bağlamında kadın kimliği: Erkek egemen bir toplumda kadın olmak. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, 30(1), 53-72.
- Arat, N. (1986). *Kadın sorunu*. İstanbul: Say Yayınları.
- Aren, S. (1992). *İstihdam para ve iktisadi politika*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Aytaç, S. (1991). Çalışma yerinde kadın erkek eşitsizliği. *Tekstil ve Mühendis Dergisi*, 5(27), 181-187.
- Aytekin, S. (2018). İktisat politikaları ve kadın emeği. *Social and Human Scientific*, 1(3), 503-510.
- Başel, H. (2006). İç göçün sonuçları ve işgücüne etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 51, 287-321.
- Bedük, A. (2005). Türkiye’de çalışan kadın ve kadın girişimciliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(12), 106-117.
- Berber, M. (2006). *İktisadi büyüme ve kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Biçerli, M. K. (2005). *Çalışma ekonomisi*. İstanbul: Beta.
- Cam, E. (2003). Türk istihdam politikasında çalışan kadınlar ve uygulanan politikalar: İstihdam politikaları. *Çelik İş Sendikası Aylık Yayın Organı*, 3(13), 1-8.
- Chase, R. S. (1995). Womens labor force participation during and after communism: A study of the czech republic and slovakia. *Yale University Economic Growth Center Discussion Paper*.
- Çağlayan, S., & Kemik, A. (2017). Kırdan kente iç göç süreciyle kadınların iş yaşamına katılımları ve sonuçları. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 143-157.
- Çakır, H. E. (2011). Kadın istihdamında yerel yönetimlerin rolü, görevleri ve sorun alanları. *Tepav, Kadın Emeği Konferansı, Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları*, Ankara.
- Çiçek, B., & Çopur, Z. (2018). Bireylerin kadınların çalışmasına ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları. *International Journal of Eurasian*, 3(4), 1-21.
- Dalkıranoglu, T. (2006). *Çalışma yaşamında kadın işgücü ve cinsiyet ayrımcılığı: Konaklama işletmelerinde bir uygulama* (Yüksek lisans tezi), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Demirbilek, S. (2007). Cinsiyet ayrımcılığının sosyolojik açıdan incelenmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 44, 12-27.
- Ecevit, Y., Derneği, T. K. G., & Derneği, İ. (2008). *Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Sorunlar, öncelikler ve çözüm önerileri*. İstanbul: Tüsiad & Kagider.
- Erbay, E., & Özden, M. (2013). İktisadi kalkınmalarına uygun koşullar. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1, 81-27.
- Gordon, T. (1970). *Parent effectiveness training*. New York: Peter H. Wyden. Inc., Publishers.

Güçlü, E. (2016). *Türkiye’de kadın işgücünün sorunları, Gaziantep halı kilim imalat sektöründe kadın işgücü örneği* (Yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Gündoğdu, A. (2018). *Kadınların işgücüne katılımının etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Türkiye örneği* (Yüksek lisans tezi). Tekirdağ Üniversitesi, Tekirdağ.

İlgın, Y. (1999). *Kayıtdışı ekonomi ve Türkiye’deki boyutları* (Uzmanlık tezi). Devlet Planlama Teşkilatı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.

Işık, E., & Serdaroğlu, U. (2015). Kadın emeği, feminist iktisadın yol haritası üzerine bir okuma. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 6, 14.

İlkkarcan, İ. (1998). *Kentli kadınlar ve çalışma yaşamı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Kalkınma Bakanlığı. (2009). *Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi*, Beşeri Kalkınma Sektörü Avrupa ve Orta Asya Bölgesi, Rapor No: 48508-TR.

Karataşer, B. (2017). Sultan II. Abdülhamid dönemi eğitim politikası hakkında bir değerlendirme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 57, 423-434.

Keskin, F., & Ulusan, A. (2016). Kadının toplumsal inşasına yönelik kuramsal yaklaşımlara dair bir değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (26), 47-68.

Kızılgöl, A. Ö. (2012). Kadınların işgücüne katılımının belirleyicileri: Ekonometrik bir analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 88-101.

Kocacık, F., & Gökkaya, B. (2005). Türkiye’de çalışan kadınlar ve sorunları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 195-219.

Koray, M. (2000). *Sosyal politika*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Lordoğlu, K., & Özkaplan, N. (2003). *Çalışma iktisadı*. İstanbul: Der Yayınları.

Önder, İ. (2011). Kayıt dışı ekonomi ve vergileme. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (23-24), 241-254.

Özağır, A. (2010). *İş yaşamında kadınların karşılaştıkları sorunların bireysel performansa etkileri: Perakendecilik sektöründe bir uygulama* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Pekel, E. (2019). Toplumsal cinsiyet rolleri ve kadının çalışma hayatındaki konumu. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 30-39.

Robinsın, J. (1984). *İktisat felsefesi* (V. Savaş, Çev). İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası.

Rothbard, N. M. (1995). *Classical economics: An Austrian perspective on the history of economic thought*. Edward Elgar Publishing Company: Brookfield.

Sosyal Güvenlik Kurumu. (SGK). Erişim tarihi: 21.06.2021, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam

Susam, R. T. (2013). *Özel sektörde çalışan kadınların sorunları: Erzurum ili örneği* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Süral, N. (2013). Türkiye’de kadın istihdamı: Fırsatlar, engeller ve hukuki çerçeve. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15, 279-310.

Şaşmaz, M. Ü., & Yayla, Y. E. (2018). Ekonomik kalkınmanın belirleyicilerinin değerlendirilmesi: Ekonomik faktörler. *International Journal of Public Finance*, 3(2), 249-268.

Tarhan, N. (2010). *Kadın psikolojisi*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (TCEUEP). (2008). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2008-2013, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021). Erişim tarihi: 26.08.2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-I.-Ceyrek:-Ocak---Mart,-2021-37545>

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK). (2000). *Avrupa Birliğinde kayıtdışı çalışma*. TİSK Yayını: Ankara.

TÜİK. (2016). İşgücü İstatistikleri (Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanımlar ve Sınıflamalar), Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni.

Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2011). *Economic development*. Boston: Eleven Edition.

Tutar, F. & Yetişen, H. (2009). Türkiye’de kadının ekonomik kalkınmadaki rolü. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 116-131.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB). (1994). Ekonomik Rapor 1993. Ankara.

Wirth, L. (2001). *Breaking through the glass ceiling: Women in management*. Geneva, Switzerland: International Labor Office.

Yağcıoğlu, S. (2018). *Kadın işgücü istihdamı ve sorunları: Konya örneği* (Yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Yıldız, Z. (2011). Turizm sektörünün gelişimi ve istihdam üzerindeki etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(5), 54-71.

Yılmaz, F. (2010). Türkiye’de kadın çalışanların mesleki sağlık ve güvenlik koşulları. *The Journal of International Social Research*, 3(13), 268-284.

Yüksel, N. (2020). *Ekonomik büyüme ve kadın işgücü ilişkisi: Türkiye örneği* (Yüksek lisans tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Dergi Yayım İlkeleri

- Dergiye gönderilen çalışmalar bilimsel ve özgün olmalıdır.
- Dergide kongre, sempozyum vb. bilimsel etkinliklerde sunulmuş ancak yayımlanmamış olan çalışmalar, belirtilmek şartı ile dergide yayımlanabilir.
- Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar daha önce başka bir yerde yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.
- Makalelerde yazar ünvanı, isimleri, kurumları ve e-mail bilgileri çalışmanın en başında ayrı bir sayfada belirtilmelidir.
- Makalenin tamamının 10.000 kelimeyi geçmemesine özen gösterilmelidir.
- Dergide yayımlanan makalelerin gönderim ve kabul tarihleri makalelerin ilk sayfasının altında gösterilir.

Dergi Yayın Süreci ve Kuralları

- Dergide yayımlanmak üzere gönderilen bilimsel çalışmalar, editör ve/veya yayın kurulu tarafından dergi ilke ve yazım kurallarına uygunluğu incelenir.
- Uygun bulunan özgün çalışmalar, kör hakemlik ilkeleri doğrultusunda hakem kurulundan en az 2 hakeme gönderilir.
- Hakemlerden 15 gün içerisinde değerlendirme kabul onayı gelmediği takdirde çalışma başka bir hakeme gönderilir.
- Ayrıca, değerlendirilmesi amacıyla hakemlerden 1 ay içerisinde değerlendirme raporu gelmediğinde çalışma değerlendirilmek üzere başka bir hakeme gönderilir.
- Hakemlerden gelecek kararlar doğrultusunda özgün çalışmalar yayınlanır ya da reddedilir.
- Dergi yayın ilkelerine ve yazım kurallarına uygun olmayan çalışmalar çalışma sahibine/sahiplerine düzeltmeleri sağlamaları için geri gönderilir.
- Dergide yayınlanan çalışmalar için ücret alınmamakla birlikte, çalışması yayınlanan yazar/yazarlara da ücret ödenmemektedir.
- Ayrıca, yazar/yazarlar dergiye gönderilen çalışmaların tüm yayın haklarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi'ne ait olduğunu kabul eder.
- Dergide yayınlanan çalışmaların bilimsel ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir

Yazım Kuralları

- Tüm makaleler, A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda her kenardan 2,5 cm boşluk bırakılarak, Microsoft Word yazılım programı kullanılarak yazılmalıdır.
- Yazı karakteri Times New Roman ve bütün bölümleri 12 punto, 1.5 satır aralıklı iki yana yaslanmış olmalıdır. Girinti ilk satır ve 1,25 olmalıdır.
- Makalelerde sayfa numarası olmamalıdır.
- Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığının, ilk harfleri büyük, koyu ve sayfaya ortalanmış olarak yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce başlıkların 16 kelimeyi aşmamalıdır.

- İngilizce çalışmalarda Türkçe, Türkçe çalışmalarda ise, İngilizce özet yer almalıdır. Özet/Abstract mümkün olduğunca 250 kelimeyi aşmamalı ve iki yana yaslı olmalıdır. Özet/abstract başlıklarının altında 5 kelimeyi aşmayan anahtar kelime/keywords bulunmalıdır.
- Giriş bölümünden itibaren bütün bölümler numaralandırılmalıdır. Numaralandırma 1., 1.1. 1.2, 1.3., şeklinde olmalı ve mümkün olduğunda 3 alt başlıktan fazlası kullanılmamalıdır.
- Tablo ve şekiller gerektiğinde 8 puntoya kadar düşürülerek tek sayfaya sığdırılmalıdır. Tek sayfaya sığmayan tablo ve şekiller ek olarak çalışmanın en sonunda gösterilmelidir. Metin kısmındaki tabloların kaynakları tablo ve şekil altında verilmelidir. Tablo ve Şekillerin numaraları kendi içerisinde sıralı ve tablo veya şeklin üstünde yerelmalıdır.
- Makalede metin içi kaynak gösterme şu şekilde olmalıdır:
 - Karakaya'ya (2014) göre...
 - Kushilevitz ve Malkin (2016) çalışmasında belirttiği üzere...
 - Solmaz vd. (2013) için...
 - Figley (2002) ve O'Halloran ve Linton (2000) çalışmalarında...
 -(Kushilevitz & Malkin, 2016).
 -(Elwood vd., 2011; Figley, 2002; O'Halloran & Linton, 2000).

Sayfa numarasının gerekli olduğu durumlarda ise;

 - Kushilevitz ve Malkin (2016, s.24) çalışmasında belirttiği üzere...
 - Solmaz vd. (2013, ss.24-32) çalışmasında belirttiği üzere...
 -(Karakaya, 2014, s.14).
 -(Solmaz vd., 2013, ss.23-24).

Kısaltmaların metin içi kaynak gösterimi ise şu şekilde olmalıdır:

İlk kaynak gösterimi;

 - Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2020)....
 -(Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2020).

Sonraki kaynak gösterimleri ise;

 - TÜİK (2020) işsizlik raporunda....
 -(TÜİK, 2020).
- Kaynaklar, "References/Kaynaklar" ismi ile sonuç bölümünden sonra ve eklerden önce alfabetik olarak numaralandırılmadan sıralanmalıdır. Kullanılan kaynakların Doi numarası varsa mutlaka kaynakçada yer almalıdır.

Kaynakça'da kaynak gösterimi,

Tek yazarlı kitaplar için,

- Karakaya, M. (2014). *Maliyet muhasebesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

İki ve daha fazla yazarlı kitaplar için,

- Acar, D., & Tetik, N. (2009). *Genel muhasebe*. Detay Yayıncılık.

Tek yazarlı editörlü kitaplar için,

- Özbek, M. (Ed.) (2005). *Kamusal alan*. İstanbul: Hil.

Çok yazarlı editörlü kitaplar için,

- Gibbs, J.T., & Huang, L. N. (Eds.). (1991). *Children of color: Psychological intervention*. San Francisco: Jossey-Bass.

Editörlü kitaptan bölüm alınmışsa,

- Siyez, D. M. (2008). Fiziksel gelişim. In A.Kaya (Ed.), *Eğitim psikolojisi* (ss. 113-146). Ankara: Pegema

Çeviri kitaplar için,

- Bahtin, M. M. (2004). *Dostoyevski poetikasının sorunları* (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Metis.

Derlenmiş bir kitaptaki yazı için,

- Karasu, B. (1997). İmge üretiminde roman hâlâ ilk sırada. *Ne kitapsız ne kedisiz* (ss. 13-22). İstanbul: Metis.

E-kitap için,

- McLaney, E. (2009). *Business finance*. Erişim tarihi: 25.04.2017, <http://www.books.mec.biz/tmp/books/E58R5U5EUTFE1SF8SBF3ZSBVUI16N6.pdf>.

Tek yazarlı makaleler için,

- Usul, H. (1996). Sermaye piyasalarının bütünleştiği dünyamızda Türk sermaye piyasası'nda muhasebe denetimi sorunları ve çözüm önerileri. *SDÜ İİBF Dergisi*, 1(1), 87-96.

İki ve daha fazla yazarlı makaleler için,

- Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z., & Demir, M. (2013). İnternet ve sosyal medya kullanımı üzerine bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(4), 23-32.

Elektronik makaleler için,

- Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. *Knowledge Management Research & Practice*, 5(4), 229-236. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

Gazete makalesi için,

- Schwartz, J. (1993, Eylül 30). Obesity affects economic, social status. *The Washington Post*, p. A1, A4.
- Brody, J. E. (2007, Eylül 11). Mental reserves keep brain agile. *The New York Times*. Erişim tarihi: 11.09.2007, <http://www.nytimes.com>

Yazarı belli olmayan kaynaklar,

- *İç Tüzük*. (1973). Ankara.

Gözden geçirilmiş ya da genişletilmiş baskılar için,

- Büyüköztük, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (18. Baskı). Pegem Akademi: Ankara.

Yayınlanmamış/Basılmamış tezler için,

- Aysuna, C. (2006). *Tüketici etnosentrizmi etkisini ölçmede CETSCALE ölçeği ve Türkiye uygulaması* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

İnternet kaynakları

- Akdoğan, A. (2008). *Yeni yerel yönetim yasalarında katılım*. Erişim tarihi: 02.01.2011, http://www.yayed.org.tr/resimler/ekler/21fa74b50ba3f7c_ek.pdf?tipi=7&turu=X&sube=0.

Çok ciltli çalışmalar için,

- Pflanze, O. (1963-1990). *Bismarc and the development of Germany* (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Ansiklopediler,

- Akün, Ö. F. (1992). Divan edebiyatı. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (ss. 398-422). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Rapor ve Teknik Makaleler,

- Gencil Bek, M. (1998). *Mediscap Turkey 2000* (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Röportaj için,

- Eğer başkası tarafından yapılmış röportajdan alıntılama yapılacaksa ve görüşme geri kazanılabilir bir formdaysa (örneğin, bir kayıt, transkript, yayınlanmış soru-cevap), röportajı yapıldığı kaynak için uygun referans formatı kullanılır.
- ODTÜ Genç Girişimciler Topluluğu. (2015). *Girişimcilik öyküleri*. Ankara: Elma Yayınevi.

Fotoğraf için,

- Adams, Ansel. (1927). *Monolith, the face of Half Dome, Yosemite National Park* [Fotoğraf]. Art Institute, Chicago.

Kaynakça'ya ilişkin belirtilmeyen kaynak gösterimi APA 6 sistemine göre yapılmalıdır.

* Makale sonunda; Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı, varsa Destek ve Teşekkür Beyanı, Çatışma Beyanına yer verilmelidir. Bu beyanlar, makalenin sonuç kısmından sonra ayrı başlıklar altında verilmelidir.

Makale G6nderimi

Makale g6nderimi sadece internet 6zerinden derginin web sayfasına y6klenmelidir. Makalenin g6nderimi sonrasındaki b6t6n s6rece dair işlemler dergi web sayfasından yazarlar tarafından takip edilmelidir. Makale ile ilgili b6t6n d6zeltmeler ve değişiklikler dergi web sayfası 6zerinden yapılacaktır. İstenilen d6zeltme ve değişiklikler 1 ay i6inde yapılmazsa makale otomatik olarak reddedilecektir.

Yayın Etiği

Yazarlar i6in:

1. Yazarlar, 6alışmalarını etik kurallara uygun olarak hazırlanmalıdır.
2. 6alışmanın sonu6ları a6ık, anlaşılır ve d6r6st olmalı; hatalı, literat6re ve 6rnekleme uygunsuz ve sahte veriler 6alışmada kullanılmamalıdır.
3. Yazarlar, 6alışmalarında kullandıkları y6ntemleri a6ık bir şekilde tanımlamalı ve gelecek 6alışmalarda başka yazarlar tarafından 6alışma sonu6ları doğrulanabilir olmalıdır.
4. 6alışmaların, derginin yayın ilkelerine ve yazım kurallarına uygun olması, intihal raporunun %20'nin altında olması, orjinal, başka yerde daha 6nce yayınlanmamış, yayınlanmak 6zere kabul edilmemiş olması ve yayınlanmak i6in başka yerde değerlendirme s6recinde olmaması gerekmektedir.
5. 6alışmanın t6m sorumluluğu yazara aittir.
6. 6alışmada kullanılan finansman kaynakları varsa ya da 6alışma belli bir proje tarafından destekleniyorsa, bu durum yazar tarafından 6alışmada belirtilmelidir.

Hakemler i6in:

1. Hakemler, 6alışmanın yazar(lar)ı ile doğrudan iletişime ge6emez. Makale değerlendirme formları ve buna y6nelik makale 6zerinde g6sterilen d6zeltme 6nerileri derginin sistemi aracılığı ile edit6r(ler) tarafından ilgili yazar(lar)a y6nlendirilir.
2. Hakemler, sadece uzmanlık alanına uygun olan 6alışmaları değerlendirmelidir.
3. Hakemler, yazarların 6alışmalarını d6r6st, tarafsız ve bilimsel bir bakış a6ısıyla değerlendirmelidir.
4. Hakemler cinsiyet, dini inan6, uyruk, siyasal inan6 ve ticari kaygılar g6zetmeksizin 6alışmayı değerlendirmeli ve değerlendirme yansızlığını korumalıdır.
5. Hakemler, yazarların 6alışmaları ile ilgili bilgileri gizli tutmakla sorumludur.
6. Hakemler, 6alışmayı değerlendirirken yapıcı bir dil kullanmalı, kişisel yorumlardan uzak durmalıdır.

3. Hakemler, herhangi bir çalışmada etik kurallara, bilimsel bakış açısına uymayan ve intihal kurallarını ihlal eden durumlarla karşılaştıklarında, editör kurulunu bilgilendirmelidir.

Editörler için:

1. Editörler, ticari düşünce ve değerlendirmelerden bağımsız olarak adil ve tarafsız kararlar vermeli, makale yayın süreçlerini adil ve tarafsız bir şekilde sağlamalıdır.
2. Editörler, şeffaf ve dürüst raporlamayı teşvik eden editoryal ilkeleri benimsemelidir.
3. Editörler, şüpheli ve uygun olmayan çalışmaları gerektiğinde iade ederek ya da ilgili hakemlere düzeltmeler ve kontroller için yönlendirmelidir.
4. Editörler, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan çalışmaların etik kurallara uygunluğu eleştirel ve tarafsız bir bakış açısıyla incelemelidir.
5. Yazarlardan ve hakemlerden istenilen koşullar açıkça belirtilmelidir.
6. Editörler, hakem süreçlerini takip etmelidir.
7. Editörler, editoryal çıkar çatışmalarını yönetebilecek uygun ilkeleri belirlemeli ve benimsemelidir.
8. Editörler, çalışmaların kabul edilmesine kadar gizliliği sağlamalıdır.
9. Reddedilen çalışmalar, yazarın yazılı izni olmadan başka amaçlarla kullanılmamalıdır.
10. Editörler, cinsiyet, yaş, ırk, din, etnik köken, siyasi görüş, cinsel yönelim, yaşanılan ülke gibi özelliklerden dolayı yazarlara karşı ayırım uygulamamalıdır.

Kaynaklar: Wager, E. & Kleinert, S. (2011) ve Kleinert, S. & Wager, E. (2011) çalışmalarından alıntı yapılmış ve editör ve yazarlar için belirtilen tavsiyeler dikkate alınmıştır. Bakınız: COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları.

Etik kurul kararının alınması gereken klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerinde yapılan sosyal bilimler ile birlikte tüm bilim alanlarındaki çalışmalar için etik kurul onayının alınması gerekmektedir. Alınan etik kurul onayı ilgili makalede belirtilmeli ve belgelendirmelidir. Ayrıca, etik kurul onayının alınması gerekli olan çalışmalarda; kurum, tarih ve karar/sayı numarası ile ilgili etik kurul onay bilgileri yazar/lar tarafından makalelerinde belirtilmelidir. Bu bilgiler, makalenin ilk ya da son sayfasında olmalıdır. Bununla birlikte, çalışmanın uluslararası deklaryona, kılavuza vb. uygun gerçekleştirildiği beyan edilmelidir. Ayrıca, olgu sunumlarında “Aydınlatılmış Onam Formu”nun alındığı makalede yazar/lar tarafından ifade edilmedilir.

(Kaynak: TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin dergi başvuru ve değerlendirme kriterleri esas alınmış ve kaynak gösterilmiştir.)

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ
HAKEM DEĞERLENDİRME FORMU

Değerlendirme Tarihi:

Makale No:

Makale Başlığı:

Kurumu:

Orcid no:

Hakemin Akademik Unvanı:

Hakemin Adı Soyadı:

Makale Türü:

1. Türkçe başlığın çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
 Zayıf (2 puan)
 Yeterli (3 puan)
 İyi (4 puan)
 Çok iyi (5 puan)

2. İngilizce başlığın çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
 Zayıf (2 puan)
 Yeterli (3 puan)
 İyi (4 puan)
 Çok iyi (5 puan)

3. Türkçe özetin ve anahtar kelimelerin çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
 Zayıf (2 puan)
 Yeterli (3 puan)
 İyi (4 puan)
 Çok iyi (5 puan)

4. İngilizce özetin ve anahtar kelimelerin çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
 Zayıf (2 puan)
 Yeterli (3 puan)
 İyi (4 puan)
 Çok iyi (5 puan)

5. Özette çalışmanın amaç yöntem ve sonuçlarına yer verilmesi

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

6. Girişte çalışmanın konusuna kullanılacak yöntemine ve beklenen sonuçlara yer verilmesi

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

7. Teorik alt yapının yeterliliği

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

8. Kullanılan veri ve bilgilerin çalışmanın içeriğine uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

9. Yöntemin amaç ve konuya uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

10. Yazım dilinin dil bilgisi kurallarına uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)

- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

11. Yazım dilinin akademik dile uygunluğu ve anlaşılabilirliği

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

12. Anlatımın mantıksal ve yapısal bütünlüğü

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

13. Tablo şekil ve grafiklerin metin içindeki düzeni ve uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

14. Sonuçlara objektif olarak ulaşılması

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

15. Ulaşılan sonuçların ve verilen önerilerin yeterliliği

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

16. Kullanılan kaynakların çalışmanın konusu ve amacı ile uyumu

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

17. Kaynak sayısının yeterliliği

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

18. Kullanılan kaynakların güncelliği

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

19. Derginin yazım kurallarına uygunluğu

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

20. Özgünlüğü ve ilgili bilim dalına katkısı

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

Çalışma dergide yayımlanmaya uygun mudur?

- Bu haliyle yayımlanabilir.
- Düzeltmesi/değiştirilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. (Tekrar görmeme gerek olmaksızın editör kontrolü ile yayımlanabilir.)
- Düzeltmesi/değiştirilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. (Tekrar görmek istiyorum.)
- Bu dergide yayımlanması uygun değildir. (Lütfen gerekli açıklamaları yapınız.) Eleştirilerinizi ve önerilerinizi ya aşağıdaki açıklama kısmına yazarak ya da çalışma üzerindeki değişiklik önerilerinizin bulunduğu dosyayı sisteme yükleyerek gösteriniz.

Yazara Not:

Editöre Not:

Öneri:

- Majör Revizyon
- Minör Revizyon
- Reddet
- Kabul Et



İSTİKLÂL MARŞI

*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.*

*Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilal!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl...
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl!*

*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.*

*Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar?*

*Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın.
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.*

*Bastığın yerleri "toprak!" diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.*

*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fişkırarak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.*

*Ruhumun senden, İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar-ki şahadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.*

*O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerihamdan, İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fişkırır ruh-ı mücerred gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.*

*Dağalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl!*

Mehmet Âkif Ersoy